

PRUTUL

*** REVISTĂ DE CULTURĂ * HUȘI ***

Serie nouă, Anul IX (XVIII), Nr. 1 (63) / 2019 * Fondator Costin CLIT

Acest număr al revistei este tipărit cu sprijinul financiar al domnilor inginer Ioan Ciupilan, primarul municipiului Huși, Cătălin Dogaru (SC DOGMA IMPEX SRL) și col. (r) Martin Cata.

ISSN 1582 – 618X

COLEGIUL ȘTIINȚIFIC

Prof. univ. dr. Mircea CIUBOTARU
Cercetător dr. Silviu VĂCARU

COLECTIVUL REDACȚIONAL:

Redactor șef: Costin CLIT
Dr. Lucian-Valeriu LEFTER
Tehnoredactor: Lucian CLIT
E-mail: costinclit@yahoo.com

CUPRINS

STUDII ȘI ARTICOLE

<i>„Misterele” onomastice ale Iașilor (X) – Mircea Ciubotaru</i>	5
<i>Prosopografie și istorie: „clasa politică” a Moldovei în secolul al XVIII-lea – Ștefan S. Gorovei</i>	23
<i>Sever Zotta, autor dramatic – Andrei Pippidi</i>	33

Centenarul Marii Uniri (1918-2018) – Contribuții

<i>Sumare considerații pe seama rezoluției lui Vintilă Brătianu pe raportul despre entuziasmul patriotic al unor prizonieri ardeleni în Italia – Iulian Stelian Boțoghină</i>	39
---	----

Memoria genealogică

<i>Familia Teleman și înruderile ei hușene – Adrian Butnaru</i>	43
<i>În umbra tăcerii. Boierii Gonata din Basarabia – Mihai Anatolii Ciobanu</i>	75
<i>Neamul Dumbravă și „bătrânii” săi – Anișoara Trincă-Buruiană</i>	97
<i>O prietenie necunoscută: Sever Zotta – Constantin Gane – Ștefan S. Gorovei</i>	115
<i>Pagini de corespondență Sever Zotta – Theodor Râșcanu (1911-1914) – Cătălina Opaschi</i>	125

DĂINUIREA VALORILOR

<i>Vasile Pogor tatăl (1792-1857) – „Cinstitul dregător și meșterul de condei” – Iulian Pruteanu-Isăcescu</i>	141
<i>Un mare cărturar și ierarh: Melchisedec Ștefănescu – Theodor Codreanu</i>	147
<i>Episcopul Grigorie Leu în documente inedite – Nicolae Ionescu</i>	165

DOCUMENTE

<i>Documente din Arhiva Muzeului Național al Literaturii Române din Iași (I) – Costin Clit</i>	173
<i>Documentele satului Giurcani din ținutul Fălciului – Lucian-Valeriu Lefter</i>	189
<i>Însemnări de pe cartea veche din colecția bibliotecii „Stroe S. Belloescu” de la Bârlad (I) – Costin Clit</i>	205

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

<i>Dumitru Agache în colaborare cu Costel Chiriac, Urice inedite de la Ștefan cel Mare și Petru Rareș. Valoare documentară și valențe istorice, Partea I, Iași, Editura Junimea, 2017 – Mircea Ciubotaru</i>	223
<i>Vicu Merlan și Vasile Trofin, Monografia comunei Tătărăni, județul Vaslui, Iași, Editura Stef, 2018 – Mircea Ciubotaru</i>	230

COLABORATORI

Iulian Stelian BOȚOGHINĂ, doctor în istorie, arhivist, Arhivele Militare Pitești – botoghinaulian@yahoo.com

Adrian BUTNARU, doctor în istorie – adi_but76@yahoo.com

Mihai Anatolii CIOBANU, doctorand, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași – ciobanumihaianatolii@gmail.com

Mircea CIUBOTARU, profesor univ. dr., Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași – mircea.ciubotaru944@gmail.com

Costin CLIT, profesor, Colegiul Național „Cuza-Vodă”, Huși – costinclit@yahoo.com

Theodor CODREANU, profesor, Colegiul Național „Cuza-Vodă”, Huși – th.codreanu@yahoo.com

Ștefan S. GOROVEI, profesor univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași – stefangorovei@yahoo.fr

Nicolae IONESCU, prof. dr., Liceul „Mihail Kogălniceanu”, Vaslui, – ionescunicolae16@yahoo.com

Lucian-Valeriu LEFTER, doctor în istorie, etnolog, Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Vaslui – lucian_lefter@yahoo.com

Cătălina OPASCHI, istoric, heraldist, sigilograf, falerist, București – catalinaopaschi@yahoo.com

Andrei PIPPIDI, membru corespondent al Academiei Române, Profesor univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea București – apippidi@sar.org.ro

Iulian PRUTEANU-ISĂCESCU, muzeograf, șef Birou programe culturale și valorificare patrimoniu la Muzeul Național al Literaturii Române Iași – ipruteanu82@gmail.com

Anișoara TRINCĂ-BURUIANĂ, profesoară, Iași – trinca.ana@yahoo.com

„MISTERELE” ONOMASTICE ALE IAȘILOR (X) *

Mircea CIUBOTARU

52. Nu înalț la rangul înalt de „mister” abandonul planului de înființare a pieței din Păcurari pe locul cumpărat de la Maria Xenopol-Botez și parțial pregătit în anii 1897-1898, calificându-l doar ca banal și neexplicat (documentar). Trebuia să li se dea totuși mahalagiilor din Păcurari satisfacția de a avea în apropiere o piață de apovizionare, care va fi **Piața Bădărău**, apărută fără un „certificat de naștere” în dosarele Primăriei, dar căreia îi pot data începutul curând după ce locul a fost cumpărat în timpul primariatului lui Alexandru A. Bădărău (1899-1901), cf. N.A. Bogdan, *Orașul Iași*, 1913, p. 95, 381. Era un teren al unui C.C. Chirilă, oferit încă din 1895 (Arhivele Naționale Iași – ANI, *Primăria Iași* – PI, dos. 157/1868, f. 168 r.), și se afla atunci la nr. 42 de pe Str. Zugravilor, pe traseul vechi (acum porțiunea din Șos. Arcu, de la parcare Supermarketului Carrefour, fost Billa, fostă Autogara Iași spre Pasajul Octav Băncilă), aproximativ în capul Fundacului Bacinschi. În spate, era delimitat de Șos. Arcu, cea bătrână, care se termina pe porțiunea de vest a Str. Florilor actuale, ajungând în Str. Cișmeaua Păcurari, chiar la vechea cișmea. Piața Bădărău este reprezentată în Planul lui Gr. Bejan, ridicat în 1896-1897, dar tipărit cu rectificări topografice survenite în 1898-1899, care marcau proiecte pentru anii următori. Inițial, piața era destinată pentru vânzări de lemne și fân, dar ulterior s-au făcut amenajări și pentru comerț alimentar. În anul 1913, se închiriau acolo câteva gaște „barăci” (ANI, PI, dos. 125/1913, lipsă; citat după inventar). Informațiile despre funcționarea pieței sunt puține și lacunare, totuși aflăm că se proiecta o gheretă model pentru piață, exista chiar pavaj de beton, se vindea carne în cășăpii (*Ibidem*, dos. 125/1921, f. 2, 3, 11 r., 17 r., 34 r.), apoi și pește și verdețuri, comercianții fiind evrei și români (dos. 125/1929, f. 17 r., 31 r., 67 r., 71 r.), iar carele cu lemne și fân care intrau în oraș prin Păcurari erau direcționate aici, ca să nu ajungă în Piața Halei, prea aglomerată (f. 93 r.). În august 1938, s-a deschis și un târg de cereale (ANI, PI – *Caziere imobile*, dos. 405/1931-1942, f. 18 r.), iar în 1940 acolo era și un depozit de lemne al Primăriei (f. 30 r.). O clădire principală de cărămidă, unde era instalată măcelăria, și două pavilioane de scândură constituiau inventarul imobilelor, degradate de insalubritate și de cutremurul din anul 1941 (*Ibidem*, dos. 203, plan ozalid și f. 8 v.-9 v.; dos. 405, f. 38 r.), construcții care au fost demolate prin 1946 (dos. 203, f. 6 r. - fotografie). Locul a rămas părăginit, ca depozit, până în anii 1980, când s-a modernizat Șos. Arcu și s-au construit acolo al doilea și al treilea bloc tip vilă-duplex. Puțini ieșeni mai știu astăzi ceva despre obscura Piața Bădărău.

* Continuare a serialului onomastic din numărul precedent, „Prutul”, IX (XVIII), 2018, nr. 2 (62), p. 15-43. Episoadele din acest număr au fost preluate, cu minime diferențe, din „Cronica Veche” (Iași), anul IX, 2019, nr. 1-5 (ianuarie-mai).

Piața Bădăraș (cca 1940)

Umbra de mister cam debil al numelui pieței se află în motivarea toponimului, pentru care nu există un indiciu explicit. Va fi fost atribuit numele în onoarea primarului Al. Bădăraș sau a preluat denumirea **Mahalalei Bădăraș** (ANI, PI, dos.157/1868, f. 188 v., a. 1896), unde existau o stradă (dos. 119/1884, f. 55 r.), o stradelă și un fundac, toate numite *Bădăraș* și aflate dincolo de Str. Cișmeaua Păcurari, în partea de jos a actualei Str. Spinți (Planul lui Gr. Bejan, 1896-1897) și în spatele pensiunii Villa Verde? Numele acestora amintesc de proprietarul locului pe care îl înconjurau, Costachi Bădăraș, care apare înregistrat cu casa sa din Str. Păcurari, în *Lista caselor și a dughenilor Capitaliei* din 1853 (ed. G. Crăciun și A. Pricop, Iași, 2000, p. 57). Evident, aceasta este explicația toponimică, primarii beneficiind uneori de onoarea atribuirii unor nume de străzi, niciodată de piețe, și, de regulă, postum sau mult după ieșirea lor din funcție.

Ceața denumirilor patronate de Bădărași (mai mulți în Iași de la 1900) fiind lesne risipită, constat că a mai rămas în urmă o... răfuială cu **Piața Păcurari**, cea existentă și în prezent la întâlnirea Str. Toma Cozma cu Str. Cazarmilor și Str. Munteni, aceasta purtându-ne pașii spre Grădina Botanică. Nu i-am găsit nici acestei piețe un început decis oficial, dar va fi apărut probabil după anul 1925 (N.A. Bogdan nu o consemnează în 1913) și o identificăm cu firave referințe de funcționare: un sergent din Piața Păcurari trebuia să dirijeze carele cu fân și lemne spre Piața Bădăraș (ANI, PI, dos. 125/1929, f. 85 r.), cineva reclama necazuri cu o tarabă în Piața Păcurari (PI – *Caziere imobile*, dos. 40, f. 14 r., a. 1936), câțiva locuitori din Str. Toma Cozma semnalau acolo o râpă făcută de apa scursă din cartierul Petru Bogdan (PI, dos. 23/1943, f. 130 r.). Piața nu este înregistrată în ghidurile și anuarele întocmite între războaiele mondiale, dar o cartează C. Condurache în *Planul Municipiului Iași*, f. a., cca 1942. Mărginașă, minusculă și

puțin frecventată, a dăinuit până astăzi, fiind modernizată după 1990, dar rămânând ca exemplu de rateu de marketing edilitar, strălucit depășit în nepricepere gospodărească și pagubă de simiradiana Piața Dacia, aceasta pustiită de peste un deceniu de lăcomia matrapajilor, și în contrast vioi cu **Piața Nicolina**.

Am luminat prin vechimea numelui *Nicolina* câte ceva din trecutul acestei piețe (trimit *pro memoria* la episodul XIII), dar revin acum cu câteva completări, pentru a o așeza în ierarhia cuvenită, în rândul acelor locuri de târguială pe care le-am privilegiat de curând întru slava crastaveților, pitrinjălului și lăpturilor ecologice de altădată.

Nu era mai populat șesul Nicolinei la mijlocul veacului al XIX-lea decât mahalaua Păcurarilor, cu necăjitul său târgușor de dincolo de barieră și cu tixita uliță Toma Cozma, dar de-a lungul drumului Socolei și, mai ales, pe ulița Podul Lung și în Târgușorul Nicolina numeroșii evrei, așezați acolo de vreo patru decenii cu feluritele lor dughene, aveau un dever mult mai mare, comparabil doar cu cel din zona centrală a orașului, de la Sf. Vineri, Beilic și din Târgul Cucului. Se impunea, așadar, după înglobarea Târgușorului Nicolina în Capitală și sub noua administrație a Primăriei Iași de după 1864, nevoia deschiderii unei piețe alimentare (cea pentru lemn, cherestea și fân funcționa la bariera Socola) în centrul mahalalei și nu au trebuit 30 de ani de solicitări și căutări, ca în Păcurari, pentru a se amenaja acolo amărâta Piață Bădărău. Repede și energic au purces la treabă primarul Dimitrie Gusti, la al doilea mandat, ajutorul său, maiorul C. Langa, arhitectul Mathias Nitschman (*Nişman* sau *Niciman* pre rumânește) și inginerul Alfred Boguş, care au rezolvat problemele juridice și tehnice doar într-un an (1869-1870). Au găsit locul potrivit, taman vizavi de actualul Colegiu Național „E. Racoviță”, între gârla Nicolina Seacă, care își avea cursul, colmatat de pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, la vest, și Strada Nicolina la est, azi Alea Nicolina, pe un teren al Bisericii Ziua Crucii, un loc sterp și altul cu o clădire veche ale unor evrei, însumând 2287 m.p. (PI, dos. 142/1869, f. 42 r. și plan calc). Au durat mai mult exproprierile, cu notificările, contestațiile și deciziile legale, dar lucrările au demarat și s-au încheiat repede: canalul Nicolinei a fost îngustat și îndreptat (apoi astupat), piața a fost pavată cu bolovani și deschisă la 22 noiembrie 1870 (f. 195 r. ș. u.; dos. 73/1870, *passim*). Piața Nicolina poate fi bine cunoscută documentar (deocamdată nimeni nu i-a spus povestea ei ternă), dar nu-și are rostul în serialul nostru de obscurități denominative o istorie a precupeției, măcelăriei și comerțului cu de toate cele (*unele & altele*, strămoașele etimologice ale *unealtelor*) cumpărate cu coșnița și sarsanaua. A dăinuit piața pe același amplasament aproape un veac de nesigurătate, până când marile lucrări de modernizare de dincolo de Podul Roș, de după 1960, au impus desființarea sa și mutarea pe amplasamentul actual (în anul 1966), cel din fosta Broscărie. Strămtă și ascunsă printre diverse construcții, privatizată după 1990, Piața Nicolina este animată și aglomerată, numai bună și pentru felurite matrapazlăcuri și exersarea abilității buzunărești a șuților, spre satisfacția tuturor vizitatorilor. Va avea, așadar, viață lungă și spor la câștig. Consemnez aici, cu acest prilej, și un caz minor de *transplant toponimic*, poreclă pe care o dau împătimiții de astfel de *nugae* onomastice mutării cu tot cu nume a unei așezări (sat, schit, stână etc.) sau a cine știe cărui alt obiect geografic. De pildă, a muntelui la Mahomed.

53. Va fi obosit cititorul acestui serial de alergătura după misterele zarzavaturilor, sării sau cherestelii prin târgurile și piețele Eșului, încât musai, pentru înviorare, trebuie să-l port și prin locuri cu verdeață (dar nu din cea veșnică), la o primblare de agrement și conversațiune prin grădinile publice ale Capitaliei de odinioară. În cele de astăzi, animația, graba sau comerțul nu îngăduie gratuități etimologice și nici paranteze istoriografice. Așadar, la *Copou*, birjar!

Până în anul 1832, izvoarele documentare nu cuprind știri despre preocuparea administrației târgurilor (inclusiv a Iașilor) pentru amenajarea unor spații destinate manifestărilor publice și cu atât mai puțin pentru locuri de promenadă. Petrecerile elitei boierești în zilele de sărbătoare erau private, domnii și apropiații lor se întâlneau, în veacul al XVIII-lea și la începutul celui următor, la grădina și iazul amenajate la Mănăstirea Frumoasa, în grădina domnească de sub Curte, pe la foișoare, chioșcuri și la vii. Poporul venea de armindeni la scrânciobe, se aduna pe medeanul din fața Curții gospod sau al Mitropoliei și de pe lângă bisericile parohiale, în zile de mari praznice, la ceremonii de înscăunare, nunți domnești sau boierești, se bulucea pe unde se putea în revolte spontane și frecventa iarmaroacele și târgurile de aprovizionare curentă. Abia în zorii modernității românești, un model occidental edilitar a fost formulat prin dispozițiile Regulamentului Organic (1832), impus de administrația rusească dintre anii 1828 și 1834. În Capul III, Anexa Litera H, referitoare la înființarea eforiilor orașenești, Secția III, art. LXXIX, se prevedea: *Spre înfrumusețarea capitalii, spre sănătate și plăcere lăcuitorilor ei, să va face în mijlocul orașului o publică primplare, pe un loc cumpărat de eforie sau luat cu bezmăn vecinic. Afară de acesta, să va așeza o grădină publică într-un loc cu apropiere de oraș.* Deși sarcinile edilitare noi ale Eforiei Iași erau copleșitoare în raport cu bugetele și mijloacele tehnice de care dispunea, tocmai pentru distracția și plăcerea... capitaliștilor (lui Cațavencu) s-a pus în mișcare chiar din anul 1832 una dintre primele lucrări legiferate, probabil cu gândul că va fi mai lesne de îndeplinit. Și nu a fost!

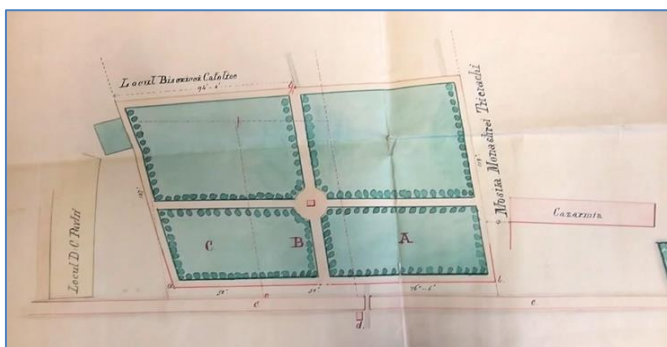
Despre grădina din Copou, asociată de regulă cu Obeliscul Leilor și Teiul lui Eminescu, există numeroase referințe, descrieri și evocări (adunate de Ion Mitican, în *Urcând Copoul cu gândul la Podul Verde*, Tehnopress, [2006], p. 323-349), care, în ansamblul lor, pot mulțumi imaginarul colectiv ieșean, dispus la reconstituiri pitorești și nostalgice ale vremurilor „mai bune, de altădată”, iar arhivele oferă un bogat material pentru reconstituirea procesului ascuns, tern și chiar plicticos al înființării, dotării, întreținerii și dezvoltării celui mai vechi „parc” din Principate (grădina Cișmigiului din București a fost înființată abia în anul 1847). Dintr-un studiu detaliat al nostru (publicat în „Monumentul”, XVI, Lucrările Simpozionului Național Monumentul – Tradiție și viitor, Ediția a XVI-a, Iași, 2014, Iași, Editura Palatul Culturii, 2015, p. 367-414) selectez cu maximă zgârcenie informații mai puțin cunoscute.

Cele mai vechi sunt relatările unor străini trecători ocazionali prin Iași sau rezidenți o vreme în capitala Moldovei, cu misiuni politice sau de altă natură. Prima este a lui Karl Otto Ludwig von Arnim, care, ajuns la Iași în 1836, vedea la capătul promenadei de pe un deal mare (Copoul) „o grădină publică, un stabiliment foarte cochet, pe care l-a amenajat un evreu din Bamberg. Aici poți găsi răcoritoare de tot

felul, iar, în anumite zile, ca urmare a încuviințării date de domnitor poți asculta orchestra sa militară, formată numai din băștinași aflați sub conducerea unui capelmaistru neamț...”. Ochiul străin remarca și câțiva boieri „în portul lor național, care devenea tot mai rar atunci”, de fapt veșmântul turco-fanariot compus dintr-o „haină lungă și largă de mătase și cu o căciulă înaltă”, evident, anteriorul și ișlicul.

Din sursele românești, reținem în primul rând mărturiile unor memorialiști ce evocă atmosfera și tabloul Grădinii Publice și împrejurimilor din vremea maturității, tinereții sau copilăriei lor. De pildă, Manolache Drăghici relatează în 1857 despre animația de pe dealul Copoului, îndeosebi vara, când șoseaua se umplea de colbul ridicat de numeroasele trăsură ce urcau spre vîi și spre grădina publică, fiindcă șoseaua pietruită încă din 1834 rezolvase problema noroiilor de pe drumul de pământ, înlocuind-o cu aceea a prafului de nisip și calcar. D. C. Moruzi, născut în 1850, și apoi Rudolf Suțu (1880-1949) descriu animația de pe traseul Bulevardului Carol, și publică cele mai vechi imagini ale obeliscului (1880) și teiului lui Eminescu (de după 1899).

Primul dosar păstrat (Arhivele Naționale Iași, *Eforia Iași*, dos. 21/1832) despre gătirea locului îngărdit, cantitățile de materiale și sumele respective, arată că cele dintâi amenajări efectuate imediat ce vremea primăvărată le-a îngăduit au fost construcția unui pavilion de lemn („cortul”) și nisipirea locului din jurul său. Cea mai importantă chestiune de la începutul Grădinii Publice a fost însă de natură juridică, referitoare la stăpânirea acestui loc, pe care Eforia l-a ales desigur fiindcă era relativ aproape de vatra târgului, pe vechiul drum al Botoșanilor, podit prin 1807 și devenit uliță de promenadă pentru boierimea ieșeană, până la Podul Verde, aflat atunci cam în dreptul clădirii actuale a Arhivelor Naționale, unde se instalase în 1829 o rohatcă, și fiindcă era (aparent) „slobod” în anul 1832. Locul a fost luat „cu japca”, căci nu a existat niciun act de cumpărare sau de luare în posesie cu bezmen de către Eforie. Proprietarii locuiau peste Prut, locurile lor erau necultivate și ei au aflat mai târziu de ocuparea acestora. Abia în 1849, Eforia a reușit să închidă, prin răscumpărare, două litigii pentru locurile ocupate în 1832 și pentru alte trei abia în 1869.

Grădina Publică (1867)

Nu mai puțin dificile financiar au fost lucrările de plantare și întreținere a grădinii publice, împrejuririle, dotările, precum și construcția și reparațiile

monumentului din Copou. Delimitarea terenului și împrejmuirea cu șanț, apoi cu garduri de spini, de nuiete, cu parmaclâc de scândură, cu zid de cărămidă, s-au concretizat în decenii de proiecte și realizări, între care selectez acum grilajul de fier, compus din 149 de racle și o poartă de fier, realizat în anul 1850 de Cristian Virt (Wirt) Pester (cunoscutul proprietar al viei Pester), pe un soclu de piatră, dar numai la fața grădinii, la Podul Verde. Transformarea acestuia în Bulevardul Carol, cu acest nume din 1866, a presupus lărgirea străzii și o nouă aliniere a gardurilor de la trotuare. La Grădina Publică a fost necesară mutarea grilajului în interiorul grădinii, pe aliniamentul actual, lucrare care era prevăzută după anul bugetar 1876-1877.

Când s-a deschis Aleea Principesa Maria pe locul viran din marginea de sud-est a grădinii, cu prilejul construirii unor vile de către arhitecții italieni Giuseppe Trolli și Carlo Scolari, în 1896-1897, s-a făcut și pe această latură a grădinii un grilaj metalic, pe soclu de piatră, dar cu stâlpi de cărămidă tencuiți. Împrejmuirea din fundul Grădinii Publice a rămas până astăzi (când este pe aproape toată lungimea sa un gard meschin din plasă de sârmă între stâlpi de beton) o improvizatie ascunsă ochiului vizitatorului de vegetația abundentă, în timp ce pe latura dinspre strada Aurora se vede un gard pe soclu de piatră, cu stâlpi de cărămidă, tencuiți și cu plase de sârmă în cadre de fier-beton.

Plantațiile. Grădina a fost delimitată pe un loc necultivat și parțial împădurit, cum era întregul platou al dealului Copou. Pentru exigențele unei grădini publice, probabil de model german, era nevoie de o dispunere organizată a copacilor (în patru mari parcele și mai multe table), de o mai mare varietate a speciilor decât aceea naturală, constatată la fața locului, de alei nisipite, de straturi și straturi de flori. Documentele consultate oferă un mare număr de liste cuprinzând necesitățile de plantare anuală a puieților în Grădina Publică și alte grădini și locuri din Iași de-a lungul a patru decenii. Una consemnează materialul solicitat de grădinar în 1840, anume copaci mari, câte 500 de frasini, plop, paltini, ulmi, giugastri și mastacani, precum și copaci mici, câte 1000 de clocotici, mălini, călini, sămiceri, aluni și alte câteva specii. Ulterior, apar uriașe cantități de material săditor asigurat de Eforia Iași, cu sprijinul Mitropoliei și al Departamentului Averilor Bisericești care au dat gratuit copaci și puieți din pădurile unor mănăstiri din apropierea Iașilor. Astfel, în martie 1860, trebuiau aduși 6000 de copaci din pădurea Bârnova, iar în septembrie 1860 se încuviința cererea grădinarului W. Rach (Racu) de a înființa o școală de pomi străini roditori în fundul grădinii. Acesta a plantat apoi tei, castani și aguzi, aduși de la pepiniera de la duzi de la Galata și de la Cârlig. Despre **Teiul lui Eminescu**, vestigiu natural din fosta vegetație arboricolă de pe dealul Copoului, nu avem a reține decât faptul că dimensiunile și analiza stării sale, efectuată de specialiști dendrologi, indică o vârstă de circa cinci secole, iar menținerea sa până în prezent este un fapt remarcabil, datorat viguroasei mitologii culturale ieșene.

La începuturile grădinii, florile pentru plantare în grădină erau cumpărate: trandafiri din soiul cultivat la Dulcești (ținutul Romanului), trandafiri franțuzești, liliaci, garoafe turcești, gherghine și altele, în total 1508 exemplare necesare în 1850. Din 1852 apar informațiile despre existența unei **florării** proprii, cu o construcție modernă, prevăzută în bugetul anului 1880, cea existentă și astăzi. **Bufetul (chioscul)** din grădina Copou, de lemn, are o istorie ce poate fi detaliată

între 1839 și 1890, când s-a ridicat un nou bufet, aflat pe locul Muzeului „Mihai Eminescu”, inaugurat în anul 1989. Pentru fanfara militară, care a cântat în Grădina Publică chiar de la începutul ei, exista un „cerdac” vechi, care trebuia demolat în 1855, iar locul muzicanților a fost stabilit într-un țarc. Decenii la rând, fanfara garnizoanei a constituit un punct de atracție major al Grădinei din Copou, un **pavilion** de lemn, octogonal, cum se vede într-un proiect din anul 1867, apoi hexagonal fiind construit în anul 1894-1895. Modelul a dăinuit până în prezent.

Nu avem cunoștință până acum de numele celui evreu din Bamberg menționat în 1836, care reușise să facă în patru ani stabilimentul cochet la Copou și avusese și ideea amenajării Grădinii Domnești. Îi știm mai bine pe **grădinarii** șefi Franz Richter, dintre 1840 și 1844, apoi pe remarcabilul W. Rach, angajat între anii 1844 și 1866, urmat de Pierre Dieudonné și de Gh. Apostolescu, care era la postul său în anul 1876. De la an la an, dificultățile întâmpinate de aceștia s-au diminuat, fiindcă plantațiile au crescut, iar alte nevoi au fost treptat satisfăcute.

Despre **monumentul** din Grădina Publică se vehiculează în literatura de specialitate și, cu atât mai mult, în spațiul virtual al internetului câteva inexactități ce pot fi corijate documentar, cu următoarele precizări: la 8 noiembrie 1834, a fost pusă piatra de temelie în cadrul unei ceremonii la care nu a participat și Mihail Sturdza. O *Anafora* dovedește fără echivoc faptul că monumentul a fost propus de cei mai slugarnici partizani ai noului domn, care inaugura atunci o „epohă” nouă. Prudent și abil, acesta a știut să evite o capcană politică, direcționând onoarea dedicației către monarhii puterii suzerane și puterii protectoare. Acceptul sultanului a fost trimis peste două luni, ca și aprobarea țarului. Constantin Ostap și Ion Mitican au meritul de a fi semnalat împrejurarea că *Monumentul* (numele din perioada lui Mihail Sturdza) a fost conceput ca omagiu auguștilor monarhi ce „au dat Moldovei noul așezământ” din 1832 (*Cu Iașii mână-n mână*, II, Iași, Editura Dosoftei, 1997, p. 221-226). Mai târziu, amintirea dezagreabilă a domnitorului a trebuit ocultată și, cu atât mai mult, după declararea independenței de stat (în 1877), fosta putere suzerană nu mai putea beneficia la Iași de un martor al vechilor umilințe. Așadar, după 1878, a trebuit să se găsească o sintagmă convenabilă și neutră politic pentru definirea semnificației istorice a lucrării, devenită *Monumentul leilor* sau *Obeliscul cu lei*.

Execuția obeliscului a fost efectiv începută abia în primăvara anului 1839 și finalizată probabil în anul 1842. Materialul folosit a fost piatră adusă de la Șcheia (ținutul Vasluiului) și de la Ivancăuții de pe malul Prutului, din districtul Dorohoiului. În 1839, aga Gheorghe Asachi a fost însărcinat cu direcția lucrării, după ce întocmise smetul (devizul) și planul monumentului, iar arhitectul Johann Freiwald avea răspunderea execuției efective. A fost înlocuit în 1841 de polcovnicul Nikolai Singurov. Obeliscul, ca monument simbolic și lucrare de artă, ar fi meritat un veșmânt de calitate superioară, dar precaritatea pietrei a impus în deceniile următoare repetate reparații. A fost vopsit peste tot cu boia de oloi, în color argintiu (silbergletu), în 1855, iar în 1864 leii ce susțin obeliscul au fost „bronzăți”. Pentru astuparea crăpăturilor urma a se folosi „șimentu de portlantu”. Obeliscul cu lei din Grădina de la Copou, din secolul al XIX-lea, este cunoscut din câteva fotografii de epocă.

Iluminatul cu gaz fluid (petrol de la Moinești) a Grădinii Publice a fost decis de prim-ministrul M. Kogălniceanu în iulie 1860. În 1883, deja grădinile publice erau iluminate cu gaz aerian, iar primarul Vasile Pogor anunța în raportul său pe 1894-1895 că se vor schimba stâlpii felinarelor, pregătindu-se introducerea eclerajului electric (în 1899). Și povestea (nespusă aici) continuă peste veac, cu detalii mereu schimbătoare, pe o realitate fizică și o imagine publică durabile și emblematice pentru orașul Iași.

*

54. La numai 20 de ani după înființarea Grădinii Publice de la Copou (1832), se vede că afluxul petrecăreților, îndeosebi al călăreților și al celor defilând în butci sau trăsurile vieneze, impunea extinderea unui spațiu de agrement spre nord, dincolo de șanțul orașului. Proiectată „pentru o preumblare publică”, **Grădina Aleilor** a fost creată „din înaltă poruncă” (a lui Grigore Alexandru Ghica), începând cu anul 1851. Aleile numite astăzi *Grigore Ghica-vodă* au capetele de sud chiar pe locurile de început ale acestei promenade, amenajată după alinierea drumului și delimitarea spațiului verde cu șanțuri pe dreapta și stânga viitorului bulevard. Terenul era situat pe moșiile Copou și Rediul lui Tatar, proprietate a Mănăstirii Trei Ierarhi. După secularizarea moșiilor mănăstirești (1863), acestea au devenit proprietate a Statului, care a administrat Grădina Aleilor prin Departamentul Lucrărilor Publice, fiindcă Eforia Iași nu ar fi suportat cheltuielile pentru dezvoltarea și întreținerea unei atât de mari suprafețe horticole.

Ca și în Grădina Publică, în rara vegetație arboricolă existentă deja s-au trasat alei nisipite și a început plantarea masivă cu pomi și puiți de soiuri variate. S-a ocupat de această operațiune același vrednic grădinar W. Rach, cunoscut din episodul anterior. Un deviz de materiale, lucrări și cheltuieli a fost solicitat la 2 august 1851, iar în noiembrie 1852 locuitorii din 21 de sate din ținutul Vaslui urmau să aducă la Grădina Aleilor 7370 de copăcei și zeci de care cu pari pentru îngrăditură. La sfârșitul lunii septembrie 1853, au sosit și de la Humulești, Vânători, Răucești și Oglinzi, din ținutul Neamț, alte 70 de care de copăcei, care s-au și plantat, iar peste o lună au mai venit încă 120 de care din aceleași sate, cu puiți de mastacăn, brad, mălini, scumpii, arini și cătină de munte, luați din codrul Mănăstirii Neamț. Au contribuit prin „jărtfe și faceri de bine” boieri (menționați în evidențe nominale pentru donațiile de salcâmi, scumpii, trandafiri și alte plante) și mănăstiri, cu material lemnos adus din pădurile bisericești (Aroneanu, Bârnova, Buciumi și Mogoșești). Mai multe liste consemnează soiurile și miile de exemplare plantate. Spațiul a fost împrejmuțat cu un parmaclac, rupt de publicul privitor la exercițiile militare din iarna anului 1854, încât vitele puteau intra în grădină. Împrejmuirea era stricată cu totul în martie 1855, când grădinarul făcea un smet (deviz) pentru un gard de nuiete și spini, enumerând cantități impresionante de materiale. O altă listă din 1853 înregistra necesarul pentru recent înființata Grădină a Aleilor: copaci mari (ulmi, tei, cireși, plop, paltini) și mici (giugastri, sângeri, aluni, călini, dârmoși, carpeni, stejari, clocotici, lemnul-cânelui, sorb, pădureți, mălini, soc, corni și frasin), în total 10000 de pomi. Pentru toamna anului 1855, W. Rach calcula alte nevoi, anume 1200 de copaci mari și 17000 de copaci mici. Este, așadar, cert că varietatea dendrologică actuală din Dealul Copoului nu este o moștenire naturală a

unei foste păduri, ci a unui act de civilizație urbană de la mijlocul secolului al XIX-lea. Édouard Grenier, diplomat și poet francez, rezident la Iași în 1855-1856, evoca grădina de la capătul esplanadei de pe Copou, unde, vara, ca la Cascine sau Bois de Boulogne, se înșirau pe două rânduri trăsurile din care coborau doamnele, iar cavalerii (domnii) descălecau și conversau cu acestea. Nu uită să menționeze obiceiul boierilor, îndeobște cunoscut și din alte relatări, de a merge și pe jos, dar rar și doar la Copou, nu și în oraș, unde se deplasau numai cu trăsură cu doi cai.

Succesorul lui W. Rach, mort în 1866, francezul Pierre (Petru) Dieudonné, trebuia să îngrijească și el toate grădinile publice existente în anii următori în Iași. La Grădina Aleilor, îl găsim, în statele de plată ale Primăriei, ajutat de doar doi lucrători, în anul 1868. Ca și în cazul Grădinii Publice, cheltuieli importante au fost făcute pentru protecția vegetației tinere. După cel puțin 15 ani de la înființare, când pomii au crescut și s-au maturizat, nu a mai fost necesară o împrejmuire înaltă a terenului. Un gard de nuiele, învechit și putrezit, nu putea să fie nici folositor și nici estetic. După ce a fost desființat, spațiul nu a mai fost perceput ca o grădină, ci ca o perdea arboricolă aferentă unui bulevard.

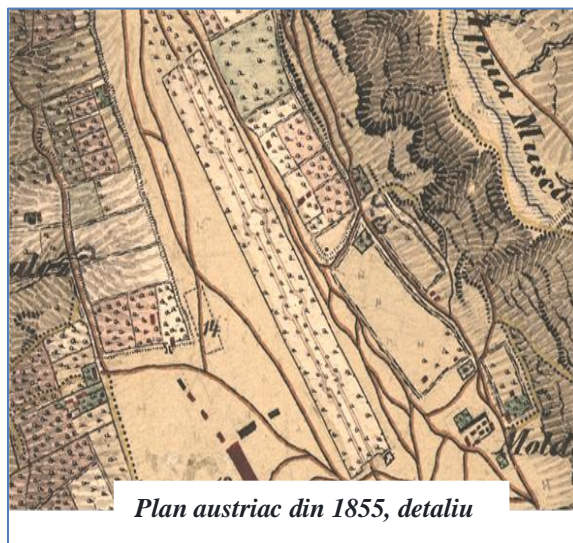
O dată reper în istoria Grădinii Aleilor se poate constata în anul 1871, când s-a decis folosirea subvenției de la Ministerul Public exclusiv pentru îmbunătățirea plantației. Erau necesari 230 de puieți de tei și paltini pe dreapta și stânga aleilor, precum și 918 copaci în interior; mai trebuiau întreținute două trotuare în lungime de 1104 m fiecare, două alei interioare, paralele cu șoseaua, de câte 1140 m (cele devenite aleile Ghica-Vodă de astăzi), două alei rotunde ce însumau alți 1140 m, iar două alei „ingleze” de ambele părți măsurau câte 1458 m. Au fost comandate 60 de bănci de fontă, turnate la un atelier din Galata, precum și 29 de fânare, dintre care s-au instalat doar 17. Atunci, grădina și-a schimbat aspectul, devenind „Bulevardul Grădinei Aleilor de la Copou”, denumire atestată în 1874. O *Dispozițiune* tipărită și afișată, din 28 iulie 1876, reglementa circulația pe acest bulevard. Astfel, alea stângă era destinată vizitatorilor călări, iar cea dreaptă pentru pietoni; trotuarele de pe ambele părți erau pietonale, iar drumul de prin mijloc se rezerva pentru trăsură. Contravenienții erau pasibili de penalități.

Memorialistul D.C. Moruzi ne-a lăsat o descriere a Grădinii Aleilor, probabil din jurul anului 1860, așa cum și-o amintea mai târziu: un spațiu sărăcăcios, închis cu niște răzlogi, cu doar câteva sute de copaci prăfuiți și tufe de cătină și lilioci, fără flori, cu iarba din „țelina fecioară”, cu două alei paralele cu șoseaua, pe care se aflau din loc în loc doar câteva bănci lungi, pe care nu s-ar fi așezat decât un bolnav sau un poet mai sărăcuț, și cu un bordei țigănesc în capătul de sus al grădinii, în care locuia, cu familia, un paznic. Se înșală memorialistul, care spune că nu erau încă („pe atunci”) rondurile grădinii, deși acestea apar într-un plan austriac din anul 1855, găsit de cercetătorul sibian Dan-Dumitru Iacob la *Österreichisches Staatsarchiv* din Viena. Grădina era locul predilect pentru dueluri (se evocă două dintre acestea), iar pe un tăpșan de dincolo de capătul de sus, pe locul de astăzi al Universității Agronomice „Ion Ionescu de la Brad”, se organiza vara lagărul garnizoanei Iași. Aici (la rondul actual de la Fântâna cu Fete), cântau, succesiv, două fanfare militare, pentru publicul select, care se aduna spre asfințit, cu trăsură sau călare, pentru amuzament, conversație și flirt. După retragerea muzicii, petrecăreții puteau continua distracția la vestita grădină a lui Pester. Aspectul foarte

modest al Grădinii Aleilor era compensat de priveliștea încântătoare spre răsărit, apus și sud, dovadă a faptului că vegetația arboricolă nu era atât de deasă ca mai târziu, încât să închidă complet orizontul pentru vizitatorul acestei zone înalte a Copoului. Datorăm lui Rudolf Suțu o evocare similară. În ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, informațiile sunt mai sumare și mai puțin relevante, spațiul grădinii fiind stabilizat și cheltuielile de întreținere mai mici. O fotografie cu un peisaj de iarnă și sănii restituie imaginea bulevardului din această epocă (N.A. Bogdan, *Orașul Iași*, ediția a doua, 1913, p. 463).

O veche fântână „monumentală” din mijlocul celui de al treilea rond (Rond-Point), aflat la marginea de nord a Grădinii Aleilor, probabil săpată chiar la începutul ei, era astupată și părăsită în anul 1891. Reamenajată ca sursă de apă pentru udat grădina, fântâna era numită în 1899 „basenul din grădina Rond-Point”. Locul acesta a rămas până în prezent ca un spațiu de referință în zona dealului Copou, cu aspectul și funcționalitatea unei piețe de la capătul liniilor de tramvaie și autobuze. Un moment sărbătoresc, în pofida împrejurărilor dramatice ale războiului, s-a petrecut în prima zi a anului 1918 aici, la vestita Fântâna Fetelor, cu participarea reginei Maria. Astăzi, Fântâna cu Fete, operă a sculptorilor V. Condurache și Vl. Florea, din 1965, marchează un loc rezonant în istoria edilitară a Iașilor.

În planul al doilea, mărginit de Aleea Ghica-vodă, pe stânga bulevardului, de la Cazarmă și până la primul rond, și apoi pe dreapta, de la primul și până la al doilea rond, s-au făcut împrumutări după 1919, pentru foști combatanți în războiul mondial, ofițeri rezerviști, intelectuali și ofițeri de carieră, fapt ce explică acum caracterul „select” al rezidenței în Copou. Alte realizări urbanistice, toate pe stânga bulevardului, afectând parțial spațiul fostei grădini, ritmează peisajul prin intrările în Stadionul „Emil Alexandrescu” (fostă „arenă” sportivă în perioada interbelică), construit în 1959-1960, în Parcul Expoziției, creat între 1923-1936, numit apoi și „Parcul Regele Carol al II-lea” (1938), și Institutul de Chimie Macromoleculară „Petru Poni” (1949). Pentru detalii și alte delicii arhivistice, cititorul poate consulta textul nostru extins, publicat în *Monumentul XVII, Partea a 2-a, Lucrările Simpozionului Național Monumentul – Tradiție și viitor*, Ediția a XVI-a, Iași, 2015, Iași, 2016, p. 207-218. Încheind la Rond-Point inspecția toponimică prin parcurile Copoului, facem

Plan austriac din 1855, detalii

la stânga-mpejur, ca să avem timp de întoarcere și popas în alte locuri cu ștaif și patină istorică ieșeană.

*

55. Nu mai știe astăzi vizitatorul grăbit, călcând pe gazonul Complexului Palas, chiar și zăbovind o clipă în fața celor câteva vestigii din secolul al XVII-lea ale unei mori de apă, că pașii îl poartă prin vechea **grădină domnească**, probabil făcută de Vasile Lupu și admirată, în 1653, de Paul de Alep, care nota o surpriză exotică, lămâii plantați în ciubere. Soarta grădinii a fost mereu determinată de starea Curții, rămânând în paragină ori de câte ori aceasta era distrusă de incendii. După pârjolul din 1785, din vremea lui Alexandru Mavrocordat (Delibei sau Pârlea-Vodă), a fost chiar abandonată, până în a doua domnie a lui Alexandru Moruzi (1802-1806), când Curtea arsă a fost refăcută. Memorialistul D.C. Moruzi știa, desigur din relatări ale bătrânilor, de marea și frumoasa grădină din dosul Palatului Administrativ, care cobora tocmai deval, în vremea străbunului său. (*Curtea Domnească din Iași, Ulița Mare și Podul Verde*, în „Unirea Femeilor Române”, anul V, 1913, nr. 1, p. 41). O vedem reprezentată în *Plan ichonographique de la ville de Jassy*, ridicat de inginerul Joseph de Bajardi în anul 1819.

Grădina Domnească (1819)

În focul devastator din 19 iulie 1827, Curtea a ars iarăși și grădina a fost din nou părăsită. Pe temeliiile vechii construcții s-a reclădit, între 1840 și 1844, Palatul

Administrativ al Ocârmuirii, dar grădina a rămas pustie. La 22 februarie 1832, Sfatul Municipal hotăra să stabilească în fiecare joi, pe acest loc de sub Curtea Arsă, un iarmaroc de vite, cherestea și alte producturi, până când se va găsi un loc mai îndemânatic. (Arhivele Naționale Iași – ANI, *Eforia Iași*, dos. 17/1832, f. 12 r.). Acesta trebuia să completeze negoțul similar din Târgul Boilor, de pe medeanul Sărării, aflat alături de mecetul (cimitirul) turcilor. În martie 1832, orășeneasca agie primea porunca de a face publicitate pentru deschiderea iarmarocului. (*Ibidem*, f. 1 r., 2 r., 4 r.). Semnalez aici informația pe care o avea în 1836 Karl Otto Ludwig von Arnim despre un evreu (nenominalizat) care amenajase grădina din Copou, deschisese un hotel și care îi spusese că „acolo jos urmează să se facă o grădină în terase întocmai ca la Bayreuth” și că avea o idee în legătură cu aceasta (*Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, Serie nouă, III, coord. Daniela Bușă, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 497). Identific în această relatare confirmarea proiectului din 1834 pentru viitoarea „grădină domnească” din spatele fostei Curți, despre care documentele interne încep să consemneze știri detaliate abia peste un deceniu, când deja locul se umpluse de gunoaiele iarmarocului.

Un studiu temeinic, extins apoi într-un consistent volum (*Precursori ai modernizării societății românești: Carol Mihalic de Hodocin*, Iași, Editura Junimea, 2015), a fost consacrat de istoricul Dumitru Vitcu unui important personaj, care a marcat viața intelectuală și edilitară a Iașilor între 1838 și 1862. Inginerul Carol Mihalic de Hodocin, geolog („montanist”), hidrotehnician („hidraulic”) și promotor al unor inițiative tehnice industriale, manufacturiere, agricole și de transport privitoare la valorificarea resurselor naturale ale Moldovei, este mai cunoscut, din surse publicistice, ca primul director al celei dintâi Școli de meserii (Școala de mecanică practică), înființată în 1839, și ca proiectant și executant al lucrărilor de înlocuire și extindere a rețelei de conducte de apă din Iași (1845-1848), pentru care a întocmit *Planul drumului apelor Capitaliei* (ridicat în 1843 și litografiat în 1857). Cu prilejul cercetărilor sale în perimetrul Capitalei, harnicul inginer, elogiat mai târziu și de Mihai Eminescu, a găsit condiții foarte bune pentru înființarea pe locul de din vale de Curtea veche, atunci nefolosit și mlăștinos, a unor feredeie și a unei școli de înot, iazul de acolo și câteva izvoare din preajmă oferind suficientă apă, iar prin plantare de copaci s-ar fi făcut o grădină frumoasă și plăcută. Un plan, menționat doar, punea pe hârtie acest gând. Se mai afla pe acel loc, împrejmuit cu un rest al zidului de incintă al grădinii vechi, doar un havuz sec, dezafectat. Deși ideea a fost agreată și de guvern (la 24 noiembrie 1842), și de Mihail Sturdza, și de opinia publică, prin vocea profesorului Constantin Vârnăv, care a susținut o disertație la Academia Mihăileană, în 28 martie 1843, pe tema foloaselor scaldării în apă rece și a înotului (D. Vitcu, *op. cit.*, p. 212-220), proiectul a rămas doar o propunere, fiindcă alte costisitoare lucrări (aducțiunea de apă, canalizări, pavări de străzi, construcții și reparații de poduri și podețe) erau prioritare pentru Eforie. Au trebuit să treacă încă 12 ani pentru ca chestiunea să reapară într-un dosar întreg ce cuprinde știri de primă importanță despre această idee, care se va putea înfăptui, parțial, numai după alte aproape opt decenii.

Într-o anafora, din 14 ianuarie 1855, a președintelui Departamentului Lucrărilor Publice către domnitorul Grigore Alexandru Ghica, se reluau, cu adaptări

la noua conjunctură, argumentele principale pentru înființarea unei grădini publice, după pilda grădinii Cișmegiu din București. Se arăta că, pe locul mlăștinos, o baltă care nu seca nici vara avea o înrăurire vătămătoare pentru sănătatea publică, fapt confirmat de holera din 1853 și de boala frigurilor manifestată mai intens în acea zonă. Cele șase izvoare îmbelșugate descoperite în apropierea Palatului ar fi putut alimenta un fereceu, iar o școală de înotat s-ar fi făcut pe acea baltă, care avea alte izvoare puternice pe fundul ei. Fereceul se recomanda ca foarte necesar orașului, fiindcă acela turcesc, fundat de Vasile (Lupu)-vodă, singurul existent atunci, nu mai corespundea trebuințelor vremii și era aproape inaccesibil clasei sărace, datorită prețului ridicat. (ANI, *Ministerul Lucrărilor Publice din Moldova*, dos. 709/1855, f. 1 r.-v., 6 r.). Domnul aviza favorabil propunerile (17 ianuarie 1855) și dispunea întocmirea unui deviz de cheltuieli. Punerea în act a acestui proiect a trenat în cursul anilor 1855 și 1856, singurul rezultat fiind o instructivă corespondență între „hidraulic” Mihalic de Hodocin, arhitectul Johan Brandel, care a desenat un plan (necunoscut încă) al locului, Sfatul Municipal, Departamentul Lucrărilor Publice și Secretariatul de Stat. Arhitectul era sceptic în privința acestui demers, fiindcă ministrul (Lucrărilor Publice) îi spusese „să nu mai zădărnicească lucrările [sic! = zădărasească lucrurile]”, căci nu sunt mijloace bănești pentru acest proiect. (*Ibidem*, f. 8 r.). Într-adevăr, fereceul nu s-a făcut niciodată acolo, iar școala de înotat, ștrandul de mai târziu, s-a deschis abia în anul 1929. Totuși, Sfatul Municipal a luat iarăși în discuție planul lui Mihalic de Hodocin, în 20 august 1856, cu șase propuneri (puncte) grăitoare pentru mentalitatea unor spirite novatoare și aspirațiile epocii moderne. Se invoca faptul că: Grădina Publică de la Copou era prea departe pentru cea mai mare parte a publicului, iar pe arșița verii colbăraia era un inconvenient important; asemenea locuri de adunare și de petrecere existau nu numai „în fiecare capitalie, ci și în fiecare politie provincială a Evropii ținutizate”; sumele necesare nu erau prea mari, capitalul putându-se aduna „prin acții, într-un chip potrivit”, având ca exemplu înființarea Cabinetului Natural. (*Ibidem*, f. 13 r.-14 v., 30 r.-31 r., 32 r.-v.). Un grădinar Ioanu urma să se îngrijească de împrejmuirea grădinii cu un gard de nuiele pentru care s-a conceput un deviz și s-a aprobat aducerea materialului din pădurile mănăstirilor Bârnova, Dancu și Frumoasa. (*Ibidem*, f. 17 r., 18 r., 22 r., 26 v.). Lucrurile au trenat, ca de obicei, și abia la 3 februarie 1860 se publica anunțul unei licitații pentru antrepriza închiderii cu zaplaz de scânduri a locului slobod de din vale de Palatul Administrativ, facerea unor alei, plantarea de copaci și curățarea havuzului din mijloc, totul pentru amenajarea unei grădini publice (*Ibidem*, f. 39 r.-v., 40 r., 45 r.), iar peste un an (la 12 februarie 1861) jardinierul W. Rach, cel ce administra și Grădina Publică din Copou, și Grădina Aleilor, a întocmit o prețioasă listă, cu estimația cantităților și prețurilor arbuștilor mirositori și sălbatici, potriviți pentru teren mlăștinos și pe deal (adică pe panta abruptă din spatele palatului), șerpuitori pe zid și rezistenți la căldura verilor toride. Arbuștii, denumiți, probabil după un catalog internațional, cu nume științifice, trebuiau aduși din străinătate și din țară. Suma totală, de 191.456 lei, cuprinzând și prețurile pentru sămânța de iarbă franțuzească, brazdele de iarbă, nisipul și materialele necesare plantației, precum și plata pentru munca a 16 oameni, timp de patru ani, câte opt luni de timp favorabil (*Ibidem*, f. 50 r., 51 r.-52 v.), era imposibil de adunat de Eforie, chiar cu sprijinul Departamentului Lucrărilor Publice. Această tentativă a fost, desigur, încă o

dezamăgire a inventivului și obositului inginer Mihalic, probabil ultima, căci a murit curând (în 1862), poate și a priceputului grădinar „Racu”.

Gândul unei grădini publice în acest loc mai apare episodic între proiectele urbanistice ale Primăriei Iași, doar însoțit de speranța unei subvenționări din partea Ministerului Public, însă abia dacă s-au putut face în deceniile următoare două modeste împrejurări. O dificultate cu pondere în rezolvarea acestei probleme edilitare era și necesitatea unor exproprieri cu despăgubire, precum și lipsa actelor de proprietate ale unor case din perimetrul fostei grădini. Starea insalubră a locului și vechiul havuz mălit, unde se adunau apele de ploaie ce inundau casele din zona bisericii Sf. Constantin, au rămas multă vreme ca oglindă a unei debilități administrative cronice.

Abia în primăvara anului 1890 s-a realizat o plantație, pentru consolidarea versantului de la sud de Palatul Administrativ (*Vasile Pogor și Nicolae Gane*, antologie de texte realizată de Lucian Vasiliu, Editura Canova, 1993, p. 91), iar o Grădină Botanică a Universității, înființată în jurul anului 1895 în curtea Palatului Administrativ, a mai atenuat imaginea dezolantă a părții de sud-est a perimetrului fostei Curți Domnești. Schimbarea numelui *Str. Scurșorilor* în *Str. Botanică*, la 20 februarie 1907 (ANI, *Primăria Iași*, dos. 270/1906, f. 34 r.), nu putea să suplinească decât formal și simbolic incapacitatea financiară a Iașilor, prelungită timp de un secol. Căci numai sub autoritatea lui Osvald Racoviță, personalitate cu merite evidente în dezvoltarea urbanistică a Iașilor, Primăria, în colaborare cu Societatea „Gimnastică, Sport și Muzică”, a amenajat pe locul fostei Grădini Domnești un ștrand complex, inaugurat la 1 septembrie 1929 (*Primul Anuar-ghid al Municipiului Iași*, Iași, octombrie 1935, cu fotografii ale ștrandului din 1928 și 1935, p. 245-246; *Prin Iașii de odinioară. 100 cărți poștale ilustrate și comentate*, [album] de Lucian Vasiliu, Olga Rusu, Ioan Holban, Const.-Liviu Rusu, Iași, Casa de presă-editură „Cronica”, 1995, nr. 90, ștrandul la 1940). În sfârșit, din luna mai 2012, întreaga zonă a fostei Grădini Domnești a căpătat aspectul și funcționalitatea Complexului Palas. (Pentru detalii documentare, trimit la varianta integrală a acestui text publicată în „Monumentul”, XVII, Partea a 2-a, *Lucrările Simpozionului Național Monumentul – Tradiție și Viitor*, ediția a XVII-a, Iași, 2015, Editura Palatul Culturii, Iași, 2016, p. 197-207). Un loc cu o poveste de aproape patru secole, așezat sub reflectorul documentar, se instituie treptat în conștiința ieșenilor nu numai ca un spațiu al strălucirii și decăderii în sinusoida istorică a orașului Iași, ci și ca *omphalos* modern, de agrement, precum și de consum comercial și cultural al metropolei actuale. Dar nimeni nu s-a gândit vreodată că numele lui Carol Mihalic de Hodocin ar putea figura pe tablăta unei străzi de pe drumul apelor Capitalei moldave. Uitarea, dușmanul insidios al Recunoștinței!

Mihail Sadoveanu la Ștrand (1931)

*

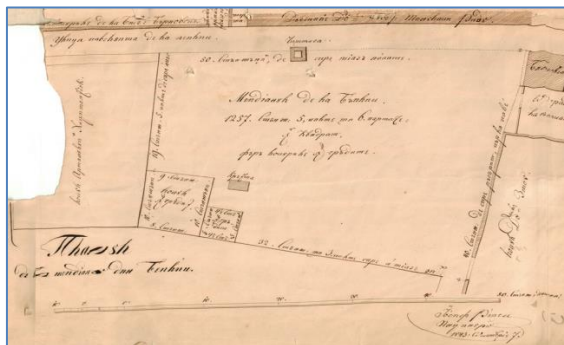
56. Dacă nu o fi chiar un mister, măcar un nenoroc tot poartă locul fostului **Beilic**, stropit cu sângele lui Grigore al III-lea Ghica, cel ucis de turci și decapitat aici la 1 octombrie 1777. Au reconstituit povestea „casei de... oaspeți” otomani Constantin Turcu și N. Grigoraș, iar de curând Sorin Iftimi a extins investigația, identificând plasamentul exact al beilicului și vecinătățile sale, cu ajutorul unor planuri și al unor informații inedite sau deja publicate, și a schițat evoluția funcțională a spațiului, de la piața comercială (medeanul) de la Beilic la piața civică, unde s-au amplasat cenotaful (1875) și bustul domnului martir (1877), în contextul comemorării centenare a anexării Bucovinei (1775) și a asasinării voievodului, în 1777. (Recomand acest studiu publicat în *Monumentul XIII*, Partea a 2-a, Lucrările Simpozionului Național Monumentul – Tradiție și viitor, Ediția a XIII-a, Iași, 2011, apărut în 2012, p. 291-311). Informații noi, din surse arhivistice puțin utilizate, le folosesc aici pentru curiozitatea celor ce vor străbate Str. Ghica-Vodă, privind nedumeriți un teren de multă vreme păraginit, în pofida poziției sale privilegiate în buricul târgului. Detaliile cercetării le vor putea găsi cititorii interesați de izvoare și reconstituiri minuțioase în *Monumentul XX*, așteptat să iasă de sub... teasc în toamna ce va să vină.

Istoria documentară a locului începe cu hrisoavele de stăpânire a Mănăstirii Sf. Ioan Zlataust de la Matei Ghica voievod, din 7262 (1753) noiembrie 22, și Ioan Theodor Calimah, din 7269 (1761) martie 15, și se mai luminează cu o hotarnică din anul 1807. Mănăstirea încasa atunci 100 de lei anual ca embatic (chirie) plătit(ă) din venitul Casei Vănilor, până la arderea caselor beilicului în marele incendiu din 19 iulie 1827. Nu a mai călcat picior de turc prin acest perimetru, după ce ruinele și îngrăditura au fost demolate, iar locul a devenit slobod, ocupația rusească dintre anii 1828 și 1834 ștergând amintirea nefastă a unei stăpâniri seculare și a controlului

politic și militar otoman din coasta Curții domnești. Apoi, timp de peste trei decenii aici s-au confruntat două interese divergente. Încă din anul 1828, egumenul Chiril a luat în deplină stăpânire terenul, rămas în paragină, căci mănăstirea nu a mai încasat vreun venit, iar după intrarea în vigoare a Regulamentului Organic și reorganizarea Eforiei orășenești (1832) aceasta a fost preocupată de rezolvarea problemelor edilitare presante și de gestionarea piețelor publice din Capitală, care trebuiau să completeze sau să modernizeze locurile de târguială tradiționale. Destule știri de după 1832 și până la 1863, când prin secularizarea averilor mănăstirești locul devine proprietate a Statului și, ulterior, a Comunei Iași, conturează imaginea unui me(i)dean modest, dezavantajat de concurența iarmarocului din fosta Grădină Domnească, a pieței mari și vechi de la Sf. Vineri și a deverului evreiesc din Târgul Cucului. Nu au avut sorți de izbândă repetatele încercări ale Sfatului Orășenesc de a limita accesul pe Ulița Sf. Vineri, unde era mare îngrămădire de norod, de trăsură, care cu lemne și cherestea, hotărând ca zarzavaturile, produsele din lapte și pește să ajungă numai în piața de lângă Sf. Teodor și o parte în meideanul de la Beilic, unde au mai fost vândute în trecut, iar lemnele, fânul, făina și altele să fie transportate în Târgul Boilor din Sărărie și în Târgul Făinii. Se constata însă, în 1834, că mahalagii din zonă nu se adunau totuși în piața de la Beilic, ci târguiau pe uliți și în alte locuri.

După 1836, pe terenul fostului Beilic se vor face binal pe laturile dinspre casa lui Ilie Burchi (la răsărit), așadar pe strada Zmeu de astăzi, și la ulița Bucșănescului, iar pe meideanul ce ocupa aproximativ un sfert din locul hotărât la 1808 (reprezentat pe un plan) se va construi un havuz, rămas în sarcina Eforiei pentru îngrijire, mănăstirea având venitul din chiria pieței, dar cu obligația de a o pavelui. Această înțelegere va fi întărită prin hrisov domnesc abia la 28 ghenar 1847. Un plan a fost întocmit în același an de arhitectul orașului, Mathias Niciman, pentru această convenție și sancțiune domnească.

Deși poziția de vad comercial era favorabilă, piața din meideanul Beilicului nu a fost foarte frecventată, de aceea știrile despre comerțul de aici sunt relativ puține. Un plan al meideanului, datat 7 octombrie 1843, ridicat de inginerul Joseph Raschek, arată doar o crâcimă, cu două locuri ale sale împrejmuite, și o cișmea la intrarea dinspre ulița paveluită de la Beilic. (Arhivele Naționale Iași – ANI, *Eforia Iași*, dos. 34/1844, f. 3.).

Planul de la meideanu din Beilic (1843)

Cel puțin pe această latură, meideanul nu avea atunci o împrejmuire. În această situație, este sigur că aici puteau intra care cu anumite „producturi”, iar comerțul mărunț se efectua fără tarabe, la care sau cu marfa așezată jos, pe pământ. În Planul orașului Iași (1857) al lui Fr. Peytavin, sunt cartate trei construcții, probabil dughene, pe latura de vest a meideanului și una la intrarea de la nord.

O încercare de revigorare a acestei piețe se consemnează în anul 1859. Atunci, Poliția Capitalei solicita Eforiei să se mute pascării din Târgul Cucului în meideanul Beilicului, fiindcă locul numit *Păscăria* devenise nepracticabil din pricina glodului. Au urmat două cereri ale vânzătorilor de pește, creștini și mai mulți evrei, care solicitau să rămână cu negoțul lor în același loc sau să se mute pe lângă biserica Sf. Pantelimon. O a doua încercare de așezare a acestei negustorii la Beilic, Cabinet și Sf. Andrei s-a făcut în anul 1864, când epidemia (de holeră) din oraș și putoarea nesuferită din Târgul Cucului motivau transferul acolo unde existau havuzuri pentru spălarea piețelor de pește. Deși acțiunea de mutare a fost pusă în mișcare, fiind trași la sorți cei ce puteau rămâne în Târgul Cucului, nici de această dată Eforia nu a putut impune o necesară măsură de igienă publică, această mahala păstrându-și încă multă vreme reputația unui spațiu aglomerat și insalubru.

Anul 1865, primul de nouă administrație (Primăria), marchează o altă etapă în istoria urbanismului ieșean, când se vor iniția noi proiecte de modernizare a piețelor. Faptul că în 1863 se plantau arbori la Beilic indică un început de grădină publică în acel loc. Se impunea, așadar, o altă întrebuințare a terenului, astfel încât în 1868 se discuta propunerea înființării unui local de vamă pe meidean, intenție nefinalizată. Era nevoie în această zonă centrală a orașului de îmbunătățiri edilitare și chiar de înfrumusețare prin demolări de vechi construcții, deschideri și alinieri de străzi, de o piață de paradă și grădini de promenadă. În anul 1871, consilierul Vasile Pogor a propus utilizarea meideanului de la Beilic pentru o grădină publică, în jurul unui monument dedicat lui Grigore al III-lea Ghica. Ocazia concretizării ideii a apărut în 1875, ca replică la sărbătorirea la Cernăuți a anexării Bucovinei de către habsburgi. Un mare dosar cuprinde bogate informații referitoare la festivitățile comemorative din anii 1875-1877 (ANI, *Primăria Iași*, dos. 68/1875). Reține atenția și intenția primarului Scarlat Pastia, din anul 1876-1877, de a lărgi micul parc până în strada Zmeu, prin demolarea unor barace.

Informațiile documentare despre această grădină, până la sfârșitul secolului, privesc detalii referitoare la salariul grădinarului, starea împrejuririi, plantarea de copaci, îngrijirea aleilor, băncile și iluminatul. Sunt menționate cișmeaua și havuzul vechi. Spațiul a fost numit *Grădina de la Beilic* sau *Grădina Ghica-Vodă*. Pasionatul evocator al Iașilor de odinioară, Ion Mitan, a reconstituit din surse publicistice și memorialistice secvențe din istoria ulterioară a grădinii, în care, după ce mai mulți ani consecutivi, la 1 octombrie, a fost comemorat voievodul-martir, se organizau întruniri publice, politice și culturale, prilej de exersare a vocației oratorice și demagogiei electorale și motiv pentru denumirea populară *Grădina Oratorilor* (*Iașul care nu mai este*, Iași, Editura Tehnopress, 2008, p. 191, 193-194). Ocupația sovietică de după 1944 și-a pus pecetea antinațională și pe memoria domnului jertfit pentru integritatea Bucovinei moldovenești. Bustul său, operă a lui Karl Stork, a dispărut, iar piața a fost părăsită. Ar fi acum momentul favorabil, în

contextul reînființării Muzeului Municipal de pe Str. Zmeu, ca acest loc istoric al fostei Capitale să-și redobândească, prin ingenioasă punere în valoare, nobila semnificație a năzuințelor unității statale românești.

În vecinătatea imediată, peste Ulița Beilicului (azi, Str. Ghica-Vodă), a fost amenajată de Primărie, lângă biserica Barnovschi, mica **Grădina Barnovschi**, înființată în anul 1866, pe locul grajdurilor armatei austriece staționate în Iași în 1853-1854. Documentele menționează diverse lucrări și cheltuieli de întreținere, iar execuția în 1882 a 30 de scaune pentru orchestra de la Grădina Barnovschi dovedește o anume frecventare a locului cel puțin după deschiderea și a Grădinii de la Beilic. Dar fiindcă în Grădina Primăriei de pe str. Lăpușneanu, care era cea mai solicitată, intrau prea mulți cerșetori, slugi rele și telali, care provocau scandaluri și produceau stricăciuni, șeful horticultor al grădinilor publice, Gh. Apostolescu, cerea poliției, în aprilie 1890, să nu le mai permită acestora accesul și să-i trimită în grădinile mai puțin selecte de la Beilic și Barnovschi. Aceasta fost desființată în anul 1898, pe terenul său construindu-se o școală primară, cea numită atunci și acum „Carmen Silva”.

PROSOPOGRAFIE ȘI ISTORIE: „CLASA POLITICĂ” A MOLDOVEI ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA*

Ștefan S. GOROVEI

Deși veacul al XVIII-lea reprezintă o răscruce în evoluția societății românești, el continuă să fie cel mai prost cunoscut și – cauză și efect în același timp – cel mai puțin cercetat, deși documentația, nu numai existentă, dar și accesibilă, este uriașă. Cauzele adânci ale acestei situații sunt cunoscute: așa de bogată, documentația se află mai cu seamă în arhive, așa încât cercetarea ei înseamnă o coborâre la „munca de jos”, socotită din ce în ce mai nepotrivită cu statutul istoricului și, oricum, slab productivă în raport cu cerințele impuse de aroganța și cinismul care s-au înstăpânit pe cercetarea științifică. Cu riscul de a fi încă o dată o *vox clamantis in deserto*, am propus comunicarea de azi pentru a înfățișa câmpul ademenitor al unor cercetări despre a căror utilitate nu se îndoiește nimeni, adăugând la ceea ce am prezentat în comunicarea de anul trecut¹. Ca și alte ori, instrumentele acestei ademeniri vor fi izvoarele însele.

Trebuie, cred, să explic mai întâi în ce sens folosesc o sintagmă și un reper cronologic.

Am preluat o formulă a vocabularului curent, „clasa politică”, pentru că mi se pare mai cuprinzătoare decât termenii *elită* sau *boierime*. Fiecare dintre aceștia poate să aibă sfera lui de înțelesuri, uneori suprapuse sau măcar intersectate, cu extensii, dar și cu restricționări. Istoricii discută, încă, dacă mazilii, răzeșii, ruptașii

* Comunicare la Colocviul „Biografie – Prosopografie – Genealogie. Discuții de metodologie și studii de caz din Antichitate și până în prezent”, organizat la 11 aprilie 2013 de Departamentul de Cercetare al Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” împreună cu Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta” și DAAD Alumni-Club Iași. Celelalte comunicări care ar putea fi alocate istoriei medievale au fost deja publicate: Maria Magdalena Székely, *Portret de doamnă fără de portret. Ecaterina-Dafina Dabija*, în Violeta Barbu, Maria Magdalena Székely, Kinga S. Tüdös, Angela Jianu, *Grădina Rozelor. Femei din Moldova, Țara Românească și Transilvania (sec. XVII–XIX)*, Editura Academiei Române, București, 2015, p. 25–44 și Mihai-Bogdan Atanasiu, *Un oportunist la curtea domnilor Moldovei – Panaiotache Morona*, în AȘUI, *Istorie*, s.n., LXI, 2015, p. 99–106.

¹ *L’homme – la raison d’être de l’histoire. Plaidoyer pour la prosopographie*, expunere inaugurală la Școala de Studii Avansate (Scuola di Ricerca), organizată de Centrul de Studii Clasice și Creștine al Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza”, cu tema *Tradiție și inovație între Antichitate și Evul Mediu: prosopografie – biografie – epigrafie / Tradizione e innovazione fra Antichità e Medioevo: prosopografia – biografia – epigrafia* (Iași, 8–14 octombrie 2012). [S-a tipărit în „Classica et Christiana”, 8, 2013, 1, p. 129–144. Versiunea românească (*Omul – rațiunea de a fi a istoriei. Pladoarie pentru prosopografie*) se află în curs de tipărire în „Acta Bacoviensia. Anuarul Arhivelor Naționale Bacău”, XIV, 2019].

mai apoi, trebuie incluși în categoria mare a boierimii ca stare socială. În sânul acestei boierimi/nobilimi, putem vedea sau nu o pătură a „magnaților” și o numeroasă „plebe nobiliară” ? În acest caz, chiar plebe, *plevușcă*, fiind, este totuși nobiliară ! Pe de altă parte, termenul *elită* rămâne și el cam departe (mai bine zis, cam *abstract*) în raport cu realitățile pe care trebuie să le acopere în diverse etape ale evoluției noastre istorice.

Reperul cronologic: prin secolul al XVIII-lea înțeleg, pentru expunerea aceasta, suta de ani cuprinsă între anii 1711 și 1812. Pe primul l-am ales nu pentru că ar marca „începutul epocii fanariote”, pentru că eu nu cred că ar fi așa; ci evenimentele anului 1711 oferă prilejul de a dispune de listele cu numele celor care l-au însoțit pe Dimitrie Cantemir în Rusia, în acel „pohod na Harkov”, cum l-a numit profesorul Bedreag, singurul care s-a aplecat cu ceva atenție asupra numelor cuprinse acolo². Iar anul 1812 reprezintă ceea ce știm – ultima sfârșire a vechii Moldove, în urma căreia boierimea dintre Prut și Nistru a fost înregimentată în nobilimea rusă, producându-se iarăși liste și dosare³; rolul de *clasă politică* încetează în aceste împrejurări, cum încetase și în Bucovina încorporată împărăției Habsburgilor. Între aceste două repere, avem azi o mare bogăție de informații documentare, a căror prelucrare poate fi de natură să dea o imagine mult mai clară a evoluției clasei politice din Moldova.

Istoricul nu-și poate reprima întrebarea: cine erau cei cărora le revenea misiunea de a exercita și a administra puterea ? La nivel central, exista un grup relativ restrâns de mari dregători, proveniți din anumite familii, toate legate între ele prin înrudiri multiple, care constituiau factorul de decizie, în acord sau în dezacord cu domnul țării. Aceștia sunt, în general, cunoscuți sau chiar bine cunoscuți, întrucât istoria politică s-a scris întotdeauna cu numele lor și nu o dată chiar cu sângele lor. Dar pe treptele următoare se rânduia un număr foarte mare de oameni, unii cu ranguri boierești, în ordine vijelios descrescătoare, până la cei lipsiți de orice titlu, dar care erau chemați să stea, în anumite împrejurări, alături de reprezentanții întregii boierimi. Unii dintre aceștia sunt fiii sau vor fi părinții unor dregători mai de seamă. Aceleași nume de familie le întâlnim, uneori, în diversele categorii (cu titluri și fără titluri), ceea ce sugerează caracterul difuz al stării boierești și îndeamnă spre folosirea noțiunii de *clasă politică*.

Spre sfârșitul secolului al XVII-lea, reprezentanții acestei clase credeau că schimbarea sau măcar îndreptarea unor stări de fapte ar mai putea fi urmarea unor jalbe îndreptate spre Polonia. Îmi este cunoscută existența unor asemenea documente⁴, la sfârșitul cărora se înșiră zeci de semnături ale unor oameni cu nume

² C. G. Bedreag, „*Pohod na Charkov – 1711*” sau *însoțitorii prințului D. Cantemir în exodul din 1711*, în „Studii și Cercetări Istorice”, XVIII, 1943, p. 420–440.

³ G. Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, I (Actele Comisiei pentru cercetarea documentelor nobilimii din Basarabia, la 1821, publicate de ~), Fundația Regele Carol I, București, 1940; II, Institutul de Istorie Națională, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1943. Pentru proceduri, v. Zoe Diaconescu, *Boieri și mazili români în teritoriile înstrăinate (Bucovina și Basarabia)*, în *ArhGen*, III (VIII), 1996, 3–4, p. 237–247.

⁴ Imaginile mi-au fost comunicate, pentru interesul lor genealogic, de d-na prof. dr. Ilona Czamańska de la Poznań.

din arhondologia țării, dar fără titluri boierești; ei erau, totuși, boieri, aparțineau acestei stări și în virtutea acestei apartenențe îndrăzneau să ridice glasul pentru interesele pe care le socoteau și ale țării. Nimeni nu s-a preocupat de aceste documente și, bineînțeles, nici de numele acelora care, *ad hoc*, reprezentau clasa politică sau măcar o parte a ei.

Sistemul jalbelor a continuat și în secolul al XVIII-lea. Trei arzuri adresate unor înalți dregători otomani datează din primăvara și vara anului 1749⁵, adică tocmai dintr-un moment socotit important pentru istoria noastră socială datorită actului prin care, în aprilie 1749, s-a redefinit statutul vecinilor. Toate aceste patru documente poartă zeci de semnături, dar nimănui nu i-a trecut prin minte să pună alături actele și să vadă ce concluzii ar putea ieși la iveală. Înainte de toate, ne putem pune întrebarea dacă emiterea lor la date așa de apropiate (în primăvara și la începutul verii anului 1749) a fost o simplă întâmplare, ori ea acopere o realitate comună și actele sunt expresia căutării unor soluții, unele pe termen scurt, altele pe termen lung. Acest aspect al chestiunii iese, desigur, din cadrul cercetării de față, întrucât aici ne interesează doar semnatarii, care alcătuiesc un eșantion substanțial.

Hotărârea pentru vecinie⁶ – „această Charta Magna”, cum i-a spus Mihail Kogălniceanu – era „acoperită cu 165–170 iscălituri”, din care editorul a dat numai ce au putut desluși Antohi Sion și Constantin Hurmuzaki, cei doi care au văzut la Odessa originalul înainte de a dispărea. Chiar și dintre numele reproduse, mai multe sunt rău citite: unele pot fi reconstituite, altele nu.

Situația este identică și în cazul celor trei arzuri, cunoscute doar prin intermediul unor microfilme. Și aici sunt nume care nu au putut fi citite în întregime sau corect, se pare că mai sunt și unele erori de transcriere (repetiții); însă toate aceste deficiențe nu pot scădea interesul actelor. În toate trei, șirul semnatarilor începe cu mitropolitul Nechifor și cu cei trei episcopi, urmează egumenii (fie doar ai mănăstirilor închinat din Iași, fie și ai unor mănăstiri neînchinat din țară) și apoi boierii. În primul act, am numărat 182 de nume, care se înșiră de la marii logofeți și vornici până la un grup de mazili. Sunt reprezentate familiile Adam, Arbure, Aslan, Balș, Bașotă, Bogdan, Bosie, Bosioc, Boteanu, Botez, Buhăescu, Buhuș, Burghilea, Canano, Cantacuzino, Carp, Catargiu, Cheșco, Ciudin, Cocoran, Cogălniceanu, Costachi, Costandachi, Cozma, Cracatiță, Cuza, Dabija, Davidel, Donici, Feștilă,

⁵ Tudor Mateescu și Marcel D. Ciucă, *Arzuri ale Moldovei către Poartă în secolul al XVIII-lea*, în **CI**, s.n., III, 1972, p. 339–352 [reeditat în: Marcel-Dumitru Ciucă, *Studii, documente și materiale privind istoria românilor și arhivistica*, Editura „Istros” & Editura „Ordessos”, Brăila-Pitești, 2016, p. 74–89].

⁶ „Arhiva Românească”, I¹, Iași, 1841, p. 126–132; I², Iași, 1860, p. 94–99 (v. p. 97, nota). Actul a fost publicat și în alte locuri, precum în memoriul lui Gheorghe I. Brătianu, *Două veacuri de la reforma lui Constantin Mavrocordat*, în **ARMSI**, s. III, t. XXIX, 1947, p. 68 (458) – 70 (460) și în *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, II. *Moldova*, <volum întocmit de> Vasile Mihordea, redactor responsabil, Ioana Constantinescu <și> Corneliu Istrati, Editura Academiei, București, 1966, p. 287–289, p. 260; cel mai recent în **MEF**, VIII. *Documente moldovenești din secolul al XVIII-lea (1711–1750)*. *Cărți domnești și zapise*, volum întocmit de Larisa Svetlicinai, Demir Dragnev și Eugenia Bociarov, coordonator Demir Dragnev, Firma editorial-poligrafică „Tipografia Centrală”, Chișinău, 1998, p. 209–212, nr. 170.

Frățiță, Gheuca, Gherghel, Gorovei, Gosan, Grama, Hăbășescu, Herescu, Hermeziu, Hrisoverghi, Hudici, Iamandi, Iliescu, Isăcescu, Iurașcu, Izmană, Jora, Lână, Luca, Manole, Mavrodin, Măcărescu, Măzărachi, Miteșcu, Moreanu, Movilă, Nacu, Neculce, Paladi, Pancu, Pelin, Pilat, Potârcă, Purice, Racoviță, Razu, Roșca, Ruset, Scarlat, Scorțescu, Stamati, Stroescu, Sturza, Șoimaru, Știucă, Tăutu, Vrabie, Zugrav. Bineînțeles, unii nu au nume de familie. Din celelalte două, mai culeg și aceste nume: Anastasie, Cehan, Darie, Gafencu, Goian, Hortolomei, Lambrino, Miclescu, Pisoschi, Potlog, Prăjescu, Pruncul, Racliș, Șendrea, Tăbârță, Țopa, Vârnav, Zmucilă. (Și poate că am mai pierdut câteva !).

Se poate observa fără greutate că, alături de numele mari ale secolului al XVIII-lea, sunt numeroase cele ale boierimii ținutale („provinciale”), cu sau fără rosturi în administrația locală, dar probabil de oarecare însemnătate fie prin averea lor, fie prin numele, înaintașii și înrudirile lor. Un Arbure, un Șendrea și un Tăutu – nume care puteau fi cunoscute din cronici ca aparținând epocii lui Ștefan cel Mare – sună aproape exotic în masa de boieri noi și foarte noi, ca aceia care se numesc Iliescu, Potârcă sau Zugrav. Dar chiar și în asemenea cazuri, ce știm noi, astăzi, despre începuturile sau ascendența respectivelor familii ?!

Despre actul din aprilie 1749, s-a spus și s-a repetat că ar dovedi existența adunărilor de stări în Moldova. Presupunerea ar putea fi extinsă și asupra celor trei arzuri. Dar în ce măsură ar fi adevărată ?! A decide în deplină cunoștință de cauză asupra caracterului adunărilor respective presupune o temeinică analiză prosopografică a actelor. Ar trebui să avem, pentru fiecare dintre participanții la adunări, semnatori ai actelor, câte o fișă prosopografică, din care să putem afla statutul familiei în vechime și în acel moment (sunt importante fluctuații în timp, ilustrate de ascensiunea și decăderea unor neamuri⁷), înrudirile, cariera și proprietățile persoanei respective. Numai acest gen de detalii fixează cu claritate poziția unui personaj în ansamblul societății dintr-un anumit moment.

Alcătuirea acestor fișe nu este un lucru ușor, dar nici nu se poate spune că ar fi de o dificultate ieșită din comună. E drept că ea ar presupune o bună acomodare cu prosopografia epocii în general, cu genealogia familiilor în cauză, cu stăpânirile de pământ (care guvernau înrudirile). Însă, pe de altă parte, avem deja, în chiar etapa pe care o parcurgem acum, câteva alte documente, tot „cumulative”, cu ajutorul și în lumina cărora se pot stabili primele repere pentru numitele fișe. Spunând aceasta, am în vedere sămile de vistierie⁸ și pomelnicele.

Primele dintre sămile de vistierie păstrate sunt pentru anii 1763 (una) și 1764 (două), distanțate de anul documentelor în discuție cu numai 14 și, respectiv, 15 ani. Un număr foarte mare dintre semnatorii acestor documente se regăsesc aici,

⁷ Matei vodă Ghica observa, în noiembrie 1754, că din cauza cheltuielilor și „neavând nice o chivernisală”, „au cădzut multe niamuri vechi și nici s-au mai rădicat” – N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, V, Editura Ministerului de Instrucție, Stabilimentul Grafic I. V. SOCEC, București, 1903, p. 158 (cu transpunerea eronată a vâleatului 7263).

⁸ Ioan Caproșu, *Sămile Vistieriei Moldovei*, editate de ~, I (1763–1784) și II (1786–1798), Casa Editorială „Demiurg”, Iași, 2010; III (1805–1826), Casa Editorială „Demiurg”, Iași, 2011.

fie personal, fie prin soțiile sau fiii lor. Cu ajutorul acestor consemnări, se poate răspunde la întrebarea: cine erau respectivii semnatori ? Nu este vorba, subliniez încă o dată, de purtătorii unor nume mari ale epocii, dintre marile familii menționate și de cronici și ai căror membri au deținut, generații în șir, dregătoriile de frunte ale țării. Precizările trebuie făcute, căci altminteri s-ar putea naște impresia că avem de-a face cu un număr foarte mare de *homines novi*, ridicați din praful ulițelor, sau adunați întâmplător de pe ulițele Iașilor. O asemenea impresie ar fi marcată de întâmplări din zilele noastre, când adunarea semnăturilor – pentru a se simula exprimarea voinței publice – nu pune nici un fel de probleme: semnături indescifrabile, alături de serii și numere de cărți de identitate pe care nimeni nu și-ar bate capul să le verifice (iar când se întâmplă să se facă o verificare, știm bine ce poate să rezulte...). Era oare la fel și în vremurile acelea ? Răspunsul l-ar putea da numai o anchetă ca aceea pe care o sugerez aici. Existența reală a persoanelor care semnează actele, dar și validitatea calității lor de a semna se pot proba astfel. Sămile Vistieriei fac dovada categorică atât a existenței, cât și a poziției sociale a semnatarilor.

Se va observa, la această analiză comparată, că persoanele înscrise în sămile Vistieriei sunt cu mult mai numeroase decât cele care semnează actele, nu numai în ceea ce privește boierimea mijlocie și mică, dar chiar și în privința celei mari. Și această constatare antrenează, imediat, o întrebare: funcționa, cumva, vreun sistem de reprezentare ? Și, mai departe, o altă întrebare răsară: cum trebuie să ne imaginăm prezența semnatarilor la Iași ? Se aflau aici din întâmplare, mânați de felurile afaceri ale gospodăriilor lor sau de acelea ale dregătoriilor ținutale cu care unii dintre ei erau însărcinați ? Ori, poate, Constantin vodă a trimis olăcari prin ținuturi, chemând la Iași pe cei în drept ? Și, cu aceasta, ne întoarcem la întrebarea de bază: **cine erau cei în drept ?!**

Despre poziția socială a acestor oameni vorbesc și pomelnicele, categorie de izvoare foarte neglijată până acum, nu numai din dezinteres, dar și ca urmare a puținii încrederi pe care cercetătorii au crezut că le-o poate acorda. Această reticență este în bună măsură justificată, mai ales când avem de-a face cu vechi pomelnice, refăcute de mai multe ori și după principii care, în chip natural și explicabil, nu au putut avea nimic în comun cu acelea ale edițiilor științifice⁹. De aceea, de pildă, pomelnicele refăcute în secolul al XVIII-lea de arhimandritul Vartolomei Mazereanu sunt total sau aproape total lipsite de valoare ca surse documentare: el a schimbat și numele personajelor, ca să corespundă aceloră din sinaxarele în uz la vremea lui (și după moda rusească), dar și gruparea lor în nucleee familiale, transcriind de-a valma numele adăugate ulterior; astfel, neinteresat de realitatea faptelor înscrise în pomelnicele prelucrate, el a creat familii imaginare, care pot induce în eroare doar pe cei neacomodați cu prosopografia și genealogia epocilor respective. La capătul cu totul opus se află opera creată, pe același tărâm, de un alt cărturar, tot putnean, ieromonahul Nathanail Dreteanovschi (Dreteanul).

⁹ Cf. Ștefan S. Gorovei, *Pomelnicele vechi ca izvor genealogic. Caracteristici și capcane*, comunicare (16 mai 2008) la al XIV-lea Congres Național de Genealogie și Heraldică, Iași 15-17 mai 2008.

Pomelnicele Mănăstirii Doljești¹⁰ (în special două dintre ele) mustesc de informații de prima mână cu referire tocmai la astfel de realități. Structurile de familie se văd aici ca la o radiografie, facilitând deopotrivă înțelegerea statutului fiecăruia dintre donatori. Într-o ordine care reflectă ierarhia cunoscută din toate izvoarele, acești donatori sunt trecuți împreună cu părinții, câteodată și cu bunicii lor. Boiernași uneori abia întrezăriți prin documente își află aici „fișe” nesperat de complete. Multe dintre ele sunt folositoare deslușirii semnatarilor documentelor de la 1749.

Este interesant ce au consemnat autoritățile austriece despre situația din Oltenia, atunci când această provincie a trecut sub controlul lor în urma păcii de la Passarowitz (1718); autorul unui raport (din 1723 ?) constată că boierimea întregă (deci clasa nobilă) este constituită din trei mari categorii: boierii de viță veche („*ex antiqua familia*”), boiernașii („*boërenassy*”) și cei care-și plăteau dările separat, dar fără să fie amestecați cu țăranii la alte sarcini ale țării („*illi qui tempore Voivodarum separate contribuebant et nulla alia provinciae onera cum rusticis subire tenebantur*”)¹¹. Absența unui criteriu pentru fixarea stării nobile este evidentă, pentru că, altminteri, persoane *ex antiqua familia* se aflau, fără îndoială, și pe treptele mai de jos ale „neamului boieresc”. Dar trebuie să ținem seama de două amănunte. Pe de o parte, vechimea familiei nu se socotea, ca în Occident, în linia bărbătească a ascendenței, ci prin stăpânirea neîntreruptă a unor moșii, uneori „din descălecătoare”, dar trecută și prin verigi feminine (cu sau fără preluarea patronimului¹²). Pe de altă parte, folosirea aceluiași termen – **boier** – pentru a desemna atât pe dregător, cât și pe omul nobil era de natură să provoace confuzii (cum a și provocat, până târziu), nedistingându-se net vechimea/noblețe de noblețea/dregătorie, aspecte care nu întotdeauna se suprapuneau ori se condiționau reciproc.

Decisivă este mărturia lui Dimitrie Cantemir, care în *Descriptio Moldaviae* face distincția categorică între boieri ca *dregători* și boieri ca *nobili*: cei dintâi sunt *barones* și *baronulos* (boiernași), ceilalți sunt *nobiles* și alcătuiesc *tota nobilitas*, care-i cuprinde pe toți, de la marii dregători până la răzeși¹³. Dar însăși categoria *boiernașilor* poate conduce la discuții interesante. O poruncă a lui Ioan Theodor Callimachi, domn al Moldovei în 1758–1761, trimisă vătafului de copii la sfârșitul

¹⁰ Daniel Ciobanu, *Pomelnicul schitului Doljești*, lucrare de disertație, Iași, 1999. D-I Mihai-Bogdan Atanasiu pregătește editarea integrală a pomelnicelor rămase de la Mănăstirea Doljești.

¹¹ N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, V, cit. (*supra*, nota 7), p. 141.

¹² V., în acest sens, Ștefan S. Gorovei, *Dimitrie Cantemir și boierimea Moldovei. Interesul pentru strămoși*, în Bogdan Crețu (coordonator), *Dimitrie Cantemir. Perspective interdisciplinare*, Institutul European, Iași, 2012, p. 138–139, cu pertinenta observație a lui I. C. Miclescu-Prăjescu: „genealogia familiilor moldovenești este mai curând o genealogie de moșie, decât de nume”.

¹³ *Ibidem*, p. 141. Observația fusese făcută și de Ion I. Nistor într-un studiu care, date fiind împrejurările politice în care a apărut, nu a mai avut, se pare, nici o înrăurire: *Clasele boierești din Moldova și privilegiile lor*, în **ARMSI**, s. III, t. XXVI, 1944, p. 6 (516) – 7 (517).

unui decembrie, însemnează pe „boierinașii ce s-au socotit să margă la vânătoare”¹⁴, mulți dintre acești „boierinași” sunt indicați numai cu dregătoria: vel armașul (cu 20 de armășei), vătaful de aprozi (cu 20 de aprozi), vtori spătarul (cu zece oameni), vtori postelnicul (cu trei oameni), treti postelnicul (cu doi oameni) etc. Dar unii sunt nominalizați: Costandin Păladi cupar, Enachi Cantacuzino post[elnic], Manolachi Costachi vist[iernic], Dinul Balș vist[iernic], Balș treti spătar, Ioniță Gheuca spăt[ar], Cost[andin] Donici vel stolnic, Hrisoverghi vel medelnicer, Vasile Rusăt biv vel armaș¹⁵. Ce trebuie să se înțeleagă din această înșiruire ? S-ar părea că termenul *boierinași* are în vedere nu neamurile cărora aparțineau respectivele persoane, ci *dregătoriile* pe care le dețineau, ceea ce înseamnă că, în adevăr, o aceeași „antiqua familia” putea să adune în sânul ei boieri mari și boierinași. Chestiunea merită o cercetare adâncită.

Calitatea de nobili a acestor oameni a ieșit la iveală, afirmată răspicat, după 1775.

Integrarea Bucovinei în Imperiul Habsburgic a pus problema integrării boierimii de acolo în nobilimea țărilor supuse împărătesei de la Viena. Autoritățile austriece au primit depunerea jurământului¹⁶, la 12 octombrie 1777, înregistrând în Bucovina 26 de boieri, 92 de mazili, 109 ruptași și 142 de șleahitici. Componenta corpului „nobilimii” bucovinene care a depus atunci jurământul față de împărăteasa Maria Theresia și fiul ei, împăratul Iosif al II-lea, se pretează perfect unei cercetări prosopografice și ea ar avea, sunt convins, rezultate mai mult decât mulțumitoare pentru problema în cauză.

Nelămuririle au persistat cu privire la mazili și la ruptași, așa încât în iulie 1780 generalul Enzenberg s-a adresat lui Constantin vodă Moruzi cerând lămuriri. Răspunzând, domnul Moldovei a indicat ca document fundamental pentru recunoașterea nobilității **Sama Vistieriei din 1768** (document care, probabil, trebuie căutat la Viena, în arhivele administrației militare), precizând că numai cei cuprinși acolo puteau fi avuți în vedere pentru recunoaștere. Mazilii, adăuga domnul, „haben mit der Ehre des Bojaren-Standes keine Comparison und

¹⁴ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, adunate, publicate și întovărășite de o prefață de ~, I, Institutul de Arte Grafice și Editură „Minerva”, 1902, p. 568–569, nr. 6.

¹⁵ Am pus în paranteze drepte completările la unele titluri, neștiind dacă, de pildă, *post.* înseamnă *postelnic* sau *postelnicel*. Marele stolnic, marele medelnicer intrau în categoria boierinașilor ?! Un fost mare armaș nu s-ar fi căzut să se afle între mazili ?! Cp. cu listele alcătuite de Sever Zotta pentru anii c. 1684, c. 1716, 1755 și 1775 (**ArhGen**, II, 1913, p. 266).

¹⁶ Dr. Johann Polek, *Die Huldigung der Bukowina am 12. Oktober 1777*, în „Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums”, Zehnter Jahrgang, 1902, p. 3–36. Numele semnatarilor la p. 7–11. Protocolul cu privire la nobilii (Edelleuthe) la p. 21–23. Numele semnatarilor de la p. 7–11 au fost reproduse (sub titlul studiului întreg) în *Pro Bucovina. Repere istorice și naționale*, volum coordonat de Mihai-Bogdan Atanasiu <și> Mircea-Cristian Ghenghea, și editat de Centrul de Cercetare și Documentare „Ștefan cel Mare” al Sfintei Mănăstiri Putna și Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, Biblioteca Națională a României & Editura „Mitropolit Iacov Putneanul”, București, 2010, p. 351–355.

Gleichheit, hingegen aber werden solche höher aestimirt als die Ruptaschen”¹⁷. Această delimitare fiind făcută, Moruzi vodă mai dă două explicații care, în fond, se contrazic: „Mazilii și ruțașii se orânduiesc la toate slujbele domnești și la dregătorii în țară și în afară de țară la distanțe mici, pentru care nu primesc nici o sumă de bani. [Doar] Dacă sunt comandați la slujbă grea la mare depărtare, li se dau sume de bani care variază după importanța afacerii și după drumul făcut”¹⁸. Și apoi: „În treburile statului și în cele ale binelui public, mazilii și ruțașii nu sunt ascultați, fiindcă domnul țării hotărăște singur în toate afacerile. La nevoie, sunt chemați la sfat boierii, pe care îi numește domnul”¹⁹. Este evident că Moruzi, al cărui caracter autoritar e bine cunoscut – el e cel care a ordonat decapitarea lui Manolache Bogdan și a lui Ioan Cuza – se străduiește să acrediteze ideea unui regim monarhic absolutist, care însă nu avea un corespondent în realitatea vie nici măcar în ceea ce privește boierimea mare. Pretenția aceasta este contrazisă de toate cele patru acte din 1749. „S-au făcut sobor de întrebăciune”, zice actul pentru vecinie, consemnând că la Trei Ierarhi s-au găsit adunați „atât parte bisericească, cât și boierescă și altă obște”; arzurile adresate dregătorilor otomani îi numesc pe „călugării, igumenii, boiarii și toată săraca raia”. „Partea boierescă”, „boiarii”, sunt, desigur boierii cei mari; cealaltă „obște”, „săraca raia”, rămân a fi ceilalți. Convocarea lor și subscrierea *manu propria* dovedesc, contrar ziselor lui Moruzi, că tocmai în cazuri care priveau treburile majore ale statului și pe cele ale „binelui public” erau consultate și păturile cele mai de jos ale stării nobiliare. Cu alte cuvinte, întreaga „clasă politică”.

O cercetare specială s-ar cuveni întreprinsă și cu privire la categoria mazililor²⁰. În acest sens, este folositor și interesant un document din martie 1734²¹, prin care Constantin vodă Mavrocordat a extins scutirea de darea mazilească asupra tuturor boierilor ieșiți din dregătorii (de la marele logofăt până la trei logofăt) și asupra fiilor lor; darea rămâne să fie plătită de „cialaltă ciată a boierilor mazili”, cu dregătorii mai jos de trei logofăt. Constatând că se trag spre „ciata maziliască” și unii oameni „din cei mai de gios”, care, prin înaintașii lor, nu făceau parte din „ciata boiariască”, domnul a hotărât excluderea lor din „ciata maziliască” și trecerea la altă breaslă (categorie fiscală), întrucât trebuie „să să păzască cinste niamului boiarescu”: „nime din cei proști și mai din gios să nu mai cuteze nici într-un chip a să mai vârî să să numere în ciata maziliască”. „A să trage spre mazilie” era îngăduit

¹⁷ N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, V, cit., p. 419. O traducere românească a fost publicată în Teodor Balan, *Documente bucovinene*, VIII, ediție îngrijită de Ioan Caproșu, indice de Arcadie Bodale, Editura „Taida”, Iași, 2006, p. 99–100, nr. 101; aici: „Mazilii nu sunt deopotrivă cu boierii, dar stau mai sus în vază și cinste ca ruțașii”.

¹⁸ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 99.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Semnalați în Muntenia încă la 1601: I. Minea, *Despre mazili în vremea lui Mihai Viteazul*, în „Cercetări Istorice”, XIII–XVI, 1940, 1-2, p. 685–686. Trebuie valorificat și studiul lăsat de Paul Gore despre mazili.

²¹ „Arhiva Românească”, II², 1862, p. 190–194 (cu data 7245 mart, însă în 1737 domnea Grigore vodă Ghica); Gheorghe I. Brătianu, *Două veacuri de la reforma lui Constantin Mavrocordat*, cit. (*supra*, nota 6), p. 43 (433) – 44 (434), păstrând aceeași dată în document, dar 1734 în prezentarea lui; la fel în MEF, VIII, cit. (*supra*, nota 6), p. 125–128, nr. 95.

numai urmașilor „de niam de boiar”, nu și celor „de niam prostu”²². Cu alte cuvinte, la starea de mazili se ajunge prin coborâre (descendență genealogică), nu prin urcare (pe scara dregătoriilor), ca, de altfel, și în cazul răzeșilor²³.

Este de observat că originalele documentelor deosebit de importante pentru studierea clasei boierești – cel din 1734 pentru mazili, cel din 1749 pentru vecini și cel din 1743 (al doilea așezământ) – au fost găsite la Muzeul de Antichități din Odessa; cel din 1734 se află astăzi la Kiev, iar urma celorlalte două s-a pierdut. Nu se poate ocoli întrebarea: cum au ajuns toate trei (împreună cu altele, desigur) la Odessa ?! Nu cumva ele au fost adunate în Basarabia tocmai pentru clarificarea situației „neamului boieresc” atunci când, după 1812, s-a pus problema integrării boierimii moldovene de toate treptele în nobilimea Imperiului Rus ?

Mai este o informație folositoare în acest „dosar”. Chiar la vremea când Moruzi trimitea acele răspunsuri lui Enzenberg, marele vistiernic Iordache Balș explica rudei sale din Bucovina, binecunoscutul Vasile Balș, viitorul baron, un caz concret, cel al lui Dositei Herescu, ultimul episcop de Rădăuți și primul episcop de Cernăuți, și el viitor baron: „Hereskul inter infimam classem status boiarorum considerantur (horum pater egit vaticum vel commissarium apud eius temporis Metropolitam), qui eo magis qua tales aestimandi sint, quatenus etiam sunt possessionati iam ab antiquis temporibus. Horum unus actualis episcopus existit”²⁴. Adică: „Hereștii sunt socotiți în rândul celei mai mici clase a stării boierești (tatăl lor a lucrat ca vataș sau *commissarius* la mitropolitul din vremea sa), [dar] sunt a se socoti mai mult decât atâta, deoarece totuși sunt posesionați [= stăpânesc pământ] din vremuri vechi. Unul dintre aceștia este actualul episcop”. Numele lui Ilie Herescu, fratele episcopului, se citește în cel puțin unul dintre cele patru acte din 1749²⁵.

²² Citatele după ediția din MEF.

²³ Cf. Mircea Ciubotaru, *Genealogia și problema istorică a genezei categoriei sociale a răzeșilor*, în **RIS**, XIII-XV, 2008-2010 [2011], p. 294–303 (comunicare la cel de-al XII-lea Congres de Genealogie și Heraldică, Iași, 16 mai 2003).

²⁴ N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, V, cit., p. 420.

²⁵ Despre familie – Ștefan S. Gorovei, *Hereștii*, comunicare la Filiala Iași a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române, în ședința (102) din 15 martie 2005, în grupajul *Dosithei Herescu, ultimul episcop de Rădăuți. Contribuții pentru biografia și genealogia sa*. Din același grupaj, au mai făcut parte două comunicări, care între timp au văzut lumina tiparului (Paraschiva-Victoria Batariuc, *Sigiliul episcopului Dosithei Herescu*, în **AP**, X, 2014, 2, p. 273–286; Maria Magdalena Székely, *Tripticul „lui Ștefan cel Mare” de la Mănăstirea Putna*, în **AP**, II, 2006, 1-2, p. 105–110).

Despre Hereștii din ținutul Hârlăului (apoi la Botoșani): Eugen D. Neculau, *Sate pe Jijia de Sus*, ediție îngrijită de Marcel Lutic, II. *Boierii*, Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, Iași, 2005, p. 161–175 (familia a continuat și după data la care se oprește investigația autorului, legată de stăpânirea în satele Plopeni și Dumeni).

Este de la sine înțeles că informații folositoare pentru întocmirea fișelor prosopografice ale „actanților” de la 1749 se găsesc în toate documentele de la mijlocul veacului al XVIII-lea și din perioada imediat următoare. Trebuie puse la contribuție și Sămile Vistieriei Moldovei de după 1770, după cum și însăși lista celor care au depus jurământul la 1777 la Cernăuți, ca și listele cu beneficiarii atestatelor de nobilitate până la sfârșitul veacului. **În toate aceste documente supraviețuiesc realitățile anterioare.**

Iarăși de la sine înțeles este și faptul că până și în dosarele „boierimii dintre Prut și Nistru” se vor afla informații utile, în măsura în care unii dintre semnarii de la 1749 aveau stăpâniri în teritoriul răpit la 1812. Aș aminti doar cazul familiei Zugrav (Zugravu), boieri din sudul Basarabiei, dintre care unul (Costea Zugrav sulgerul) se regăsește între semnarii arzurilor. Familia lui descindea din frații zugravi aduși de Duca vodă pentru pictarea bisericii de la Cetățuia. Răsplata pentru munca lor a constat în moșii. Urmașii zugravilor au devenit boieri și, pentru a-l parafraza pe Alecsandri, *au schimbat porecla în renume*, fără să se rușineze de strămoșii lor.

*

Cercetarea pe care o preconizez, și ale cărei coordonate generale le-am înfățișat foarte în scurt în expunerea care se încheie aici, o văd realizată în câteva etape, cea dintâi presupunând simpla compilare (sau suprapunere) a izvoarelor; din această operațiune vor rezulta fișele nominale, a căror transformare în fișe prosopografice ar constitui etapa următoare. Investigația genealogică va rămâne o componentă de bază, fundamentală chiar, fiind singura metodă prin care se poate afla câte ceva despre familiile persoanelor respective. În unele cazuri, se va ajunge, desigur, și la mici biografii.

Câștigul nu ar fi neînsemnat. Am putea avea, pentru prima dată, o imagine coerentă a „clasei politice” moldovenești de la mijlocul veacului al XVIII-lea, vom putea surprinde modificările care au intervenit în cuprinsul ei în raport cu etapele anterioare, vom vedea în ce măsură se poate vorbi cu temei despre fanariotizarea societății la vremea aceea. Progresul cunoașterii ar fi, mi se pare, deosebit de important.

Însă, precum am mai spus, cel sau cei care s-ar încumeta să pornească la o asemenea investigație trebuie să fie, chiar de la începutul ei, bine acomodați cu peisajul general al veacului al XVIII-lea, trebuie să aibă deja anumite cunoștințe despre oamenii care se mișcau la vremea aceea în administrația centrală și ținutală a Moldovei.

N.B. Semnalez cu mulțumire că una dintre doleanțele exprimate în acest text a avut un ecou care poate constitui începutul împlinirii ei; cf. Mihai-Bogdan Atanasiu, *Boierii semnarii ai jurământului de credință din octombrie 1777. Note prosopografice*, comunicare susținută în cadrul Congresului Național al Istoricilor Români, Iași, 31 august 2018.

SEVER ZOTTA, AUTOR DRAMATIC*

Andrei PIPPIDI

Într-una din primele lui cărți, din 1943, *Teatrul românesc în versuri și isvoarele lui*, Alexandru Ciorănescu a uitat să cerceteze, cu aceeași sensibilitate care a dat naștere analizei altor exemple, din cale afară de multe în același volum, piesa lui Sever Zotta intitulată *Vasile Lupu*. E singura încercare de literatură dramatică pe care ne-a lăsat-o acela a cărui valoare, ca istoric și genealogist, îi merită un respect care s-a păstrat intact, în timp ce despre această operă poetică, mai puțin consistentă, nu mai știe chiar nimeni. „Minerva”, editura cea mai căutată în vremea aceea de către tânăra intelectualitate, tipărea în 1909 o „dramă istorică în 3 acte și în versuri”. Autorul ei, născut la Cernăuți, își făcuse studiile de drept la Viena și la București și avea acum 35 de ani. Pentru perioada premergătoare debutului literar, informațiile lipsesc. Odată cu atâția alți bucovineni, se stabilise în România înainte de Unirea la care ei visau. Semnătura lui, „Sever cavalier de Zotta”, asemănătoare cu aceea a prietenului muzician din familia Flondor, nu arată solidaritate cu regimul politic din „Marele Ducat”, ci va fi manifestat un orgoliu aristocratic. Era spiritul unei clase care s-a stins chiar la Unire și a cărei umbră mai poate fi regăsită doar în cimitirul din Cernăuți, printre pietrele înverzite de mușchi și măcinate de vreme.

Tocmai se împlinea atunci un secol de când în prima serie de elevi ai Gimnaziului din Cernăuți, la 1808, fusese înscris strămoșul său Constantin von Zotta¹.

De altfel, o generație după alta, membrii familiei erau asociați cu mișcarea națională din Bucovina. Cel dintâi donator pentru înființarea primei biblioteci publice, Mihai Zotta, apare din 1850, iar în 1862 același se află printre întemeietorii „Reuniunii românești de lectură”². Urmașul lor, însuși tatăl lui Sever Zotta, Iancu, a fost un fruntaș politic destul de însemnat în anii de la sfârșitul secolului XIX. De bună seamă, fiul său s-a alăturat unora ca Gheorghe Tofan, Ion Nistor sau Barbu Slușanschi, care aveau să formeze în jurul lui N. Iorga un grup pentru care nu numai Unirea, ci o reformare spirituală și socială în cadrul țării întregite trebuia să germineze din revelația trecutului istoric³. Voi îndrăzni cu alt prilej să prezint relația

* Comunicare la Filiala Iași a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române, sedința (188) din 8 aprilie 2014, închinată lui Sever Zotta la împlinirea a 140 de ani de la nașterea sa. Celelalte comunicări prezentate în aceeași sedință au fost: Ana-Felicia Diaconu, *Sever Zotta – precursor al Arhivelor Statului din Cernăuți*; Cătălina Opaschi, *Corespondență Sever Zotta – Theodor Râșcanu (1911–1914)*; Ștefan S. Gorovei, *O prietenie necunoscută: Sever Zotta – Constantin Gane*; Liviu Papuc, *Sever Zotta: fragmente de viață socială și scrieri ocazionale*.

¹ Mihai-Ștefan Ceaușu, *Bucovina habsburgică de la Anexare la Congresul de la Viena*, Iași, 1998, p. 204.

² Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, 2012, p. 149, 152–153.

³ De văzut Teodor Bălan, *Corespondența lui Gheorghe Tofan*, Cernăuți, 1943.

Zotta-Iorga așa cum se oglindește într-un corp de scrisori care începe foarte devreme, încă din 1902⁴. Despre împrejurările care l-au îndemnat pe Sever Zotta să încerce drumul dramei romantice în versuri spre a se apropia de istoria Moldovei va fi vorba aici, chiar pe baza mărturisirilor sale, al căror manuscris mi-a fost comunicat cu fraternală prietenie de Ștefan S. Gorovei, dar mai întâi e nevoie de a face cunoscut conținutul piesei, fiindcă n-a pătruns nici măcar în interesul contemporanilor prin intermediul spectacolului.

Impresia de inexperiență în teatru pe care ne-o face micul volum (136 p.) se formează de la prima pagină. Se indică acolo perioada în care se desfășoară acțiunea, anii 1648-1653, și lista personajelor, nu mai puține de 56 la număr, plus cele anonime (figuranții vor să fie episcopi, egumeni, boieri, „unguri”, dărbani, lefegii, păhărnice, stolnice, ba și un păstor). Mai mult, fiecare nume dintre „dramatis personae” e identificat precis ca funcție și genealogie: de pildă, „Iordachi Cantacuzino, marele visternic, fratele lui Toma, cumnatul domnului prin sora repăusatei doamne Tudosca”, sau „Alexandru, marele paharnic, nepotul Domnului, fiul repăusatului Gavril hatman, fratele Domnului”. Nici unul nu are de spus decât o replică sau două.

În actul II, figurează zece boieri, personaje mute, dar distribuția le notează identitatea și chiar vârsta: „Dumitru Ponici din Rugăjești (moșneag), Ionașco Rotompan din Rotompănești (moșneag)” etc., cu toate că această erudiție ar fi fost inutilă pentru public. Culmea este că, pentru Zotta, numele nu erau întâmplătoare, ci culese din documente chiar din acea vreme⁵. El planta pe scenă oameni față de care nutrea un sentiment intens și comportarea lor, dacă nu o găsea în cronici, și-o închipuia atribuindu-le reacția pe care ar fi avut-o el însuși.

Cu aceeași putere de proiecție a imaginației, el a introdus indicații de regie, cu privire la gestică actorilor sau la decor. Astfel, la curtea domnească din Iași sub Vasile Lupu, stilul mobilierului este gotic în sala tronului: „în jurul mesei jilțuri înalte, sculptate, în vârf cu icoane sfinte și candelă”, sau oriental, în odaia domniței Ruxanda. Ordinea în care sunt așezați mesenii la ospățul nunții: „De-a stânga Domnului, Gheorghe hatman, solul, Gheorghe Ștefan, Toma Cantacuzino, Iordachi Cantacuzino, Catargiu, Enachi și alți 5 boieri. Lângă Domn, în dreapta, un pas înapoi, stă Ștefan, al 2-lea spătar, cu insignele domnești; în stânga, la aceeași distanță, marele paharnic și al 2-lea stolnic”. Altădată, pentru scena din codrul Căpoteștilor, copaci și corturi, ba chiar, când vedem tabăra lui Timuș, „cai legați de copaci, pascănd”. Unele precizări se referă până și la jocul de scenă al actorilor: „tremurând de emoție” sau „încruntându-se, supărat, iute”.

Necuviința lui Timuș, care i-a scandalizat pe martorii nunții din 1652, este reprodușă: „începe să roadă cu lăcomie un picior de curcan, ținându-l cu amândouă

⁴ Valentin Andrei, *Sever Zotta în corespondență cu N. Iorga*, în **ArhGen**, VII (XII), 2000, 1–4, p. 75–78.

⁵ Dumitru Ponici în 1643 (**DRH**, A, XXVII, p. 124); Rotompan vornic de poartă în 1627 (**CDM**, I, p. 157), sau fost vornic în 1625 (**CDM**, II, p. 65).

măinile”⁶. Ca la Miron Costin este povestit incidentul de la Brătuleni din 1649, cu care începe piesa.

Hotărârea lui Vasile Lupu de a-i ataca pe tătari e luată după o consultare cu boierii, în care poziția „levantinilor”, favorizați de domn, contrastează cu aceea a lui Gheorghe Ștefan, judicioasă, încărcată de virtute și patriotism: „Aicea rămânea-vom ca vechi boieri de țară / Încerce numai vrulul ca să ne dea afară”. Față de lingușirile de care e înconjurat Vasile Lupu („Moldova e bogată de când o stăpânești / Ea poate deci să crească și pentru tine pești”), răsună puternic mustrarea: „Ba țara e săracă, această-o știu mai bine / Norodul greu o duce și birul nu mai vine / Au sărăcit cu toții, țărani ca și boieri, / Căci viața-i o povară, și *alții* au averi...”.

Acțiunea se mută în apartamentul domniței Ruxanda, aceasta recitând un monolog grațios în care-și spune suferința de a fi departe de iubitul ei, rămas la Constantinopol. Acesta e însă la ușă, unde a pătruns deghizat („Sunt urmărit de turci, e viața mea în joc, / De hainele acestea atâr-n-al meu noroc; / Trebuie să fug din țară, pe tatăl l-au tăiat / Păgânii blăstămații, averea mi-au luat”). Pe vizitatorul clandestin îl cunoaștem, e o figură reală, Ambrogio Grillo, cu care Ruxanda fusese logodită din 1641, când tatăl tânărului era marele dragoman al bailului Veneției la Poartă, dar între timp, după declanșarea războiului pentru Creta, Giovanni Antonio Grillo fusese executat⁷, acea legătură matrimonială a devenit deci imposibilă pentru fiica domnului Moldovei. Cei doi îndrăgostiți, îndată ce s-au regăsit, pun la cale să fugă împreună : „Și chiar în astă noapte, când ceasul sună zece, / Aici lângă fereastră cu caii mei voi trece / Iar tu ie o prostire și să o legi în nozi / Și când ți-i face semne în jos să te slobozi”. Romantică scenă e însă întreruptă de intrarea intempestivă a lui Vasile Lupu: „Fugi, fată păcătoasă, din ochii mei bătrâni / Tu ce te-ncui în taină cu astfel de străini !”. Venețianul îl înfruntă semeț pe domn, care nu vrea să-l mai aibă de ginere, așa că e aruncat în temniță, unde va aștepta să fie predat turcilor.

În continuare, subiectul piesei rămâne soarta Ruxandei, o temă ce avea să fie de atâtea ori tratată în proză și versuri, dar care se poate spune că nu mai fusese folosită înainte de Zotta. Episodul următor este solia lui Kemény, trimis de către principele Transilvaniei să o ceară pe domniță de soție pentru fratele său Sigismund Rákóczy. Despre negocierile purtate în acest scop în 1648, Zotta putuse citi în amintirile solului, pe care le editase de câțiva ani un elev al lui Iorga⁸. Trufia mesajului corespunde aici prejudecății populare despre caracterul național maghiar: „Ți-e cunoscută faima Craiului măreț, / A dușmanilor groază, viteaz și îndrăzneț; / Vericine prețuiește a lui prietenie / Și strașnic se războie domneasca lui mânia”. Pețirii, Ruxanda îi dă cel mai arogant răspuns: „Aceasta niciodată! Chiar astăzi o declar / În fața tuturor, nu ieu pe un barbar, / Bețiv, îngust la minte, al hunilor nepot, / Fără ca să pierd o vorbă, nu ieu pe un netot”. Ciocnire violentă a voințelor fiicei și tatălui, până la urmă, Ruxanda consimte, cu totul neverosimil, la această

⁶ În realitate, scena este descrisă puțin diferit (Timuș își taie unghiile în fața nuntașilor și fumează din lulea) în relatarea anonimului german pe care o publicase N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, București, 1895, p. 210–212.

⁷ Maria Pia Pedani, *Venezia, porta d'Oriente*, Bologna, 2010, p. 163.

⁸ Neagoe Popea, *Memoriile lui Ioan Kemény*, București, 1899.

căsătorie, fiindcă, luându-și înapoi refuzul, răscumpără viața lui Grillo. Despre acesta nu vom mai auzi nimic, în schimb alianța cu Rákóczy va fi ruptă, din cauza Ruxandei, tocmai când Moldova ar fi avut nevoie de ajutor, fiind cotropită de cazacii lui Hmelnițki. E vorba de invazia din toamna anului 1650, imediat după un nou și năprasnic atac al tătarilor. În timp ce Vasile Lupu, părăsind Iașii, se refugiază în codrii Vasluiului, la Căpotești, cortina cade pe această rugăciune a lui Gheorghe Ștefan, personajul care, în intenția autorului, reprezintă tradiția și lealitatea: „O! Ștefan ce în Putna dormi somnul tău de veci / Înălță-te din moarte și scapă-ne de greci / Ridică iar la cinste Moldova rușinată / Și calea spre mărire arată-i o, arată!”.

În tabăra cazacilor care asediază Suceava, Timuș, vorbind cu ai săi, își arată brutalitatea de șef de bandă: „Rachiul dă putere, el dă și vitejie, / De am rachiul nu-mi pasă, mă lupt și cu o mie / De oameni deodată, el e și mângâierea / Când n-ai avut izbândă, sau alta ți-e durerea”. Pasiunea care-l domină este orgoliul, de fapt obsesia de a se revanșa pe originea lui umilă: „S-o știe împărații, la Țarigrad, la Beciu, / Că eu, hatmanul Timuș, feciorul lui Bogdan, / Călcăt-am în picioare pe domnul moldovan”.

Când Buhuș și Ciogolea vin din partea lui Vasile să trateze, atâta cât ar putea obține de la învingător, el le dezvăluie ambiția sa de a o lua de soție pe Ruxanda. Simetric față de acest dialog dramatic, urmează scena dintre bătrânul domn și fiica sa, în pădurea unde au căutat adăpost. Pe lângă sentimentele paterne, pe care nenorocirea nu le-a șters, Vasile exprimă o teorie a destinului omenesc: „Văd nu ne înțelegem. – Ce într-un ceas e bine / În altul este rău. Norocul nu de tine / Atârnă, ci, întors, nu trebui să-i ții drumul, / De nu, se risipește el în văzduh ca fumul; / Norocul e ca floarea ce-odată înflorește./ De nu-l prinzi când s-arată, ca floarea vestejește”. Ruxanda îi opune, pe de-o parte idealul romantic al fericirii pe care i-o promite dragostea, pe de alta patosul patriotic: „Ce înțelegi prin țară? Pe grecii din Fanar, / Ce i-ai chemat încoace și pun în buzunar / Averele visteriei ? Sau pe țaranul tău, / Ce n-are decât două: un plug și-un Dumnezeu?”

Împotrivirea Ruxandei izbucnește cel mai puternic – dar absolut improbabil – în fața cererii oficiale în căsătorie. Cu sabia în mână (!), domnița cheamă la revoltă pe boieri. Ei erau oricum pregătiți să lupte contra lui Vasile Lupu („Nu suferim tirani!”) și sunt gata să-și dea viața pentru cea care, spre deosebire de tatăl ei, face parte dintre ei prin mamă, descendentă unui vechi neam boieresc. Ea însăși e conștientă de argumentele care justifică adoptarea acestei atitudini de femeie virilă (exemple nu lipseau nici până atunci din literatura română: Vidra, Chiajna). Cum spune ea: „Uitat-ai tinerețea, uitat-ai că-s româncă / Din viță boierească, ce-i tare ca o stâncă”...

Acțiunea și-a atins aici punctul culminant. Strigătele și gesticularea rebelilor ar fi dat desigur spectacolului intensitatea maximă: „Domnița e a noastră, noi pentru ea murim / Cu ea scăpăm noi țara, noi pentru ea murim!” Din nou, Ruxanda cedează, dar pentru a obține grațierea boierilor, când amenință chiar cu sinuciderea !

Nunta va avea deci loc în actul al treilea și ultimul, pe care-l introduce ecoul din Miron Costin („Dar vremea nu-i supt oameni, ci oamenii supt vremi”). Un conciliabul al boierilor, care continuă să conspire, oferă ocazia de a cita din alt izvor istoric, jurnalul lui Paul de Alep, publicat de Hasdeu încă din 1865 în „Arhiva

Istorică a României”. Primirea luxoasă a patriarhului Macarie de Antiohia în Moldova este evocată ca un exemplu de cheltuire nesocotită a veniturilor țării. De la Miron Costin vin aluziile la desfrâul prin care Vasile Lupu și nepoții săi jigniseră mai multe familii boierești. Acest regim provoacă indignarea unui Tăutu: „De ar vedea acestea strămoșul meu Ioan, / El n-ar mai vrea să fie boier și moldovan”. Ceilalți proiectează să emigreze: „Mai bine pribegie în Țara Românească, / Acolo-i mult mai bine. Matei e om întreg”. Problema tradiției este iarăși viguros pusă prin comparația prezentului umilitor cu jertfa eroică a strămoșilor care și-au apărât poporul („Priveau în față moartea, erau viteji bărbați”), iar acest popor „astăzi cu sfințenie de ei și-aduce aminte / Plângând căderea țării pe vechile morminte”.

Înainte de a încheia, cu momentul de panică și pocăință, când Vasile Lupu se vede înlăturat de Gheorghe Ștefan, autorul n-a putut să nu introducă resentimentul său de bucovinean față de politica habsburgică („Deci Ferdinand al treilea și țara sa nemțească / Cu multă fericire mulți ani să ni trăiască!”). O cercetare mai atentă n-ar face decât să confirme impresia că Zotta, din Tripla Alianță pe care o îmbrățișa politica externă a lui Carol I, ar fi respins cu demnitate Austro-Ungaria și ar fi sperat în influența Italiei, de două ori citată în text ca „țara strămoșului roman”.

A studia acum caracterele mi s-ar părea exagerat. Ele nu sunt vrednice de a fi relevate – fie că nu au coerență (Ruxanda), fie că sunt reduse la o singură patimă, a puterii (Timuș). Nici măcar Vasile Lupu nu e mai complex. Când se autocaracterizează, el afirmă: „Eu sunt născut în munte, sunt fiu de albanez / Deprins să văd eu viața din înălțime mare, / Am sufletul de vultur, nu sufăr eu hotare ...N-am altă râvnă-n viață decât ca să înving”. Suflul patriotic de care sunt animate cele mai multe personaje nu cunoaște variație. Unul dintre boieri declamă: „Nu e de mine vorba, de țară și popor” – aproape cu aceleași cuvinte cu care domnul face aluzie la vechea metaforă politică după care monarhul-capul, țara-trupul și nobilii-brațele compun reprezentarea organică a societății. „Nu-i vorb-aici de mine, e vorb-aici de țară”, repetă și Vasile, după 20 de pagini.

Aprecierile asupra artei poetice a lui Sever Zotta ar fi nedrepte dacă ar fi negative. Lipsa de experiență a acestui exercițiu literar este compensată de dialogul sprinten și de spiritul limbii. Aceasta nu e arhaizantă și ocolește aproape fără greș neologismele. Diferența de ritm a versurilor de la actul I la cele următoare este explicată în acel crâmpei de amintiri, *Cu privire la activitatea mea publicistică*, pe care mi l-a pus la dispoziție d-l Ștefan Gorovei.

Însemnările au fost salvate și aduse în țară, după ce fuseseră redactate în 1941-1942 în lagărul sovietic în care a murit Zotta. Îmi îngădui să le reproduc:

„A urmat în primăvara 1909 piesa mea «Vasile Lupu, dramă istorică în 3 acte și în versuri», tot la Minerva. Inspirația era venită din afară. Eram la Storojineț și acolo se afla nevasta lui T[udor] Flondor, bolnav la sanatoriu, cu copiii, între cari «Duduia» (îmi scapă numele ei de botez), apoi Nectara ca actriță. De 16 ani era în căutarea unui text de operă pentru tatăl ei și am încercat atunci să-l compun: de aceea nu este unitate de

ritm între actul I, compus p[entru] musică și celelalte după părăsirea acestei idei. Piesa, în care m-am ținut cât mai mult de istorie (v. Iorga IV⁹, Tanoviceanu în An[alele] Acad[emiei]¹⁰ etc), am cetit-o atât la Cernăuți, cât și la București și a plăcut. Directorului Teatrului Național, Pompiliu Eliade, i-am cetit-o în prezența fam[ilie]i și a lui Popovici Bayreuth, cunoscutul cântăreț wagnerian, prietenul meu. Eliade a găsit-o bună, numai că am făcut din V[asile] Lupu un *șnapan* (de fapt figura lui istorică nu corespunde celei populare, ca ctitor, ca cel care a introdus limba rom[ână] în biserică etc.). Era un ambițios fără scrupule așa cum îl presintă Iorga și Tanoviceanu. În cerc intim, am cetit-o la mine după dineu lui D. Onciul și lui C. Sărățeanu, viitorul regent. Acesta a găsit-o mai bună decât *Apus de soare* al lui Delavrancea, apărută tot atunci, după mine o declamație goală și cu mijloace banale. Scena cu Tatăl Nostru al lui Ștefan cel Mare e inspirată de Eliade, care a luat ideea rugăciunii de la mine. Totuși *n-a fost. Cauza? Are teza domnului național* și pe tron ședea Carol I. Presa nu s-a prea ocupat, afară de I. Scurtu în «Neamul românesc» [tăiat] «Sămănătorul (îmi pare), care a criticat-o favorabil și a[lte] câteva ziare unde se lua notă de mântuială. *Iorga* în «Sămănătorul a scris «Sunt versuri cu răsunset în piesa d-lui Sever Zotta *Vasile Lupu*. Am așteptat deci alte timpuri, dar pe urmă am dat piesa uitării”.

Chiar dacă drama n-a fost reprezentată, ea a avut un ecou, peste mulți ani, în 1934. În așa de contestata sa *Istorie a literaturii românești contemporane*, N. Iorga a reținut „încercarea merituosului genealogist bucovinean, așezat la Iași încă înainte de război¹¹ și director al Arhivelor Statului, d. Sever Zotta, *Vasile Lupu* (1908)”¹². Fără să fi avut succesul pe care-l aștepta autorul, piesa merită o examinare atentă, fiind relevantă pentru climatul intelectual din ajunul Unirii și pentru biografia învățatului.

⁹ Studii și documente cu privire la istoria românilor, IV. Legăturile Principatelor Române cu Ardealul de la 1601, București, 1902.

¹⁰ Din luptele pentru neam: Răsturnarea lui Vasile Lupu, ARMSI, s. II, t. XXIV (1901–1902), p. 117–144.

¹¹ Din 1910.

¹² N. Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane*, II, București, 1985, p. 218, nota 2, dar data exactă e cu un an mai târziu.

**SUMARE CONSIDERAȚII PE SEAMA REZOLUȚIEI LUI VINTILĂ
BRĂTIANU PE RAPORTUL DESPRE ENTUZIASMUL PATRIOTIC AL
UNOR PRIZONIERI ARDELENI ÎN ITALIA**

Iulian Stelian BOȚOGHINĂ

În timpul Marelui Război, emanciparea națională și afirmarea tinerelor state naționale aveau să determine o situație inedită: oricând și pe orice front prizonierul inamic, capturat în lupte sau dezertat în liniile inamice, putea fi un conațional, propriu sau al aliatului.

Dezertarea nu a fost un act de lașitate, deoarece din lagărele de internare, mulți prizonieri au cerut să fie înrolați și trimiși pe front. În egală măsură, conștientizând și asumându-și propria identitate națională, dezertarea a fost unul dintre gesturile care au simbolizat metamorfozele loialismului dinastic în patriotism național¹. Amintim aici doar cazul polonezilor, iugoslavilor, italienilor și, nu în ultimul rând, al românilor.

După un an de neutralitate, în 1915 Italia a declarat război Puterilor Centrale. În vara anului următor, România a făcut același pas, astfel că cele două state naționale s-au regăsit ca aliate, de data asta în Antanta². Istoria a făcut ca Imperiul austro-ungar să fie cauza comună a acestei opțiuni. Prin urmare, operațiunile militare, atât cele de pe frontul italian, cât și cele de pe frontul român, au pus guvernele celor două țări în fața noii realități, adică printre prizonierii capturați să se regăsească numeroși conaționali, fie ei italieni sau români. Mai mult decât atât, unirea Bucovinei, Ardealului și Banatului a făcut ca această problemă să capete dimensiuni neașteptate pentru tânărul stat România Mare³.

Reticența impusă de ineditul situației și mai apoi evoluțiile politico-militare de pe frontul românesc, au determinat autoritățile italiene să fie precaute și să primească cu rezervă entuziasmul patriotic al prizonierilor românilor, pentru care latinitatea și originile romane au fost două dintre ideile care au stat la temelia educației naționale, astfel că pentru ardeleni Italia simboliza „sora mai mare”, în egală măsură cum Franța era reprezentată în imaginarul identitar al românilor din Regat.

De aceea, nu mică a fost uimirea entuziaștilor patrioți români din lagărele de prizonieri, după cum singuri se defineau, când aveau să constate lipsa unui sentiment reciproc. Nu după multă vreme aveau să înțeleagă că dincolo de

¹ Liviu Maior, *Habsburgii și românii. De la loialitatea dinastică la identitatea națională*, Editura Enciclopedică, București, 2006, p. 75-143; Idem, *Doi ani mai devreme, ardeleni, bucovineni și basarabeni în război 1914-1916*, Cluj-Napoca, 2016, p. 40-55.

² Giuliano Procacci, *Istoria italienilor*, Editura Politică, București, 1975, p. 431-436.

³ Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Pătroiu, Gheorghe Nicolescu, *Relații politico-diplomatice și militare româno-italiene (1914-1947)*, Editura INTACT, 1999, p. 45-46.

inerentele măsuri impuse de război, acea stare era tributul plătit pentru pasivitatea difuzării mesajelor de identitate și unitate națională a românilor din spațiul carpato-danubiano-pontic, cauza românismului dovedindu-se a fi aproape necunoscută în Italia.

Într-un glas al anonimatului, entuziaștii patrioți aveau să lase mărturisirea că „La început erau puțini care ne înțelegeau; eram doar atât de necunoscuți înaintea fraților noștri de rasă. Cu durere am observat o lipsă totală a unei propagande filoromâne între italieni și a unei dezorientări complete despre atitudinea României. Spicuiău din ideile otrăvite ale ziarelor nemțești ori ungurești, primeau toate informațiunile despre români de la agenturi nemțești din Elveția. Vai ce greu era a-i convinge de contrariul”⁴.

În așteptarea constituirii lagărelor cu prizonieri români și satisfacerii cererilor de înrolare în armata italiană, patrioții au început să se organizeze, reușind să formeze „un mic grup, un mic centru românesc”. Acest nucleu al românismului, într-un gest de mare patriotism, și-a asumat o responsabilitate deosebit de mare de a face cunoscute drepturile istorice ale românilor și unitatea națională, toate acestea printr-o propagandă eficientă în Italia⁵.

Intrarea României în război de partea Antantei, a fost primită cu mare entuziasm de către prizonierii români din Italia. Un argument mai important pentru împlinirea idealurilor naționale nici că putea aduce. Prin urmare, ei și-au exprimat dorința de a fi trimiși în România pentru a se înrola. Aceste cereri erau prezentate comandanților de lagăre, care la rândul lor făceau cunoscut gestul patriotic al românilor Ministerului de Război italian⁶. Semnificative în acest sens sunt epistolele adresate Comandamentului Suprem italian de către doi sublocotenenți români, prizonieri în Italia, cereri pe care generalul Perticari, reprezentantul român la Marele Cartier General italian, le-a prezentat în octombrie 1916 lui Vintilă Brătianu, ministrul de Război.

Într-una din scrisori, Cisteianu Vasile întârea solicitarea de înrolare în armata română bazându-se „pe originea română și pe vechiul sânge al lui Traian” și cerea autorităților italiene să-i accepte voința fermă de a trece în țara mamă, în România, pentru a-și realiza scopul „de a lupta până la moarte contra barbarului secular, contra barbarului maghiar. Sângele nevinovat cere răzbunare. Terorismul și persecuțiile, acestea două unelte, fuseseră și sunt organele barbarului. Din susnumitele cauze și din îndemnul propriu, rog cu respect comanda de a-mi ușura trecerea către armata română, de a lupta cu frații mei români laolaltă, ca în timpul cel mai scurt de a mă vedea sub drapelul ei”⁷.

Cea de a doua cerere a venit din partea lui Ionel Rîșca, ofițer ce avea să se afle printre membrii Comitetului de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina⁸, care, la rândul, său scria: „cuprins fiind de sentimentul național, de

⁴ Depozitul central de arhivă (se va cita Dp. c. a.), fond *Colecția RIJO*, dosar nr. 3976, f. 1.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Idem*, fond *Ministerul de Război, Serviciul Statistic*, dosar nr. 346, f. 2.

⁸ *1918 la români. Documentele Unirii. 1 decembrie 1918*, vol. III, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 25–26.

dragostea pentru împlinirea visului păstrat cu atâta sfințenie în inimile tuturor românilor, am dezertat fiindcă nu mai voiesc să lupt alături de barbarii secolului modern, nu mai voiesc să lupt pentru utopia maghiaro-nemțească, nu mai voiesc contra fraților mei și soților lor de arme. Am dezertat, în fine, cu scopul și fierbinte dorință de a intra în armata României și a lupta contra secularului dușman. De aceea rog onor Comanda militară ca să binevoiască, ca în cel mai scurt timp posibil a-mi face posibilitatea de a fi trimis în România și predat armatei ei”⁹.

Asemenea cereri au fost atât de multe încât Misterul de Război italian a hotărât să dea o proclamație către prizonierii români, în care să li se asigure simpatia fraților italieni pentru acest frumos gest, promițându-li-se formarea unităților române și trimiterea în România: „În lagăre români au deschis liste pentru înscrierea ca voluntari, cerând să fie puși în legătură cu prizonierii ofițeri români. Totodată își mențineau cererea de a fi separați de prizonierii de naționalitate maghiară și germană prin formarea unor tabere numai cu prizonieri români”¹⁰.

Cu toate acestea, statutul prizonierilor români din Italia nu avea să se schimbe curând.

Amânând orice răspuns până la intrarea României în război, autoritățile italiene au prelungit tăcerea și după. Euforia primelor momente ce au urmat după august 1916 avea să fie de scurtă durată, date fiind eșecul operațiunilor militare și retragerea autorităților în Moldova¹¹.

Pe de altă parte, se pare că această acțiune a prizonierilor români din Italia a pus guvernul român în fața unei situații neprevăzute, nefiind pregătit pentru așa ceva. Dovadă stau rezoluțiile ministrului de Război, Vintilă Brătianu, pentru cele două cereri de înrolare în armata română citate mai sus: „25 noiembrie 1916. *A se ține în suspensie până se va regla chestia prizonierilor români din Rusia*”¹², pentru ca la 11 iunie 1917 să decidă: „*Subofițerii, ofițerii vor fi trimiși în țară. Se va telegrafia generalului Perticari ca să urmărească împreună cu atașatul militar mai departe chestiunea nu numai cu acești doi ofițeri, dar pentru toți românii prizonieri din armata austriacă care ar dori să vie voluntari în armata română. Se va comunica condițiile făcute Legației italiene pentru italienii de aici, legăție căreia i-am cerut reciprocitate*”¹³.

Într-adevăr, în iunie 1917, guvernul României, prin glasul lui Vintilă Brătianu, a făcut o asemenea solicitare ministrului plenipotențiar al Italiei în România, Fasciotti. Cel puțin în perioada mai–septembrie 1917 autoritățile române au dat curs cererilor guvernului italian de a permite repatrierea prizonierilor austrieci de naționalitate italiană, care își manifestaseră o asemenea dorință. Cum numărul acestora nu a fost prea mare (în luna mai 1917, s-a vorbit de 11 prizonieri dornici de repatriere), în august 1917 șeful Misiunii Militare Italiene în România,

⁹ Dp. c. a., fond *Ministerul de Război, Serviciul Statistic*, dosar nr. 346, f. 3

¹⁰ *Idem*, fond *Colecția RIJO*, dosar nr. 3976, f. 1.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Despre voluntarii ardeleni și primirea lor la Iași la începutul verii anului 1917, vezi pe larg la Constantin Kirîțescu, *Istoria Războiului pentru Întregirea României (1916-1919)*, ediția a II-a, vol. III, Editura Casei Școalelor, București, p. 409-413.

¹³ Dp. c. a., fond *Ministerul de Război, Serviciul Statistic*, dosar nr. 346, f. 1.

colonelul Luciano Ferigo, a cerut permisiunea ca fostul ofițer austriac de naționalitate italiană Colombis Francesco să primească o autorizație, asemenea celorlalți membri ai Misiunii Militare, pentru a vizita taberele de concentrare ale prizonierilor de război austrieci de origine italiană. Misiunea acestuia a avut drept rezultat convingerea a încă 18 prizonieri, care au fost adunați în tabăra din Copou (Iași) și predați Misiunii Italiene¹⁴. Însă prăbușirea frontului românesc ca urmare a colapsului armatei ruse, cât și eșecurile armatei italiene din lunile iunie și octombrie au avut consecințe nefaste asupra acestor tatonări. Mai mult ca sigur, situația politico-militară din toamna anului 1917 nu a permis executarea rezoluției ministeriale, dovadă fiind telegrama generalului Perticari către Marele Cartier General, din 5 octombrie 1917, în care, pe lângă obișnuita dare de seamă, puneă și întrebarea „ce facem cu prizonierii români refugiați aici?”¹⁵.

Iată cum după doi ani de război România se afla într-o situație critică. După dramaticele evenimente din toamna anului 1916, printr-un eroic efort, armata română a reușit să stabilizeze frontul și să obțină câteva victorii foarte importante în vara anului 1917. Cu toate acestea, degingolada armatei ruse din toamna anului 1917 a făcut ca jertfele de la Mărășești, Mărăști, Oituz să rămână zadarnice, România fiind determinată să încheie o pace separată, mai mult sau mai puțin acceptată de aliați. Pe de altă parte, nefiind pregătite pentru un asemenea demers, autoritățile române nu au reușit să răspundă pe măsura așteptărilor românilor din Austro-Ungaria, în cazul de față ale prizonierilor români din Italia.

Experiența acestor ani a determinat guvernul român să conștientizeze că războiul trebuie purtat nu numai în tranșee și că la fel de importante sunt acțiunile prin care să se facă cunoscute situația și solicitările României, dar mai ales cauza și necesitățile naționale ale românilor.

¹⁴ *Ibidem*, f. 255; 413–415; 419; 423; 437.

¹⁵ *Idem*, fond *Marele Cartier General*, dosar nr. 1128, f. 25.

FAMILIA TELEMAN ȘI ÎNRUDIRILE EI HUȘENE

Adrian BUTNARU

Printre familiile mai puțin cunoscute, dar care au dat oameni de excepție, se numără și cea a Telemăneștilor. Deși nu au ajuns foarte sus în ierarhia vremii, nici nu au deținut moșii importante, totuși, la finele secolului al XIX-lea, câțiva dintre ei s-au remarcat în special ca militari, precum frații Costache și Gheorghe Teleman din Huși, în timpul Războiului de Independență.

Istoriografia nu a consemnat foarte multe aspecte despre originea acestei familii. O încercare de reconstituire a ascendenței membrilor familiei Teleman¹, din Huși, s-a lovit de o serie de probleme, generate de lipsa documentelor, menționarea acestora în diverse perioade și regiuni ale Moldovei, fără însă a se putea realiza, în stadiul actual al cercetării, o legătură clară între ei.

Primele mențiuni ale numelui, sub forma Tiliman, datează de la mijlocul secolului al XVII-lea, în satul Vorniceni, pe râul Prut, în ținutul Covurlui. Într-un document emis în Popești, în ținutul Vaslui, la 16 martie 1645, este menționat „Crăstian, feciorul Măriei, nepotul lui Gavril, sora lui **Tiliman** (s.n.) și a lui Petrilă, din sat din Vorniceni...”, care a vândut partea sa din Fauri, pe apa Bancovicilor, lângă Piscani, partea mamei sale Maria, către Maria din Bancovici, „ca să ne fie pomană în veci”². După cum vedem, documentul menționează trei frați, *Tiliman*, *Petrilă* și *Maria*, și pe nepotul acestora, Crăstian.

Mult mai târziu, la 14 iulie 1786, pe cei de mai sus îi întâlnim și într-un zapis de vânzare prin care neamul Dăriesc vinde a treia parte din moșia Fauri lui Matei Costachi, fost mare sulger: „Să știe că fiind și noi răzeși în moșia Fauri, pe valea Bancoviciului, mai sus de Pițcani, în ținutul Fălciului, ci o avem din let 7155 (1647) martie 16, de la Crăstian sin Marii, nepot lui **Gavril sin lui Teliman** (s.n.) și a Petrului, din satul Vorniceni”³.

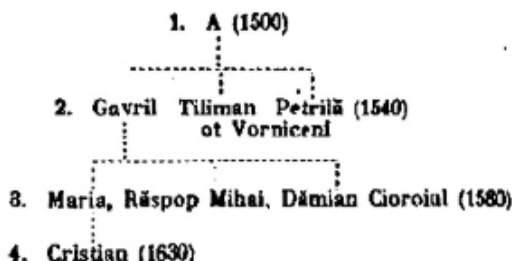
Conform istoricului Gh. Ghibănescu, în jurul anului 1600, moșia Fauri, situată pe valea Elanului, în ținutul Fălciu, era împărțită pe trei bătrâni, cu toții frați:

¹ *Teleman* provine de la *Pantelimon*, nume de origine greacă, compus din *pant* (tot) și *eleémon* (milos), adică „atotmilostiv”; în timp, numele s-a divizat în *Pan* și *Telimon*. Ulterior, *Telimon* a fost scris în mai multe variante: *Teleman*, *Teliman*, *Tiliman*, *Tileman* (Maria Cosniceanu, *Dicționar de nume: Pagu, Pogor, Teleman*, pe pagina de internet <https://www.timpul.md/articol/dictionar-de-nume-pagu-pogor-teleman-24369.html> - on line la data de 7.04.2019. V. și N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Editura Academiei, București, 1963, p. 126. În județul Suceava întâlnim și pârâul *Teleman*, care se varsă în alt pârâu, Țolești (George Ioan Lahovari, *Marele dicționar geografic al României*, vol. V, București, 1902, p. 681).

² **DRH**, A, *Moldova*, vol. XXVIII, întocmit de Petronel Zahariuc, Marius Chelcu, Silviu Văcaru, Cătălina Chelcu, Editura Academiei Române, București, 2006, doc. 30, p. 23.

³ Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, vol. V, partea I, Iași, 1931, p. 149.

Gavril, Tiliman și Petrilă, trăitori în Vorniceni. Astfel, copiii lui Gavril erau *Maria, Răspop Mihai și Dămian Cioroiul*, iar fiul Mariei a fost *Crăstian*, menționat mai sus⁴.

Spița realizată de Gh. Ghibănescu.

La mijlocul secolului al XVII-lea, contemporani cu acel Tiliman, de la Vorniceni, au fost **Gheorghe și Ion Teleman**, atestați în anul 1669 în satul Iurceni (astăzi în raionul Nisporeni, Republica Moldova)⁵. Abia peste un secol, la 26 aprilie 1778, mai întâlnim în acest sat pe **Ion Teleman**, știutor de carte, martor la o vânzare⁶, foarte probabil descendent al unuia dintre cei doi de mai sus.

Începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, regăsim mai mulți Telemănești în diverse zone ale Moldovei, însă în stadiul actual al cercetării există unele indicii referitoare la înrudiri doar între Telemăneștii de la Iurceni și cei din ținutul Tutova.

Astfel, aproximativ în aceeași perioadă, în ținutul Tutova îi întâlnim, la 20 iulie 1746, pe **Dumitrașcu Teleman** (proprietar al unei moșii, în zona Cerțești)⁷, iar la 11 mai 1781 pe diaconul **Gavril Tiliman** (martor în moșia Dobromirești, pe Simila)⁸. Mai târziu, *Catagrafia Basarabiei de la 1820* menționează moșia Odaia, aparținând postelnicului **Pavăl Teliman**, situată pe moșia Onești⁹. Ulterior, la 28 mai 1821, postelnicul Pavel Tiliman, din Iurceni, cumpăra de la negustorul Marcu

⁴ *Ibidem*, p. 145.

⁵ Maria Cosniceanu, *op. cit.*, pe pagina <https://www.timpul.md/articol/dictionar-de-nume-pagu-pogor-teleman-24369.html> (on line la data de 15.04.2019).

⁶ Aurel V. Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei*, București, 1937, doc. 191, p. 233.

⁷ Arhivele Statului Iași (în continuare: **ASI**), *Documente*, p. 102/doc. 20.

⁸ Gavril Tiliman, alături de ceilalți martori, afirma că „di când țin ei minte, niciodată pe Costandin Agapii sau pe neamurii lui nu i-au apucat dejmuind în Dobromirești, ci tot pe părintile Petrii Miclescul și pe Petre Miclescul i-au apucat stăpânind și dijmuind, cum pre largu arată mărturiia” (Lucian-Valeriu Lefter, *Moștenirea lui Petre Miclescu. Din documentele satului Pătrășcani (Alexandru Vlăduț)*, în „Prutul”, serie nouă, anul IV (XIII), nr. 2 (54) / 2014, p. 63).

⁹ Tudor Țopa, Anatol Eremia, Vladimir Nicu, *Localitățile Republicii Moldova: itinerar documentar-publicistic ilustrat*, vol. 9, 1999, p. 254.

Stati 50 stânjani din trupul moșiei Iurcenii, cu 850 lei¹⁰. Peste alți șase ani, la 13 mai 1827, aflăm că acest Pavel Teliman era isprăvnicel, iar alături de Lupu Șișcanu (răzeș din Iurcenii¹¹) a arendat moșia Cătălești, pe o perioadă de 3 ani, de la Gheorghe Filimon¹². Ulterior, la 13 mai 1830, isprăvnicelul Pavel Tiliman apare menționat într-o scrisoare, în care era înștiințat în legătură cu moșia Călimănești¹³, moșie care pare a-l lega pe acest Pavel Tiliman de la Iurcenii de Telimăneștii din ținutul Tutova. Astfel, la 8 iunie 1837, Judecătoria ținutului Tutova hotără în pricina dintre Constantin Hustiu, din satul Mărăști, ținutul Tutova, și neamurile Outești și Telimănești, din același ținut, pentru părți de moșie din Călimănești, Obârșeni, Stâncășeni, Tămășeni și altele¹⁴. Printre acești Teliman de la Tutova pare a fi și **Grigore Teliman**, căruia, la 16 aprilie 1816, vătavul Neculachi îi hotărnea părțile din Călimănești și Lălești¹⁵.

De asemenea, moșia Stâncășeni, menționată mai sus în legătură cu Telemăneștii de la Tutova, alături de Rusăni, oferă indicii pentru identificarea altor purtători ai acestui nume. La 4 mai 1845, polcovnicul **Manolachi Tilimon** (căsătorit cu o Zmaranda¹⁶) a cumpărat o parte din moșia Rusăni și o casă cu livadă de la Gligore Frățeanu și fiul său Neculai¹⁷. La 20 iunie 1848, postelnicul Iamandi, isprăvnicul ținutului Tutova, îi menționa pe „privilegiații” **Ioan Tiliman**, din satul Rusăni (poate un fiu al lui Manolachi de mai sus), Gheorghe și Andrei, din satul Stâncășeni, oamenii comisului Ioan Neculcescu¹⁸.

Probabil din acest neam al Telimăneștilor de la ținutul Tutovei proveneau atât **Ștefan Tiliman** (care în perioada 1827-1840 participă, alături de alți 200, la refacerea Bisericii „Sf. Voievozi”, din Bârlad)¹⁹, cât și „**Maria Telemăneasa**, fata lui Andrian diacul, nepoata Onosii, strănepoata lui Toader Căpitanu Crastavete”, menționată la Lipova la 1820²⁰.

Revenind la zona Iurcenii, la mijlocul secolului al XIX-lea, un mazel **Gheorghe Telemăneș**, probabil rudă cu isprăvnicelul Pavel Tiliman de mai sus,

¹⁰ Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare: **DANIC**), *Documente moldovenești*, p. CXVII, doc. 11; și la 2 decembrie 1823 apare la Iurcenii postelnicul Pavel Tiliman (*ibidem*, doc. 13). La 18 noiembrie 1825, Isprăvnicia ținutului Orhei îi poruncește comisarului Hărjău, solicitându-i să procedeze la eliberarea iepelor isprăvnicelului Lupu Șișcanu și ale lui Pavel Teliman, care au păscut iarba de pe moșia Cățelenii, vecină cu moșia vornicului Conachi, luată în posesie de cei de mai sus, și totodată să cerceteze paguba făcută și bătaia celor doi (*ibidem*, doc. 14).

¹¹ *Ibidem*, doc. 17.

¹² *Ibidem*, doc. 19.

¹³ *Ibidem*, doc. 20.

¹⁴ Idem, *Adamachi Vasile*, p. I, doc. 87.

¹⁵ Dan Răvaru, *Cartea Puieștilor*, Vaslui, 1999, p. 54.

¹⁶ La 10 iulie 1849, Zmaranda a vândut vistierului Lascăr Cantacuzino 12 stânjani din moșia Rusăni, cu 80 de galbeni (Costin Clit, *Schitul Lipova din județul Bacău*, în **AMM**, XXX, vol. I, 2009, doc. 24).

¹⁷ **DANIC**, *Achiziții noi*, p. MMDLXXI, doc. 17.

¹⁸ Idem, *Adamachi Vasile*, p. XIII, doc. 128.

¹⁹ Ioan Antonovici, *Documente bărlădene*, vol. I, 1911, doc. VII, p. 266.

²⁰ Costin Clit, *Schitul Lipova din județul Bacău*, p. 318.

deținea o spiță de neam²¹. În secolul următor, la 1932, se năștea la Iurceni „**Teleman Anastasia** lui Timofei”²², iar în 8 august 1936 era menționat **Ștefan Teleman**, primar al comunei Iurceni²³.

Dacă în legătură cu Telemăneștii de la Iurceni și din ținutul Tutova ar putea exista o legătură genealogică (sugerată de posesia în comun asupra moșiei Călimănești), în cazul Telemăneștilor din alte zone ale Moldovei (din ținuturile Vaslui, Roman și Suceava) legătura genealogică încă nu a fost identificată, doar presupusă.

Astfel, la cumpăna secolelor XVIII – XIX, în **ținutul Vaslui** întâlnim mai mulți reprezentanți ai acestei familii. De altfel, în *Arhondologia* sa, Constandin Sion preciza următoarele: „Teliman. Moldoveni, răzeși de la ținutul Vasluiului, ridicați la boierie în domnia lui Mihai Vodă Sturza”²⁴, fără a ne fi indicate alte informații.

La recensământul din anul 1774, mazili din neamul **Tiliman** apar înscrși în listele a trei sate vasluiene: **Chiriac Tiliman** la Griești²⁵, **Gavril Tiliman**²⁶ la Căscioești și **Neculai Tiliman** la Suhuleț²⁷. Peste două decenii, la 12 mai 1799, la Răcești, în ținutul Vaslui, era proprietar un **Tiliman**²⁸. Din 17 octombrie 1807 datează zăpșul răzeșilor de pe moșia unui Teleman, din ținutul Vaslui, dat lui Neculai Țară-Lungă, tocmiți să-i facă o morișcă²⁹. La 1820, la Gârceni este

²¹ Aurel V. Sava, *op. cit.*, p. 121.

²² Varvara Buzilă, *Salutul în practica etichetei tradiționale. Formularea problemelor de cercetare*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”, XIII, 2013, p. 29.

²³ **MO**, nr. 183, din 8 august 1936. Spre sfârșitul secolului XX, în anul 1989, în același sat Iurceni îl întâlnim pe profesorul **Ion Teleman**, primar al localității, unde s-a ocupat de amplasarea, în anul 2010, a unui bust al poetului Mihai Eminescu (*Om de Gardă: Ion Teleman*, în „Ziarul de Gardă”, nr. din 20 mai 2010 (pagina de internet <https://www.zdg.md/editia-print/social/ion-teleman>, on line la data de 15.04.2019). De asemenea, tot la Iurceni trăia la 1991 **Vasile Teleman** (n. 1935), informator pentru o colecție de folclor, iar în anul 2010 solicita obținerea cetățeniei române **Gheorghe Teleman** (n. 3 august 1990 la Iurceni, fiul lui Ion și Raisa). În anul 2001 trăia, tot la Iurceni, **Axenia Teleman** (n. 1932), cf. Varvara Buzilă, *Pâinea și nașterea*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”, I, 2001, p. 53.

²⁴ Costandin Sion, *Arhondologia Moldovei. Amintiri și note contimporane. Boierii moldoveni*, Iași, 1892, p. 381.

²⁵ La 26 iunie 1775 apare ca martor la Vaslui (Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zăpșe*, vol. V, partea I, p. 26).

²⁶ Probabil Gavril Tiliman a fost tată al **Catrinei Tiliman**, menționată într-un document din 2 mai 1836 ca fiind măritată cu Radu Handoca (Ana Trincă-Buruiană, *Cercetări vechi și noi despre familia Handoca*, în **IN** (serie nouă), XXII, 2016, p. 47).

²⁷ Tudor-Radu Tiron, *Pe urmele strămoșilor. Fragmente istorice despre Tironeștii din ținutul Vasluiului*, în „Prutul”, serie nouă, anul VIII (XVII), nr. 2 (62), 2018, p. 123.

²⁸ Costin Clit, *Documente hușene*, vol. IV (1631-1865), Editura PIM, Iași, 2016, doc. 209, p. 194.

²⁹ Ioan Bianu, G. Nicolaiasa, *Catalogul manuscriptelor românești*, tom III, Craiova, 1931, p. 324.

menționat un supus fără bir, **Tachi Tiliman**, ce avea doi scutelnici³⁰, iar un **Ștefan Tiliman** figura ca mutat din satul Pleșăști în satul Priponești³¹.

De asemenea, în legătură cu satele Popești și Pocreaca, din ținutul Vaslui, dar și cu familia Handoca, regăsim la mijlocul secolului al XIX-lea alte mențiuni despre Telemănești, poate coborâtori din acel Tiliman de la 1645 și în legătură genealogică cu cei menționați anterior din același ținut. Concret, catagrafia anului 1851 îl arată la Pocreaca pe Dumitrache Handoca ca fiind urmaș din „familia Telimănească”, existentă în sat și apărând prin căsătoria lui **Ioan Teliman** cu Ana, fiica preotului Lupu din Dumitrești. Acest sat fusese înființat pe teritoriul fostelor moșii Popești și Pocreaca, iar Telimăneștii își vânduseră partea de pământ din aceste sate vornicului Neculai Milu. Pe baza unei hotarnice întocmite de serdarul Iordache Teliman, în 1843³², s-a întocmit la 29 aprilie 1845 o altă hotarnică a părților Telimănești, în care semnează „Ana, fiica preotului Lupu, soția lui Ioan Teliman”³³. În anul 1851, Ioan Teliman era birnic, „înscris între căpătăieri, ca argat, în slujba dumnealui șătrarului Handoca, în urmă arătându-să că el ar fi din familia Telimănească, din care s-ar afla și boeriu; au căpătat document de postelnice din 1846, iară s-au dovedit a fi de neam de birnici”³⁴.

În anul 1831 era înscris în catagrafie Ioan sâ n Ioniță Tăliman, mangalagiu al curții, care după șapte ani era înregistrat birnic. În 1845 el devenise postelnice și se afla în slujba „șătrarului Handoca”. În alt document, din 30 mai 1855, semna ca vornic al satului Constandin sâ n Ioan Teliman³⁵. Deducem, până aici, că soții Ioan Teliman și Ana au avut cel puțin doi copii: **Ioan**, mangalagiu al curții, și **Constantin**, vornic al satului.

Tot la mijlocul secolului al XIX-lea, în anii 1842-1844, întâlnim în zona Popești - Pocreaca și pe alți purtători ai numelui Teleman, în calitate de funcționari ai isprăvniciei, aflați foarte probabil în relație de rudenie strânsă cu cei menționați până acum, respectiv pe serdarii **Iordache** și **Emandache Teliman**³⁶. La 1834, un Emandachi Teliman se judeca cu Iordachi Jerdan pentru o parte din hotarul moșiei Țibăneștii Buhlii, din ținutul Vaslui³⁷. La 1856, același Emandachi solicita alegerea părților sale de moșie din Popești și Pocreaca. În petiția întocmită încă din 14 aprilie 1844, arăta că ar fi coborâtor „din **Nastasia Tălimăneasa** (s.n.), fiica Sandei, fata Tofanei, fiică Dochiței sâ n Andronic, feciorul lui Gavril Cumpănă” (fiul lui Dumbravă Giosanul, răzeș pe moșiile Popești și Pocreaca), însă la 25 mai 1844 Judecătoria Vaslui îi răspundea că „nu se poate desluși unde s-ar afla cu locurile,

³⁰ *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820 – 1845), XII. Ținutul Tutova*, partea 1 (1828), vol. editat de Mircea Ciubotaru, Lucian-Valeriu Lefter, Ioan Mihalcea și Ana Sabie, introducere de Mircea Ciubotaru, Casa Editorială *Demiurg*, Iași, 2018, p. 307 și 570.

³¹ *Ibidem*, p. 497.

³² Ana Trincă-Buruiană, *op. cit.*, p. 46.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, p. 47.

³⁷ *ASI, Divanul de apel al Țării de Sus*, anul 1834, doc. 104.

arătându-ne răzeșii că un asămine răzeș în satul lor nici au fost, nici este, neputând înainta vreoa lucrare Judecătorei”³⁸.

Tot în prima parte a secolului al XIX-lea, la Ghergheleu, în ținutul Vaslui, spătarul Grigore Cuza a devenit epitrop al unor orfani din familia Teleman, pe care i-a sprijinit în dezvoltarea lor, respectiv frații Costache și Iorgu (Gheorghe) Teleman, militari stabiliți ulterior în Huși, și sora lor Elisa Teleman, căsătorită Bosie³⁹. Evoluția proprietății asupra moșiei Cioricești, din ținutul Fălciu, ne oferă unele indicii privind acel Teleman, vecin cu Grigore Cuza de la Ghergheleu, care a avut și proprietăți la Huși sau în jurul acestui oraș. La 12 aprilie 1832, întâlnim la Huși pe un Teleman, proprietar al unei dughene care arde în urma unui incendiu⁴⁰; la 29 martie 1854, căminăreasa Elenco Teleman îl împrumută pe Ștefan Diniș cu suma de 820 galbeni, pentru care i se amanetează 100 fălci din moșia Cioricești, din ținutul Fălciu⁴¹. Peste circa 20 de ani, această moșie Cioricești va figura printre proprietățile fraților Gheorghe și Costache Teleman.

Deducem că Grigore Cuza a rămas epitrop al copiilor lui **Theodosie Teleman** (n. cca. 1802⁴² - † 1844). Conform *Arhondologiei boierilor Moldovei*, la 4 decembrie 1837, un Theodosie Teleman era făcut medelnicer, „pentru slujbe”, iar „pentru imășul ce-au jărtfit în lucrarea fumurilor”, era ridicat căminar, la 8 martie 1842. În anul următor a cumpărat, împreună cu negustorul Ștefan Deniș, pentru suma de 7.500 galbeni, moșia Cioricești de la hatmanul Alexandru Roset-Roznovanu. Theodosie Teleman a murit în 22 august 1844⁴³, când fiii săi aveau doar nouă, respectiv cinci ani, motiv pentru a fi luați în grija spătarului Grigore Cuza. La 13 septembrie 1848 se realiza hotarnica dintre partea moștenitorilor căminarului și cea a lui Ștefan Deniș⁴⁴. Deoarece cel din urmă nu a reușit să-i dea lui Theodosie creditul de 4.400 galbeni, văduva acestuia, Elena Teleman (n. cca 1818 – † 21 aprilie 1885⁴⁵), va intra, în 1857, în posesia întregii moșii a Cioriceștilor, cu bălți în Lăpușna și Lăpușnița. La finele secolului al XIX-lea, la

³⁸ Ana Trincă-Buruiană, *op. cit.*, p. 47.

³⁹ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. VII, Iași, 1912, p. CCLXIV.

⁴⁰ Costin Clit, *Contribuții la istoricul pompierilor hușeni*, în *Studii și articole privind istoria orașului Huși*, vol. II, coordonat de Costin Clit și Mihai Rotariu, Editura Sfera, Bârlad, 2009, p. 258.

⁴¹ **DANIC**, *Achiziții noi*, pachet MCCCXXX, doc. 1

⁴² Informație preluată de pe placa monumentului funerar al familiei Teleman, de la biserica „Sf. Ioan” din Huși.

⁴³ *Marea arhondologie a boierilor Moldovei (1835-1856)*, întocmită de Mihai-Răzvan Ungureanu, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1997, p. 274; Mihai-Răzvan Ungureanu, *Izvoare genealogice inedite: vidomostiile deceselor boierești (1834-1856)*, în „Arhiva Genealogică”, I (VI), 1994, nr. 3-4, p. 310.

⁴⁴ Idem, *Despre genealogia unei familii celebre: Baiardi*, în **ArhGen**, II (VII), 1995, nr. 3-4, p. 108.

⁴⁵ Anii de viață ai Elenei Teleman sunt menționați pe piatra sa de mormânt, în cimitirul bisericii „Sf. Ioan” din Huși.

Cioricești (numită și Hârtop) locuiau 36 de oameni, grupați în jurul conacului proprietarului Teleman⁴⁶.

*Piatra funerară a lui Theodosie Teleman și fotografia soției sale, Elena,
în cimitirul bisericii Sfântul Ioan din Huși*

⁴⁶ Corneliu Istrati, Adrian Macovei, *Descălecători de sate. Un studiu de caz (I)*, în **ArhGen**, II (VII), 1995, nr. 1-2, p. 125.

Soții Elena și Theodosie Teleman, înmormântați în cimitirul bisericii „Sf. Ioan”, din Huși, au fost părinții fraților *Costache*, *Gheorghe* și *Elisa* (căsătorită Bosie), care au trăit la Huși.

Primul dintre frați, **Costache Teleman** (n. 25 ianuarie 1835 – † 09 martie 1905), își începe activitatea ca militar în jurul anului 1860⁴⁷ și apare menționat în gradul de căpitan la 9 octombrie 1871⁴⁸. În timpul Războiului de Independență era maior de cavalerie, iar în 16 martie 1878, când făcea parte din Regimentul 7 Călărași, primea ordinul *Steaua României* în grad de cavaler⁴⁹. Ulterior, după un concediu în perioada august 1878 - septembrie 1879, maiorul este rechemat în activitate, la Regimentul 2 Roșiori⁵⁰, însă la scurt timp, la 25 octombrie 1879, acesta își dă demisia din armată⁵¹.

Pentru Costache Teleman a urmat o perioadă în care se implică în viața publică a țării, atât la Huși, cât și în Parlamentul României, ca membru al Partidului Conservator. Încă din 1877⁵² figura ca eligibil pentru un post la Senat, însă abia în anul 1881 devine deputat de Huși⁵³. Deși a fost reales deputat în octombrie 1888⁵⁴, anul următor acceptă postul de prefect de Roman⁵⁵, unde rămâne până la 12 iulie 1889, când era numit prefect al județului Fălciu⁵⁶. La acea dată, C. Teleman adresa un memoriu ministrului educației, prin care îi solicita aprobarea înființării unui gimnaziu la Huși și recunoașterea lui între școlile publice⁵⁷. De altfel, pe timpul prefectului C. Teleman, liderul Partidului Conservator, Lascăr Catargiu, a efectuat o

⁴⁷ În iunie 1878, pe când făcea parte din Regimentul 8 Călărași, primea *Semnul onorific de argint, pentru 18 ani de activitate militară* (MO, nr. 129, din 13 iunie 1878).

⁴⁸ ASI, *Documente*, p. 1066, doc. 52-53. La acea dată, C. Teleman îi comunica președintelui Comitetului Central al Vânzării Bunurilor Statului că a cumpărat moșia Mănăstirea Doamnei, din județul Botoșani, la mezul de la Iași, din 6-8 septembrie 1871, sens în care solicită prin acest înscris ca actele de proprietate și obligațiile de plată se fie întocmite pe numele lui Cassian Lecca, noul proprietar al moșiei.

⁴⁹ MO, nr. 61, din 16 martie 1878.

⁵⁰ MO, nr. 224, din 4 octombrie 1879.

⁵¹ MO, nr. 248, din 2 noiembrie 1879.

⁵² În martie 1877, îl întâlnim ca prefect de Dorohoi pe un maior Teleman (MO, nr. 61, din 17 martie 1877).

⁵³ MO, nr. 54, din 10 iunie 1881; „Telegraphul”, anul XI, nr. 2612, din 17 ianuarie 1881.

⁵⁴ MO, nr. 153, din 13 octombrie 1888; MO, nr. 166, din 28 octombrie/9 noiembrie 1888; „Epoca”, nr. din 13 octombrie 1888.

⁵⁵ „Voința națională”, anul VI, nr. 1304, din 18 ianuarie 1889. În calitatea sa de prefect de Roman, maiorul C. Teleman era descris ca fiind „un om ca un munte... Toată lumea tremura de frica lui, căci bătăile și aresturile se țineau lanț. Pe lângă el, comisar și om de încredere avea pe un domn Rustea, care trăiește și azi (n.a., 1935) la Roman. Acesta, ca și prefectul, era un om fâlos” („Adevărul”, anul 49, nr. 15771, din 19 iunie 1935).

⁵⁶ C. Teleman a fost prefect de Fălciu în perioada 24 iulie 1889 - 4 octombrie 1895 (Petru Ghenghea, *Monografia școalei nr. 3 băieți Huși și a circumscripției școlare nr. 3*, în *Studii și articole privind istoria orașului Huși*, vol. II, p. 378; v. și „Lupta”, anul XII, nr. 2531, din 10 martie 1895).

⁵⁷ Laurențiu Ștefănescu, *Din istoricul Liceului „Cuza Vodă” Huși*, în AMM, VII-VIII, 1985-1986, p. 484.

vizită în Huși, context în care a atras atenția asupra stării proaste a localurilor de școală. Ca urmare, sub impulsul prefectului C. Telean s-au ridicat două noi localuri, Școlile nr. 2 și nr. 3 de băieți, finalizate ulterior mandatului său⁵⁸.

În anul 1899, deși nu mai era prefect, îl regăsim înscris în lista alegătorilor Camerei de comerț Fălciu⁵⁹, iar în iunie era ales senator de Fălciu⁶⁰. Încă din 27 aprilie 1899 junimiștii din Huși au redactat o moțiune, prin care îl recunosc pe Petre Carp ca șef al Partidului Conservator Junimist și pe maiorul C. Telean în calitate de șef al grupării junimiste din Huși⁶¹.

Împreună cu fratele său Gheorghe Telean, îl regăsim pe Costache implicat în acțiuni caritabile: în anul 1899, cei doi frați au dat 160 lei pentru reconstruirea bisericii din satul Lunca Banului⁶².

În ceea ce privește proprietățile deținute, în iulie 1876, frații Costache și Gheorghe Telean au cumpărat, cu suma de 62.510 lei, moșia Vârâți, din comuna Lunca Banului, ce aparținuse Episcopiei Hușilor⁶³. În mai 1874, frații Costache, Gheorghe (Iorgu) și Elisa Telean (căsătorită Bosie) solicită realizarea unei hotarnici a proprietăților deținute în ținutul Fălciu, respectiv Păulești, Șcheia, Ciortova și Vârâți (Lunca Banului), toate din comuna Stănilești, învecinate în partea de miazăzi cu moșiile Pojoreni și o parte din Șcheia, ale lui Marin Rallea⁶⁴.

Din testamentul datat 11 februarie 1905 aflăm proprietățile pe care le deținea Costache Telean: Lunca Hârtopului, compusă din trupurile Cioricești (ce-i zice Hârtopul) și Lunca, compusă din Paulești, Ciortova și Țercani: „Întinderea acestei moșii în dreapta și absoluta mea proprietate și afară de pământul dat foștilor locuitori clăcași împrumutăriți conform legii rurale din 1864 este de cel puțin 962 ha, din care 12 ha pădure, 14 ha locuri sterpe, 5 ha drumuri, 7 ha locul ocupat de case, 573 ha arătură, 318 ha fânețe, suhat și imaș, 20 ha locuri de grădină și 12 ha iazuri”. Această moșie era vândută, în 1927, de către Societatea civilă de credit funciar rural din București, unde fusese ipotecată de către Ion Marcovici, N. Catargi, Mihail M. Marcovici, Theodor Popovici și Maria I. Holban, în calitate de tutore al minorei Margareta Holban⁶⁵.

Maiorul Costache Telean a fost căsătorit cu Alexandrina Doca (din Șamalia, acum în raionul Cantemir, în R. Moldova), de care divorțează în ianuarie 1889, motivele invocate pentru divorț fiind „insulte grave ce mi-a cauzat prin faptul că fără nici un motiv mi-a părăsit domiciliul conjugal, ducându-se peste hotare”⁶⁶. Probabil, din această căsătorie, Costache Telean a avut o fiică, *Elisabeta*, măritată cu Toader Ștefan Păuneți, din Iași, de care divorțează la 28 ianuarie 1919⁶⁷.

⁵⁸ „Epoca”, seria II, anul III, nr. 573, din 30 septembrie 1897.

⁵⁹ **MO**, nr. 208, din 15 decembrie 1899.

⁶⁰ Mihai-Sorin Rădulescu, *Elita liberală românească (1866-1900)*, Editura All, București, 1998, p. 234.

⁶¹ „Voința națională”, anul XVI, nr. 4723, din 27 aprilie 1899.

⁶² **BOR**, an XXII, nr. 12, martie 1899, p. 1195.

⁶³ **MO**, nr. 74, din 1 aprilie 1878.

⁶⁴ **DANIC**, *Reforma agrară din 1864*, 579/1867, fila 1.

⁶⁵ **MO**, nr. 102, din 12 mai 1927.

⁶⁶ **MO**, nr. 194, din 2 decembrie 1888.

⁶⁷ **MO**, nr. 253, din 9 februarie 1919.

Busturile fraților Gheorghe și Costache Teleman, la cimitirul Eternitatea din Huși

Mult mai cunoscut a fost fratele **Gheorghe Teleman** (n. 27 octombrie 1839 – † 4 iulie 1913⁶⁸), care s-a remarcat pe câmpurile de luptă în timpul Războiului de Independență, ajungând la gradul de general⁶⁹. Primele studii le-a urmat la Bârlad și Iași, la Academia Mihăileană și Școala Militară. În această perioadă, în zilele de sărbătoare, era primit în casa spătarului Grigore Cuza (cel de la Ghergheleu), de lângă biserica „Sfinții Trei Ierarhi”. Intrat în armată în anul 1857, la 1859 a fost avansat sublocotenent⁷⁰, căpitan în aprilie 1867⁷¹ și maior în octombrie 1869, pe când activa în Regimentul 4 Infanterie⁷².

După februarie 1866, pe frații Costache și Gheorghe Teleman îi regăsim semnături într-un grup numeros de ofițeri, care i-au solicitat principelui Carol I să întreprindă demersuri de reabilitare a onoarei armatei române, prin a dispune o cercetare care să identifice ofițerii care l-au trădat pe domnitorul Alexandru Ioan Cuza în noaptea de 11 februarie 1866, când acesta a fost obligat să abdice⁷³. La 7

⁶⁸ Conform monumentului funerar din cimitirul Eternitatea din Huși. Potrivit istoricului Costin Clit, s-a născut la 22 octombrie 1838 – † 4 iulie 1913 (Costin Clit, *Generalul Gheorghe Teleman, 22 octombrie 1838 - 4 iulie 1913*, în „Cadențe peste timp”, anul I, nr. 1, Huși, 2013, p. 47). În alt loc, anul nașterii generalului este 16.10.1838 (pe soclul bustului militarului, din Huși, aspect preluat și la Constantin Chiper, *Cronica militară a județului Vaslui*, Editura Pim, Iași, 2012, p. 165).

⁶⁹ Pentru informații suplimentare privind activitatea generalului, v. și *Generalul Gheorghe Teleman (22 octombrie 1838 – 4 iulie 1913)*, în „Cadențe peste timp”, anul I, nr. 1, Huși, 2013, p. 47 - 49.

⁷⁰ *Parlamentul României: album biografic ilustrat al corpurilor legiuitoare*, 1912, p. 67.

⁷¹ „Românul”, nr. 20, din 26 aprilie 1867.

⁷² **MO**, nr. 12, din 17 ianuarie 1878.

⁷³ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediția a III-a, vol. XIV, partea a II-a, p. 86.

mai 1870, maiorul Gh. Teleman era desemnat recrutor la Fălciu pentru contingentul aceluiași an⁷⁴.

În vremea războiului cu turcii (1877), obține gradul de locotenent-colonel, iar în calitate de comandant al Regimentului 4 Linie s-a distins în luptele de la Smârdan și Plevna⁷⁵, în Bulgaria, documentele militare din acea perioadă surprinzând implicarea și eroismul lui Gh. Teleman⁷⁶.

*G-ral Gheorghe Teleman*⁷⁷

*Caricatură a generalului Gh. Teleman*⁷⁸

„Cunoscut în armată prin rigoarea sa legendară”⁷⁹, pe lângă Regimentul 4 Linie⁸⁰, Gh. Teleman a condus de-a lungul vieții mai multe unități militare⁸¹. După

⁷⁴ Ioan M. Bujoreanu, *Colecțiune de legiurile României, vechi și noi, câte s-au promulgat până la finele anului 1870*, București, 1873, p. 162.

⁷⁵ *Parlamentul României: album biografic ilustrat al corpurilor legiuitoare*, p. 67; **MO**, nr. 15, din 21 aprilie 1883.

⁷⁶ La 25 august 1877, pe când deținea gradul de maior, Gh. Teleman era ajutor al pretorului Marelui Cartier General al Armatei Române, context în care înaintează prefectului județului Teleorman un număr de 12 bulgari, bănuți de spionaj (**DIR, Războiul pentru Independență**, vol. V, *16 iulie 1877 – 31 august 1877*, Editura Academiei, 1953, doc. 1222, p. 609 și doc. 1226, p. 610); în aceeași zi, maiorul Gh. Teleman constată într-un proces-verbal că satul Coilovce a fost ars înainte de venirea trupelor române (*ibidem*, doc. 1223, p. 609). După luptele din zilele 12-13 ianuarie 1878, realiza un raport, prin care le arăta superiorilor că „purtarea regimentului a fost mai mult decât eroică” și făcea propuneri de recompensare (Ion Popescu-Puțuri, *Masele populare în războiul pentru cucerirea independenței absolute a României, 1877 – 1878*, 1979, p. 127).

⁷⁷ Fotografie preluată de pe site-ul https://ro.wikipedia.org/wiki/Gheorghe_Teleman (on line la data de 21.04.2019).

⁷⁸ „Epoca”, anul IV, nr. 916, din 12 decembrie 1888.

⁷⁹ „Lupta”, anul VIII, nr. 1597, din 24 decembrie 1891.

⁸⁰ Grigore Ionescu, *Jurnalul de războiu al Regimentului „Ștefan cel Mare” nr. 13. 1877-1878, 1913, 1916-1917-1919*, Iași, 1921, p. XIII.

o carieră impresionantă ca militar al armatei române, de 38 de ani, la 1 decembrie 1893 colonelul Gh. Teleman s-a pensionat, iar peste doi ani, la 10 mai 1895, este înaintat la gradul de general de brigadă în rezervă⁸².

Imediat după ce și-a încheiat cariera de militar, generalul s-a implicat în viața politică a vremii, fiind ales deputat și senator de Fălciu în mai multe legislaturi (senator în martie 1894⁸³ și mai 1908⁸⁴, deputat de Fălciu în perioada februarie - noiembrie 1912⁸⁵), iar în plan local a îndeplinit funcția de prefect de Fălciu (21 iulie 1900 – 15 februarie 1901⁸⁶, dar și după data de 29 decembrie 1910⁸⁷). De altfel, la finele secolului al XIX-lea, în administrația românească a existat practica potrivit căreia reprezentanți ai corpului militar, în momentul în care deveneau civili, ocupau funcții de prefecți⁸⁸.

În anul 1901, Gh. Teleman și alți membri ai familiei apar printre donatorii Episcopiei Hușilor, figurând cu suma de 300 lei pentru pictarea unei ferestre cu scena „Intrarea în biserică”⁸⁹.

Cu privire la proprietățile deținute de general, trebuie amintită o parte din moșia Vârâți, din comuna Lunca Banului, cumpărată în anul 1867⁹⁰, alături de fratele său Constache. Din 15 septembrie 1874 datează o carte de hotărnicie a moșiilor fraților Teleman: „Maiorul Costache Teleman, maiorul Gheorghe Teleman și doamna Elisa Bossie, născută Teleman, spre a le face hotărnicirea moșiilor domniilor lor, Șcheia, Ciortova și Păuleștii, numită Lunca Banului, și Vârâții, ce sunt întrunite și care cad pe teritoriul comunei Stănilești, cotuna Lunca, din plasa Prutu”⁹¹. În anul 1907 era proprietar la Todireni (lângă Huși), unde avea 370 de

⁸¹ Regimentul 7 Linie, în martie 1878, când primea *Steaua României* în grad de cavaler (MO, nr. 61, din 16 martie 1878), iar de la țarul Rusiei, ordinul *Sf. Ana*, clasa a III-a, cu rozetă și spade (MO, nr. 95, din 28 aprilie 1879), Regimentului 8 Dorobanți Buzău, în 1880 (MO, nr. 15, din 21 aprilie 1883), Regimentul 26 Dorobanți (1882, când primea *Semnul onorific de aur* pentru 25 de ani de activitate militară) (MO, nr. 237, din 24 ianuarie 1882), Regimentului 6 Dorobanți Buzău (6 aprilie 1883, când este înaintat în gradul de colonel - „România Liberă”, an VII, nr. 1746, din 23 septembrie 1883), Regimentul 11 Dorobanți Galați, în 1884 („Telegraphul”, anul XV, din 10 martie 1884), Regimentului 13 Infanterie (1886-1889 și 1891-1893) și Regimentul 13 Dorobanți, în 1888 (MO, nr. 184, din 19 noiembrie 1888).

⁸² MO, nr. 34, din 16 mai 1895.

⁸³ „Lupta”, anul XI, nr. 2242, din 9 martie 1894.

⁸⁴ MO, nr. 36, din 17 mai 1908.

⁸⁵ MO, nr. 192, din 25 noiembrie 1912.

⁸⁶ Petru Ghenghea, *op. cit.*, p. 378.

⁸⁷ MO, nr. 218, din 30 decembrie 1910.

⁸⁸ Andrei Florin Sora, *Être préfet en Roumanie, 1866-1916. Stratégies de carrières*, în „Arhivele Olteniei”, 21, serie nouă, Editura Academiei Române, 2007, p. 63.

⁸⁹ BOR, an XV, nr. 2, mai 1901, p. 231.

⁹⁰ MO, nr. 276, din 8 decembrie 1879.

⁹¹ Costin Clit, *Documente hușene*, vol. III, Editura PIM, Iași, 2014, doc. 570, p. 561. Ziarul „Steaua”, al Partidului Național Liberal, ce apărea la începutul secolului XX în Huși, afirma următoarele despre generalul Teleman: „...În 1904, când sărmana noastră țară era în pragul falimentului, din cauza foametei și a crizei, s-a hotărât a se cumpăra cu anticipație de către stat secară pentru țărani, din care să-și facă pălincă. Dl. General Teleman în acel timp avea

fălci pământ arabil, dar refuza să dea locuitorilor 70 de fălci în arendă⁹². De asemenea, în iunie 1912 îl regăsim cu 50 ha pădure în punctul Lunca-Vârâți, în comuna Lunca Banului⁹³. În 11 iulie 1913, după deschiderea testamentului generalului Gh. Teleman, moșia Lunca Banului, în întindere de 800 fălci, este lăsată copiilor săi⁹⁴.

Pentru faptele sale în plan militar, dar și pentru rolul jucat în dezvoltarea orașului Huși, în anul 1914, la un an după moarte, generalului i-a fost ridicat un bust din bronz, realizat de către sculptorul Horia V. Miclescu⁹⁵, având gravat următorul text:

„Marelui cetățean General Gheorghe Teleman. Acest monument s-a ridicat în anul 1914 în orașul Huși prin subscripție publică, din inițiativa prietenilor politici din județul Fălciu. General de divizie Gheorghe Teleman, născut la 1838, luna octombrie, în 22. Maior în campania anului 1877-1878, unde a luat parte activă la asediul de la Smîrdan. Deputat, senator, prefect și șef al Partidului Conservator din județul Fălciu. Posesor a mai multor ordine și decorațiuni. Decedat la 1913, luna iulie, 4”.

Generalul Gh. Teleman a avut mai mulți copii, atât băieți (doi), cât și fete (probabil trei). Băieții au fost *Petru Teleman* și căpitanul *Anibal Teleman*, însă un anunț al ziarului „România liberă”, din 1 mai 1887, ne sugerează că generalul ar mai fi avut un fiu (n. 1866). Astfel, ziarul anunța „sinuciderea fiului colonelului Teleman, la vârsta de 21 de ani, prin revolver”⁹⁶. Una dintre fete a fost *Ecaterina* (măritată la 4 iulie 1896 cu medicul Cristea Misir, din Iași⁹⁷; împreună au o fată, Eliza Misir, stabilită în Sibiu, unde se găsea în martie 1946, apoi la Piatra Neamț, unde s-a stabilit în august 1946⁹⁸) și o alta a fost măritată cu magistratul Grigoriu⁹⁹. O altă fiică, *Maria*, se mărită la Iași, la 9 martie 1894, cu Constantin I. Alevra, licențiat în litere¹⁰⁰, iar în august 1946 o regăsim în calitate de proprietară a moșiei Cioricești, din județul Fălciu¹⁰¹.

un depozit la Stăniilești de câteva vagoane complet mucegăite și încolțită, care prin inspectorul comunal din acele vremuri, Nică Andrian, actual director al Prefecturii, le-a măritat țăranilor care cu sudoare și-au plătit în urmă acea pomană” (Ion. N. Oprea, *Hușul în presa vremii - de la Melchisedec până în zilele noastre – 1869 - 2006*, Tipografia Moldova, Iași, 2007, p. 306).

⁹² Maria Popa, *Aspecte privind starea economică, socială și culturală a țăranilor din fostele județe Vaslui, Tutova și Fălciu în preajma răscociei din 1907*, în **AMM**, V-VI, 1983-1984, p. 269.

⁹³ **MO**, nr. 56, din 12 iunie 1912.

⁹⁴ „Opinia”, anul X, nr. 1928, din 11 iulie 1913.

⁹⁵ Costin Clit, *Generalul Gheorghe Teleman*, p. 48; Maria Popa, *Expoziția „Monumente istorice din județul Vaslui”*, în **AMM**, XV-XX, vol. II, 1993-1998, p. 383.

⁹⁶ „România liberă”, anul XI, nr. 2910, din 1 mai 1887.

⁹⁷ „Epoca”, seria II, anul II, nr. 204, din 14 iulie 1896.

⁹⁸ Arhivele Statului Vaslui (în continuare: **ASV**), *Prefectura județului Fălciu*, dosar 58/1946, fila 8.

⁹⁹ „Opinia”, anul X, nr. 1928, din 11 iulie 1913.

¹⁰⁰ „Lupta”, anul XI, nr. 2242, din 9 martie 1894.

¹⁰¹ **ASV**, *Prefectura județului Fălciu*, dosar 58/1946, fila 9.

În ceea ce o privește pe sora fraților Teleman, **Eliza** († 1914¹⁰²), datele pe care le deținem sunt destul de puține. Știm doar că în intervalul decembrie 1849 - iunie 1850, Eliza Teleman a urmat cursurile pensionului Julia d'Alt, din Huși, alături de Catinca Șendrea și Zoșta Cherchez¹⁰³. Eliza Teleman s-a căsătorit cu Haralamb Bosie, din Huși¹⁰⁴.

Busturi ale fraților Costache și Gheorghe Teleman, în Huși

¹⁰² Deși pe monumentul funerar al acesteia, din cimitirul *Eternitatea*-Huși, figurează ca an al nașterii 1852, credem că momentul nașterii este înainte de 1844, an în care a decedat tatăl ei, Th. Teleman.

¹⁰³ Costin Clit, *Învățăământul particular din Huși (1836-1854)*, în *Studii și articole privind istoria orașului Huși*, vol. II, coordonat de Costin Clit și Mihai Rotariu, Editura Sfera, Bârlad, 2009, p. 280. Eliza Teleman „învăța cetire și rugăciuni pe de rost, începutul istoriei sfinte și geografie, scrie verburi pe de rost și caligrafie și începutul aritmeticei și lucrul de mână” (*ibidem*). V. și Dan Dumitru Iacob, *Copii de boieri la pension. Educația în familia postelnicului Iancu Costache-Negel (1838-1861)*, în vol. *Educația publică și condiționările sale (secolele XIX-XX)*, coordonat de Cătălina Mihalache și Leonidas Rados, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2015, p. 155.

¹⁰⁴ Considerăm ca fiind eronată afirmația lui Iulian Pruteanu-Isăcescu, potrivit căreia Eliza Teleman a fost căsătorită cu Teodor Bosie, fiul sulgerului Ioan Bosie (Iulian Pruteanu-Isăcescu, *Alexandru T. Obreja (1908/1985): 110 ani de la naștere*, în „Prutul”, serie nouă, anul VIII (XVII), nr. 2 (62) / 2018, p. 196).

Elena Teleman (1852-1914) și soțul Haralamb C. Bosie (1843-1905) Anibal Teleman (1868 – 1936)

Primul dintre fiii generalului Gh. Teleman a fost **Anibal** (n. 1868 - † 1936). Îl regăsim în anul 1883 ca elev la Institutele Unite din Iași, când susținea examenul de bacalaureat¹⁰⁵. Asemenea tatălui și unchiului său, a urmat cariera militară, ajungând până la gradul de căpitan de cavalerie, pe care îl păstrează până la trecerea în rezervă, la data de 1 martie 1906¹⁰⁶. În calitate de membru al Partidului Conservator¹⁰⁷, s-a implicat în viața publică a județului Fălciu, fiind ales deputat în februarie 1911¹⁰⁸, până la 13 mai 1911, când este numit prefect de Fălciu¹⁰⁹, în locul tatălui său, generalul Gh. Teleman¹¹⁰. În această funcție îl regăsim până la 7 ianuarie 1914¹¹¹. În iunie 1912 primea ordinul *Coroana României*, în grad de ofițer¹¹², iar la 22 august 1912 este trecut în retragere din cadrul Regimentului 7 Călărași, „pentru infirmități incurabile”¹¹³. Imediat după ce a fost eliberat din funcția de prefect, la 2 februarie 1914, căpitanul Anibal Teleman este ales deputat la colegiul II Cameră, pentru ținutul Fălciu¹¹⁴. A urmat o scurtă perioadă în care a fost prefect de Huși, funcție din care demisionează la data de 6 iunie 1927, fiind înlocuit de Paul Demetrescu¹¹⁵.

Pintre moșiile deținute de Anibal s-au numărat Hârtop-Cioricești (la data de 18 iulie 1913 s-a obligat să întrețină familiile celor de pe moșia sa, mobilizați pe

¹⁰⁵ Rudolf Șuțu, *Iașii de odinioară*, vol. II, Iași, 1928, p. 205.

¹⁰⁶ **MO**, nr. 270, din 8 martie 1906.

¹⁰⁷ „Foaia poporului”, an 23, nr. 25, din 23 mai 1915.

¹⁰⁸ **MO**, nr. 255, din 17 februarie 1911.

¹⁰⁹ Anibal Teleman a fost prefect de Fălciu în mai multe perioade: 16 mai 1911 - 7 ianuarie 1914, 22 martie 1918 – 25 octombrie 1918, 2 aprilie 1926 - 26 iunie 1927 (Petru Ghenghea, *op. cit.*, p. 378).

¹¹⁰ **MO**, nr. 37, din 18 mai 1911.

¹¹¹ „Adevărul”, an XXV, nr. din 1 septembrie 1912; Vicu Merlan, *Contribuții monografice asupra Depresiunii Hușilor*, Editura Lumen, f. a., p. 549.

¹¹² **MO**, nr. 58, din 14 iunie 1912.

¹¹³ **MO**, nr. 128, din 8 septembrie 1912.

¹¹⁴ **MO**, nr. 245, din 3 februarie 1914.

¹¹⁵ **MO**, nr. 122, din 6 iunie 1927.

front¹¹⁶; din această moșie, la 30 septembrie 1919 i se expropria 66 ha¹¹⁷) și Dolhești (unde îi rămân, în urma exproprierii din anul 1919, doar 134 ha¹¹⁸).

Anibal Teleman a fost căsătorit cu Gabriela. În anul 1924 se înregistrează la Tribunalul Bacău ipoteca dotală în favoarea Gabrielei Teleman și a lui Anibal Teleman, pentru garantarea dotei în valoare de 200.000 lei, asupra fabricii de uleiuri vegetale Cerchez-Grigoriu¹¹⁹. Printre elevii Gimnaziului „Anastase Panu” întâlnim, în anul școlar 1917-1918, pe Gheorghe A. Teleman, cel mai probabil un fiu al lui Anibal¹²⁰.

Pe celălalt fiu al generalului, **Petru Teleman**, îl regăsim prima oară la 3 august 1887, când promova clasa I la Iași, la Institutele Unite¹²¹. Informațiile documentare despre viața acestuia sunt destul de puține. La 11 august 1916 era propus să ocupe funcția de vicepreședinte al filialei Huși a Partidului Conservator, alături de istoricul Gh. Ghibănescu¹²², iar peste un deceniu îl regăsim implicat în administrația orașului Huși¹²³. A avut proprietăți la Scheia, din comuna Lunca Banului (din care în 1919 i se expropria 22,5 ha¹²⁴, iar în august 1923 i se expropria suprafața de 76 ha¹²⁵). În revista „Gânduri bune”, din Huși, în perioada anilor 1914-1915, a publicat mai multe poezii un Petru Teleman¹²⁶.

În relație de rudenie cu acești Telemani de la Huși au mai fost **Elena Teleman** (fiica unui Botzan, n. în anul 1847 - † 10 septembrie 1881), **Victor Teleman**, decedat tânăr (n. 1870 - † 27 aprilie 1887)¹²⁷ și Paraschiva Mihail Dinu († 20 septembrie 1873), cu toții înhumați în același mormânt al familiei Teleman, de la biserica „Sf. Ioan” din Huși.

¹¹⁶ MO, nr. 86, din 18 iulie 1913.

¹¹⁷ MO, nr. 151, din 10 octombrie 1920; nr. 178, din 27 noiembrie 1919; Corneliu Istrati, Adrian Macovei, *op. cit.*, p. 125.

¹¹⁸ ASV, *Consilieratul agricol al județului Fălciu*, 3/1919. La 22 august 1919 are loc exproprierea a cca 191 ha din moșia Dolhești, comuna Dolhești, județul Fălciu, proprietatea lui Anibal Teleman (MO, nr. 100, din 22 august 1919).

¹¹⁹ MO, nr. 192, din 19 august 1931.

¹²⁰ „Zorile”, nr. 2 (54), anul XXVIII (2018), p. 146.

¹²¹ MO, nr. 98, din 4 august 1887.

¹²² „Adevărul”, anul XXIX, nr. din 11 august 1916.

¹²³ La 26 iulie 1926 (C. Clit, *Un plan al orașului Huși din perioada interbelică*, în „Memoria locului”, Huși, nr. 3, anul II, 2016, p. 3) și 26 octombrie 1927 Petru Teleman era menționat în Consiliul Comunal al Primăriei Huși (ASV, *Primăria orașului Huși*, 4/1924, fila 31).

¹²⁴ MO, nr. 178, din 27 noiembrie 1919. La 30 septembrie 1920 are loc exproprierea a cca 22 ha din moșia Scheia-Vârâți, comuna Lunca Banului, județul Fălciu, proprietatea lui Petru Teleman (MO, nr. 151, din 10 octombrie 1920; DANIC, *Comitetul agrar 1920-1939*, 18/1923).

¹²⁵ MO, nr. 120, din 31 august 1923. În 1927 moșia Vârâți era în proprietatea lui Gh. Gh. Teleman, care mai deținea și Hârtopol (MO, nr. 102, din 12 mai 1927), iar în 1934, moșia Șcheia, din comuna Lunca Banului, aparținea lui Petre Teleman (ASI, *Planuri și hărți*, doc. 871).

¹²⁶ „Zorile”, nr. 2 (54), anul XXVIII (2018), p. 117.

¹²⁷ În anul 1883 întâlnim la Institutele Unite din Iași pe elevul Victor Teleman (Rudolf Șuțu, *Iașii de odinioară*, vol. II, p. 205).

Elena Teleman, n. Botzan

De asemenea, nu este exclus ca Theodosie Teleman să fie și tatăl lui **Ioan T. Teleman** (n. cca 1843 - † după octombrie 1919¹²⁸), din Huși, intrat și el în rândul militarilor încă din anul 1863, unde ajunge până la gradul de căpitan¹²⁹. După ce se retrage din armată, în calitate de membru al opoziției conservatoare¹³⁰, Ioan T. Teleman este ales deputat de Fălciu (aprilie 1891)¹³¹, întrecându-l la vot pe Radu Ralea¹³². Ziarul *Lupta*”, din 26 aprilie 1891, anunța că, la balotaj, „a fost ales deputat fratele prefectului de Huși, Ioan Teleman”¹³³. În anii 1912 și 1915, căpitanul Ioan Teleman figura în lista eligibililor pentru Senat¹³⁴.

O altă zonă geografică în care întâlnim purtători ai numelui Teleman este cea a **Sucevei**. La mijlocul secolului al XVIII-lea îl întâlnim acolo pe **Antohi Teliman**, „mazil din ținutul Sucevei”, ginerele lui Ilie Goian, despre care credem că

¹²⁸ În 21 octombrie 1919 un Ioan Teleman era citat la judecătoria Huși (**MO**, nr. 147, din 18 octombrie 1919).

¹²⁹ La 1881, pe când era membru al Regimentului 8 Linie, primea *Însemnul onorific de argint*, pentru servicii militare de 18 ani („România liberă”, anul V, nr. 1088, din 24 ianuarie 1881), iar la 1888, pe când făcea parte din Regimentul 13 Dorobanți, primea *Semnul onorific de aur* pentru 25 de ani de activitate militară (**MO**, nr. 144, din 2 octombrie 1888). La 3 septembrie 1895 primea ordinul „Steaua României” (**MO**, nr. 124, din 3 septembrie 1895), iar în iunie 1912 ordinul *Coroana României*, în grad de comandor (**MO**, nr. 58, din 14 iunie 1912).

¹³⁰ „Epoca”, seria II, anul IV, nr. 737, din 15 aprilie 1898.

¹³¹ „Voința națională”, anul VIII, nr. 1961, din 19 aprilie 1891. La 1895 se menționa că I. T. Teleman a fost deputat de Fălciu de două ori (*Anuarul Bucureștilor pe anul 1895*, 1895, p. 6).

¹³² **MO**, nr. 10, din 12 aprilie 1891.

¹³³ „Lupta”, anul VIII, nr. 1398, din 26 aprilie 1891; „Desbaterile Adunării Deputaților”, nr. 86, din 18 iulie 1891.

¹³⁴ **MO**, nr. 183, din 18 noiembrie 1911; **MO**, nr. 188, din 18 noiembrie 1914.

ar putea fi înrudit și el cu Telemăneștii din ținutul Tutova, bazându-ne această afirmație pe faptul că a deținut proprietăți în acest ținut.

La 28 mai 1767, Antohi Teliman se plângea că un văr al soției sale îi ocupase o parte din moșia Văscăuți, din ținutul Suceava¹³⁵. Peste câțiva ani, la 15 ianuarie 1782, pentru că își ajutase socrul într-o perioadă de mari nevoi („în vreme stăpânirii domnilor Moldovei din anul 1758, plătindu-ne de multe dăjdii grele și alte angării domnești și împărătești...”), acesta îi ceda o mică parte din Văscăuți¹³⁶. Potrivit unui document din 1 iulie 1784, socrii lui Antohi Teleman au afirmat, în legătură cu moșia Văscăuți: „Cât stăpânește Antohe, ginerele nostru, nu stăpânește niciun ginere din ceilalți și fiindcă au rămas ceilalți copii osândiți și cu lacrimi pe obraz”, decid să facă o altă reîmpărțire, care îi limitează stăpânirea lui Antohi Teleman, acuzat că a lucrat cu vicleșug atunci când a luat mai mult pământ din moșia menționată¹³⁷.

La data de 12 mai 1791, Antohi Teliman, aflat la Văscăuți, își redacta diata, prilej cu care va asigura fiilor săi mijloacele necesare traiului: „Precum cerbul dorește izvoarele apelor reci, așa și sufletul meu dorește ca fiii mei să rămână în norocire”¹³⁸. Conform diatei, din averea mișcătoare urma a se plăti mai întâi datoria către fiul Constantin, iar restul urma a se împărți între cele trei fiice ale sale, Maria, Ilinca și Caterina. Fiii Constantin, Iordache și Petrache urmau a avea grijă de surorile lor, până la măritișul acestora. Venitul moșiei Văscăuți era rezervat pentru a asigura creșterea și învățătura fiului Mihalachi, iar ulterior urma a se împărți frățeste. Doar fiii urmau a rămâne moștenitori pe a opta parte din Văscăuți, însă documentele de proprietate rămâneau lui Constantin, „fiind fiul cel mai mare, iar ceilalți frați îi vor da căzuta cinste și ascultare ca unui al doilea părinte, și toți frații să trăiască în unire, fiind o inimă și o gură”¹³⁹. Părțile de moșie „baștină părintască”, anume Fundeni, Săcuieni, Câmpeni-Movila și Răzeși, toate din ținutul Romanului, delnițele Banului și Fundul Berheciului, Budești, din ținutul Tutova, opt pogoane de vie la Liești, lângă Cucuieni, aproape de Ciurești, tot din ținutul Tutovei, ce se trag de pe moșul său Nistor, fiul lui Vasile Banul (care a stăpânit Moinești și Vioreni, în ținutul Bacău), și de pe strămoșul Ionașco Banul, ce a locuit la Mădârjești, pe apa Sirbuca, ținutul Cârligăturii, toate acestea urmau a fi căutate de către fii săi, deoarece el, Antohi Teliman, „s-a depărtat de acele locuri, așezându-se la Văscăuți”¹⁴⁰. Strămoșii Nistor, Vasile și Ionașco Banul (trăitori pe la mijlocul secolului al XVII-lea)¹⁴¹ erau invocați de Antohi Teliman, probabil de pe mama sa.

¹³⁵ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. II, București, 1903, doc. 94, p. 193; Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. VI, 1760-1833, București, 1942, doc. 104, p. 317.

¹³⁶ N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. V, partea I, București, 1903, p. 420.

¹³⁷ Teodor Balan, *op. cit.*, doc. 104, p. 315. Următorul document în care apare menționat Antohi este din 19 martie 1785 (*Ibidem*, doc. 104, p. 318).

¹³⁸ *Ibidem*, doc. 104, p. 318.

¹³⁹ *Ibidem*, doc. 104, p. 319.

¹⁴⁰ *Ibidem*, doc. 104, p. 319.

¹⁴¹ Gh. Banu, Florentina Banu, *Date cu privire la proprietatea răzăsească din satele com. Secuieni (jud. Bacău) în secolele XVII-XIX*, în „Carpica”, XVII, 23, p. 244.

Teodor Balan, în volumul său *Documente bucovinene*, sugerează o legătură de rudenie între Antohi Teleman și **Ștefan Tiliman**, care la 8 decembrie 1794 cumpăra de la cumnatul său Toader Hoghi, din Siret, și soția acestuia, Dochița, o casă în acest târg¹⁴². Acest Ștefan ar putea fi strămoș al tuturor acelor Telemănești pe care îi vom întâlni la Siret pe întreaga perioadă a secolelor XIX-XX¹⁴³.

După cum am văzut, Antohi Teliman († după 1 ianuarie 1798¹⁴⁴) a avut, împreună cu soția Anița Goian¹⁴⁵, mai mulți copii: *Ecaterina* (măritată cu vornicul Lupu Mavrodi), *Maria*, *Paraschiva* (măritată cu Ilie Calmuțchi, din Părhăuți), *Ilinca*, *Constantin*¹⁴⁶, *Iordache*, *Mihalachi* și *Petrache*¹⁴⁷.

La 13 noiembrie 1803, Alexandru Constantin Muruz, voievodul Moldovei, îi întârea lui Lupul Mavrodi, fost mare căpitan, stăpânirea pe a patra parte din moșia Fundeni, pe care o are de la socrul său Antohi Tiliman¹⁴⁸. Pentru această parte de

¹⁴² Teodor Balan, *op. cit.*, doc. 104, p. 319.

¹⁴³ În târgul Siret întâlnim, în perioada secolelor XIX-XX, mai mulți Teleman/Teliman. Deocamdată, în stadiul actual al cercetării, nu putem demonstra o legătură de rudenie a acestora cu acel Ștefan Tiliman, din anul 1794, însă nu excludem cu totul această posibilitate. De exemplu, la 1890, la școala din Siret o întâlnim pe **Veronica Teliman**, n. 19.07.1872 (Constantin Ungureanu, *Școlile primare din districtele Siret și Storojineț în anul 1913*, „Țara Fagilor”, an XV, Cernăuți, Târgu-Mureș, 2006, p. 59; Ion Drăgușanul, *Siret (II)*, în „Monitorul de Suceava”, nr. din 4 aprilie 1912). La cimitirul ortodox din Siret există un mormânt, unde își dorm somnul de veci mai mulți membri ai familiei Teliman, respectiv: Ion, Veronica, Daria, Partenie și Victor (pagina de internet <https://billiongraves.com/grave/Veronica-Teliman/25641230>, on line la data de 17.04.2019). Un Ioan Teliman era menționat la Siret, la 1927 (Simeon Reli, *Orașul Siret în vremuri de demult*, 1927, p. 150).

Cel mai cunoscut este ziaristul, scriitorul și pictorul **Mihai Teliman** (n. 20 noiembrie 1863, la Siret - † 11 decembrie 1902, tot la Siret, frate cu Veronica Teliman), apreciat ca fiind unul dintre cei mai talentați scriitori și jurnaliști bucovineni ai secolului al XIX-lea. A urmat studii liceale la Cernăuți (1877-1890), Școala de Arte și Meserii din Viena, după care a devenit profesor de desen și limbă franceză la Gimnaziul Superior din Suceava (1888-1890). În 1890 pleacă la Cernăuți, unde devine jurnalist, impunându-se ca foiletonist umorist de marcă, fost redactor responsabil la „Gazeta Bucovinei”, autor al unor articole la „Patria”, „Sentinela”, „Deșteptarea” (Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, Iași, Editura Princeps Edit, 2004, vol. II, p. 491; „Telegraful român”, anul L, nr. 139, din 12 decembrie 1902). Mihail Tiliman mai avea un frate în Siret, Eugen. În februarie 1942 era menționat un Eugen Teleman, de la administrația financiară Iași (**MO**, anul CX, nr. 43, din 19 februarie 1942), care va fi mutat la Roman la 4 aprilie 1945 (**MO**, an CXIII, nr. 83, din 10 aprilie 1945). Conform unor mențiuni documentare, părinții lui Mihai Teliman se numeau de fapt Tilleman, tatăl fiind funcționar la Garda Financiară (v. pagina de internet http://www.siretromania.ro/mihaiteliman/index.php?Option=com_content&view=article&id=47&Itemid=27, on line la data de 10.03.2019). Pentru legătura de rudenie între Veronia și Mihai Teliman, v. Dragoș Olaru, *Fondul documentar Societatea academică „Junimea” în arhiva de stat a regiunii Cernăuți*, în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți – București, 2018, anul XXV, nr. 98, p. 59.

¹⁴⁴ Teodor Balan, *op. cit.*, doc. 104, p. 320.

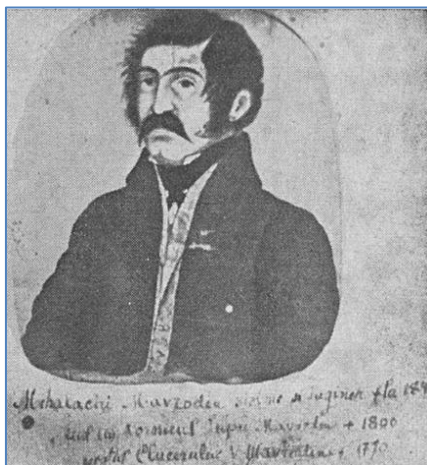
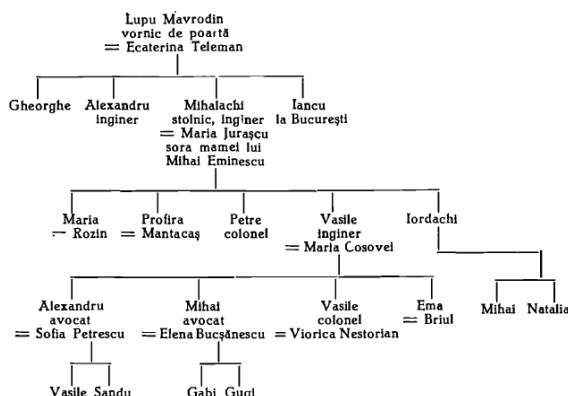
¹⁴⁵ *Ibidem*, doc. 104, p. 315.

¹⁴⁶ **ASI**, *Documente*, p. 1047, doc. 1.

¹⁴⁷ *Ibidem*, doc. 104, p. 318.

¹⁴⁸ *Ibidem*, p. 1047, doc. 1.

moșie, Lupul Mavrodi se va judeca o lungă perioadă de timp cu cumnatul său, Constantin Teliman. Lupu Mavrodi, însurat cu Ecaterina Teleman, au avut patru fii: Gheorghe, Ion, Alexandru și stolnicul Mihalache Mavrodin, acesta din urmă fiind însurat cu sora mamei poetului Mihai Eminescu¹⁴⁹. Lupu Mavrodi și Ecaterina Teleman au dat naștere unei ramuri ale familiei Mavrodin. Cei doi soți au dat o educație aleasă fiilor, dintre care cel mai însemnat a fost stolnicul Mihalache Mavrodin, pe care Constantin Gane îl caracteriza astfel: „Un om cu carte, traducător din limbi străine și unul din intelectualii din epoca premergătoare a Renașterii. E și inginer hotarnic. (...) E deci de două ori o personalitate, ca intelectual și ca unchi al celui mai mare poet ce a avut Moldova și România”¹⁵⁰.

Descendenții Ecaterinei Teleman și vornicului Lupu Mavrodin (sus)¹⁵¹ și stolnicul Mihalachi Mavrodin (jos)

¹⁴⁹ O. G. Lecca, *Familii boeresti române. Istoric și genealogie (după izvoare autentice)*, București, 1899, p. 359; C. Gane, *Neamurile Mavrodinești din Țara Românească și din Moldova și monografia familiei Ion Mavrodi vel hatman*, București, 1942, p. 48.

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 110.

¹⁵¹ *Ibidem*, p. 183.

În ceea ce-l privește pe mazilul **Constantin Teliman**, fiul cel mai mare al lui Antohi, potrivit unui document din 11 august 1787, acesta a deținut părți de moșie din Fundeni, Săcuieni și Câmpeni, toate din ținutul Roman, precum și alte părți de moșie, însă din toate a fost scos de către răzeși, sens în care solicita domnului să i se cerceteze situația¹⁵². În calitate de căpitan și canțelist, apare ca martor la o vânzare, la 11 iunie 1791, alături de tatăl său „Antohi Teliman nobel”¹⁵³, și tot despre el este vorba într-un document din 22 martie 1792, respectiv o scrisoare a lui Constantin von Teliman, aflat la Hotin, trimisă către Iordache Cantacuzino mare vornic, prin care-l înștiințează că a primit scrisoarea ce i-a trimis, împreună cu răspunsul general-maiorului Matei Cantacuzino¹⁵⁴. La 30 septembrie 1795, Constantin primea în dar, de la unchiul său Toader Popovici, a opta parte din Văscăuți¹⁵⁵. Anul următor, la 9 octombrie 1796, Constantin Teliman (în document Tilimon), în calitate sa de logofăt al Isprăvniceii Roman era trimis să aleagă părți de moșie ce aparținuseră unor strămoși ai săi, descendenți din Vasile Banul¹⁵⁶.

De altfel, familia boierească Teleman, din Bucovina, a obținut de la autoritățile austriece, la 8 octombrie 1788, atestatul nobiliar, redactat în limba latină¹⁵⁷.

La rândul său, **Petrache Teliman**, al doilea fiu al lui Antohi, apare menționat la 12 august 1795, când cumpără de la socrul său, Alexandru Tăutu (fiul lui Ioan Tăutu), 30 stânjeni din moșia Văscăuți, respectiv a șaisprezecea parte din sat, pentru suma de 300 lei turcești¹⁵⁸. Până în anul 1801, Petrache Teliman apare în mai multe documente în legătură cu moșia Văscăuți¹⁵⁹.

Începutul secolului al XIX-lea ne face cunoștință cu un Petrachi Teliman, despre care nu știm încă dacă este aceeași persoană cu cel de mai sus, întrucât apare ca fiind însurat cu Ilinca Stroici. La 1816 acesta deținea o parte a satului Prilipca, din ținutul Dorohoi, în timp ce cealaltă parte era deținută de către Ioan Ghițăscu¹⁶⁰. La 3 aprilie 1818, Scarlat Alexandru Calimah, domnul Moldovei, îi întărea lui Gh. Cuciuc venitul moșiei Prilipca, care fusese amanetat Catincăi Iamandi, pentru suma

¹⁵² Teodor Balan, *op. cit.*, doc. 104, p. 318.

¹⁵³ *Ibidem*, doc. 9, p. 30.

¹⁵⁴ „Creșterea colecțiilor”, vol. 22-27, 1913, p. 190.

¹⁵⁵ Teodor Balan, *op. cit.*, doc. 104, p. 320.

¹⁵⁶ Gh. Banu, Florentina Banu, *op. cit.*, p. 247.

¹⁵⁷ Mircea Pahomi, *Boieri și mazili – nobili bucovineni*, în „Analele Bucovinei”, Editura Academiei Române, anul IX, 1/2002, p. 73. De la 1 februarie 1796 datează un alt act despre familia Teliman, din Bucovina (Andi-Marius Dașchievici, *Informații genealogice în „Gazeta Mazililor și Răzeșilor Bucovineni”*, în **ArhGen**, V (X), 1998, nr. 3-4, p. 135).

¹⁵⁸ Teodor Balan, *op. cit.*, doc. 104, p. 320.

¹⁵⁹ La 1 februarie 1796, Petrache Teliman primea de la fratele său Constantin a opta parte din Văscăuți (*ibidem*). La scurt timp, la 20 mai 1796, cei doi frați amănetază părțile lor din Văscăuți jupânului Manasie Mindel Șilingher, din Siret, pentru suma de 275 galbeni (*ibidem*). La 9 noiembrie 1801, Petrache Teliman își vindea o altă parte din Văscăuți către frații armeni Gheorghe și Ursul Moisă, pentru suma de 2700 galbeni (*ibidem*).

¹⁶⁰ Corneliu Istrati, *Condica vistieriei Moldovei din anul 1816*, Editura Academiei, 1979, p. 94.

de 14.800 lei, datorată de Ilinca Stroici și soțul ei, Petrachi Teleman¹⁶¹. Pe un Petrachi Teliman îl regăsim ca alegător la 1857¹⁶².

În legătură cu unul dintre cei doi Petrache Teliman sunt și următoarele mărturii pe cărți religioase vechi, datând din anul 1848:

„Această carte mi-au dăruit-o chir Petrachi Teleman la an 1848 mart(ie) 26, care și scrie pe sus la fila 36 și care știință am însemnat”¹⁶³.

„Această Pravilă a doh(ov)nicii s-au dăruit de cătră mine vărului meu mai mare dumisale C. C. Neculai Capșa, ci-i între oameni și înainte mântui pre larg s-au făgăduit că se călugărești și dacă plini făgăduința cătră Domnul, să-i ajute. Iară de nu, să de păcătosul ci este aice însămnat.

Pentru acist sfârșit. / 1848 mart(ie) 26. / P. Teliman”¹⁶⁴.

„În această pravilă am citit și jos iscălitul. / 1848 fevr(uarie) 13 / Petrache Tiliman”¹⁶⁵.

„În această sfântă carte am cetit și eu jos iscălit, din scândură în scândură, despre cari spre știință am iscălit. / 1848 mart(ie) 20 / Petrache Tiliman”¹⁶⁶.

Al treilea fiu al lui Antohi, **Mihalachi Teliman**, este atestat ca martor la 21 ianuarie 1805¹⁶⁷. Ulterior, la 23 iunie 1816, căpitanul Mihalachi Teliman solicita într-un document, fără a se cunoaște circumstanțele, acordarea unui împrumut unor bejenari, pentru a-și cumpăra boi, „pentru că lipsa boilor aduce mare greutate”¹⁶⁸. Acest Mihalachi Teliman a fost căsătorit cu Ilinca, cea care, la 21 aprilie 1831 dădea danie mănăstirii Cetatea Mică, „spre pomenire vecinică a neamului nostru și pentru sănătatea noastră”, o falce de loc din hotarul moșiei Poienile, din ținutul Romanului¹⁶⁹. În *Catagrafia* din anul 1832 apare menționată, în satul Poienile Oancii, din ținutul Roman, „Ilinca lui Teliman răzăș”, alături de „**Zamfira** lui **Teliman răzeș**”¹⁷⁰.

¹⁶¹ ASI, *Documente*, p. 406/doc. 136.

¹⁶² Rodica Iftimi, Sorin Iftimi, *Alegătorii Divanului ad-hoc din Moldova (1857). Un manuscris necunoscut*, în **IN** (serie nouă), X-XII, 2004-2006, IAȘI-2009, p. 134.

¹⁶³ Însemnare din 26 martie 1848, pe o *Carte folositoare de suflet*, editată de Tipografia Mitropoliei Iași, în 1819; proveniența actuală a cărții: parohia „Sfântul Ioan” din Vaslui, respectiv Muzeul Eparhial din Huși (Costin Clit, *Însemnări de pe cărți* (I), în „Prutul”, serie nouă, anul IV (XIII), nr. 1 (53), 2014, p. 84).

¹⁶⁴ *Ibidem*.

¹⁶⁵ Însemnare din 13 februarie 1848 (*ibidem*).

¹⁶⁶ Însemnare din 20 martie 1848 (*ibidem*).

¹⁶⁷ **DANIC**, *Achiziții noi*, p. DCCXIV, doc. 153.

¹⁶⁸ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I, București, 1902, doc. 233, p. 525.

¹⁶⁹ Costin Clit, *Documente hușene*, vol. IV, doc. 302, p. 280.

¹⁷⁰ *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820 – 1845) I. Ținutul Romanului*, partea a II-a (1832), vol. editat de Mircea Ciubotaru și Silviu Văcaru, introducere de Mircea Ciubotaru, Casa Editorială Demiurg Plus, Iași, 2013, p. 32.

Ilinca și Mihalachi Teliman au avut împreună un fiu, născut la 1805, la Vlădeni, în ținutul Sucevei, respectiv **Iordache Teliman**, care la 1829 locuia la moșia sa din Dorohoi¹⁷¹. La 1816, Iordache Teliman, pe atunci aflat în satul Cerlina, din ținutul Hotin, făcea o danie Mănăstirii Curchi, o moară cu iazul ei¹⁷². Deținător al mai multor scutelnici¹⁷³, la 23 ianuarie 1828¹⁷⁴ era făcut serdar, fiind sprijinit în acordarea titlului de boierie de către vornicul Drăghici¹⁷⁵. La 21 aprilie 1831, când mama sa făcea dania către mănăstirea Cetatea Mică, confirma la finalul documentului de danie: „Văzind și eu această danie din parte(a) maică-mi iscălită mai sus, o sfințesc și eu ca unu(l) din clironomi pentru totdeauna, spre care urmează a me iscălitură. Iordachi Teliman, sard(ar)”¹⁷⁶. În anii care au urmat, până la 14 martie 1847¹⁷⁷, când a decedat neînsurat, îl regăsim în diverse ipostaze pe serdar¹⁷⁸.

Tot în ținutul Sucevei, în a doua parte a secolului al XIX-lea, întâlnim alți membri ai familiei Teleman. Astfel, îl regăsim pe **Alecu Teleman**, căsătorit cu Ruxanda¹⁷⁹, ambii deținând moșiile Pănurești și Șoimărești¹⁸⁰, din același ținut. Mai multe documente datate după 14 decembrie 1840 o arată pe Ruxanda încasând diverse sume de bani de la Judecătoria ținutului Suceava, care ne sugerează că, la

¹⁷¹ Alexandru V. Perietzianu-Buzău, *Vidomostie de boierii Moldovei aflați în țară la 1829* (II), în **ArhGen**, I (VI), 1994, nr. 3-4, p. 307.

¹⁷² Maria Cosniceanu, *op. cit.*, pe pagina de internet <https://www.timpul.md/articol/dictionar-de-nume-pagu-pogor-teleman-24369.html> (on line la data de 15.04.2019).

¹⁷³ Marius Adumitroaiei, Mircea Ciubotaru, *Boierii Moldovei în izvoade de scutelnici. 1821-1827*, introducere de Mircea Ciubotaru, Casa editorială *Demiurg Plus*, Iași, 2014, p. 284. În noiembrie 1832 și martie 1833 este menționat în ținutul Dorohoi serdarul Iordache Teleman, cu 14 scutelnici la 1833 („Analele Parlamentare ale României”, tom. III, partea a II-a, București, 1893, p. 125 și 272); tom. IV, partea a II-a, București, 1894, p. 556.

¹⁷⁴ Alexandru V. Perietzianu-Buzău, *op. cit.*, p. 307.

¹⁷⁵ Ilie Corfus, *Miscellanea. Adăugiri la arhondologia Moldovei în anii 1827-1828*, în **RIR**, vol. XVI, fasc. IV, p. 363.

¹⁷⁶ Costin Clit, *Documente hușene*, vol. IV, doc. 302, p. 280.

¹⁷⁷ Mihai-Răzvan Ungureanu, *Izvoare genealogice inedite: vidomostiile deceselor boierești (1834-1856)*, în **ArhGen**, I (VI), 1994, nr. 3-4, p. 316.

¹⁷⁸ „Analele Parlamentare ale României”, tom. IV, partea a II-a, p. 561. În 1832, Iordache Teliman îl boteza pe un Gheorghe Mavrodin, născut în Botoșani (C. Gane, *op. cit.*, p. 119), la 28 ianuarie 1835 îl regăsim într-o listă a boierilor din Moldova (Gheorghe Platon, Alexandru-Florin Platon, *Boierimea din Moldova în secolul al XIX-lea. Context european, evoluție socială și politică (date statistice și observații istorice)*, Editura Academiei Române, București, 1995, p. 163), iar în 1844 figura printre cei care sprijinea studiul unor elevi la o școală din Vaslui (Ionel Honzog, *Aspecte privind dezvoltarea Vasluiului în secolul XIX*, în **AMM**, VII-VIII, 1985-1986, p. 470). Îl mai regăsim și la 10 noiembrie 1841, la Vaslui, când scria o scrisoare către Ioan Carp agă, cu un răspuns din partea lui Gheorghe Racoviță (**DANIC**, *Achiziții Noi*, p. MMDCLXXIV, doc. 19).

¹⁷⁹ Document din 20 aprilie 1845 (*ibidem*, p. MMCDXLIV, doc. 36).

¹⁸⁰ La 24 februarie 1841, Judecătoria Suceava răspunde la jalba lui Gavril Malahi polcovnic și Alecu Tiliman cu privire la pricina dintre ei și neamurile Cocrișăsc și Solomonesc, înștiințându-i pe răzeșii din Șoimărești că această pricină este încheiată, întrucât părțile nu s-au prezentat la termenul fixat (*ibidem*, p. MMCDLVI, doc. 54). La 12 aprilie 1839, Alecu Tiliman se obligă să plătească unui Avram 421 lei și să înlesnească scoaterea dijmei de la diaconul din Șoimărești (*ibidem*, p. MMCDXXXVI, doc. 9).

acea dată¹⁸¹, soțul ei, Alecu, decedase deja, epitropul averii fiind Iordache Manoliu¹⁸². Cei doi soți au avut un fiu, pe **Neculai Teleman**, însurat în preajma datei de 17 februarie 1845¹⁸³. După această dată, Neculai este cel care va încasa banii de la Judecătoria Suceava, în locul mamei sale¹⁸⁴. În anii care au urmat, la 1851¹⁸⁵, 1854¹⁸⁶ și 1857 îl întâlnim pe pitarul Neculai Teliman¹⁸⁷ în calitate de proprietar la Pănurești și Șoimărești (150 fălci)¹⁸⁸, având un venit anual de 120 de galbeni¹⁸⁹. În 1857, în contextul creării Divanurilor ad-hoc, Neculai Teliman a fost scos din lista alegătorilor din ținutul Suceava din secțiunea proprietarilor mari, deoarece nu avea rang¹⁹⁰, iar peste doi ani, în 1859, îl regăsim membru al Comitetului Unionist din Suceava¹⁹¹. Ulterior își schimbă convingerile politice, astfel încât, după unirea de la 1859, a devenit adept al separatismului¹⁹².

Dacă până acum am prezentat purtători ai numelui Teleman despre care avem indicii că aparțin aceluiași trunchi, în continuare vom prezenta alți membri ai acestei familii, însă care nu pot fi legați, deocamdată, în trunchiul aceluiași arbore genealogic.

La cumpăna secolelor XIX-XX, în **ținutul Fălciu** și la Huși întâlnim purtători ai numelui Teleman. Astfel, la 1820 erau menționați la Grumezoaia, în ținutul Fălciu, frații **Ion** și **Vasile Teliman**, fiii rușului **Ioniță Teliman**, decedat,

¹⁸¹ La 14 octombrie 1841, Alecu Teleman apare ca răposat (*ibidem*, p. MMCDXLIV, doc. 17).

¹⁸² La 14 decembrie 1840, Ruxanda Teliman primește de la Judecătoria ținutului Suceava 200 de lei din banii posesiei câștiului Sf. Dumitru, pentru părțile din moșia Pănurești și Șoimărești, ce sunt în posesia lui Neculai Boian, sub epitropia lui Iordache Manoliu (*ibidem*, doc. 12); sume diverse, variind între 200 și 900 lei primește și la 26 februarie 1841 (*ibidem*, doc. 13), 15 iulie 1841 (*ibidem*, doc. 16), 9 ianuarie 1842 (*ibidem*, doc. 20), 14 octombrie 1841, pentru cheltuielile în judecata Cotului Turcu (*ibidem*, doc. 17), 21 noiembrie 1842 (*ibidem*, doc. 23), 1 iulie 1843 (*ibidem*, doc. 27) și 30 noiembrie 1844 (*ibidem*, doc. 33).

¹⁸³ Pentru nunta fiului, Ruxanda primise suma de 500 lei din partea Judecătoria ținutului Suceava, potrivit cererii făcute de ea, împreună cu epitropul averii (*ibidem*, doc. 34).

¹⁸⁴ Conform unui document din 5 aprilie 1845, când Neculai încasa 500 lei (*ibidem*, doc. 35).

¹⁸⁵ Artur Gorovei, *Folticenii. Cercetări istorice asupra orașului*, 1938, p. 125.

¹⁸⁶ „Revista Fundațiilor Regale”, anul V, nr. 7, 1938, p. 69.

¹⁸⁷ Ca martor îl întâlnim la 14 iulie 1856, în calitate de epitrop al casei comisului Grigore Dereciu (**DANIC**, *Achiziții noi*, p. MDLXXXII, doc. 2).

¹⁸⁸ Rodica Iftimi, Sorin Iftimi, *op. cit.*, p. 106; Gheorghe Platon, *De la constituirea națiunii, la Marea Unire: studii de istorie modernă*, Editura Univ. „Al. I. Cuza” Iași, vol. IV, 2002, p. 126.

¹⁸⁹ Artur Gorovei, *Folticenii*, p. 149 și 151. La 19 ianuarie 1854, îl întâlnim, tot la Fălticeni, pe Nicolae Teleman, ca martor (idem, *Pe vremea dreptului canonic*, în „Revista Fundațiilor Regale”, anul V, iulie 1938, nr. 7, p. 69).

¹⁹⁰ *Documente privind unirea principatelor. Documente interne (1854-1857)*, Editura Academiei, p. 169.

¹⁹¹ Artur Gorovei, *Folticenii*, p. 136.

¹⁹² Simona Ivașcă, *Nicolae Istrati, un erudit moldovean, adversar al Unirii Principatelor*, în **AII**, t. XLVIII, 2011, p. 258.

cu „peciu din 1793”¹⁹³. De asemenea, la 12 septembrie 1890 a încetat din viață **Ruxandra Teliman**, din Grozești, județul Fălciu, în vârstă de 110 ani¹⁹⁴.

În perioada 1908 – 1913 îl întâlnim pe paracliserul **Ioan Teleman** la biserica „Înălțarea Domnului” din Huși¹⁹⁵, care se pensiona, la 1 octombrie 1945, din funcția de cântăreț la altă biserică, „Sf. Apostol Toma”¹⁹⁶. De asemenea, în august 1912 și la 17 noiembrie 1914 este menționat **Ioan Ianacache Teleman**¹⁹⁷, la 22 octombrie 1930 **Teodor Teleman**¹⁹⁸, iar în iulie 1929 **Adela Teleman**, căreia familia înstărită Mitache îi era datoare cu suma de 178.000 lei¹⁹⁹.

*Aneta Teleman, din Huși (1948)*²⁰⁰

¹⁹³ *Catagrafile Vistieriei Moldovei (1820-1845)*, X. Ținutul Fălciul, partea I (1820), volum editat de Mihai-Cristian Amărieuței și Mircea Ciubotaru, Casa Editorială *Demiurg Plus*, Iași, 2016, p. 23 și 82.

¹⁹⁴ **MO**, nr. 148, din 3 octombrie 1890.

¹⁹⁵ Costin Clit, *Istoricul bisericii „Înălțarea Domnului” din Huși*, în **CEH**, VIII, 2002, p. 579.

¹⁹⁶ **MO**, an CXIII, nr. 159, din 17 iulie 1945.

¹⁹⁷ **MO**, nr. 112, din 21 august 1912; nr. 191, din 21 noiembrie 1914.

¹⁹⁸ **MO**, nr. 238, din 22 octombrie 1930.

¹⁹⁹ **MO**, nr. 167, din 31 iulie 1929.

²⁰⁰ Sursa foto: fotografie postată pe pagina de socializare Facebook a istoricului Costin Clit.

*Întâlnirea de 10 ani de la absolvirea Școlii Normale de Învățători din Huși (1935).
Rândul de jos: Gavril Chelaru, C-tin Lascăr, Gh. Neștian, Ion D. David,
Panaite Bogdan, Teleman, Gh. Cristian²⁰¹*

Tot în nordul Moldovei, în orașul Fălticeni întâlnim membri ai familiei Teleman. La 1820 trăia un **Dumitrache Tiliman**, „nestatornic”, în calitate de „sudit rusesc”²⁰², pe care la 2 septembrie 1833 îl întâlnim cu rangul de căminar. La această dată se plângea că a avut pitac de la domnul Dimitrie Sturdza pentru scutelnicii ce-i deținea, însă l-a pierdut „în vremea holerei, împreună cu alte hârtii”²⁰³. Alte două însemnări ne-ar putea duce cu gândul la acest personaj. Astfel, la 13 aprilie 1819, un Dumitrache Teliman, soțul Saftei Bercioaia, dă mărturie cumnatului său Ștefan Berciu că partea lor de moșie din Bărgăeni, primită ca zestre, a vândut-o lui Constantin Canta fost mare agă și că nu mai au nici un amestec în moșia Bărgăeni, iar pentru cheltuiala făcută cu hotarnica moșiei îi dă 73 de lei²⁰⁴. Peste mai multe zeci de ani, la 1857, un Dimitrie Teliman agă era alegător în ținutul Iași, având 200 fălci pământ la Șândreni²⁰⁵.

²⁰¹ *Ibidem*.

²⁰² *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845)*, XI, Ținutul Suceava, partea I (1820), vol. editat de Marius Adumitroaei și Mircea Ciubotaru, introducere de Mircea Ciubotaru, Casa Editorială *Demiurg Plus*, Iași, 2017, p. 302.

²⁰³ „Analele Parlamentare ale României”, tom. IV, partea a II-a, p. 554. Acesta este menționat și în februarie 1834 (*ibidem*, p. 561).

²⁰⁴ **DANIC**, *Achiziții noi*, p. MMCDXXXVII, doc. 10.

²⁰⁵ Rodica Iftimi, Sorin Iftimi, *op. cit.*, p. 99.

La 1848, un **Ion Teliman** era candidat pentru un post de membru al Eforiei Fălticeni, menționat și ca privilegiat în acest oraș, la 1850²⁰⁶. În 1859, îl regăsim membru al Comitetului Unionist din Fălticeni pe un **Toader Teliman**²⁰⁷.

Tot în județul Suceava²⁰⁸, în comuna Uidești, întâlnim mai mulți membri ai familiei Teleman, foarte probabil aflați într-o relație de rudenie. Menționăm aici pe brigadierul **Costache Vasile Tiliman**, rezervist al Regimentului 8 Călărași (menționat la 19 septembrie 1887)²⁰⁹, **Ioan Teleman** (primar la Uidești în iulie 1903²¹⁰, membru al *Obștei de arendare „Uidești”*, menționat la 1908 și în martie 1919²¹¹), dar și **Anton I. Teleman** (25 septembrie 1918)²¹², ridicat la data de 1 iulie 1925 la gradul de căpitan în rezervă²¹³. Tot la Uidești erau menționați, la 4 februarie 1910, **Natalia C. Teliman** și **C. Teliman**²¹⁴, probabil soț și soție. Sergentul **Vasile Teleman**, din Uidești, a fost mobilizat la Regimentul 16 Infanterie Fălticeni, decedând în luptele din Ucraina, în ziua de 1 octombrie 1941. Au rămas astfel orfane de tată *Olga* și *Maria*, fiicele sale²¹⁵.

Și în **ținutul Iași** întâlnim purtători ai acestui nume. Astfel, în anul 1797 este menționat preotul **Toader Tiliman**, într-o însemnare pe o carte:

*„Acest Ciaslov este al preotului Toader Tiliman ot Gropniță. L-au cumpărat cu 22 lei. Cari l-au dat di la mitropolitul Iacovu (...) 1797”*²¹⁶.

Apoi, din anul următor, la 20 decembrie 1798, datează zăpisele lui **Scarlat Tiliman**, feciorul răposatului **Mihalachi** al doilea armaș, prin care vinde lui Ioan Durac fost mare șetrar o casă cu locul ei din Iași, în mahalaua Feredeilor, lângă biserica „Sf. Gheorghe”²¹⁷.

La 1820, în localitatea Colțul Cornii, din ținutul Iași, proprietate a boierului Răducanu Roset, este menționat birnicul **Neculai Telimanu**²¹⁸. Tot aici a mai trăit și **Pavel Tiliman**, „izgonit de dumnealui hatmanul Răducanu Roset” la Sălăgeni, în același ținut²¹⁹, unde îl întâlnim și la 24 martie 1829²²⁰. La Sălăgeni, mult mai

²⁰⁶ Artur Gorovei, *Folticeni*, p. 162.

²⁰⁷ *Ibidem*, p. 145.

²⁰⁸ La 26 noiembrie 1882, un **Nicu Teliman** era numit director al arestului din Suceava („România Liberă”, anul VI, nr. 1629, din 26 noiembrie 1882).

²⁰⁹ *MO*, nr. 133, din 19 septembrie 1887.

²¹⁰ *MO*, nr. 140, din 17 septembrie 1903.

²¹¹ *MO*, nr. 288, din 22 martie 1919.

²¹² *MO*, nr. 170, din 20 octombrie 1918.

²¹³ *MO*, anul CVI, nr. 125, din 3 iunie 1938.

²¹⁴ *MO*, nr. 246, din 4 februarie 1910.

²¹⁵ Constantin Chiper, *Veterani în slujba patriei*, vol. IV, Editura George Tofan, Suceava, 2010, p. 183.

²¹⁶ Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, Editura Junimea, 1975, p. 210.

²¹⁷ „Creșterea colecțiilor”, 1908, p. 198.

²¹⁸ *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845)*, II. *Ținutul Iași*, partea I (1820), vol. editat de Marius Adumitroaiei, Mircea Ciubotaru și Silviu Văcaru, introducere de Mircea Ciubotaru, Casa Editorială *Demiurg Plus*, Iași, 2013, p. 185.

²¹⁹ *Ibidem*, p. 188.

târziu, era menționat sergentul **Dumitru Teliman**, contingentul 1898²²¹, foarte probabil descendent al lui Pavel.

La 1851, un **Gh. Teleman** ia cu bezmen, pentru 80 lei pe an, un loc din Iași, care aparținuse obștii calicilor. Gheorghe Teleman²²², făcut serdar la 25.02.1852, a ocupat funcția de „amploiat Poliției Capitalii”²²³, iar la 1861 era căsătorit cu serdăreasa Safta²²⁴.

Ulterior, în secolul al XX-lea²²⁵, îl întâlnim pe medicul **Gheorghe I. Teleman** (n. 20 apr. 1922, la Pașcani, în județul Iași – † 19 decembrie 1992, la Iași). A fost un reprezentant de seamă al lumii medicale ieșene, în domeniile obstetrică și ginecologie, și a activat în cadrul Institutului de Medicină și Farmacie din Iași, unde a parcurs toate treptele ierarhiei didactice, între anii 1947-1991. A publicat *Cursul de obstetrică și ginecologie*, iar în colaborare, un *Îndrumar practic de histologie*. În anul 1972 a fondat Clinica a III-a de Obstetrică și Ginecologie de la Spitalul C. I. Parhon Iași, pe care a condus-o până în anul 1991”²²⁶.

Medicul Gheorghe I. Teleman (1922 – 1992)

²²⁰ ASI, *Documente*, p. 1063, doc. 282.

²²¹ MO, nr. 292, din 30 martie 1914.

²²² Un Gheorghe Teliman, scriitor la Logofeția Iași, era ridicat, la 1836, la rangul de al doilea spătar (*Documente privitoare la istoria românilor*, supliment I, vol. V, 1822-1838, București, 1894, doc. CCXXXI, p. 488).

²²³ *Marea arhondologie a boierilor Moldovei (1835-1856)*, întocmită de Mihai-Răzvan Ungureanu, p. 273.

²²⁴ Gh. Ghibănescu, *Breasla mișeilor și locul calicilor din Iași*, în IN, fascicola IV, 1924, p. 100.

²²⁵ La 23 aprilie 1914 era menționat **Neculai Teleman**, din Iași, care înființa o societate (O, nr. 29, din 9 mai 1914).

²²⁶ *Personalități ieșene. Aniversări și comemorări. 2017*, Editura „Asachiana”, Iași, 2017, p. 41.

Și în localități din **ținutul Roman** au trăit mai mulți răzeși din familia Teleman, despre care credem că descindeau din același trunchi, dacă am putea presupune, precum în alt caz, că „dacă același patronim apare în localități diferite ale aceluiași ținut, atunci trebuie să fie vorba, după toate probabilitățile, de aceeași familie”²²⁷. Mai întâi, trebuie menționat **Ștefan Teliman**, din localitatea Arămești Răzeși, comuna Bahna, care în anul 1774 a contribuit la ridicarea în acel sat a unei biserici de lemn, cu hramul „Sf. Neculai”²²⁸. De asemenea, tot acolo a mai trăit și **Ioniță Teleman** („care se trage din bătrânul Safta Telemăneșei din stâlpul Budoii al hotarului Arămești”), care a avut doi copii, pe *Iftimia* și pe *Constantin*. În lunile ianuarie și februarie 1848, Iftimia și fratele ei Constantin au vândut lui Gheorghe Florescu 45 prăjini din moșia Arămești, cu câte 4 lei prăjina²²⁹.

De asemenea, în anul 1832 este menționat în localitatea Crivești, din același ținut Roman, birnicul „**Ion** a lui **Teliman Pălugariu**”²³⁰.

La anul 1909, în localitatea Bahna, din județul Roman, situată în vecinătatea localității Arămești, locuiau urmașii ai lui Ștefan Teliman, respectiv **Gh. D. Teliman**²³¹, **Constantin Dascăluș Teliman** și **Ioan C. Teliman**²³². Tot acolo îl întâlnim, la 1911, pe **Gh. N. Teliman**, iar în 1989 pe **Constantin Gh. Teleman**, în vârstă de 85 de ani²³³ (poate fiul celui dinainte).

În aceeași zonă geografică a județului Roman, în comuna Hociungi, întâlnim la 1900 pe **Nicolai Teliman**, **Constantin Teliman** și cântărețul **Alecu Teliman**, cu toții contribuind cu bani la refacerea unor icoane ale bisericii „Sf. Voievozi” din localitate²³⁴. Ulterior, la 25 februarie 1924, din localitatea Hociungi se expropria, pentru utilitate publică, un teren aparținând văduvei **Ana** preot **Gheorghe Teleman** (domiciliată în Turnul-Severin, județul Mehedinți)²³⁵. De asemenea, la 1911 este menționat **C. Teliman**, în comuna Galbeni, din județul Roman²³⁶.

Documentele secolelor XIX - XX surprind viața și activitatea și a altor Telemănești, însă din cauza lipsei unor indicii de natură a sprijini identificarea personajelor sau a filiațiilor, este aproape imposibilă poziționarea acestora în cadrul

²²⁷ Tudor-Radu Tiron, *op. cit.*, p. 123.

²²⁸ **BOR**, an XIV, nr. 12, martie 1891, p. 925.

²²⁹ **DANIC**, *Achiziții noi*, p. MMDCCCLXXXIII, doc. 13.

²³⁰ *Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820 – 1845) I. Ținutul Romanului*, p. 21.

²³¹ La 1912, Gh. D. Teliman figura în lista celor ce aveau dreptul de alegători la Camera de Comerț Roman, la plasa Bahna (**MO**, nr. 212, din 19 decembrie 1912).

²³² **MO**, nr. 41, din 22 mai 1909.

²³³ Silvia Ciubotaru, *Cultul mătrăgunei în Moldova*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”, III, 2003, p. 149.

²³⁴ **BOR**, an XXIV, nr. 3, iunie 1900, p. 353.

²³⁵ **MO**, nr. 113, din 27 mai 1924.

²³⁶ **MO**, nr. 47, din 2 iunie 1911.

arborelui genealogic. Este cazul unor mici proprietari de pământ²³⁷, slujbași ai statului²³⁸, medici²³⁹, ingineri²⁴⁰, preoți²⁴¹ și militari în Războiul de Independență²⁴² sau în cele două Războaie Mondiale²⁴³.

²³⁷ Astfel, din 29 ianuarie 1819 datează vechilimeaua dată de răzeșii din Voinești diaconului **Vasile Tiliman** și altora, în legătură cu judecata ce o aveau cu Gheorghe Hornacul și cu Romășcești pentru moșia Voinești („Creșterea colecțiilor”, 1908, p. 176). Anul următor, în 1820, în întâlnim la Hârlău pe **Ion Teliman**, iertat de bir prin vornicul Teodor Balș (*Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845)*, V. Ținutul Hârlău, partea I (1820), vol. editat de Marius Adumitroaiei și Mircea Ciubotaru, introducere de Mircea Ciubotaru, Casa Editorială *Demiurg Plus*, Iași, 2013, p. 374). În aceeași perioadă îl mai întâlnim și pe un **Ilie Tiliman**, ciobotar, om fără bir, în slujba cluceresei Safta Barbu („Revista de istorie socială”, II-III, 1997, p. 161). La 4 octombrie 1826 este menționat un din **Teleman**, alături de Iancu Mavrichi, care se învoiesc cu orândariul Poiana Prisăcii să-i dea acestuia o sumă de bani pentru paguba ce i-au pricinuit-o pentru arderea crășmei de acolo (**DANIC**, *Achiziții noi*, p. MMCDXXIX, doc. 5). În anul 1836, medelnicerul Costachi Chendru cumpără o vie de la cumnata sa, **Mărioara Teliman** (**ASI**, *Divanul de apel al Țării de Sus*, anul 1936, doc. 149). La 29 aprilie 1840 este menționat **Ioan Teliman**, care hotărâncea o moșie (**DANIC**, *Achiziții noi*, p. MMDXXII, doc. 123). La mijlocul secolului al XIX-lea, un **Costache Teleman** deținea 90 fâlcii la Gornicești – Fâlcii (Gheorghe Platon, *De la constituirea națiunii, la Marea Unire: studii de istorie modernă*, p. 113). La 26 octombrie 1928, **Maria Teleman**, rentieră din Iași, domiciliată în str. Păcurari, solicita sa recupereze o sumă de 450.000 lei de la o debitoare (**MO**, nr. 44, din 24 februarie 1930). În iunie 1912 era menționat **Dumitru Teleman**, din comuna Costuleni, județul Iași, care solicita acordarea unui teren conform legii rurale din 1864 (**MO**, nr. 50, din 5 iunie 1912). În iulie 1940 era menționat **Eftimie Teleman**, proprietar (**MO**, anul CVIII, nr. 158, din 11 iulie 1940).

²³⁸ La 1784, **Condorachi Teleman**, din Mundrești, arenda de la Mănăstirea Dragomirna jumătate din moșia Mitoc - Rusciori (Sorin-Toader Clipa, *Fondul bisericesc al Bucovinei și lichidarea lui (1948-1949)*, Editura Universității „Ștefan cel Mare” Suceava, 2006, p. 20). În jurul anului 1800, pe un „Triodion”, tipărit la Râmnic, în anul 1781, aflat la biserica din târgul Șomuzului, se specifică faptul că, printre mulți alții, a contribuit la cumpărare, cu suma de 60 parale, și Condurachi Teliman (Artur Gorovei, *Folticenii*, p. 259). La 12 iulie 1809 este menționată o hotarnică, făcută de căpitanul Condurache Teliman pentru moșia Soci, din ținutul Suceava (*Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente. 1393-1849*, întocmit de V. Gh. Miron, Mihai Ștefan Ceașu, Gavril Irimescu, Sevastița Irimescu, București, 1983, p. 609). Același mai făcea o hotarnică și la 30 iunie 1812 (Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, supliment I, 1895, p. 398), iar la 13 aprilie 1815 căpitanul Condurachi Tiliman raportează Isprăvniceii Suceava cercetarea făcută la moșia Bărgăeni, partea polcovnicului Grigoraș Anastasiu (**DANIC**, *Achiziții noi*, p. MMCDXXXVII, doc. 5).

În anul 1883 era menționat în județul Neamț **Vasile Teleman**, cu drept de a fi ales membru al Camerei de comerț (**MO**, nr. 209, din 24 decembrie 1883). În perioada anilor 1882 – 1892 era menționat **Ianache Teleman**, din comuna Cavadinești, județul Covurlui (**MO**, nr. 127, din 10 septembrie 1892). În februarie 1894 era menționat deputatul **I. I. Teleman** („Lupta”, anul XI, nr. 2222, din 13 februarie 1894). La 1913 – 1914, la Școala Normală „Mihail Sturza” din Iași era și bursiera **Aspazia Teleman** (**MO**, nr. 214, din 24 decembrie 1913), care în septembrie 1919 era numită ca învățătoare la școala din Lespezi – Hiciu, județul Suceava (**MO**, nr. 132, din 1 octombrie 1919). La 17 mai 1921 era eliberat din funcția de translator al Tribunalului Cahul numitul **Ioan Teleman**, „care nu s-a prezentat la post” (**MO**, nr. 70, din 2 iulie 1921). La 6 aprilie 1926, un **Gheorghe Teleman**, student, era

numit șef de cabinet al prefectului de Huși (MO, nr. 78, din 8 aprilie 1926). În februarie 1942 era menționată **Natalia Teleman**, de la Administrația financiară Roman (MO, anul CX, nr. 45, din 21 februarie 1942). La 9 iulie 1945 era menționată **Virginia Teleman**, subșef de birou (MO, nr. anul XCIII, nr. 152, din 9 iulie 1945), iar la 6 mai 1948 era menționat **Ion Teleman**, la Direcția transporturi rutiere (MO, an CXVI, nr. 117, din 22 mai 1948).

²³⁹ În iunie 1927 devine doctor în medicină **Iosef O. Teleman** (n. 1900), care a publicat numeroase articole în medicină, în „Gazeta Medicală” (*Universitatea din București. 1926/1927*, București, f. a., p. 217; MO, nr. 134, din 21 iunie 1927). În anul 1934, medicul Iosef Teleman, din București, s-a căsătorit cu Gabriela L. Mayersohn, divorțată, de 26 ani, fără profesie, tot din București („Monitorul Comunal al Municipiului București”, anul LIX, nr. 12, din 25 martie 1934, p. 42). La 16 iunie 1930, un anume **Mihai Teleman** a susținut teza de doctorat a Facultății de Medicină din București, fiind repartizat la spitalul „Regina Elisabeta” (MO, nr. 187, din 22 august 1930).

²⁴⁰ La 5 noiembrie 1939 și în 1941 era menționat inginerul **Aurel Teleman**, din București („Gazeta Municipală”, anul VIII, nr. 397, din 5 noiembrie 1939).

²⁴¹ În aprilie 1904, preotul paroh **Constantin Teleman**, de la parohia Hermeziu, jud. Iași, este transferat în parohia Hârpășești, din același județ (BOR, an XXVIII, nr. 3, iunie 1904, p. 338). Ulterior, pe același preot îl regăsim la parohia Mădărjac, județul Iași (MO, nr. 261, din 23 februarie 1913). De asemenea, un alt preot a fost **Vasile I. Teleman**, n. la 26 noiembrie 1903, în familia unui ofițer de artilerie din orașul Bacău. După absolvirea Facultății de Teologie din Cernăuți, a activat ca preot la Picioru Lupului, jud. Iași, apoi la parohia „Sfântul Nicolae” din localitatea Ciurea, același județ, și la parohia „Sfânta Treime” din localitatea Covasna, jud. Iași. A fost căsătorit cu Elena Teleman. Pentru mai multe date cu privire la activitatea acestui preot, v. Adrian Nicolae Petcu, *Părintele Vasile Teleman sub persecuția comunistă*, în „Lumina”, nr. din 20 noiembrie 2015 (<http://ziarulumina.ro/parintele-vasile-teleman-sub-persecutia-comunista-107178.html>) și Teona Scopos, *În memoria părintelui Vasile Teleman*, în „Lohanul”, anul X, nr. 4 (40), decembrie 2016, p. 36-40.

²⁴² La 6 septembrie 1877 este menționat locotenentul Ion Teleman, din Regimentul 10 Dorobanți, care a fost rănit („România Liberă”, anul I, nr. 94, din 6 septembrie 1877). În același regiment activa soldatul **Ștefan Teleman**, care a primit medalia *Virtutea militară*, „pentru curajul, bravura și devotamentul cu care și-a îndeplinit misiunile” (DIR, *Războiul pentru independență*, vol. III (1 septembrie 1877 – 15 octombrie 1877), Editura Academiei, 1953, doc. 258, p. 139).

²⁴³ Într-un tablou cu numele tinerilor din județul Botoșani, născuți în anul 1892, care urmau a forma contingentul 1914 figura și **Gheorghe Teliman**, din comuna Curtești, fiul lui Neculai și Casandra, n. la 25 martie 1892 (MO, nr. 232, din 18 ianuarie 1913). De altfel, o Casandra N. Teleman, cu domiciliul în localitatea Albești, județul Botoșani, era citată la tribunal la 29 iulie 1915 (MO, nr. 96, din 29 iulie 1915). La 4 aug. 1914, conform planului parcellar al moșiei Statului Timișești, se acorda o suprafață de teren, din pădurea „Prisaca”, de 4.0000 m.p., subofițerului **Ion Teleman** (ASI, *Planuri și hărți*, doc. 396).

De asemenea, printre soldații dispăruți în Primul Război Mondial se numără, la 26 martie 1917, și **Dumitru Teleman** (MO, nr. 237, din 5 ianuarie 1918), recrutat de Centru de recrutare Fălcu încă din anul 1894 (MO, nr. 55, din 10 iunie 1895).

La 9 ianuarie 1943 erau menționați sergentul **Vasile D. Teleman** și soldatul **Dumitru C. Teleman**, medaliați post-mortem (MO, an CXI, nr. 7, din 9 ianuarie 1943). La 17 martie 1943 erau menționați soldații **Alexandru D. Teleman** și **Gheorghe Teleman**, decorați post-mortem (MO, an CXI, nr. 64, din 17 martie 1943). La 24 martie 1944 era menționat

În materialul prezentat am încercat să reunim informațiile care s-au păstrat despre Telemăneștii din Moldova, însă o serie de probleme (au fost un neam mai puțin cunoscut, lipsa unor proprietăți funciare numeroase și însemnate, documentele puține lăsate în urma lor) au fost de natură a îngreuna stabilirea filiației exacte a tuturor membrilor acestei familii, din care s-au ridicat, în diverse momente, personaje importante, care au adus diverse contribuții la dezvoltarea unor localități ale Moldovei și chiar a României moderne.

locotenentul **Emanoil N. Teleman**, ridicat în anul 1947 la gradul de maior (**MO**, an CXIII, nr. 71, din 24 martie 1944). Acesta absolvise Liceului Militar „Ștefan cel Mare” din Cernăuți (**MO**, nr. 256, din 16 noiembrie 1929), iar în iunie 1936, Școala de ofițeri militari (**MO**, nr. 157, din 9 iulie 1936). În august 1945, soldatul **Ioan Teleman** primea medalia „Bărbăție și Credință” cu spadă, clasa a III-a (**MO**, an CXIII, nr. 193, din 27 august 1945).

ÎN UMBRA TĂCERII. BOIERII GONATA DIN BASARABIA*

Mihai Anatolii CIOBANU

Neamurile boierești din Basarabia dominației Imperiului Rus suscită interesul istoriografiei române, mai ales fiindcă statutul lor strict reglementat a contribuit la apariția unei situații inexistente anterior în Moldova și Țara Românească. Autoritățile imperiale, animate de alt spirit, au cerut boierilor moldoveni să înfățișeze documente care probau cinul lor, căci doar astfel puteau ajunge dvoreni ai țarului. Or, era pentru întâia dată când o parte a boierilor Țării Moldovei, fie ei membri ai unor neamuri vechi sau greci care s-au chivernisit la noi, jurând credință Tronului Imperial Rus, au trecut printr-un adevărat proces birocratic pentru confirmarea nobleței. Dosarele astfel alcătuite sunt izvoare prețioase pentru genealogiștii români.

Printre boierii Țării Moldovei care au jurat credință țarului era și un căminar mărunț, Constantin Gonata, al cărui destin familial căruia ne-a atras atenția. Studiul nostru își are „preistoria” sa, atunci când, în urmă cu opt ani, am fost la moșia Zberoaia a familiei Gonata. Era prima dată când vedeam conacul boierilor și mă întâlneam cu trecutul acestui neam. Au apărut însă și întrebările. Cine sunt ei? De unde au venit? Ce înseamnă acest straniu cuvânt pe care îl auzeam întru întâia șoptire – *gonata*? Unde își are începuturile neamul boierilor de la Zberoaia?

Într-o primă lucrare genealogică consacrată nobilimii din Basarabia se notase despre înscrierea neamului Gonata în *Cartea genealogică a nobilimii basarabene*¹, în anul 1833, fără a i se indica însă originea. Se mai remarcă, printre altele, că o primă menționare a Gonateștilor este de prin 1828².

* Acest articol este o formă revizuită a comunicării – *În umbra tăcerii. Boierii Gonata din Basarabia* – citită în ședința nr. 236, din 16 aprilie 2018, a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, Filiala Iași, care a avut loc în cadrul Colocviului „Biografie – Prosopografie – Genealogie. Discuții de metodologie și studii de caz din Antichitate și până în prezent”. O variantă scurtă a fost publicată în limba engleză: Mihai Anatolii Ciobanu, *In the shadow of silence. The Gonata boyars in Bessarabia*, în „Romanian Journal of Modern History”, vol. IX, 2018, nr. 1-2, p. 13–36.

¹ Este vorba despre „Родословная книга дворянского депутатского собрания Бессарабской губернии” – *Cartea genealogică a Adunării deputaților nobilimii din gubernia Basarabia*. Despre alcătuirea cărților, cf. V.V. Moroșan, *Составление бессарабской дворянской родословной книги*, în „Известия Уральского федерального университета. Серия 2. Гуманитарные науки”, 2014, tomul 16, nr. 2 (127), p. 233–243.

² A.N. Krupenskij, *Полный список лиц избранных бессарабским дворянством на областные, губернные и уездные должности со времени присоединения Бессарабии к Российской империи по 1912 год*, Sankt-Petersburg, 1912, p. 52. Anul 1833 este menționat și de către Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, vol. II, București, 1943, p. 113.

În adevăr, în *Cartea nobilimii*, publicată recent la Chișinău, se găsesc informații importante demersului nostru, lăsând însă loc și unor realități ce nu sunt încă pe deplin elucidate. Acest document deosebit de prețios, care ar trebui să suscite interesul tuturor genealogiștilor consacrați, ne oferă informațiile: „Căminarul Konstantin Dimitrievich, fiul lui Gonata, de la naștere 39 de ani. Nu este în slujbă. Locuiește în județul Iași. Soția lui Katerina. Stăpânește o parte din votcina Trifănești, în județul Iași, aparținând soției sale. Fiul său: Ștefan, cu copiii: Gheorghe, Ecaterina și Pavlina, înregistrați prin decizia din 28 august 1881 și 30 octombrie 1892. A fost recunoscut doar de către Adunare, iar afacerea [sa] nu a fost [cercetată] la Departamentul Heraldic. Confirmat de Senat în anul 1893”³. Neamul era lipsit de herb.

Pentru probarea statutului nobiliar în fața autorităților rusești, Constantin Gonata a arătat comisiei „Diploma Divanului Moldovei din 18 aprilie 1828, întărită de domnul moldovean Sturdza, Departamentul Afacerilor Străine și Consulatul Ruses” din Iași, prin care se confirma că petentul fusese miluit de către foștii domni ai țării cu cinul de căminar. A prezentat și un atestat de la generalul letinant Diterihs, relatându-se despre perioada când fusese numit șef al carantinei în „satele Bolfos, Jablon și Trișeli”, în perioada ciumei de la începutul anilor 30 ai secolului al XIX-lea, la trecerea epidemiei ocupându-se de „curățarea generală în ocolul Răuta de Sus”⁴. Căminarul a mai arătat membrilor comisiei și un act de împărțeală din 10 octombrie 1831, confirmând stăpânirea soției sale asupra celei de-a treia părți din Trifănești, mărturia a 12 nobili basarabeni, care declarau că purtarea lui Gonata era corespunzătoare stării nobiliare și, nu în ultimul rând, pentru o mai mare tărie, mărturia Judecătoriei Zemstvei din Iași prin care se adeverea că petentul a jurat credință Tronului Imperial Rus la 21 ianuarie 1832⁵.

Ulterior primirii documentelor menționate, Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia, făcând trimitere și la uricul lui Mavrocordat din 1734, prin decizia de la 27 noiembrie 1833, a recunoscut titlul nobiliar pentru căminarul Constantin D. Gonata, numele acestuia fiind trecut în prima parte a *Cărții dvorenimii basarabene*⁶. Dacă în 1833 Constantin avea 39 de ani, reiese că s-ar fi născut în anul 1794⁷. Or, un izvor epigrafic – piatra de la cavoul familiei Gonata din satul Zberoaia – infirmă

³ *Elita social-politică și economică a Basarabiei: sec. XIX – începutul sec. XX*, vol. I, *Documente*, alcătuitor Sergiu Bacalov, recenzenți Demir Dragnev, Liliana Condraticova, Chișinău, 2014, p. 160. Ulterior a apărut și cel de-al doilea volum: *Elita social-politică și economică a Basarabiei. Sec. XIX – începutul sec. XX*, vol. II, *Documente*, coordonator Sergiu Bacalov, alcătuitori Sergiu Bacalov, Cristina Gherasim, Marina Guțu, Sergiu Demerji, Elena Cojocari, Chișinău, 2016. Ambele lucrări sunt de o importanță capitală pentru genealogia familiilor nobiliare basarabene, iar munca istoricilor basarabeni merită toată lauda noastră.

⁴ Sergiu Bacalov, *Elita*, vol. I, p. 161.

⁵ *Ibidem*. Partea rusă i-a acceptat jurământul, la 23 decembrie 1832, el fiind supus rus (V.V. Morozan, *Бессарабия и ее дворянство в XIX – начале XX*, vol. II, Sankt-Petersburg, 2018, p. 108).

⁶ Sergiu Bacalov, *Elita*, vol. I, p. 161. V. și *Алфавитный список дворянским родам Бессарабской губернии по 1901 г.*, Chișinău, 1901, p. 7.

⁷ Așa după cum notează și V.V. Morozan, *Бессарабия*, p. 108.

supoziția dată, atestând nașterea acestuia în ianuarie 1791⁸. Optăm pentru cel din urmă an.

Potrivit unor informații, Constantin s-ar fi născut la Zerma⁹. În realitate însă, se pare că era originar din Thessaloniki¹⁰. Gheorghe Bezviconi susținea originea românească a familiei¹¹, altminteri noi nu avem nicio mărturie pentru certificarea acestei supoziții, ba chiar Gonateștii s-ar putea să fi fost greci¹². Faptul este oricum lipsit de importanță. Cuvântul *gonata* însă poate fi pluralul grecescului *gony*, echivalentul slavonescului *bederniță*¹³, sau este simplul *genunchi* (γόνυ). Dimitrie Gonata, tatăl lui Constantin, a decedat în jurul anului 1800¹⁴ sau în 1806¹⁵. Se pare că au avut de suferit din cauza turcilor, Constantin fiind nevoit să fugă la București. În capitala Țării Românești a stat o vreme la un unchi de-al său. Personajul era, probabil, egumenul unei mănăstiri bucureștene¹⁶. Ulterior, a trecut Milcovul în Moldova, ajungând la Iași. În noua sa patrie, era numit „colosul din Rodos”¹⁷. Admirativă poreclă. A învățat la Academia Domnească din Iași și apoi la Paris¹⁸.

⁸ Cercetare în teren realizată la 8 aprilie 2019. Mulțumesc și pe această calea domnului primar al satului Zberoaia, Dinu Guțuțui, și preotului paroh al satului, Ioan Țușca, pentru ajutorul acordat.

⁹ Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei*, p. 113.

¹⁰ V.V. Morozan, *Бессарабия*, p. 108.

¹¹ Gheorghe Bezviconi, *Profiluri de ieri și de azi. Articole*, București, 1943, p. 219, lucrarea include un studiu mai vechi al autorului: *Academicianul Gonata*, în „Din trecutul nostru”, 1933, nr. 2, p. 8–11; idem, *Boierimea Moldovei*, p. 113.

¹² V.V. Morozan, *Бессарабия*, p. 108.

¹³ Tudor Teoteoi, *Nicodème de Tismana, archimandrite et porteur d'epigonation*, în „Revue des études sud-est européennes”, 2007, vol. XLV, nr. 1–4, p. 108.

¹⁴ V.V. Morozan, *Бессарабия*, p. 108.

¹⁵ Gheorghe Bezviconi, *Profiluri de ieri și de azi*, p. 219. Informațiile semnalate în studiul lui Bezviconi au fost preluate fidel – **este vorba despre un plagiat** – în lucrarea Tudor Țopa, Nadejda Darie, *Zberoaia de pe apa Prutului*, Chișinău, s.a., p. 33–35. Mă bucură faptul că autorii au amintit, totuși, de contribuția lui Bezviconi, mai ales că unii istorici consacrați nu mai fac nicio trimitere la acest text, ci doar la monografia incriminată, v. Constantin Manolache, Ion Valer Xenofontov, *Basarabeni în Academia Română*, în „Revista Bibliotecii Academiei Române”, 2017, anul 2, nr. 2, p. 55–56 (rândurile despre Gonata sunt o preluare cel puțin fidelă a celor scrise de Bezviconi, preluare... din Țopa sau sursa primară?). O parte a informației semnalate de Bezviconi este reluată și în scurtul medalion semnat de Iurie Colesnic, *Ștefan Gonata – academicianul din Zberoaia*, în „Magazin bibliologic”, 2006, nr. 2–3, p. 113–114 (același text și în idem, *Chișinăul nostru necunoscut*, Chișinău, 2015, p. 487–489). Este drept că I. Colesnic (*ibidem*, p. 489–490) a preluat și articolul dintr-un ziar despre evenimentul anului 1927, fiind și aceasta o binevenită completare, la care se adaugă imagini necunoscute, printre care una chiar a Nataliei Gonata.

¹⁶ Gheorghe Bezviconi, *Profiluri*, p. 219; V.V. Morozan, *Бессарабия*, p. 108.

¹⁷ Gheorghe Bezviconi, *Profiluri*, p. 219.

¹⁸ V.V. Morozan, *Бессарабия*, p. 108. Această volum este o contribuție crucială pentru o mai bună cunoaștere a familiilor nobiliare basarabene. Autorul ei merită toată considerația noastră. Se cere însă o ediție în limba română a lucrării citate, pentru a fi accesibilă și în dreapta Prutului.

A revenit apoi în Moldova, unde se afla la începutul anilor '30 ai secolului al XIX-lea, încercând să oprească răspândirea ciumei. A ajuns „omul de încredere al boierului Balș”¹⁹ – este vorba despre Gheorghe Balș²⁰ –, obținând de la domnie dregătoria de căminar. Închegarea unor relații de prietenie cu unii dintre boierii moldoveni a deschis calea spre bunăstare. S-a căsătorit cu Ecaterina Gusea, fiica lui Iancu Gusea²¹. Prin această căsătorie el a ajuns moșier la Trifănești și nu datorită „statutului social economic”²². Nu putem spune însă că alianța astfel încheiată era una strălucită. Cei din neamul Gusea nu erau decât dregători mărunți care, dacă ar fi să-i dăm crezare lui Constantin Sion, se trăgeau dintr-un „grec”²³ venit în vremea domnului Calimach, neguțitor bacal în hanul Turcesc”, fiii acestuia fiind ridicați la boierie după căderea fanarioților²⁴. Constantin era vecin la Trifănești cu un cumnat de-al său, Matei Gusea²⁵. În 1840, căminarul Gonata apare în listele alegătorilor pentru Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia în circumscripția electorală Chișinău-Orhei²⁶. Informația merită toată atenția, căci confirmă, credem noi, stăpânirea satului Zberoaia. Dacă Constantin ar fi rămas stăpân la Trifănești, el ar fi fost inclus în lista alegătorilor pentru circumscripția Soroca-Iași, Trifăneștii aflându-se în ținutul Iași. Intrigile politice din jurul alegerilor anului 1840 scot la iveală apartenența lui Gonata la gruparea fraților Strudza în opoziție față de mareșalul regional al nobilimii, Iordache Dimitriu²⁷, fiind unul dintre semnatarii petiției de la 31 mai 1840²⁸.

A avut patru fii²⁹: Ioan, născut la 17 ianuarie 1834 și decedat la 4 decembrie 1842, Dimitrie, născut la 8 martie 1835 și decedat la 13 ianuarie 1843,

¹⁹ Gheorghe Bezviconi, *Profiluri*, p. 219.

²⁰ Idem, *Boierimea Moldovei*, p. 113. Iordache (Gheorghe) Balș se înțelegea bine cu rușii, în timpul războiului ruso-truc din 1806–1812, la sosirea lui Kușnikov la Iași, fiind numit președinte al Divanului Moldovei (G. Sion, *În arhivele Chișinăului*, în vol. idem, *Suvenire contimporane*, București, 1888, p. 79–80).

²¹ Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei*, p. 40, 113; V.V. Morozan, *Бессарабия*, p. 108.

²² Constantin Manolache, Ion Valer Xenofontov, *Basarabeni în Academia Română*, p. 55. Informația este preluată greșit de la Bezviconi. În fapt, Gheorghe Bezviconi, în *Profiluri*, p. 219, afirma că acest Constantin Gonata a avut mijloace „pentru a-și rotunji o moșioară la Trifănești”, supoziție perfect corectă. Cu banii pe care i-a strâns, el a mai cumpărat, se pare, alte parcele de pământ.

²³ Deși pentru idem, *Boierimea Moldovei*, p. 40, acest neam era de „Români”.

²⁴ Paharnicul Constantin Sion, *Arhondologia Moldovei. Amintiri și note contemporane*, cu o prefață analitică de Gh. Ghibănescu, Iași, 1892, p. 74–75.

²⁵ Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei*, p. 40.

²⁶ Alexei Nakko, *Бессарабская область : со времен присоединения ея к России по Бухарестскому миру 1812-го года : в историческом, экономическом и статистическом отношениях*, Chișinău, 1879, manuscris, fila 174.

²⁷ Pe larg, *ibidem*, filele 171–181. Subiectul a fost reluat de Valentin Tomuleț, *Basarabia în epoca modernă (1812–1918): (Instituții, regulamente, termeni)*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Chișinău, 2014, p. 69–74.

²⁸ Alexei Nakko, *Бессарабская область*, filele 175–175^v.

²⁹ Și nu doar pe Ștefan, cum afirmă V. V. Morozan, *Бессарабия*, p. 108.

Ștefan, născut la 1 februarie 1838³⁰, și Alexandru, născut la 9 august 1842 și decedat la 11 februarie 1843³¹. Nu am aflat cauzele morții celor trei frați, dar nu este exclus să fie vorba despre vreo boală. Toți trei au fost înmormântați în cimitirul satului Zberoaia, la mică depărtare de altarul vechii biserițe de lemn³², care astăzi nu mai există. Constantin Gonata a decedat la 9 aprilie 1866, fiind înmormântat în cavoul copiilor săi³³. În 1876, moșia Zberoaia a căminarului Constantin Gonata este amintită în documentele oficiale păstrate astăzi la Sankt-Petersburg³⁴. Ciudat lucru, căci trecuseră deja 10 ani de când stăpânul moșiei era Ștefan, fiul răposatului.

Ștefan era cel de-al treilea fiu al lui Constantin. S-ar putea să se fi născut la Trifănești, în prezent în raionul Sângerei, în apropierea orașului Bălți, moșia mamei sale. Informația, deși vehiculată în mai multe contribuții științifice³⁵, nu poate fi verificată, în lipsa unor dovezi certe. Altminteri, chiar dacă s-ar fi născut la Trifănești, în jurul anilor 1839–1840 familia sa era deja la Zberoaia, pe apa Prutului.

Se pare că, chiar din fragedă copilărie, fiul fostului căminar era interesat de învățătură. Desigur că averea și statutul tatălui său au contribuit din plin la viitorul intelectual al tânărului basarabean. În anul 1856, Ștefan a absolvit Liceul regional din Chișinău³⁶. Ulterior, a urmat cursurile Liceului Richelieu din Odessa³⁷, optând pentru profilul economic³⁸. S-a retras de la studii, din necunoscute motive, după terminarea celui de-al II-lea curs³⁹. Întâmplarea a avut loc în anul 1860⁴⁰. Așadar, el se afla la Odessa în timpul vizitei împăratului Alexandru Nicolaevici. Împăratul a fost la instituția de învățământ în ziua de 28 august 1859, fiind primit cu onorurile cuvenite de membrii conducerii instituției, învățători și elevi⁴¹.

La liceul Richelieu se predă teologie, logică, filozofie, psihologie, istorie, literatura slavă veche, literatura popoarelor slave, iar la specializarea fizică și matematică un șir de științe exacte precum geometrie analitică, chimie, fizică, meteorologie etc. La departamentul juridic elevii făceau cunoștință cu lucrările lui

³⁰ Gheorghe Bezviconi, *Profiluri*, p. 219; Iurie Colesnic, *Ștefan Gonata*, p. 113.

³¹ Cercetarea în teren, cavoul familiei Gonata de la Zberoaia.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ La **RGIA** (Российский государственный исторический архив – Arhiva Istorică de Stat a Rusiei, Sankt-Petersburg), Fondul Ministerul Finanțelor, dosarul nr. 208, se păstrează documente despre satul Zberoaia al moșierului Constantin Gonata (Дело о выкупе земельных наделов временнообязанными крестьянами С.К. Гонаты села Зберои Кишиневского уезда Бессарабской губернии: online - <https://www.prilib.ru/en/item/1128923> [02/03/2019]).

³⁵ Brighita Covarschi, Ion Jarcuțchi, *Academicieni din Basarabia și Transnistria (a doua jumătate a secolului al XIX-lea prima jumătate a secolului al XX-lea)*, Chișinău, 1996, p. 72 (medalionul biografic consacrat lui Gonata este, în parte, o reluare a celor scrise de Gheorghe Bezviconi, pe alocuri chiar un plagiat); V.V. Morozan, *Бессарабия*, p. 108.

³⁶ Gheorghe Bezviconi, *Profiluri*, p. 219.

³⁷ Idem, *Patruzeci de ani din viața Basarabiei. 1877–1917. Însemnări pe marginea amintirilor tatălui meu*, în „Din trecutul nostru”, anul VII, august-septembrie 1939, p. 33.

³⁸ V.V. Morozan, *Бессарабия*, p. 108.

³⁹ Gheorghe Bezviconi, *Profiluri*, p. 220.

⁴⁰ V.V. Morozan, *Бессарабия*, p. 108.

⁴¹ Robert E. Zauze, *Исторический очерк Ришельевской гимназии*, Odessa, 1881, p. 49.

Cicero, Tacitus, Virgiliu ș.a.⁴² La cele deja semnalate, se vor adăuga în scurgerea anilor geografie, zoologie, botanică, astronomie, mecanică, economie politică, mai ales în contextul apariției unor noi specializări. În anul 1843, exista chiar un departament al limbilor orientale, studiindu-se araba, persana și turca⁴³. La aceeași instituție s-a pus mereu accent pe studierea limbilor franceză și germană⁴⁴. Se înțelege că Ștefan Gonata a avut parte de o aleasă instruire.

Gheorghe Bezviconi notase despre deplasarea lui Ștefan Gonata la Paris, imediat după ce a renunțat să mai frecventeze cursurile liceului din Odessa. În Orașul Luminiilor ar fi studiat filosofie și viticultură⁴⁵. Informația este însă doar parțial corectă. Este drept că basarabeanul nostru a mers în capitala Franței în anul 1860, dar el nu a urmat cursuri de filosofie, ci de agricultură și viticultură⁴⁶. Ba mai mult decât atât, nu a obținut nicio diplomă, revenind acasă în 1861⁴⁷. La 25 noiembrie 1861, a fost repartizat la cancelaria mareșalului nobilimii din Basarabia⁴⁸. La 27 aprilie 1862 a fost concediat⁴⁹.

Se știe cu siguranță că în perioada anilor 1863–1865 a fost deputat⁵⁰ „pentru distribuirea sarcinilor rurale”⁵¹, ocupându-se mai ales de chestiuni financiare⁵². În răstimpul 1866–1869, a fost deputat al dvorenimii basarabene din ținuturile Cetatea-Albă și Tighina⁵³, iar începând cu anul 1869 și până în 1872 deputat al dvorenimii din ținuturile Chișinău și Orhei⁵⁴. Era în bune raporturi cu mareșalul nobilimii basarabene, Leonard. Nu este de mirare că acesta îi încredința afacerile demnității

⁴² Vezi, spre exemplu, *Обозрение преподавания наук в Ришельевском лицее на первую половину 1838 года*, Odessa, 1838, 5 pagini cu un tabel.

⁴³ *Обозрение преподавания наук в Ришельевском лицее, в течение 1843–1844 учебного года*, Odessa, 1843, p. 15–16.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 16.

⁴⁵ Gheorghe Bezviconi, *Profiluri*, p. 220; 72; Brighita Covarschi, Ion Jarcuțchi, *Academicieni*, p. 72.

⁴⁶ Ipoteza este confirmată și de scrisoarea primită de la Arhiva Națională a Franței la 23 aprilie 2019 prin poșta electronică: „J’ai consulté à votre intention les registres AJ/16/4772, diplômes de licence es lettres (1853-1860) et 4773 (1861-1867) mais je n’y ai pas trouvé le nom de M. Gonata qui a peut-être assisté aux cours sans passer les examens. Je n’ai rien trouvé non plus dans F/17/*/2399, répertoire des diplômes de lettres à partir de 1854”. Mulțumesc și pe această cale celor de la Arhivele franceze pentru promptitudinea cu care au clarificat această chestiune.

⁴⁷ V.V. Morozan, *Бессарабия*, p. 108 (informația semnalată în lucrarea lui Morozan este crucială, fiind prima rectificare a ipotezei lui Bezviconi).

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ A.N. Krupenskij, *Краткий очерк о бессарабском дворянстве 1812–1912. К столетнему юбилею Бессарабии*, Sankt-Petersburg, 1912, p. 10 (anexe).

⁵¹ Gheorghe Bezviconi, *Profiluri*, p. 220.

⁵² A.N. Krupenskij, *Полный список*, p. 10.

⁵³ Idem, *Краткий очерк*, p. 37 (anexe); Gheorghe Bezviconi, *Profiluri*, p. 220; V.V. Morozan, *Бессарабия*, p. 108 (cu trimiterea doar la Tighina).

⁵⁴ A.N. Krupenskij, *Краткий очерк*, p. 12 (anexe); Gheorghe Bezviconi, *Profiluri*, p. 220. Conform lui V.V. Morozan, *Бессарабия*, p. 108, el ar fi fost deputat și după 1872.

sale, atunci când pleca din Basarabia⁵⁵. S-a retras din viața politică din cauza unor probleme medicale⁵⁶.

La Zberoaia, Ștefan Gonata stăpânea 2450 de desetine de pământ⁵⁷, la care se adăugau păduri și vii. Avea mai mult de o mie de vite mari cornute și aproape 1500 de oi. A cumpărat și moșia Bereasa, din apropierea satului Zberoaia. Stăpânea și moșia soției sale, Ocolina, din județul Soroca⁵⁸. Un om avut.

Și-a permis astfel să ridice la Zberoaia un conac imens, pe două niveluri, cu un șir de încăperi la subsol, unde se afla și bucătăria de vară. Altele, printre care și sala mare, dormitoare și băile (cu căzi din marmură, meșteșugit lucrute), se regăseau la parterul clădirii. Unele camere erau înzestrate cu șeminee, patru la număr, probabil, dacă privim cele patru hornuri care răsar din acoperiș, regăsite în fotografiile mai vechi. La toate cele deja enunțate, se mai adăuga o mansardă spațioasă și un beci numai bun pentru păstrarea vinului, al cărui gust bun era recunoscut în toată Basarabia. În vremea bolșevicilor, conacul a fost transformat în spital. Astăzi, clădirea aparține primăriei satului Zberoaia și își trăiește cei din urmă ani, fiind într-o stare avansată de degradare. Jumătate din acoperiș s-a prăbușit, pricinuind căderea unor pereți și a tavanelor. Beciul spațios stă să cadă și el. Atunci, întreaga construcție se va năruia, în pofida faptului că este monument istoric⁵⁹. Se spune chiar că meșteri francezi ar fi lucrat la ridicarea clădirii, deși nu avem niciun document confirmator. Este drept însă că olandele folosite la acoperiș sunt aduse de la Marseille. Conacul este înconjurat de un parc de 25 de hectare, unde boierul a plantat arbuști de liliac aduși tocmai din Franța.

Viile lui Gonata de la Zberoaia erau renumite în întreaga Basarabie⁶⁰. Biblioteca și arhiva familiei erau cunoscute ca fiind unele dintre cele mai importante din întreg spațiul românesc⁶¹. La conac, Ștefan Gonata deschisese chiar și un mic muzeu⁶². A contribuit și la întreținerea unei școli bisericești⁶³. În 1862, moșierul de la Zberoaia a publicat la Odessa un Abecedar cu litere latine⁶⁴.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Gheorghe Bezviconi, *Profiluri*, p. 220.

⁵⁷ V.V. Morozan, *Бессарабия*, p. 109.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 15–17, 2 februarie 2010, p. 26.

⁶⁰ Gheorghe Bezviconi, *Basarabia*, în „Din trecutul nostru”, 1934, nr. 7–8, p. 7; idem, *Românismul frunțașilor Moldovei dintre Prut și Nistru sub stăpânire străină*, în „Revista Fundațiilor Regale”, 1941, Anul VIII, nr. 8–9, p. 487. Reluat în idem, *Din alte vremi*, București, 1940, p. 19; Aurelia Trifan, *Arhitectura cramelor din secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea păstrate pe teritoriul actual al Republicii Moldova*, în „Arta. Seria Arte vizuale, arte plastice arhitectură”, 2015, serie nouă, vol. XXIV, nr. 1, p. 75.

⁶¹ Gheorghe Bezviconi, *Din alte vremi*, p. 20–21; idem, *Românismul frunțașilor*, p. 488.

⁶² Idem, *Profiluri*, p. 220.

⁶³ V.V. Morozan, *Бессарабия*, p. 109.

⁶⁴ *Bibliografia Chronologică Română sau Catalogul general de cărțile române, 1550–1873*, ediția a II-a, adunate de Dimitrie Iarcu, București, 1873, p. 94; Dimitrie C. Ionescu, *Un mic istoric asupra tipografiilor din România: Partea a II (1902–1927)*, în „Almanahul Graficei Române pe 1928”, Craiova, 1928, p. 86.

Intellectual renumit, cercetător și filantrop, Ștefan Gonata era în relații bune cu oamenii politici ai timpului, printre care și Mihail Kogălniceanu⁶⁵. Nu este de mirare că a ajuns cunoscut și mediului intelectual bucureștean. Mai mult decât atât, avea o atitudine constant românofilă, faptă știută autorităților rusești⁶⁶. În anul 1867, guvernatorul Basarabiei spunea despre Gonata că își dorea unirea tuturor românilor într-un stat independent⁶⁷. Se pare că a făcut parte, împreună cu C. Stamati-Ciurea și alți fruntași basarabeni, dintr-o societate secretă filoromână⁶⁸.

Primii membri ai Societății Literare de la București au fost numiți la 22 aprilie 1866. Printre aceștia se regăseau și trei basarabeni: Costachi Stamati, Alexandru Hâjdeu și Ioan Străjescu. Hâjdeu nu s-a putut prezenta la lucrările Societății din cauza restricțiilor impuse de către autoritățile țariste⁶⁹. Stamati însă, fiind bătrân, a refuzat onoarea ce i se acordase⁷⁰. În locul său a fost ales Ștefan Gonata.

Boierul de la Zberoaia a fost numit membru al Societății Literare la 2 iunie 1867, prin decretul nr. 829⁷¹. Și de această dată însă alegerea a fost nepotrivită, căci Gonata nu a putut ajunge la București. Printr-o telegramă datată Huși, 11 august 1867, el informa Ministerul Cultelor că „Niște împrejurări cu totul neprevăzute și de nimeni așteptate mă silesc a vă face știut, că nu pot primi numirea de membru al Societății, însă vă încredințez că voi avea de fericire a lua asupra-mi orice lucrare

⁶⁵ Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei*, p. 113.

⁶⁶ V.V. Morozan, *Бессарабия*, p. 109.

⁶⁷ **GARF** (Государственный архив Российской Федерации – Arhiva de Stat a Federației Ruse), fondul 109, 3, opusul 152 (1867–1868), d. 90, f. 15^v–16; *apud*, V. Ja. Grosul, *Молдавское движение до и после образования Румынии (1821–1866 гг.)*, Chișinău, 2014, p. 29. Același text apare și în *Ioan Pelivan: istoric al mișcării de eliberare națională din Basarabia*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, bibliografie și indice de nume de Ion Constantin, Ion Negrei și Gheorghe Negru, București, 2012, p. 126, cu ușoare modificări, făcându-se însă trimitere la Liviu Marian, *Alexandru Hașdeu și Academia Română*, București, 1932, p. 9 (nota 135 din lucrarea citată).

⁶⁸ E. Dvoicenco, *Viața și opera lui C. Stamati. Contribuțiuni după izvoare inedite*, București, s.a., p. 53.

⁶⁹ N. Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane*, partea I, *Crearea formei (1867–1890)*, București, 1934, p. 34, invocă „considerații față de guvernul rusesc”; Liviu Marian, *Alexandru Hașdeu și Academia Română*, în **ARMSL**, tomul VI, seria III, București, 1932–1934, p. 1, text și nota 1. Gonata nu putea fi numit membru „după moartea (12 Sept. 1869) lui C. Stamati”.

⁷⁰ Gheorghe Bezviconi, *Profiluri*, p. 187; Marin Aiftincă, *Sesiunea științifică „Momente semnificative din Istoria Academiei R.S. România”*, în **RI**, 1989, vol. 42, nr. 7, p. 736; Dan Berindei, *Academia Română și Basarabia*, în „Akademos”, 2012, nr. 2(25), p. 63.

⁷¹ *Analele Academiei Române. Partea Administrativă și Desbaterile* (în continuare, **AARPAD**), tomul LXI, 1940–1941, București, 1942, p. 287; *ibidem*, tomul LXVI, 1946–1947, București, 2000, p. 397; *ibidem*, tomul LXVII, 1947–1948, București, 2000, p. 449; *Vor der „Academia Română” (1866–1891)*, în „Romänische Revue”, 1891, 7, nr. 011–012, p. 583; Constantin Manolache, Ion Valer Xenofontov, *Basarabeni*, p. 53. Anul este amintit și în Monitorul Oficial, nr. 146, 28 iunie/10 iulie 1879, p. 3572; *Ioan Pelivan*, p. 126.

literară după programă”⁷². Este, în fapt, demisia sa. Prin urmare, este greșit să afirmăm că el ar fi fost „membru fondator” al Academiei⁷³. Ștefan Gonata putea însă trece hotarul în România, căci în 1868 se afla la Galați⁷⁴. La 6 mai 1869, a trimis o nouă telegramă, afirmând că nu poate participa la ședințele Societății, în contextul în care funcțiile avute la Chișinău nu îi permiteau să plece din Basarabia⁷⁵. Situația creată a fost parțial clarificată prin numirea sa membru de onoare al Societății Literare, la 12 septembrie 1870⁷⁶. Altminteri, statutul său va continua să fie subiect de discuții.

La 22 iunie 1879, B.P. Hașdeu a atras atenția colegilor săi asupra necesității urgente de „a se limpezi situațiunea anormală a unor Membri”, fiind vorba în acest caz despre C.A. Rosetti. Ștefan Gonata și Andrei Mocioni, care nu au participat la nicio ședință a Societății. Cei trei erau membri ai Secțiunii Literare, or prin lipsa lor Secțiunea nu putea să-și îndeplinească rostul. Hașdeu a cerut declararea vacantării locurilor lor⁷⁷. În timpul lucrărilor, s-a constatat că în pofida faptului că unii dintre membrii Societății au demisionat, printre ei aflându-se chiar Gonata, demisiile acestora erau nule din punct de vedere juridic. Persoanele odată chemate a face parte din rândurile Societății nu puteau demisiona. Afirmatia este cel puțin stranie, căci în cazul lui Costachi Stamati membrii forului academic bucureștean s-au resemnat și au numit un alt membru, chiar pe Gonata.

La cele spuse de B.P. Hașdeu, Ștefănescu a replicat în schimb că „despre d-l. Gonata crede că nici trebuie să se urmeze discusiunea, fiindcă acest domn nici nu a venit vreodată pe aici și nici nu știe să fie vreo declarațiune că o primește”⁷⁸. Ștefănescu însă nu avea dreptate. Mult mai echilibrată este poziția târzie a lui I. Bianu, care, la 15 decembrie 1906, declara că Ștefan Gonata a ajuns membru al Societății „ca basarabean, alături de Al. Hașdeu și I. Străjescu, și în locul demisionatului Cavaler C. Stamati, numiți toți trei în 1866. Ca și Cavalerul Stamati și Al. Hașdeu, Ștefan Gonata a demisionat telegrafic și nu a putut veni să ia parte la lucrările Societății Academice românești, în care Basarabia a fost puțin timp

⁷² *Academia Română, informațiuni asupra trecutului și membrilor ei*, în *Calendarul „Minervei” pe anul 1904*, București, 1904, p. 142 (în continuare, AR). Textul citat de noi este parțial corupt, căci la Dorina N. Rusu, *Istoria Academiei Române în date (1866–1996)*, București, 1997, p. 24, avem o variantă fidelă scrierii secolului XIX. Mesajul este însă același.

⁷³ Brighita Covarschi, Ion Jarcuțchi, *Academicieni*, p. 72.

⁷⁴ Ioan Pelivan, p. 110.

⁷⁵ AR, p. 142.

⁷⁶ *Ibidem*; **AARPAD**, tomul XX, seria II, 1897–1898, București, 1898, p. 394; *ibidem*, tomul XXXI, seria II, 1908–1909, București, 1909, p. 440. Discuțiile de la Academie apar și în Monitorul Oficial, nr. 146, 28 iunie/10 iulie 1879, p. 3572. Dan Berindei, *Academia Română și Basarabia*, p. 63, notează doar despre „Cei trei membri fondatori basarabeni”.

⁷⁷ **AARPAD**, tomul II, seria II, *Ședințele ordinare din 1879–80 și Sesiunea Generală a anului 1880*, București, 1881, p. 119.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 120 (textul este ușor și parțial modificat în conformitate cu unele reguli ortografice actuale ale limbii române).

reprezentată numai de I. Străjescu, care și el a demisionat la 1869, sub cuvânt că trebuie să meargă în Basarabia pentru afaceri private”⁷⁹.

Ștefan Gonata era o fire veselă. Dovada este scrisoarea din „2631⁸⁰ Brumariu⁸¹ en 20 zile” trimisă lui Dimitrie Crăciunescu, în care scria „Se spui me rog lui Sașia Exarch că el este dator fără nici un feli de enterziere să-mi vină la reședința mea, mai ales, «ca locuitor al țării din nou cucerite», ele este datori cel dintâi se me viziteze, ca pre unu «cuceritor»”⁸². Cuceritorul era chiar expeditorul răvașului, în calitatea sa de supus al Imperiului Rus. Țara cucerită era formată din cele trei județe basarabene retrocedate rușilor în anul 1878.

Unele scrisori scrise de Ștefan Gonata sau expediate lui se păstrează astăzi la Academia Română⁸³. El însuși a dăruit înaltului for academic câteva documente⁸⁴. Academicianul de la Zberoaia a decedat la 18 septembrie 1896⁸⁵, fiind înmormântat, se pare, la Chișinău⁸⁶. A fost căsătorit cu Eliza G. Leonard⁸⁷. Împreună au avut două fete și un băiat. Gheorghe s-a născut la 1 iunie 1869⁸⁸, Ecaterina la 27 mai 1868⁸⁹, iar Paulina la 15 ianuarie 1873⁹⁰. Toți trei au rămas moștenitori ai averii tatălui lor, având fiecare partea sa din moșia Zberoaia.

Gheorghe Gonata, alături de cei din neamurile Buzni, Leonard sau Krupenschi, făcea parte din „partidul de centru pentru Basarabia”⁹¹. Ulterior însă, împreună cu Alexandru Leonard s-a poziționat împotriva celor din neamul Krupenschi⁹². Începând cu anul 1908, el a ocupat funcția de secretar al nobilimii basarabene⁹³. În anul 1916, asesorul Gonata era membru al Departamentului Gubernial pentru afacerile zemstvelor și a celor orășenești⁹⁴. Era și membru al

⁷⁹ *Ibidem*, tomul XXIX, seria II, 1906–1907, București, 1907, p. 56–57.

⁸⁰ Anul de la fondarea Romei (753 î. Hr). De la nașterea lui Hristos va fi: 2631-753 = 1878.

⁸¹ Luna noiembrie.

⁸² Gheorghe Bezviconi, *Patruzeci de ani*, p. 35.

⁸³ *Academia Română*, secția manuscrise, nr. 3175, *apud Ioan Pelivan*, p. 110, nota 81.

⁸⁴ *Analele Academiei Române, 1908–1920, Indice Alfabetic al cuprinsului volumelor XXXI–XL*, București, 1923, p. 94.

⁸⁵ **AARPAD**, tomul XXXI, seria II, 1908–1909, p. 440.

⁸⁶ Deși V.V. Morozan, *Бессарабия*, p. 109, afirmă că ar fi fost înmormântat la Zberoaia. Nu optăm pentru această supoziție.

⁸⁷ Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei*, p. 113; V.V. Morozan, *Бессарабия*, p. 108.

⁸⁸ Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei*, p. 113. Bezviconi a cules informațiile despre acest neam din Arhiva personală a Ecaterinei Prisăcar-Crăciunescu din Zberoaia, sora lui Gheorghe Gonata (Ecaterina Prisăcar ? Rezultă oare că sora lui Gheorghe Gonata s-a căsătorit după tragedia din 1905 ?); V.V. Morozan, *Бессарабия*, p. 109.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 108.

⁹⁰ Cercetare în teren, cavoul familie Gafencu din satul Zberoaia. Nu în anul 1871, cum greșit afirmă V.V. Morozan, *Бессарабия*, p. 108.

⁹¹ Alexis Nour, *Scrisori din Basarabia. Basarabia dela 1912 încoace*, în *Viața Românească*, 1914, Anul IX, nr. 2, p. 413.

⁹² *Ibidem*, p. 417.

⁹³ A.N. Krupenskij, *Краткий очерк*, p. 2 (anexe). Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei*, p. 113; V.V. Morozan, *Бессарабия*, p. 109.

⁹⁴ *Адрес-календарь Бессарабской губернии. Бессарабский календарь на 1916 г.*, Chișinău, 1916, p. 7.

Comitetului afacerilor creditului mărunț, în calitate de inspector al agriculturii⁹⁵, membru al Comitetului pentru asigurarea muncitorilor, membru al Comitetului Gubernial pentru Evaluare⁹⁶, al Upravei Zemstvei⁹⁷ și reprezentant al nobilimii județului Chișinău în Adunarea Zemstvei⁹⁸. A fost și președintele Zemstvei din Chișinău⁹⁹. Prin ucazul din 16 mai 1912 a primit ordinul Sfânta Ana în gradul III¹⁰⁰.

Gheorghe Gonata a donat Academiei Române o parte dintre documentele tatălui său. Despre gestul boierului basarabean relatează I. Bianu la ședința Academiei din 15 decembrie 1906, declarând: „Am onoarea a prezenta, pentru colecțiunile Academiei, 11 scrisori și câteva foi manuscrite din anii 1859-1873. Ele au fost găsite între hârtiile rămase de la răposatul Ștefan Gonata, român din Basarabia, și sunt trimise mie de d-l Gheorghe Gonata, fiul răposatului, spre a le prezenta în dar Academiei din partea d-sale. Răposatul Ștefan Gonata era, pe la mijlocul secolului trecut, unul din cei mai culti și mai iubitori de cultură națională români din Basarabia. De aceea la 1867, când s-a organizat Societatea Academică Română [...]. Fiul său, d-l Gheorghe Ștefan Gonata a binevoit a-mi trimite câteva date biografice asupra părintelui său, precum și scrisorile acestea. Nouă, dintr-însele sunt scrisori de la Străjescu către Gonata din 1862–1873. Străjescu, locuind în București, scria lui Gonata, către care se adresa cu vorbele «Frate Ștefane», despre evenimentele de aici din țară, pe cari Gonata era, foarte doritor a le cunoaște. Scrisorile acestea sunt foarte interesante. O scrisoare de la 1862, scrisă de un Reutzescu [?] de la Odessa, se ocupă de chestia țărăneasca la noi în țară, de scrieri privitoare la România și la Români, precum și de chestiuni filologice. Cea mai veche este o scrisoare intimă, a lui Cuza Vodă, scrisă franțuzește la 23 Ianuarie 1859, de la Iași, către «Mon cher Constantin» (Muruzi). Pe lângă, aceste scrisori, mai sunt 4 foi manuscrise de scrieri, 2 în proză și 2 în versuri. Se decide a se exprima d-lui G. Gonata călduroase mulțumiri din partea Academiei”¹⁰¹. Cele câteva foi manuscrise erau din perioada 1859–1873¹⁰².

Mai mult decât atât, în anul 1908, la Zberoaia a fost chiar Radu Rosetti, primind în dar pentru Academie de la generosul moșier basarabean alte 70 de documente¹⁰³. Boierul de pe apa Prutului era prieten bun cu Paul Gore, căruia i-a dăruit o cărțuție cu anecdote, la 14 aprilie 1913, cu o dedicație frumoasă: „Nătângului și din cale afară îndărăpnicului grecofil Pavăl arhon Goris în loc de ou

⁹⁵ *Ibidem*, p. 11–12.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 13.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 19.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 188.

⁹⁹ T. După *sgduitorarea dramă familiară din Sbieroaia. Amănunte precise asupra împrejurărilor în care și-au găsit moartea cele șase victime ale prăjiturilor otrăvite*, în „Adevărul”, nr. 13379, anul 40, 31 iulie 1927, p. 3.

¹⁰⁰ V.V. Morozan, *Бессарабия*, p. 109.

¹⁰¹ **AARPAD**, tomul XXIX, seria II, 1906–1907, București, 1907, p. 56–57.

¹⁰² *Ibidem*, p. 131.

¹⁰³ *Ibidem*, tomul XXXI, seria II, 1908–1909, p. 25, 96. În Monitorul Oficial, nr. 31, 9 mai 1909, p. 1137, s-a notat că: „D. Ștefan Gonata din Basarabia ne-a trimis 70 de documente istorice”.

roș la S. Paști”¹⁰⁴. Nu am aflat încă niciun detaliu despre activitatea sa din anii Primului Război Mondial. Se știe însă că la moșia Zberoaia a avut loc o răscoală, dându-se foc arhivei familiei Gonata. O faptă condamnabilă, căci astfel s-au pierdut documente importante pentru istoria noastră. Pe Gheorghe îl regăsim la Iași, făcând parte din delegația Uniunii proprietarilor agricoli din Basarabia. Delegația a fost primită în audiență de către regele Ferdinand I la 6 martie 1918. Atunci, moșierii basarabeni au înaintat un memoriu, cerând unirea cu România¹⁰⁵. Cererea era mai mult rodul fricii moșierimii basarabene în fața ideilor socialiste și a răscoalelor care aveau loc în Basarabia, decât a unor sentimente naționale.

După Unirea cu România și recunoașterea internațională a României Mari au urmat exproprierile. Prin hotărârea din 22 noiembrie 1921 a Comisiei județene Chișinău, a avut loc exproprierea parțială a moșiei Ecaterinei, Paulinei și a lui Gheorghe Gonata. Din totalul de 2137 de hectare au fost expropriate 1.706 hectare 5000 mp., dintre care teren arabil 950 hectare și pădurea de 346 hectare. Moșierilor din familia Gonata li s-au lăsat alte 430 de hectare și 5000 mp., dintre care 250 hectare teren arabil, loc sub casă 50 hectare, vii și grădini 71 de hectare. Terenul expropriat a fost fixat la un preț de 346 lei hectarul, expropriații fiind îndreptățiți să primească despăgubiri însumând 470.733 lei. La acea dată nu se fixase însă prețul pădurii expropriate. La 11 octombrie 1922, Comisia centrală de judecată a emis o nouă soluție pentru moșia Zberoaia, ca urmare a atacării hotărârilor anterioare, atât de către proprietarii moșiei, cât și de către săteni. S-a admis apelul boierilor Paulina S. Gonata căsătorită Gafencu, Ecaterina S. Crăciunescu, născută Gonata (era văduvă, nu-și refăcuse încă viața), și Gheorghe Gonata contra hotărârii din anul 1921. De această dată, moșierilor li s-a rezervat, pe lângă cele deja amintite, parcul de 25 de hectare în locul numit Cotu Prutului, 2 hectare în locul numit Bereasa, unde aveau și o casă (odaia ?), și grădina de zarzavat de 4 hectare situată în limitele pădurii Lunca. A fost schimbat și prețul terenului, de la 346 lei la 800 lei pentru hectar, celelalte dispoziții ale deciziei anterioare fiind menținute¹⁰⁶.

Pădurea a fost expropriată prin decizia nr. 456, din 9 decembrie 1922, prețul fixat fiind de 750 lei hectarul. Frații Gonata au făcut apel în termenul legal și prin hotărârea nr. 419 din 24 mai 1923, prețul a fost fixat la 2500 lei pentru hectar¹⁰⁷. Pentru cele 346 de hectare de pădure, moșierii au primit 865.000 lei. La această sumă se adaugă alți 760.000 lei pentru terenul arabil, însumând 1.625.000 lei. Ar rezulta suma de circa 1.000.000 \$ la cursul actual¹⁰⁸.

¹⁰⁴ Th.D. Sperantia, *Anecdote populare*, vol. I, edițiunea II, București, 1892 (cota la BCU Iași: II-39.799). Cele scrise de Gonata au fost inițial semnalate de L. Papuc, *Completări la câteva date preliminare. Biblioteca lui Pavel Gore*, în „Biblos”, 2015–2016, nr. 27–28, p. 15.

¹⁰⁵ Ștefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studiu și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917–1918*, București, 1929, nr. CLVI, p. 220–222. Pentru aceeași delegație, v. și P. Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru. 1812–1918*, Iași, 1924, p. 305–306.

¹⁰⁶ Monitorul Oficial, nr. 13, 19 ianuarie 1924, p. 528.

¹⁰⁷ Monitorul Oficial, nr. 148, 10 iulie 1924, p. 930.

¹⁰⁸ Dacă în 1923 un dolar era în jur de 20 lei românești, atunci ar reieși suma de 81.250 \$ = 1.207.831,14 \$ în anul 2019.

La vremuri noi, îndeletniciri noi. În anul 1925, fiul lui Ștefan Gonata era cenzor al Casei de Credit a Agricultorilor din județele Lăpușna, Orhei, Bălți, Soroca, Tighina și Cetatea Albă¹⁰⁹. Casa a fost fondată chiar în același an¹¹⁰. La ședința din 14 martie 1926, el a fost reales cenzor pentru anul 1926¹¹¹, funcție pe care o deținea și în 1928¹¹². Observăm că moșierul de la Zberoaia se transformase într-un adevărat afacerist. Am mai aflat că deținea 30 de acțiuni în valoare de 30.000 lei la „Ceramica Klein, S.A.R., prima fabrică de țigle, teracotă, cărămizi și alte produse ceramice”¹¹³. La 1 august 1928, Petre Hinculov din Chișinău a pierdut mai multe chitanțe, printre care și una de 10.000 lei a lui Gheorghe Gonata. Tribunalul Lăpușna, prin decizia de la 10 septembrie același an, a declarat chitanțele pierdute nule¹¹⁴. Gheorghe era implicat și în proiecte caritabile, fiind membru al Societății de binefacere „Solidaritatea”, înregistrată în 1925, care avea ca scop „de a da copiilor membrilor ei și în special celor lipsiți de mijloace, ajutorul trebuitor la învățătură”¹¹⁵. Este unul dintre ctitorii bisericii de piatră din satul Zberoaia ridicată în timpul României Mari.

A fost căsătorit cu Natalia Gafencu. Împreună au avut o fiică, Natalia¹¹⁶. În anul 1927, fiica soților Gonata era deja decedată.

Ecaterina Gonata, sora lui Gheorghe, s-a căsătorit cu medicul Constantin Crăciunescu. Ea a sprijinit financiar Muzeul Agricol al Zemstvei Guberniale Basarabene, fondat în octombrie 1889¹¹⁷. Soțul, Constantin, era fiul lui Nicolae Crăciunescu. S-a născut la 27 mai 1873¹¹⁸. A urmat cursurile Academiei Imperiale Militare de Medicină. În anul 1896, fiind student în anul cinci, a plecat în Abisinia. A fost medic pe lângă negusul Menelik al II-lea, primind pentru meritele sale în domeniul medical ordinul Sfântul Stanislav în gradul III, medalia Crucea Roșie a Abisiniei și Ordinul Steaua Abisinei în gradul III. Constantin a absolvit Academia de Medicină la 8 noiembrie 1897 cu *magna cum laude*. A fost numit medic inferior la 30 noiembrie 1897, fiind avansat în grad la 7 iunie 1904.

În 1904–1905, făcând parte dintre membrii celei de-a doua expediții în Oceanul Pacific, Crăciunescu a ajuns și în Madagascar¹¹⁹. Medic superior ofițer pe

¹⁰⁹ Monitorul Oficial, nr. 46, 25 februarie 1926, p. 2391; Monitorul Oficial, nr. 53, 9 martie 1927, p. 3133.

¹¹⁰ Monitorul Oficial, nr. 87, 17 aprilie 1925, p. 4452.

¹¹¹ Monitorul Oficial, nr. 108, 16 mai 1926, p. 7136.

¹¹² Monitorul Oficial, partea a II-a, nr. 57, 11 martie 1928, p. 3394.

¹¹³ Monitorul Oficial, nr. 188, 26 august 1927, p. 11433. Gheorghe Gonata a participat la ședința societății din 18 septembrie 1927 (Monitorul Oficial, nr. 269, 4 decembrie 1927, p. 16399).

¹¹⁴ Monitorul Oficial, partea I, nr. 215, 28 septembrie 1928, p. 8059.

¹¹⁵ Monitorul Oficial, nr. 245, 2 noiembrie 1926, p. 16763.

¹¹⁶ V.V. Morozan, *Бессарабия*, p. 109.

¹¹⁷ Gianina Cristina Chirilă, *Evoluția muzeelor și preocupărilor muzeistice până la Primul Război Mondial*, în „Acta Moldaviae Meridionalis”, 2004–2006, XXV–XXVII, p. 39.

¹¹⁸ Cercetare în teren, piatra de mormânt.

¹¹⁹ A.V. Kozvonin, *Вклад русских моряков в африканистику: свидетельства участников Второй тихоокеанской эскадры (1904–1905 гг.)*, în vol. *Елагинские чтения*, vol. VII, Sankt-Petersburg, 2014, p. 25.

bronenosițul Navarin, a decedat în bătălia din Strâmtoarea Tsushima, din mai 1905¹²⁰. Nu putem spune cu certitudine dacă soția acestuia, Ecaterina Gonata, a rămas văduvă până spre sfârșitul vieții sau s-a recăsătorit.

În anul 1927, familia Gonata a fost încercată de o tragedie enormă. În seara zilei de 26 iulie¹²¹ (deși anterior bănuisem că întâmplarea a avut loc pe 25 iulie, conform unor relatări orale¹²²), la conacul din Zberoaia s-au adunat rudele și prietenii familiei. La cină era prezentă Paulina, fiul ei, Nicolae Gafencu, un tânăr talentat, școlit la Școala Politehnică de la Liège, născut la 23 februarie 1902¹²³, și soția acestuia, tânăra Elena, fiica generalului Brăiescu. Se spune că ar fi fost în jur de 20 de oaspeți¹²⁴. Nicolae era considerat moștenitorul familiei. Lui avea să-i revină întreaga avere.

Pentru masa de seară au fost pregătite și clătite¹²⁵. Din greșeală însă, Paulina Gafencu a dat bucătarului să pună în aluat pulbere de arsenic, crezând că era făină de hrișcă. Pulberea fusese cumpărată de boier pentru uciderea șobolanilor și se afla alături de cele trebuincioase la prepararea bucatelor. Teribilă greșeală. Doar trei fete, nepoatele boierului, nu au gustat clătitele astfel preparate. În pofida faptului că și-au dat seama de gustul ciudat al desertului, unii dintre comeseni au continuat festinul. Prima care a simțit dureri trupești a fost sora lui Gheorghe Gonata, Paulina, urmată de soțul ei. Într-un sfârșit, toți cei prezenți și care au gustat clătitele otrăvite se văitau în chinuri groaznice. Doi argați au fost trimiși în grabă să găsească un medic. La Răducăneni era imposibil de ajuns. Prutul se revărsase. Ceilalți medici din preajmă erau plecați la Chișinău. În ziua următoare, la orele 6 dimineața, se înregistra primul deces. Paulina Gonata a fost răpusă de otrăvă. A urmat tânăra Elena Gafencu, de doar 21 de ani, nora Paulinei. La orele 12 a murit și Nicolae¹²⁶. În aceeași zi, pretorul de Nisporeni a comunicat prefecturii județului primele informații despre groaznica întâmplare. Reieșea atunci că decedaseră 5 persoane, 12 aflându-se încă în chinuri grozave. Vor fi șase victime, printre ei aflându-se și Vladimir Milian, 52 de ani, fost procuror de curte la Odessa, Maria Vitova, 50 de ani și Maria Suhacova, 40 de ani.

În seara zilei de 27 iulie, satul „fierbea”. Curtea conacului era plină de lume. În sufragerie erau așezate trupurile celor șase. Între timp, la locul faptei au

¹²⁰ Igor Bunici, *В огне войн и переворотов. Роман в двух книгах*, cartea a II-a, Rostov pe Don, 1995, p. 155.

¹²¹ Data este confirmată de relatările oficiale. În ziarul „Adevărul” s-a notat, la 28 iulie, că „vestea grozavei întâmplări a fost comunicată eri, la orele 11 dimineața, prefecturii județului, printr-o telegramă laconică” (T. *Groaznica nenorocire din Zbieroaia*, în *Adevărul*, nr. 13377, anul 40, 29 iulie 1927, p. 3).

¹²² Mihai Anatolii Ciobanu, *In the shadow of silence*, p. 27. Este ciudat însă un alt aspect. Gazetarul de la „Adevărul” a consemnat că „Pentru masa de Luni seara, răposata Olina Gafenco...” (T. *Groaznica nenorocire*, p. 3). Or, în realitate, în 1927, 26 iulie a căzut marți, nu luni. Informațiile oficiale par a fi cele corecte, în contextul în care soclul crucii de la cavoul familiei Gafencu de la Zberoaia confirmă aceste date.

¹²³ Cercetare în teren, mormântul de la Zberoaia.

¹²⁴ Idem, *După sguduitorarea dramă*, p. 3.

¹²⁵ *Ibidem*; idem, *Groaznica nenorocire*, p. 3.

¹²⁶ *Ibidem*; idem, *După sguduitorarea dramă*, p. 3.

ajuns și rudele comesenilor, notarul Gafencu, cei din familia Leonard, Brăieștii. Se citeau tropare. Toată suflarea credea că familia Gonata era urmărită de un blestem. Unica lor fiică a decedat bolnavă, iar bătrânul Gonata a fost împușcat de un nebun cu două focuri de armă. Rănit grav, semnele întâmplării au rămas vizibile¹²⁷. Soția s-a retras de la Zberoaia și trăia la Chișinău¹²⁸. Reporterul ziarului „Adevărul”, întrebându-l pe moș Visarion despre cele întâmplate, a aflat că „Au murit toți! Și conașu Colea și cocoana bătrână și duduca Lialia. Îi jale mare la conac; pe boerul cel bătrân l-o scăpa Dumnezeu, dar să te uiți la el, e negru ca pământul”¹²⁹. Chiar Gheorghe Gonata declarase: „Mă urmărește o fatalitate implacabilă. Sunt hotărât să vând totul și să plec de aici. Locurile acestea nu-mi vorbesc decât de nenorociri”. Mai aflăm că la conac a sosit totuși un medic, Dimitrie de la Răducăneni¹³⁰.

Dacă ar fi să credem cele relatate în ziarele vremii, dintre cele șase victime, patru au fost înmormântate la Zberoaia, în cavoul familiei Gonata, iar alte două au fost duse la Chișinău¹³¹, printre care se afla și Elena, soția lui Nicolae¹³². Nicolae și mama sa, Paulina, au fost înmormântați într-un mormânt comun, la câțiva pași de cavoul familiei Gonata. Nu știm de ce s-a optat pentru acest loc. Mormântul însă nu mai există. S-a păstrat doar soclul unei cruci.

Seniorul medieval de la Zberoaia, după cum îi mai spuneau unii, a mai trăit aproape un an, decedând în mai 1928. A fost înmormântat la Chișinău¹³³. Ecaterina Crăciunescu a rămas singură la conacul din Zberoaia. Este cea de la care Gheorghe Bezviconi a cerut, în 1940, unele informații despre neamul din care făcea parte pentru a fi trecute în lucrarea sa despre boierimea Basarabiei¹³⁴.

Natalia Gonata, soția lui Gheorghe, locuia la Chișinău, pe stradela Stibicov nr. 4¹³⁵. Era însă plină de datorii, căci s-a împrumutat în 1930 cu suma de 575.000 lei de la Societatea Civilă de Credit Funciar Urban din București, garantând cu imobilul din Chișinău. În anul 1932, fiindcă nu și-au mai primit banii, membrii Societății cereau scoaterea la licitație a imobilului. Asupra garanției existau însă și alte sarcini ipotecare. O ipotecă în sumă de 249.550 lei, pe termen de un an, cu începere de la 10 august 1929, cu dobândă de 8%, în favoarea Mariei și a lui Mihail Stoianov, la care se adăugau comandamentul pentru suma de 38.000 lei și dobânda de 18% anuale, începând cu 2 martie 1931, 3.800 lei cheltuieli avocat și 1.900 lei speze de judecată datorate aceluiași Stoianov. Casa a fost scoasă la licitație¹³⁶. Din neștiute motive însă obiectul licitat nu a mai fost vândut.

¹²⁷ *Ibidem*.

¹²⁸ Idem, *Groaznica nenorocire*, p. 3; idem, *După sguđuitorarea dramă*, p. 3.

¹²⁹ *Ibidem*.

¹³⁰ *Ibidem*.

¹³¹ Idem, *Groaznica nenorocire*, p. 3; idem, *După sguđuitorarea dramă*, p. 3.

¹³² *Ibidem*.

¹³³ V.V. Morozan, *Бессарабия*, p. 109.

¹³⁴ Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei*, p. 113, nota 7.

¹³⁵ Monitorul Oficial, partea I, nr. 70, 25 martie 1937, p. 3012. Același anunț apare și în aprilie 1936 (Monitorul Oficial, partea I, nr. 79, 3 aprilie 1936, p. 3050), dar și în luna august a aceluiași an (Monitorul, partea I, nr. 189, 17 august 1936, p. 6966).

¹³⁶ Monitorul Oficial, partea a II-a, nr. 177, 30 iulie 1932, p. 7073–7074.

La 7 iulie 1937, a fost organizată o nouă licitație¹³⁷. Nici de această dată însă casa nu a fost înstrăinată, căci se știe că Natalia era proprietara imobilului disputat și în anul 1940. Credem că este clădirea de pe actuala stradă Constantin Stere nr. 8 din Chișinău, ridicată la începutul secolului al XX-lea: „alcătuită dintr-un parter, cu planul rectangular, cu fațada aliniată la linia roșie a străzii. Fațada principală este asimetrică, cu patru axe, dintre care trei sunt goluri de ferestre și una – o ușă de intrare, amplasată central-lateral. Arhitectura este influențată de stilul modern”¹³⁸.

În anul 1936, nu știm exact pentru ce merite, cel mai probabil poate fi vorba despre unele acțiuni caritabile și culturale, Natalia a primit Ordinul Coroana României în grad de cavaler¹³⁹. A decedat la București în 1949, fiind înmormântată la cimitirul Izvorul Nou¹⁴⁰.

În studiul nostru am urmărit istoria neamului Gonata începând cu 1791, anul nașterii lui Constantin, grec din Thessaloniki. Acesta a fugit în Țara Românească și apoi s-a stabilit cu traiul în Moldova. Face și el parte dintr-un proces mai larg, în care grecii sosiți la Iași se chiverniseau prin aceste locuri și ajungeau la boierie. Ei sunt ciocoi, învederați de unii, ajutați de alții. Un lucru este cert, Constantin Gonata s-a integrat în societatea moldovenească și a ajuns, în cele din urmă, nobil basarabean, supus al țarului tuturor Rusiilor. Fiul său, Ștefan, nu mai era grec, ci român convins. O transformare radicală în scurgerea unei singure generații. Prin Ștefan Gonata neamul a ajuns cunoscut. Academician, viticultor, filantrop, boierul de la Zberoaia a știut să adune și averi considerabile. Dovada incontestabilă este conacul ridicat la porunca sa. Fiul acestuia, Gheorghe, a fost apropiat al unor intelectuali basarabeni precum Paul Gore. Tragedia din 1927 a decis, se pare, viitorul neamului. În 1940, la conacul din Zberoaia se mai afla Ecaterina Crăciunescu, născută Gonata. Nu știm ce s-a întâmplat cu ea și nici dacă a reușit să fugă din calea urgiei războiului. Imaginea actuală a conacului acestui neam și a parcului din jur este exemplul decadenței unei întregi societăți. Am putea spune că experimentul „homo sovieticus” a reușit!

SIGLE

RI = Revista Istorică

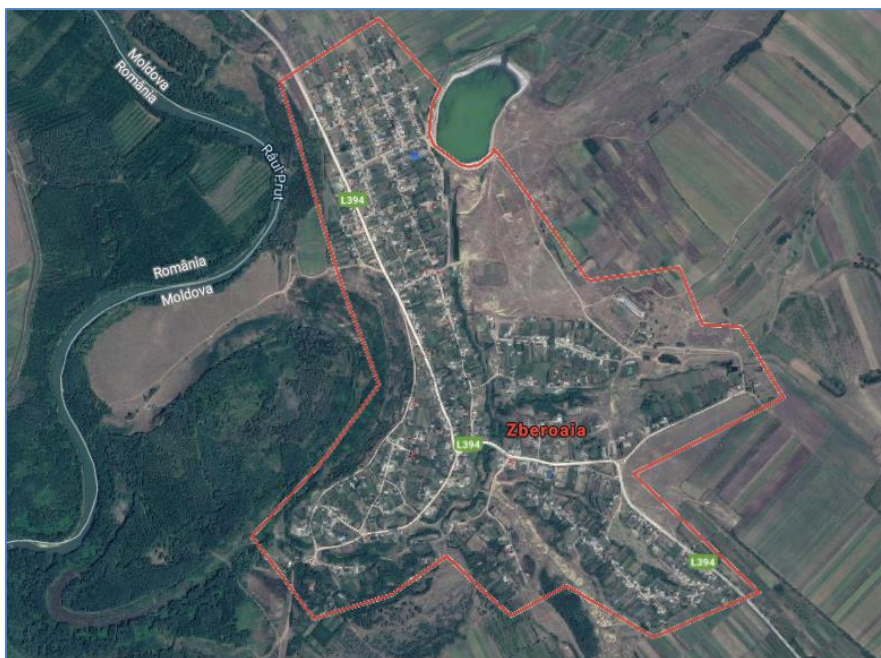
ARMSL = Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare

¹³⁷ Monitorul Oficial, partea a II-a, nr. 70, 25 martie 1937, p. 3147–3148.

¹³⁸ *Casă individuală*, online: <http://www.monument.sit.md/constantin-steres/8/> (12/04/2019).

¹³⁹ Monitorul Oficial, partea I, nr. 267, 15 noiembrie 1936, p. 9736–9737.

¹⁴⁰ Gheorghe Bezviconi, *Necropola capitalei*, București, 1972, p. 146.

Moșia satului Zberoaia în prezent

Detaliu. Conacul, în centru, și parcul din jur

Fig. 2. Cavoul familiei Gonata

Fig. 2. Detaliu despre Constantin Gonata

**Fig. 3. Mormântul familiei Gafencu:
Nicolae și Paulina**

Fig. 4. Detaliu: Paulina Gafencu

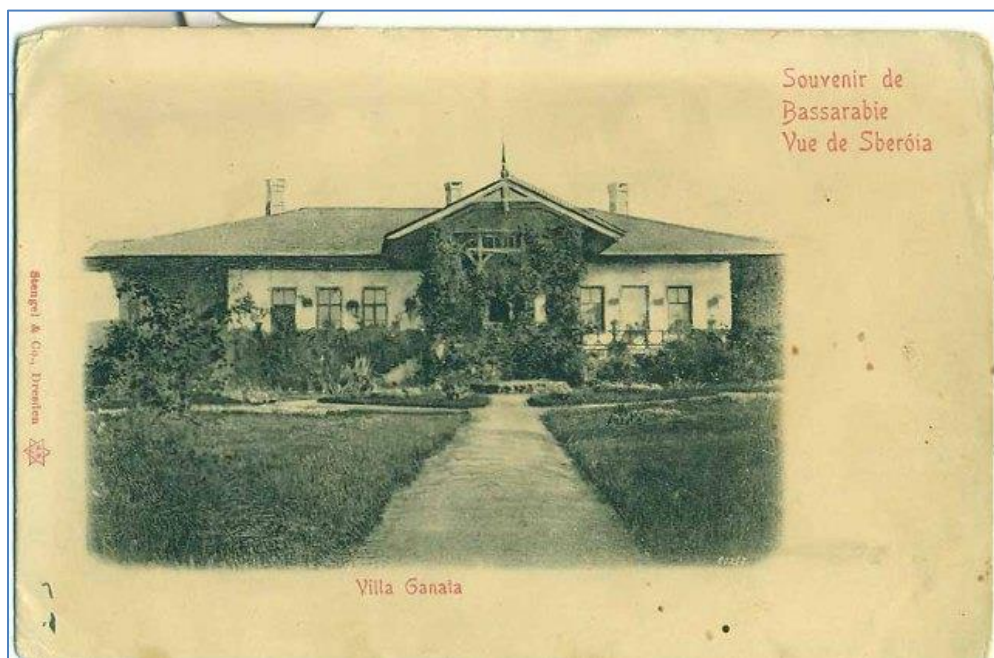

Fig. 5. Conacul familiei. Carte poștală (perioada interbelică)

Fig. 6. Conacul familiei

Fig. 7. Conac. Detaliu

Fig. 8. Conacul Gonata. Holul principal

Fig. 9. Conacul. Acoperișul căzut

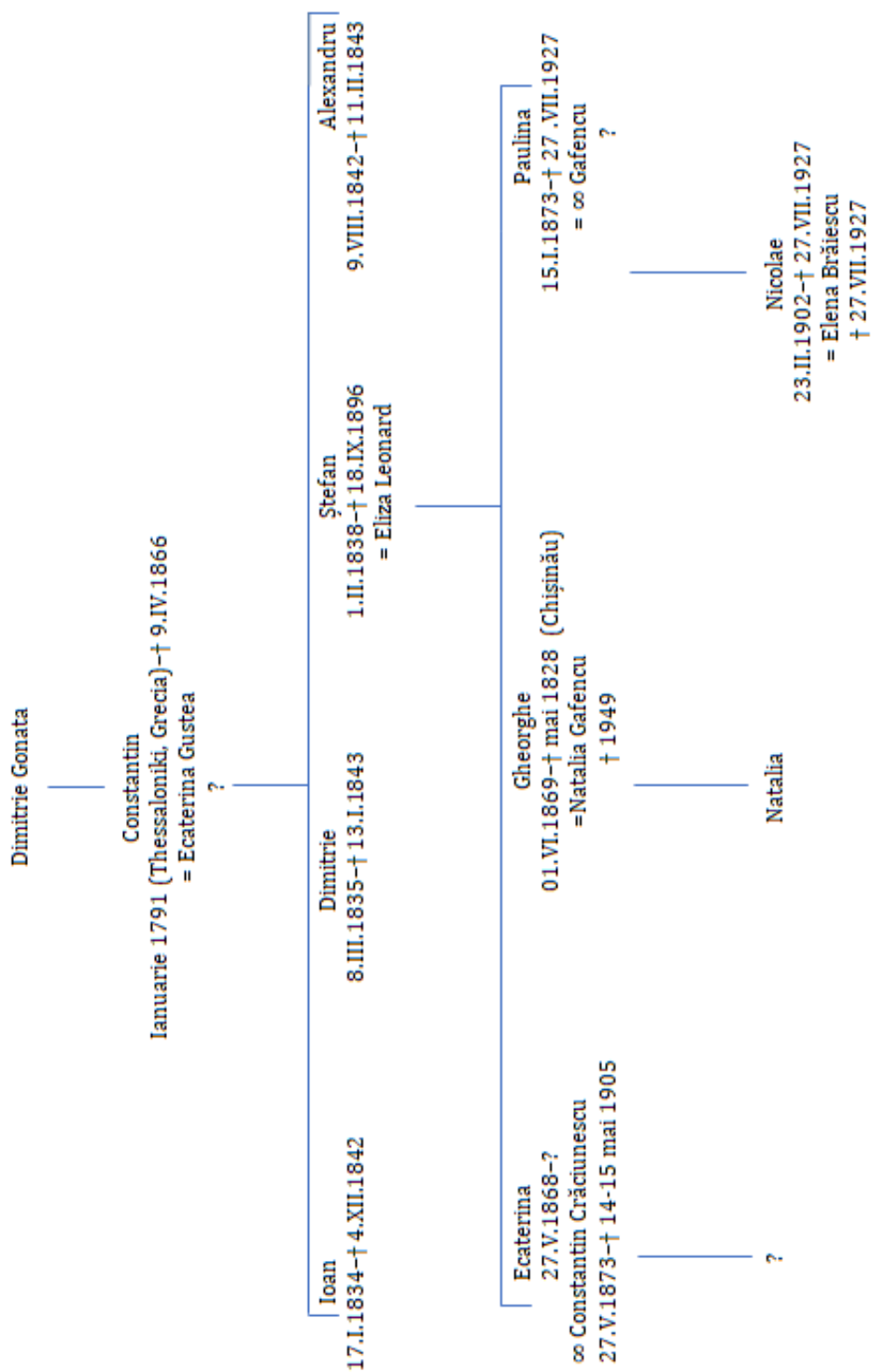
Fig. 10. Conac. Interior

Fig. 11. Mormântul lui Constantin Crăciunescu

Fig. 12. Cadă de la conac

NEAMUL DUMBRAVĂ ȘI „BĂTRÂNII” SĂI*

Anișoara TRINCĂ-BURUIANĂ

Situat pe aceeași vatră de astăzi, la limita dintre județele (foste ținuturi) Vaslui și Iași, satul Pocreaca dăinuie de peste jumătate de mileniu. În partea sudică, până la limita cu moșia Pribești era siliștea Popești. Erau cele două așezări de pe moșia Popești cu poieni, prisăci, livezi, fânețe și pădure „preîndestulă”. Diferite documente de arhivă și unele publicate în volume de documente și cataloage descriu moșia Popești situată între obârșia pârâului Vaslui(eț), din dealurile acoperite de Codrii Iașilor, urmând valea pârâului până în hotarul moșiei Pribești, iar din apa Vaslui(eț)ului, spre apus, până în hotarul moșiei Mănăstirii Dobrovăț¹.

Documentele cercetate de istorici, atestă existența satelor din zona văii Crasnei, din județul Vaslui, în vremea primilor voievozi ai Moldovei². Moșia Popești a fost stăpânită de mari dregători domnești și de unii urmași ai acestora. Astfel, la începutul veacului al XV-lea, Ivan Damianovici devenise stăpân pe satele de pe valea Cuțitnei, Dobrovățului și Vasluiului, de la obârșiile lor până în locul unde se află astăzi Codăieștii, printr-un uric emis de voievodul Alexandru cel Bun (1400-1432), menționat în anii 1499 și 1503, când *nepoatele lui Ivan Damianovici au vândut a lor dreaptă ocină dintru a lor drept uric din uricul și dresul moșului lor Ivan Damianovici, ce a avut el dela Alexandru voevod (...) voievodului Ștefan cel Mare, care le-a cumpărat pentru a le dăruî Mănăstirilor Schimbarea la Față și Pogorârea Sfântului Duh din Dobrovăț. Se arăta credința domniei mele de mai sus scrisă, Ștefan voevod*³.

Hotarul de nord-est și est a moșiei Mănăstirii Dobrovăț cu moșia Popești a fost stabilit *până deasupra Vasluiului, la un teiu mare înșămnat, aproape de drumul ce vine din Bucium (...) la vale până la Poiana lui Andrieș (...), și iarăși pe deasupra dumbrăvii până unde se încrucișează drumurile pe valea Pribeștilor, la*

* Comunicare susținută la 8 septembrie 2015, în ședința Comisiei Naționale de Genealogie, Heraldică și Sigilografie, Filiala Iași a Academiei Române.

¹ SJAN, Iași, Divanul Domnesc, dosar 1/1832, f. 26r.; Judecătoria Vaslui, dosar 205/1845, f. 54r; Th. Codrescu, *Uricariul*, XX, p. 307; *Catalogul de documente din Arhivele Statului Iași, Moldova (1398-1595) (CDMold.)*, nr. 399, p. 168; nr. 865, p. 338; nr.1286, p. 476; *Catalogul documentelor moldovenești din Arhivele Istorice Centrale (1387-1620) (CDM)*, București, 1957, I, nr. 575, p. 152-153.

² Mihai Costăchescu, *Documente Moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I, Iași, Editura „Viața Românească”, 1931, p. 35: „Satele din acest uric sânt cel puțin tot atât de vechi ca și descălecarea”; p. 52: „Numele pâraielor Crasna și Sărata sânt străvechi”; p. 453: „Regiunea aceasta a Crasnei e locuită din adâncă vechime”.

³ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913, p. 241-244; Alexandru Gonța, *Studii de istorie medievală. Texte selectate și pregătite pentru tipar* de Maria Magdalena Székely și Ștefan S. Gorovei, Iași, Editura „Dosoftei”, 1998, p. 197-202.

*un stejar înșămnat (...), matca Vasluiului*⁴.

Pe când voievodul cumpăra satele de pe valea Cuțitnei și Dobrovățului, marele logofăt, Ion Tăutu, stăpânea pe valea Vasluiului moșia Popești cu cele două siliști⁵. Istoricul Mihai Costăchescu afirma că satul Popești „a fost și al neamului Tăutu” și „își trage numele” de la Stan Popovici (mențione, februarie 1400), poate „același cu Stan Preușescu”⁶. Satul Pocreaca a fost numit, conform tradiției, după numele întemeietorului, Pocrea (Pocriș), unul din primii locuitori⁷.

Moșia Popești a fost stăpânită până la 1560 de urmașii marelui logofăt Ion Tăutu: fiica sa cu soțul ei, Toader diac și logofăt; nepoata Odochia, căsătorită Huhulea (călugărită Dionisia) cu „uric de danie ce a avut Tăutul de la Ștefan voievod cel Bătrân”, dar fiul Odochiei, paharnic(el)ul Lupu Huhulea, „le-a pierdut când s-a ridicat împotriva domnului când și-a pierdut și viața”⁸. Lupu Huhulea, presupus pretendent la scaunul domnesc, participase la un complot împotriva lui Alexandru Lăpușneanu; la 13 aprilie 1560, domnul a dăruit moșia Popești Mănăstirii Râșca. În 1570, Bogdan voievod, fiul lui vodă Lăpușneanu, a întărit dania făcută Mănăstirii Râșca⁹.

Moștenitorii lui Lupu nu au renunțat la stăpânirea moșiei. Când tronul Moldovei era ocupat de următorii domni, sora lui Lupu Huhulea, Agafia, folosind dreptul ei de moștenire, a vândut prisaca din Piscul Cornilor, la nord de Mănăstirea Trestiana, monahului Theodor de la Mănăstirea Galata¹⁰. La 8 mai 1587, Petru voievod a emis uric de stăpânire monahului pe locul prisăcii¹¹. Vânzarea prisăcii a marcat începutul fărâmițării moșiei. Unii descendenți ai Agafiei au procedat la fel. Moșia a rămas în stăpânirea fiicei ei, Irina, căsătorită Ghenghea, apoi a nepoatei Nastasia, a strănepoatei Candachia cu soțul ei, Grigore Hermeziu, până la 1635, anul când Hermeziu a vândut altă prisacă, în partea de est a moșiei Popești lui Petrișor aprodul¹². Peste doi ani, Grigore Hermeziu a vândut și prisaca din sudul satului Popești, lângă Pribești, aprodului Pătrașcu Mișcul (Mașcău)¹³. În 1639, el era

⁴ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 242.

⁵ Th. Codrescu, *Uricariul*, XX, p. 248. C. Cihodaru, *Constatări în legătură cu proprietatea feudală în Moldova*, în *Studii și cercetări științifice*, seria istorie, Iași, Editura Academiei Române, 1961, p. 53.

⁶ Mihai Costăchescu, supliment la *Documentele lui Ștefan cel Mare* de I. Bogdan, Iași, 1933, p. 263; p. 269.

⁷ Biblioteca Academiei Române (BAR), *Manuscrisul* nr. 827, f. 24v. Un document din 7 aprilie 1815 afirma: *este satul a cărui numire s-au luat de pe un pîrâu și de pe o vale ce-i zice Pocriaca*.

⁸ *CDMold* (1398-1595), nr. 865, p. 338.

⁹ *Ibidem*, nr. 938, p. 362.

¹⁰ C. A. Stoide, *Frământări în societatea moldovenească în mijlocul secolului al XVI-lea*, în AIIA, „A. D. Xenopol”, Iași, XI, 1974, p. 88.

¹¹ *CDMold* (1398-1595), nr. 1313, p. 484.

¹² BAR, *Manuscrisul* nr. 827, f. 5r. Grigore Hermeziu a răscumpărat locul, înainte de a vinde întreaga moșie. Ion Bianu, *Catalogul manuscrisurilor românești*, III, Craiova, 1931, p. 305.

¹³ *CDM*, II (1621-1652), nr. 1204, p. 252. BAR, *Mss.* nr. 827, f. 5v. f. 30r; *La 1640 sept. 18, Vasile voievod: Popa Grigore Susan, Gavriță Susan aprod, Dumbravă Giosan și Isac*

în conflict cu răzeșii de Pribești, pentru locul de la limita celor două moșii vândut lui Pătrașcu Mișcul; în anul următor, hotarul a fost restabilit și, la 8 februarie 1642, domnul a întărit stăpânirea locului prisăcii lui Pătrașcu Mișcul aprod¹⁴. La intervenția mănăstirii, la 18 octombrie 1642, „Vasile voievod întărește Mănăstirii Râșca satul Popești, de la obârșia pârâului Vaslui pentru care s-a judecat cu Grigore Hermeziul și neamul lui, pentru că acest sat îl avea danie de la Alexandru vodă și Bogdan vodă. Gavril Mateiaș mare logofăt”¹⁵.

Moșia le fusese luată a treia oară de domnie, dar Grigore Hermeziu nu a renunțat la drepturile sale; a răscumpărat prisaca de la Petrișor aprodul și a lăsat moșia în grija lui Isac din Pribești (în schimbul unei sume de bani), pregătind răscumpărarea întregii moșii. La 1643, februarie 8, la judecată, el recunoaște învoiala cu Isac, dar Pătrașcu Mișcul, nemulțumit de înțelegerea lor, revine cu jalbă și domnul a întărit stăpânirea acestuia pe locul ce-l avusese cumpărat, în urmă cu șapte ani¹⁶. Era a treia oară când Pătrașcu Mișcul primea întărire de stăpânire a aceluiași loc - prisaca din sudul satului Popești. Dovada că Hermeziu răscumpăraseră moșia este faptul că avusese dreptul de a o vinde, astfel că Vasile voievod întărește lui Isac din Pribești, la 12 mai 1642, cu siliștea „Popești, țin(u)tul Vaslui din capătul pârâului Vaslui, și altă siliște lângă același hotar, anumi Pocreaca, cu locuri de moară întru același pârâu al Vasluiului și cu loc de prisacă din sus de mănăstire Trestiana în poiană deasupra Vasluiului”, cumpărată de la Grigore Hermeziu și rudele sale, pentru 200 de galbeni ungurești¹⁷.

Astfel, la 12 mai 1647, urmașii marelui logofăt Ion Tăutu, au ieșit din stăpânirea moșiei Popești.

Cumpărătorii își întăreau stăpânirea; astfel, la 1652, locul prisăcii aflat „mai sus de Mănăstirea Trestiana” (cumpărat de fostul monah Theodor și lăsat Mănăstirii Galata), era vândut de egumenul Chesarie cu alți doi monahi lui Pătrașcu rotarul¹⁸. Înrudit cu răzeșii, Pătrașcu rotarul relua stăpânirea locului prisăcii din Piscul Cornilor. Noua denumire „Crângul lui Pătrașcu”, toponim păstrat în memoria orală, este însemnat pe hartă, la est de Dumitreștii Gălății¹⁹.

Mijlocean s-au pârât cu Grigore Hermezău din sat din Tăutești pentru o bucată de loc din Pribești, Vaslui, Th. Codrescu, op. cit., XX, p. 273-274.

¹⁴ N. Iorga, *op. cit.*, VI, p. 56-57.

¹⁵ CDM, II (1621-1652), nr. 1642, p. 331.

¹⁶ BAR, Mss. nr. 827, f. 5v.; DRH, A. Moldova, vol. XXVII (1643-1644), întocmit de Petronel Zahariuc, Cătălina Chelcu, Marius Chelcu, Silviu Văcaru, Nistor Ciocan, Dumitru Ciurea, București, 2005, nr. 23, p. 27

¹⁷ DRH, A. Moldova, vol. XXVI (1641-1642), întocmit de I. Caproșu, București, 2003, nr. 455, p. 387; răzeșii plastografiaseră documentul, adăugând cifra 5, adică 7155 (1647) în loc de 7150 (1642), potrivit copiei documentului din 14 noiembrie 1851. Pentru alte informații, v. și Lucian-Valeriu Lefter, *O spiță genealogică a familiei Huhulea*, în „Prutul”, s.n., anul VIII (XVII), nr. 2(62) / 2018, p. 81-85. Datat 12 mai 1647, documentul a fost publicat de Th. Codrescu, *op. cit.*, XXIII, p. 206-208; *ibidem*, XX, p. 276-277.

¹⁸ N. Iorga, *Studii și Documente*, VI, București, 1904, p. 61-„pentru niște cocii și cară și 20 de stupi de treaba mănăstirii”.

¹⁹ SJAN, Iași, Judecătoria Vaslui, dosar 32/1837, f. 13r.: Măriuța, soția lui Costandin Rotaru, era nepoata lui Silvestru Bogdaproste; Th. Codrescu, *op. cit.*, XX, p. 281: la 1762, nepoții lui

După ce capitala Moldovei a fost stabilită la Iași, în timpul domniei lui Alexandru Lăpușeanu, următorii domni și dregătorii lor au cumpărat moșii în apropiere.

La 1659, fostul spătar Darie a cumpărat de la urmașii lui Ifrim Roșca o parte din moșia Popești și Pocreaca. Unul din martori a fost Dumbravă Giosanul, răzeș din Pribești²⁰. La 2 februarie 1667, „Gavril cu frații lui, feciorii lui Dumbravă, stăpâni pe părți de pământ din Pribești și din Gioseni”, le schimbau cu Darie pentru Poiana lui Andrieș, din locul unde să sfârșește hotaru(l) Pribeștilor de cătră hotar(ul) Dobrovățului, în hotarul moșiei Popești și Pocreaca²¹. Înainte de 1667, la bătrânețe, Isac lăsase nepoților de frate (Ștefan) și de soră (Marica) partea lui de moșie²². Prin schimbul părților de pământ, feciorii lui Dumbravă au dorit să prevină intrarea lui Darie în moșia Popești, dar la 24 februarie 1667, fostul spătar a cumpărat și de la fiii Maricăi, părțile de moșie moștenite de la unchiul lor²³.

Dumbravă Giosanul, menționat într-un manuscris din arhivele Academiei Române, era fratele Tudorii Isăceasa. Tudora era, așadar, născută Dumbravă. Soții Isac cumpăraseră moșia, dar neavând copii, l-au înfiat pe Grigoraș, fiul lui Dumbravă Giosanul²⁴. Luând nepotul de fecior, pentru a le fi de ajutor și de sprijin la bătrânețe, au adus mulțumirea lor lui Dumnezeu, „Bog-da-prosti”, sintagmă devenită supranume pentru băiat. În tradiția populară s-a păstrat o legendă privind preluarea acestui nume - un obicei practicat pentru a însănătoși un copil bolnav²⁵. Dar Grigoraș era sănătos și a devenit un om vrednic. Mai întâi, o fi fost numit „Bogdaprote” de ai săi, fiind considerat „norocos”- ocrotit și înzestrat de două rânduri de părinți.

Rămasă văduvă, Tudora avea partea ei de moșie. Ajunsă la bătrânețe, ea și-a făcut diata prin care a dat partea ei fraților - Dumbravă Giosanul, Isăcuț și surorii Chelsia. Pregătise și „darul” promis lui Grigor(aș)e, cuprins în diata gândită și scrisă de ea, cum mărturisește (sau de unul din preoții martori, dar cu voia și hotărârea ei), astfel: *Eu, adică Tudora Isăceasă scriu și mărturisăsc cu sufletu meu, precum dau ocina și moșie dreaptă ce am avut cu soțul meu, cu Isac cumpărătură din preună; deci neavîndu noi feciori, soțul meu ș-au dat parte(a) nepoților lui, iar eu, Tudora parte(a) me o am (a) împăr(ți) pe patru fraț(i): eu îmi iau partea și o dau nepotului meu, Grigori și fecior, că l-am dus să fie și la casa me cu soțul meu, Isac. Și m-am ținut cu dânsul păr' acum la moarti, deci iată că-i dau parte lui Grigori și la parte(a) tătâne-său încă să aibă parti cu cie fraț(i). Iar parte(a) ce i-o dau să's hrănească, iar la moarte(a) lui sau și la viață, neputându-o țane, să o*

Pătrașcu rotarul, Toader vânător domnesc și Andrei porușnic, arătau zapisul păstrat de la Chesarie prin care aveau dreptul de a stăpâni locul unde părinții lor și ei și-au făcut „casă, curățituri și poieni”; Vasile Chirica și Marcel Tanasachi, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, II, Iași, 1985, p. 357, harta actualei comune Schitu Duca, județul Iași.

²⁰ N. Iorga, *op. cit.*, VI, p. 57.

²¹ BAR, *Mss.* nr. 827, f. 31v. I. Bianu, *op. cit.*, p. 307.

²² I. Bianu, *op. cit.*, p. 307; BAR, *Mss.* nr. 827, f. 5v., f. 31r.

²³ N. Iorga, *op. cit.*, VI, p. 57; CDM, III (1653-1675), nr. 1443, p. 312.

²⁴ BAR, *Mss.* nr. 827, f. 10v.; f. 31 v.

²⁵ Mihai Răzvan Ungureanu, *Cîteva aspecte ale regimului asimilării confesionale în Moldova, genealogii de botezați* în „Arhiva genealogică”, nr. 1- 2, 1994, p. 232.

de(i)e sfintei mănăstiri Trestienii, iar celi trii părț(i) le dau celor trii fraț(i), anumi lui Dumbravă, frate și lui Isăcuț, frate și Chelsăi suroră-mi să fie în veci danie lor și feciorilor lor, iar fecior(ul) meu Grigori, nedând parte(a) de la mine sfintei mănăstiri sau întorcând cia fraț(i) sau cu verii lor să fie ne(i)ertat de Dumnezeu și de Maica Precista și de mine, să fie afurisit de 318 oteț(i) și ca bazonie; și la această scrisoare s-au pri(le)juit și mulți oameni buni. 1671, decembrie: ieromonah Itroci ot Căpriana, eu popa Ioan ot Pribești, Nicon er(o)monah ot Trestiana, Gheorghe Costrul, Mihăilă, Ștefan, Grigoraș²⁶.

Începând cu această dată, Dumbravă Giosanul a devenit răzeș de moșia Popești și Pocreaca. El a fost „bătrânul” din rădăcina căruia au urmat trei din feciorii săi, întemeietori a trei spițe de neam²⁷:

1. Gavril Dumbravă, zis Cumpănă. Soția lui s-a numit Catrina. Urmașii l-au numit „bătrânul Cumpănescu”²⁸. La început, au stăpânit partea sudică a moșiei. Fiii lor au fost: Andrei (Andronicu) Dumbravă, Vasile Cumpănă și Stratulat. După numele preluat de fiul Vasile, mama lor, Catrina, era născută Cumpănă, nume întâlnit în multe sate din ținuturile sudice ale Moldovei.

2. Grigore Bogdaproste a devenit „bătrânul Bogdaproste”²⁹. Soția lui se numea Maria? Stăpâneau partea nordică a moșiei. Au avut șase feciori și trei fiice: Costandin Bogdaproste (Costul clucer), Ștefan V(v)ătaful Bogdaproste, Vasile Florea Bogdaproste, Ion Bogdaproste, Vasâlca (după căsătorie, Obreja), Silvestru (Sălăvăstru) Bogdaproste porușnic, Marina (căsătorită Nistor, apoi Tobol), Grigore Hortolomei și Floarea³⁰.

3. Toader Spănu, numit de urmași „bătrânul Spănescu”, a stăpânit mijlocul moșiei- părțile numite „Pârliți și Broticești”. Feciorii săi au fost: Gheorghe Spănu, Miron Spănu și Ioan Spănu. Descendenții lor au vândut pământul ce le revenise³¹.

4. Apostol, devenit preotul Apostu, slujea la Mănăstirea Trestiana. A fost menționat în 1667, fiind unul din „feciorii lui Dumbravă”³².

5. Fiica Maria (Ileana) era, poate, deja „așezată” în Pribești, unde Tudora amintise de ocina ei, desigur, din Dumbrăvești, pentru că nu e menționată în alte documente ale moșiei Popești și Pocreaca³³.

Schimbul părților de pământ făcut de feciorii lui Dumbravă dovedește

²⁶ BAR, *Mss.* nr. 827, f. 31v.

²⁷ SJAN, Iași, Tribunalul Vaslui, dosar 65/1845, f. 5r; dosar 38/1837, f. 322r.

²⁸ *Ibidem*, dosar 187/1843, f. 12r.

²⁹ Th. Codrescu, *op.cit.*, XXIV, p. 398. Divanul Domnesc, dosar 188/1843, f. 15r.

³⁰ Th. Codrescu, *op. cit.*, XXII, p. 187: Zamfirița Roset menționa „boierii din Pribești”, anume, „Darie spătar, Costul clucer i Ion sătrar”. N. Iorga, *op. cit.*, VI, capitolul III, *Poieni*, nr 23, p. 61: Costul clucer era fiul Mariei, soră cu Lupul a cărui fiică, Tofana, era soția lui Costandin, vânătorul gospod (la 1719). Dacă Maria era mama Costului clucer (același? menționat a fi fost boier în Pribești), frate cu Ștefan Vătaful ș.a., fiii lui Grigore Bogdaproste, înseamnă că Maria era soția lui Grigore (tatăl lor).

³¹ SJAN, Iași, Tribunalul Vaslui, dosar 65/1845, f. 5r.; f. 28r.; f. 42r. Judecătoria Vaslui, dosar 32/1837, f. 65v.

³² BAR, *Mss.* nr. 827, f. 19v., 31r., f. 45r.

³³ *Ibidem*, f. 10 v. (era numită Maria, singura fiică); f. 31r. (era numită Ileana).

faptul că ei intraseră în hotarul stăpânit de unchiul și mătușa lor, Tudora. Un plan pare a fi fost gândit. De ce cumpărau răzeșii din Pribești moșie mai mare, căutând alte locuri de trai? Neamul li se înmulțise și se depărtau de marile proprietăți, unde ei nu se puteau extinde? Casa Roset din Pribești cumpăra noi părți de moșie. Isac și soția lui, Tudora, au cumpărat moșia, pentru că Grigore Hermeziu se hotărâse să o vândă, pentru a nu o pierde, dacă un următor domn ar fi reconsiderat valabilă dania făcută mănăstirii Râșca de domnii Lăpușneni, așa cum procedase și Vasile Lupu la 1642.

După diata din 1671, Dumbrăveștii și-au întemeiat noi gospodării pe moșia moștenită. Datele documentare combat mitul satului răzeșesc dăinuind din vremea voievodului Ștefan cel Mare. Satele Popești și Pocreaca au existat înainte de marele voievod, fiind stăpânite și de alți dregători domnești ai vremii, dar au devenit sate răzeșești în 1647, trecând din stăpânirea urmașilor marelui logofăt Tăutu în stăpânirea răzeșilor, prin vânzare, în vremea domniei lui Vasile Lupu, stăpânire răzeșească consolidată după diata din 1671.

Ramura neamului Dumbravă din care a descins Dumbravă Giosanul nu a fost menționată în documentele cercetate, dar numele se află înscris în vechile urice, ispisoace sau zapise: „un uric de la domnul Ștefan vodă din 6991 (1483), întărind lui Ivan și lui Toader Hurdugaș moșia Obârșia, pe pârâul Alb, unde le-au fost așezarea lor și Dămileștii și Ivăneștii pe Șacovăț” era cunoscut³⁴. Vetrele așezărilor rurale Mălești, Borniș și Obârșia au fost investigate de specialiști prin ample cercetări arheologice³⁵; Toader Dumbravă, soțul Mușei, ginerele lui Stan Hădărău, stăpân în Hădărăști, pe Bârlad (la 1497), Dumbravă cu fiii și nepoții săi din Obârșia, pe pârâul Alb (la 1546), popa Dumbravă care a cumpărat „un pământ” în siliștea Gioseni, Cozmești, pe hotarul Târgului Tecuci, în apa Siretului (la 1677), sunt menționați de istorici³⁶; (de observat că în acești ani, și Dumbrăveștii

³⁴ Th. Codrescu, *op. cit.* XXII, Iași 1893, p. 178. DRH, A, Moldova, II, (1449 -1486), p. 387- 388: La 23 septembrie 1483, Ștefan cel Mare întărea fraților Ivan Dumbravă și Toader Urdugaș „pentru slujba lor dreaptă și credincioasă” mai multe sate, printre ele și Obârșia de pe Pârâul Alb, unde „este casa lui Toader Urdugaș”.

³⁵ Rodica Popovici, *Cercetări arheologice în așezarea rurală medievală Mălești (secolele XIV-XVII)*, în *Arheologia Moldovei*, XI, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1987, p. 188: „Din investigarea surselor documentare scrise se constată că prima atestare cunoscută a satului Mălești datează de la 1 septembrie 1444 (...). Satul apare menționat frecvent în secolul al XVI-lea, când părți din el sînt întărite lui Ivan Dumbravă și Toader Urdugaș”, cf. DRH, A. Moldova, I, (1384-1448), p. 353-354; DIR, A. Moldova, XIV, I, (1501-1550), p. 529. *Despre motivele decorative de pe cahlele din secolul al XV-lea, descoperite la Borniș, județul Neamț în Arheologia Moldovei*, XXI, Iași, Editura Academiei Române, 1998, p. 166: Un uric din 28 mai 1546, prin care voievodul Petru Rareș întărea lui Dumitru Dumbravă și rudelor sale mai multe sate, printre ele fiind și Obârșia, de pe Pârâul Alb „unde a fost casa lui Toader”, cf. DIR, Moldova, XVI, I, (1501-1550), p. 528-529.

³⁶ Alexandru Gonța, *Documente privind Istoria României, A. Moldova. Veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicile numelor de persoane*, Ediție îngrijită de I. Caproșu, București, Editura Academiei Române, 1995: „Dumbravă, curțile lui în Dumbrăveni pe Siret (1430)”, XIV-XV, I, nr. 90; „Antimia Dumbravă, sora Mariei, vinde partea din Știoborâni lui Golăi vătav din satul Folești, Vaslui, la 1586 martie 25”, XVI, III, nr. 377, p. 311; Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și Zapise*, IV, partea I, p. 12.

stăpâniseră părți de moșie în Gioseni); cronicarul Grigore Ureche a scris în *Letopisețul* său despre <<Dumbravă vornicul>> din vremea domniei lui Ion vodă³⁷. Despre același vornic a amintit și C. Gane, în relatarea luptelor purtate de Ion vodă cu Petru Șchiopul pentru tronul Moldovei³⁸. Unele cercetări istorice arată a fi posibil ca originea neamului Dumbravă să fie din Transilvania³⁹.

Un alt dregător domnesc de la 1672, vameșul Păun, înrudit cu Gheorghe Duca-vodă, a ctitorit Mănăstirea Clatia (Buciumii Dancului) și a înzestrat-o cu moșii. Din moșia Popești i-a dăruit patru poieni și locul prisăcii, la sud de satul Popești (cumpărat de la aprodul Pătrașcu Mișcul)⁴⁰. Prisaca era foarte importantă pentru locuitori, acolo fiind biserica și cimitirul satului⁴¹.

Acsinia, soția fostului spătar Darie, a lăsat danie (la 1693) Mănăstirii *Sfântul Ioan Zlataust* din Iași Poiana lui Țigan din Codrii Iașilor⁴². În 1694, călugărițele Mănăstirii Socola au cumpărat de la Apostol, fiul lui Iftimie Blidarul, poienile făcute de ei pe valea Vasluiului⁴³. Astfel, înainte de 1700, mai multe părți din moșia Popești și Pocreaca intraseră în stăpânirea a cinci mănăstiri. Împresurându-și reciproc părțile stăpânite, au dus la multe și mari neînțelegeri, devenite pricini de judecată în Divan.

În 1719, Apostol vătaf și Costul clucer (din Pribești), fiu, respectiv nepot lui Dumbravă Giosanul, erau în pricină cu Vasile Darie sluger, pentru ocina lor. Sluggerul zălogise partea sa din moșia Popești și Pocreaca, iar „la 1720, a dat danie vornicului Iordache Roset toate cumpărăturile ce a avut tatăl său, spătarul Darie, de la răzeșii de Popești și Pocreaca”⁴⁴. În 1722, Sălăvăstru vătaf și frații lui, feciorii lui Grigore Bogdaproste, au primit de la domnul Mihai Racoviță întărire pentru părțile lor de moșie; în 1725, aveau pricină cu Ștefan Roset pentru partea cumpărată de la

³⁷ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, Editura Tineretului (după ediția a II-a, 1958), p. 152: „Așa au ales Ion vodă cap dintre cazaci pre Sfirciovșchii și cu o samă de oaste de țară cu Dumbravă vornicul și i-au trimis înainte, de strajă”.

³⁸ C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, I, Chișinău, 1991, p. 82: „Ion vodă (...) mai avea pe lângă el pe vornicul Dumbravă, boier muntean refugiat în Moldova, un mare viteaz”.

³⁹ Maria Magdalena Székely, *Familii de boieri din Moldova de origine Transilvăneană* (XIV- XVI), în „Arhiva Genealogică”, I (IV), 1994, 1-2, p. 95- 104.

⁴⁰ Gheorghe Duca-vodă (1667; 1669-1672; 1678-1683). I. Caproșu, *Documente privind Istoria orașului Iași, I, Acte interne* (1408-1660), V, Iași, Editura „Dosoftei”, 1999, nr. 577, p. 355. Th. Codrescu, *op cit.*, p. 278.

⁴¹ Th. Codrescu, *op cit.*, XXII, Iași 1893, p. 145: „din sus de Pribești sânt Popeștii și Pocreaca, unde este și siliștea veche, și țințirim, și țarmurile temeliilor caselor ce-au fost, și pomi roditori, și gârlele morilor ce-au fost, care mărturisesc ființa lor și că este loc locuit (iar nu pustiu domnesc), asupra căruia pământ au urmat o nelipsită, îndelungată, pacinică stăpânire din vechime”. Satul ar fi devenit al mănăstirii, dar răzeșii au stămutat biserica, iar locuitorii și-au apropiat casele de ea.

⁴² Florin Marinescu, Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc, *Documente românești din arhiva mănăstirii Xiropotam de la muntele Athos*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2005, nr. 172, p. 101; nr. 253, p. 132-133. N. Iorga, *op. cit.*, VI, p. 61;

⁴³ Th. Codrescu, *op. cit.*, XX, p. 278- 279. N. Iorga, *op. cit.*, VI, p. 62.

⁴⁴ *Ibidem*, XX, p. 262-263.

„un Costandin”⁴⁵. În 1726, s-au ales părțile de moșie ale Dumbrăveștilor, partea Tudorii, a Mănăstirii Trestiana și părțile altor răzeși, alegere întărită, în 1731, de Grigore Ghica vodă⁴⁶. Trecuseră mai mult de 50 de ani de când moșteneau noua moșie. Li se stabilise părțile stăpânite. Preoții, formați din rândul lor, erau atenți ca noii cumpărători să nu intre în moșia obștii. Ei întocmeau jalbele și notau faptele deosebite. În 1786, răzeșii au avut câștig de cauză în pricina cu Mănăstirile Dancu și Socola⁴⁷. Totuși, în 1797, frații Zaharia și Năstase Anton, nepoții lui Stratulat sîn Andrei Dumbravă, și-au vândut ocina lor sârdarului Ioniță Roset⁴⁸.

După anul 1800, s-au întetit impresurările moșiei răzeșești. În anul 1810, comisul Alexandru Hrisoverghi, ispravnic de Vaslui, a fost trimis să cerceteze pricinile ivite⁴⁹. În aceștin ani, comisul a devenit stăpân pe o parte din moșia Poiana Cârnului, urmat de ginerele său, vornicul Neculai Milu⁵⁰. Vornicul a cumpărat părți din Trestiana, a fost considerat „împământenit”, a devenit epitrop, dar pentru cumpărarea părții din moșia Mănăstirii Trestiana (donație a Tudorii Isăceasa), a fost contestat⁵¹. A cumpărat și partea de nord-vest de satul Pocreaca, ivindu-se noi neînțelegeri și jalbe de răscumpărare⁵².

Moșia Dumitrești a Mănăstirii Galata fusese dată în arendă baronului N. Herescu, „supus austriesc”⁵³. În 1813, la purunca Divanului, planul moșiei răzeșești a fost cercetat de banul Dimitrie Beldiman. Din cercetare, au reieșit date care acuzau răzeșii de plastografiere a hrisovului primit de peste un veac și jumătate de Isac, la cumpărarea moșiei⁵⁴. La 17 septembrie 1814, la porunca domnului Scarlat Calimah, a fost trimis spătarul Teodor Balș să cerceteze pricinile dintre răzeșii din Popești, Pocreaca și Mănăstirea Galata. S-au adus „mărturiile a șapte oameni bătrâni din Dobrovăț, după cartea de blăstăm”. Martorii au confirmat

⁴⁵ Ion Bianu, *op. cit.*, p. 312; BAR, *Mss.* nr. 827, f. 7v.- Costandin (sau Costul clucer din Pribești, frate cu Silvestru Bogdaproste, doi din feciorii lui Grigore Bogdaproste, nepoții lui Dumbravă) nu mai este menționat în Popești și Pocreaca; se stabilise în Pribești; este amintit la 1825- cf. Th. Codrescu, *op. cit.*, XXII, p. 187.

⁴⁶ *Ibidem*, *op. cit.* p. 312- 313.

⁴⁷ Th. Codrescu, *op. cit.*, XXII, p.193-194.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 323. Divanul Domnesc, dosar 1/1832, f. 26r.- locul a fost numit „Popeștii sau Poenile”.

⁴⁹ BAR, *Mss.* nr. 827, f. 21r.

⁵⁰ I. Bianu, *op. cit.* p. 332; Divanul Domnesc, dosar 1/1832, f. 206 v.

⁵¹ SJAN, Iași, Secretariatul de Stat, dosar 1296, f. 12r.

⁵² *Ibidem*, Divanul Apelativ al Țării de Jos, dosar 13/1844, f. 322r. Judecătoria Vaslui, dosar 32/1837, Tr. 1801, Op. 2062, f. 175r. Preotul Vasile Eni (Iani): „astăzi au venit asupra noastră furtuna deznădăjduirii că iată, au venit vremea să fim iarăși tăiați la cele patru vânturi precum evreii în vremea lui Tit, împăratul romanilor; întâi că iată, de 195 ani de când noi obștea răzeșilor de moșiile Popești și Pocreaca de ținutul Vaslui, aceștia ce ne găsim localnici, ne-am statornicit pre pământul numitei moșii făcându-ne casă, vii și livezi și tot felul de întemeiere și ne-am surghiunit în tot chipul a nu ne împotrivi cât de puțin ocârmuirii, am purtat bir, nevoi, deznădejde, slujbe precum și toate cele cerșite de la noi fără de nici o împotrivire le-am dat, astăzi ne vedem osândiți și obijduiți de către toate acțiunile judecătorești și neascultați”.

⁵³ BAR, *Mss.* nr. 827, f. 59r. Dumitrești, nume nou, dat prisăcii din Piscul Cornilor.

⁵⁴ *Ibidem*, nr. 827, f. 7v, 21r, f. 21v. f. 32r. Th. Codrescu, *op. cit.*, XX, p. 285-291.

vechimea stăpânirii moșiei Popești de răzeșii de Pocreaca, asociind amintirile lor cu evenimente istorice memorabile. Mărturiile lor au fost adevărate de spătarul Teodor Balș⁵⁵.

A urmat cercetarea făcută de Teodor Balș vel logofăt, Andronachi Donici vel logofăt, Constantin Aslan vel vornic și Ion Greceanu vel vornic, sub îndrumarea mitropolitului Moldovei. La 1825, analizând concluziile cercetărilor, domnul Ioan Sandu Sturza a dat câștig de cauză Mănăstirii Râșca. Au pierdut celelalte mănăstiri, casa Roset și răzeșii, „acest neam de oameni, care destul este să se mulțumească cu venitul luat de pe acest pământ, a locului domnesc și a mănăstirii Râșca pân’acum”⁵⁶. Zamfirița Roset, fiind nemulțumită de hotărârea luată (asemenea răzeșilor), a scris „precinstiților boeri pământeni”⁵⁷. A relatat evoluția stăpânirii moșiei, solicitând „să se șteargă cu totul pomenirea acestei străbătăți”, care au curs „din nedreptele arătări ce s’au făcut cătră maria sa Vodă”⁵⁸. În 1828, s-a aprobat rejudecarea pricinii și, „după scrisori, să-și ia fiștecarea dreptul său”⁵⁹. Peste un an, casa Roset a reintrat în drepturile de stăpânire, dar la 1835, a scos la licitație „Popeștii sau Poienile”⁶⁰. Răzeșii și-au reluat stăpânirea moșiei lor; în 1831, egumenul Mănăstirii Dobrovăț, vlădica Varlaam Sardeon (Vasile Cuza), a menționat „răpșitoarea stăpânire a vechilului domnului Sturza în vreme ce luase Pocreaca de la răzeși”⁶¹. Un document inedit este schița părții de moșie, cu toponimele vremii, la nord de Mănăstirea Trestiana⁶².

Vistiernicul Alecu Balș a preluat „Popeștii sau Poienile” și a cumpărat

⁵⁵ *Ibidem*, nr. 827, f. 51r.-51v.; f. 52r.: *Eu, Ilie Lăcătuș, mărturisăsc că sânt de vârstă, când cutremurul cel mare de au crăpat biserica Sfântul Neculai din Iaș și zidurile curții Domnești, eram de zăci ani (...) 1814 săptemvrie 30”. Eu, Ion Trofin, mărturisăsc că în vreme cându au tăet pe domnul Grigore Ghica voievod, eram de unsprăzăci ani (...) 1814 săptemvrie 30”.*

⁵⁶ Th. Codrescu, *op. cit.*, XX, p. 291; p. 300-302.

⁵⁷ *Ibidem*, XX, p. 257. Scrisoarea Zamfiriței Roset adresată „Cătră slăvita obștie a pre cinstiților Boeri pământeni”, unde afirma: „De mirare este cum s-au găsit o așa idee și tâlmăcire ne înființată, spre a mă depărta pe mine și pe răzeși din ohavnica și strămoșasca stăpânire a noastră asupra a tot satul Popeștii”.

⁵⁸ *Ibidem.*, XX, p. 245-248; 251-252; 260-269. Se arată „defăimarea ispisocului și învinovățirea noastră numai și numai de la o răstălmăcire și de la o ispitire lacomă spre dezbrăcarea unei văduve și a tot neamul răzeșilor de dreapta ocina lor”. Mihai-Cristian Amăriuței, Ludmila Bacumenco-Pîrnău, *Neamul Hermeziu din Moldova (până la începutul veacului al XIX)-lea*. Note istorice și genealogice, în *Mihai Dim. Sturdza la 80 de ani. Omagiu*. Editori, Mircea Ciubotaru, Lucian-Valeriu Lefter, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014, p. 275; „Mănăstirea Râșca adresa o plângere (...) din care aflăm că cel vinovat de noul conflict patrimonial este vornicul Dimitrie Beldiman, încă din 1813 acesta alcătuind chiar o spiță de la Tăutul logofăt, „vreme peste 300 de ani, cu totul neadevărată”.

⁵⁹ SJAN, Iași, *Colecția Litere*, K 335, f. 57r.

⁶⁰ *Ibidem*, Secretariatul de Stat, dosar 1879/1835.

⁶¹ *Ibidem*, Judecătoria Vaslui, dosar 216/1845, f. 29r. Colecția Litere, R 458/1831, f. 77v. Divanul Domnesc, dosar 1/1832, f. 212r; 267r.

⁶² *Ibidem*, Divanul Domnesc, dosar 1/1832, f. 26r- (copia xerox).

părți din Trestiana de la unii răzeși⁶³. Între 1844 -1846, când răzeșii își stălpiseră părțile lor și unii le vânduseră vistiernicului, „de bună voia lor și nesiliți de nimeni”, se vede cât de mult erau legați de strămoși, cum le cunoșteau și le păstrau numele ca pe odoare de mare preț, pentru că erau dovada neamului lor și le „țineau” pământul, singura sursă de trai. În zapisele primite, se menționau șase generații de înaintași (de la care le venea moștenirea), înscriși cu numele și gradul de rudenie, ca în aceste (fragmente de) zapise: *Jos iscălitul (...) Vasile, fiul lui Apostol Trincă, nepot Paraschivei, strănepot lui Andronic, care au fost fecior bătrânului Gavril Cumpănă, urmaș din bătrânul Dumbravă Giosanul, răzeș de moșia Popești și Pocreaca, prin acest zapis (...), 17 aprilie 1844*). Sau: *Eu, Ioniță sân Ifțimi Bogdaproste, nepot lui Ștefan, strănepot lui Ioan, feciorul lui Grigore Bogdaproste și acesta iarăși fecior bătrânului Dumbravă Giosanul, răzeș de moșia Popești și Pocreaca, ținutul Vaslui, prin acest zapis al meu de veșnică vânzare (...), 15 martie 1846*)⁶⁴.

În același an, șătrarul Dumitrache Handoca, privighetor al ocolului Crasna, a cumpărat o hliză în Pocreaca, iar în 1859, o parte din Blaga⁶⁵. Cumpărătorii au stăpânit părți din moșia răzeșească o perioadă (unii câteva decenii, casa Roset un veac), dar nu au stăpânit întreaga moșie, pentru că cei mai mulți dintre răzeși nu și-au vândut decât unele părți. Cei care și-au vândut ocina, plecând din sat, au dispărut, ca nume de familie (Flondor, Hortolomei, Spănu, Stratulat ș.a.). Unii au rămas, dar munceau pământul celorlalți. Alții au vândut și au plecat unde își cumpăraseră noi părți de moșie⁶⁶. Mulți au răscumpărat pământul vândut⁶⁷. Nepoții primilor răzeși și-au sporit averea, prin cumpărături, de la bun început. Așa procedase Ștefan Vătaful cu soția sa, Anastasia⁶⁸. Și Silvestru Bogdaproste a cumpărat părțile de pământ de la Ghenadie, fiul lui Isăcuț, fratele Tudorii⁶⁹. Unii foști cumpărători își vânduseră părțile de moșie, dar decendenții lor au revenit în sat, intrând în rândul răzeșilor. Astfel, Ioniță Darie ot Bodescu, menționat în *Condica Liuzilor*, s-a căsătorit cu Acsinia (strănepoata lui Silvestru Bogdaproste), stabilindu-se în Pocreaca⁷⁰; Luca Darie sân Andrei Darie, venit din Solești, s-a căsătorit cu Zoița, nepoata lui Alexandru Bogdaproste, și a intrat în moșia obștii; deasemenea, Vasile sân Stratulat din Valea Săliștii a devenit soțul Tudorii, fiica Ștefanei, fata lui Alexandru Bogdaprosti⁷¹. Din Grigore Bogdaproste au descins și familiile noi, întemeiate de fiicele lor cu soții: Obreja, Nistor, Tobol, Blagoci și cele din generațiile următoare, Arteni, Agapi, Chifan, Cociorvă, Diaconu, Gorgu, Horhotă, Isac, Lăpușneanu, Pașcu, Petcu, Sârbu, Ungureanu, Zaharia, Zamfir ș.a.

Amenajându-și locurile de trai, răzeșii au creat nucleul noilor sate:

⁶³ *Ibidem*, p. 296r.; Tribunalul Vaslui, dosar 65/1845, f. 5r; f. 8r., f.8v.; f. 9r., f. 9v.

⁶⁴ *Ibidem*, Tribunalul Vaslui, dosar 65/1845, f. 34r.; f. 89r.

⁶⁵ *Ibidem*, Judecătoria Vaslui, dosar 882/1859, f. 30r.

⁶⁶ *Ibidem*, dosar 17/1839, f. 145r. Preotul Tănase cere părțile de moșie „de zestre”.

⁶⁷ *Ibidem*, Tribunalul Vaslui, dosar 207/1843, f. 2r., f. 2v.

⁶⁸ Th. Codrescu, *op. cit.*, XXIV, Iași, 1895, p. 404. În 1719, Ștefan Vătaful a cumpărat ocina urmașilor din Chelsia, sora bunicului său, Dumbravă Giosanul.

⁶⁹ *Ibidem*, *op. cit.*, XXIV, p. 411.

⁷⁰ *Ibidem*, *op. cit.*, VII, p. 366. În anii următori, era vornic; semna „Ioniță Bodescu”

⁷¹ *Ibidem*, Tribunalul Vaslui, dosar 65/1845, f. 30r, f. 36r., f. 38r, f. 50r.

Trestiana, întemeiat în jurul Mănăstirii Trestiana. După diata din 1671, răzeșii, stăpâni pe părțile de moșie de lângă mănăstire, au întemeiet noile gospodării, iar o parte a locuitorilor din Popești și-au adus casele în apropierea mănăstirii. În 1741-1742, sunt menționați doi „nevârstnici”- *Gavril* (fiul lui) *Timoftii* și *Pricopi* (Proca), fiul lui *Andronache* (Andronic Dumbravă)⁷². Ei erau primii locuitori stabiliți în jurul mănăstirii, înregistrați în satul Pocreaca (la 1774). Trestiana a devenit sat separat din 1864. An de an, satul Popești și-a restrâns vatra de locuire și, după 1873, înglobat, a dispărut ca denumire oficială⁷³.

Poiana s-a format pe malul stâng al pârauului Vasluiet pe locul numit „Poiana de la Cârnul”, menționat în 1624, în hrisovul emis la Iași de „Io Radul voievod, domnul Moldovei”⁷⁴.

Dumitreștii Gălății a început a se forma prin 1712-1715, când domnul Nicolae Alexandru Mavrocordat porunca ca Silvestru Bogdaproste (căruia „i s-a dat un loc de prisacă”), „să se dijmuiască”, pentru că voia „să se facă moșnean, să-și aducă oameni, să facă sat”⁷⁵.

Blaga, satul întemeiat în poiana Blagăi, în nord-vestul moșiei, unde, la 1652, „Blaga cel bătrân” era menționat martor la o vânzare⁷⁶.

Slobozia s-a format în vremea târzie a domniilor fanariote, la nord-vest de Pocreaca. Vornicul Neculai Milu, aducând „străini” pentru lucrul pământului, un timp, satul s-a numit Slobozia Milului⁷⁷.

Satul *Poieni* a luat ființă prin aducerea caselor din poienile Codrului Iașilor mai aproape de calea de comunicație, după anul 1835, când nordul moșiei era în stăpânirea logofătului Alexandru Balș⁷⁸.

După Unire, răzeșii s-au adresat, ca de obicei, „până la cea mai înaltă

⁷² Corneliu Istrati, *Condica lui Mavrocordat*, Iași, Editura „Alexandru Ioan Cuza”, 2008, I, p. 575: „Trestiana, moșie, ținutul Vaslui, a vistiernicului Toader Palade, de pe Tăutul; carte pentru poprit; peceti date unor nevârstnici din Trestiana”; III, nr. 2007, p. 158: „un izvod de doi liudi ce li-au dat peceti vel păharnicul ot ținutul Vaslui, anumi Gavril sân Timoftii ot Trestiana i Pricopi sân Andronachi ot tam, 1741 decembrie”. Erau fiii primilor locuitori care înfiripau cătunul Trestiana.

⁷³ *Tezaurul Toponimic al României. Moldova, I, Repertoriul istoric al unităților administrativ - teritoriale, 1772-1888*, coordonator Dragoș Moldovan, București, 1991-1992. Din 1873, satul Popești este menționat „înglobat în Pocreaca”.

⁷⁴ Alexandru Gonța, *Documente privind Istoria României, A, Moldova, secolele XIV-XVII (1384-1625). Indicile numelor de locuri (DIR)*, XVII, V, nr. 383, p. 292.

⁷⁵ CDM (1701-1720), V, nr. 1256, p. 343; nr. 1344, p. 366; erau întemeietorii satului Dumitrești; Judecătoria Vaslui, dosar 32/1837, Tr. 1801, Op. 2062, f.13r.: Ipați (urmaș lui Silvestru Bogdaproste), mort în 1776, avusese „un frate și un nepot de soră”, „împărtașiți” din averea lui (vite, stupi, bani, partea de moșie); era amintit de sărdarul Dimitriu Ioan, la 1840, când revendica moștenirea de la Ioan C. Rotaru.

⁷⁶ I. Caproșu și Petronel Zahariuc, *Documente privitoare la Istoria orașului Iași, I, Acte interne (1408-1660)*, Iași, 2000, nr. 389, p. 452.

⁷⁷ Mitropolia Moldovei și Sucevei, Arhiepiscopia Iașilor, Protopopiatul Iași, Parohia Pocreaca, dosar 116/1938, f. 7v.

⁷⁸ Th. Codrescu, *op. cit.*, XX, p. 307: „în codru „de vr’o 25 sau 30 de ani, s-au pripășit și s’au așezat niște oameni străini (...), ș’au făcut acolo și biserică, numindu-se Poenile”; BAR, Mss. nr. 827, f. 51r.- mărturiile oamenilor bătrâni din anul 1814.

instanță”, respectând legea și reprezentanții ei. Cu spiritul său de dreptate rămas legendar, Domnul Principatelor Unite a notat rezoluția⁷⁹ (copia xerox). În 1864, unii din urmașii răzeșilor aveau drept de împroprietărire⁸⁰. Transformările timpului s-au reflectat în structura socială a satelor. În Pocreaca s-au stabilit familii noi. La 1854, Pavel Ioanu (Ionelu) Cuza, urmat de câteva generații, timp de un veac; șătrarul Dumitrache Handoca a locuit cu familia 45 de ani în Pocreaca; notarul Alexandru Străjescu, profesorul universitar din Iași, Constantin I. Botez, preotul Petrache Duca erau ginerii preotului Costache Agapi. Învățătorul Alexandru Sadoveanu, venit cu familia din Iași, a locuit la școală și s-a dăruit 30 de ani instruirii elevilor⁸¹.

După 1900, în sat nu mai era numele Bogdaproste⁸². Cumpănă și Dumbravă au rămas, deși majoritatea familiilor descindeau din Gavril Dumbravă (Cumpănă), Grigore Bogdaproste și Toader Spănu, feciorii lui Dumbravă Giosanul. Modul în care au acționat la provocările vremii a emanat din puterea lor de rezistență în fața tendințelor de a fi determinați sau nevoiți să-și vândă moșia, dovedind tărie de caracter. Preoți, apicultori și vânători domnești, și-au întemeiat noi locuri de trai, noi sate, menținându-și statutul de răzeși⁸³. Timpul a depărtat și a dispersat neamul de trunchiul de bază, dar originea lui s-a păstrat.

⁷⁹ SJAN, Iași, Ministerul de Interne, dosar 67/1859, f. 1r.

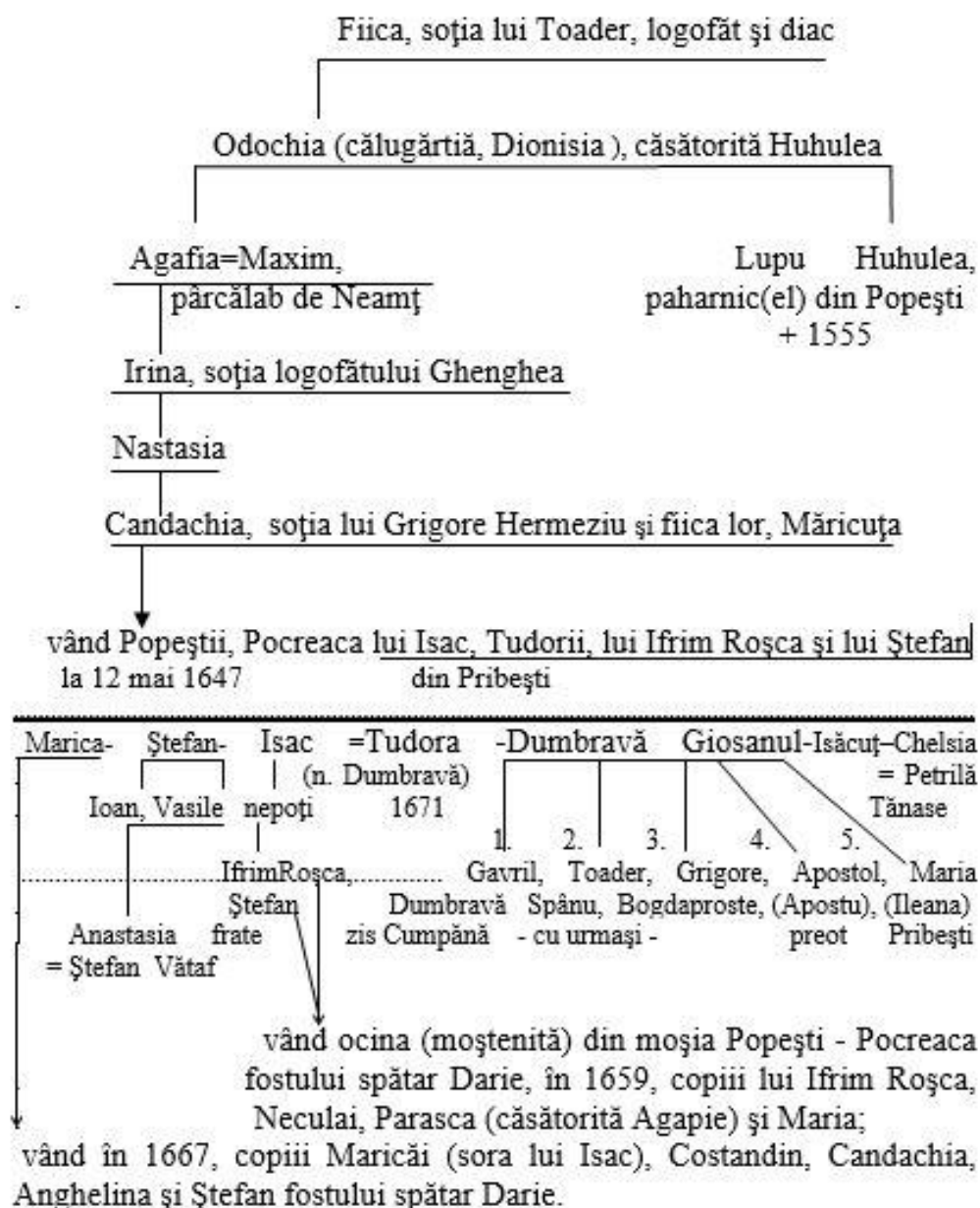
⁸⁰ SJAN, Vaslui, Prefectura Vaslui, dosar 1/1864; 465 fâlcii, pentru 230 de clăcași.

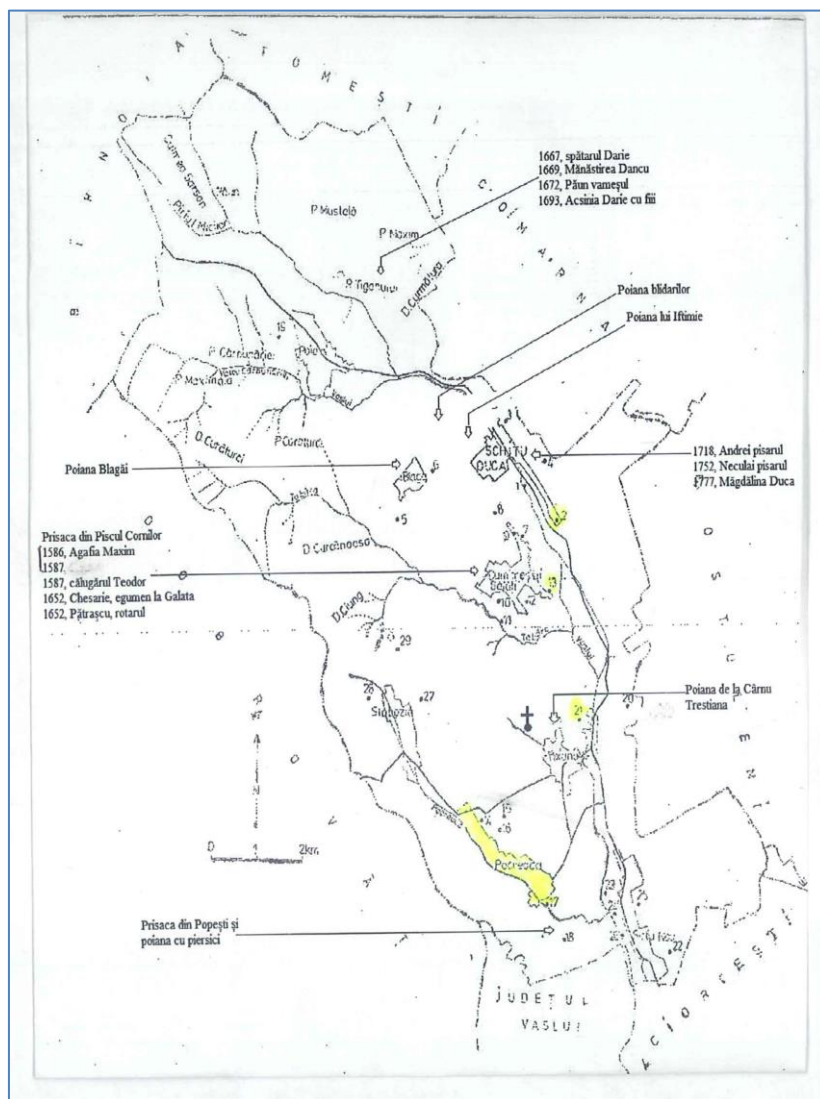
⁸¹ Gh. Ungureanu, *Eminescu în documente de familie*, Iași, 2001, p. 412- 413. În 1875, revizorul școlar, poetul Mihai Eminescu, a inspectat școala satului. Apreciind activitatea învățătorului, în raportul său, a propus *ridicarea școalelor din comuna Poiana-Cârnului (Pocreaca) și Ciorteștii la gradul I, pentru că împreună cu cea din Dobrovăț sunt în toate privirile cele mai bune școli rurale în județul Vaslui*.

⁸² Arhiva Episcopiei Hușilor, dosar 21/1891, f. 44r.; la 1891, enoriașii bisericii (și Vasile Bogdaproste) au semnat pentru hirotonirea preotului Dimitrie. Galaction (sân preot C-tin. Galaction, Huși), căsătorit cu Zoița, nepoata preotului Vasile Eni (Iani).

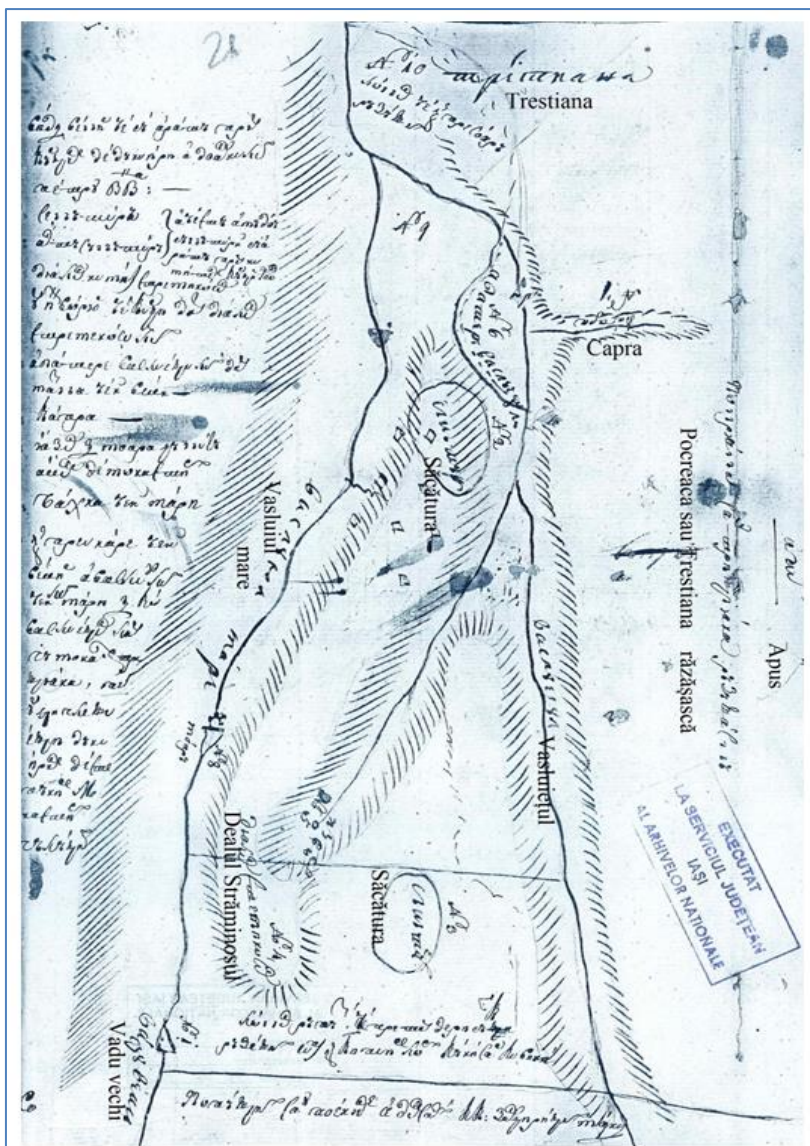
⁸³ SJAN, Iași, Primăria Pocreaca, dosar 2/1926. Toți stăpâneau pământ, dar 56%, între 2 și 4 ha; 31% între 5 și 9 ha; sub 5% între 10 și 23 ha; doar 6,2% un hectar.

ION TAUTU
mare logofat – (1474 – 1511)

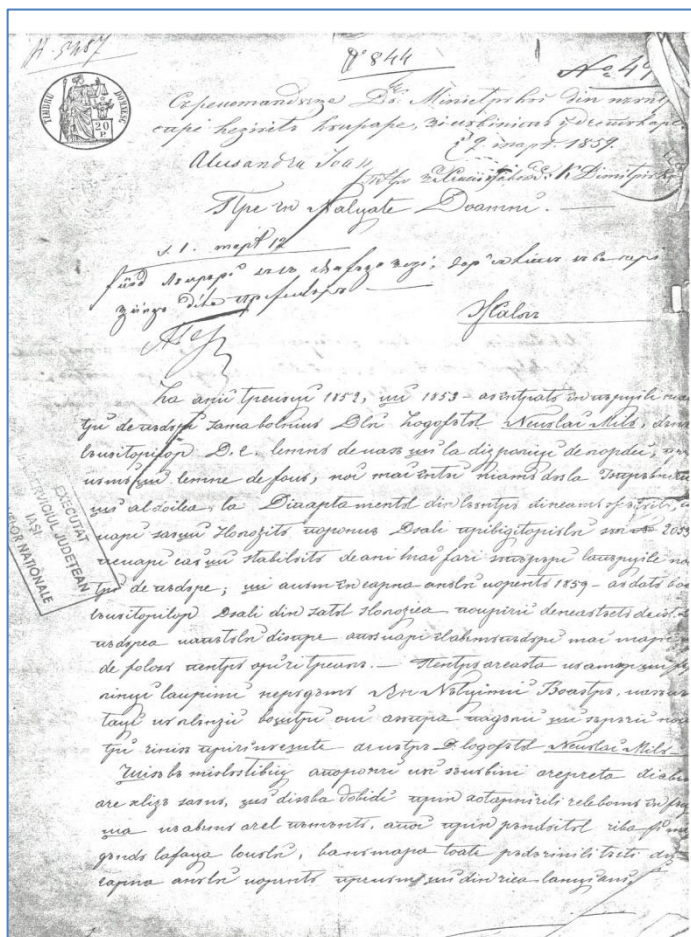

I. XV. Harta comunei Schitu Duca. Toponime vechi: 2. Pîrlita; 4. La biserică; 8. Tarlăua Răchiți; 12. Lunca lui Chiperi; 13. Crîngul lui Pătrașcu; 14. La Cetate-Cetățuia; 15. Coasta vestică a Dealului Burduganul; 16. Dealul Burduganul-Nemțoaica; 18. Chiscul Sărăcuței; 25. Dealul Ciortolom; 28. Dealul lui Roșu; 29. Poiana Bordeiului. Cf. Vasile Chirica, Marcel Tanasachi, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, II, Iași, 1985, p. 357.

Moșia Popești și Pocreaca, partea de la nord de M-rea. Trestiana

1. „Vadu Vechi ce să arată prin hărțile domnului Petru Voievod; 2. săcătura; 3. altă săcătură; aceste amândouă săcături de asemenea; 4. dealul numit Străminosul; 5. un izvoriu ce curge din dealul Străminosul; 6. abaterea Vasluietului din matca cei(a) vechi; 7. Capra; 8. iazul și moara făcute acum de mănăstiri; 9. bahna cei mari; 10. Trestiana; împreunarea cei(a) vechi a Vasluiului celui Mare cu Vasluietul, lângă mănăstirea Trestiana pe unde glăsuiesc denumirile de stăpânirea m-rii. Gălății. Lângă nr.1, locul răpit ce pretinderisăcă răzeșii supt închipuirea lor că li s-ar cuveni. Popeștii sau Poenile a dumisale C. Zamfiriții Manu”. SJAN, Iași, Divanul Domnesc, dosar 1/1832, p. 26r.

În rezumat, jalba arăta faptul că vornicul Neculai Milu a permis celor dezrobiți să-și taie lemne pentru case, bordeie și de foc din pădurea răzeșilor, deși avea în stăpânire o parte de pădure, alături, de unde ar fi fost normal să le dea voie să-și taie lemnele de care aveau nevoie, pentru că îi lucrau moșia.

În final, semnatarii își exprimau speranța: *și pentru milostivirea ce o veți ave asupra noastră, veți fi fiu alui Dumnezeu, după dorință*". 1859, martie 9 zile

„Alu Înălțimii Voastre întru totu' supuși servi,

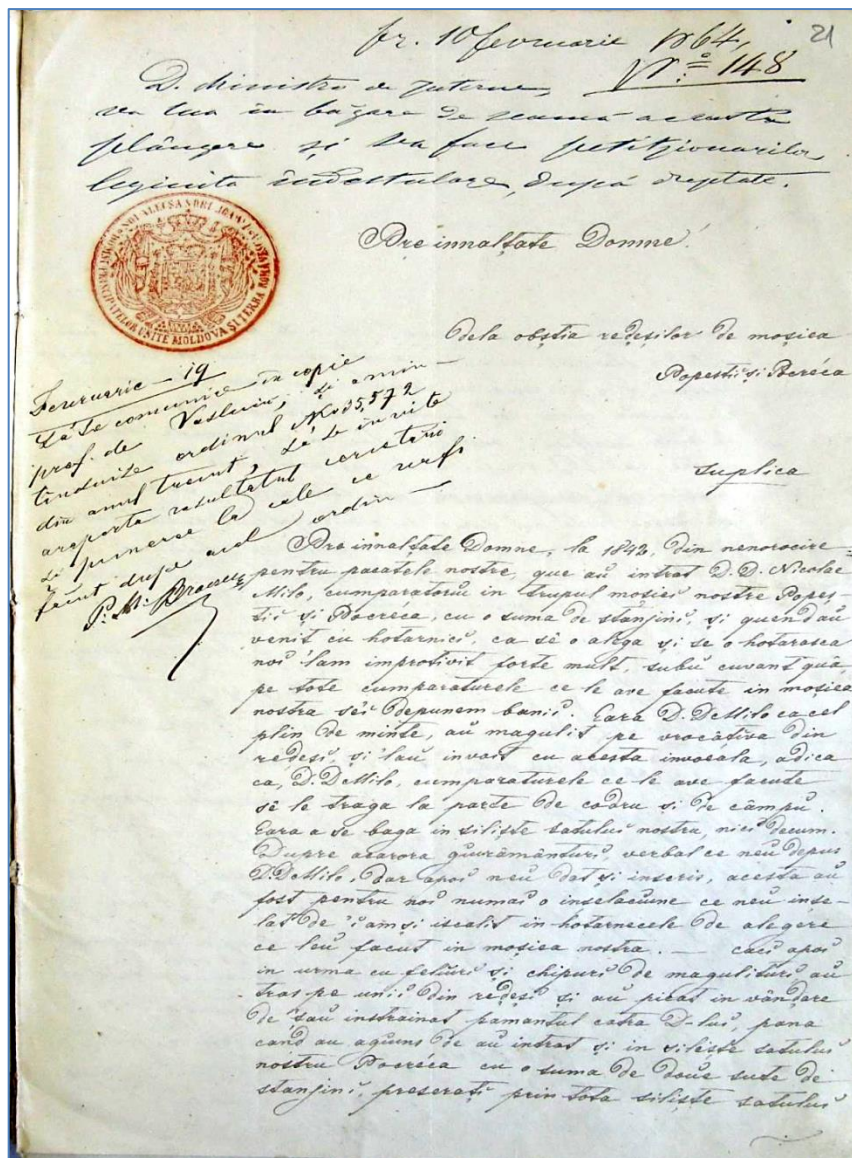
eu, Ghiorghe Iftimi Bogdaproste

eu, Pavel Irimiea

eu, Costachi Ioniță, răzeși din satul Pocreaca, ținutul Vaslui

= Lazăr Smântână="

SJAN, Iași, Ministerul de Interne, dosar 67/1859, f. 1r.

Jalba (1859) și suplica (1864) răzeșilor de Popești și Pocreaca. Rezoluțiile, semnătura domnului și pecetea domnească:

„Alexandru Ioan I, Domnul Principatelor Unite Moldova și Țara Românească”

A. Să recomanduieste D-lui Ministrului din'năuntru spre legiuință lucrare și cuvenită îndestulare. 9 martie 1859, Alecsandru Ioan

B. 10 februarie 1864, Domnul Ministru de Interne va lua în băgare de seamă această plângere și va face petiționarilor legiuință îndestulare, după dreptate.

(SJAN, Iași, Ministerul de Interne, dosar 67/1859, f. 21r.).

O PRIETENIE NECUNOSCUTĂ: SEVER ZOTTA – CONSTANTIN GANE*

Ștefan S. GOROVEI

Despre prietenii și prietenii lui Sever Zotta știm puțin, pentru că avem puține mărturii scoase până acum la lumină. După propria sa mărturie, basarabeanul Paul Gore fusese „cel mai bun al meu prieten”; despre această prietenie ne-a vorbit, mai demult, d-l Silviu Tabac¹, de la care așteptăm ediția integrală a corespondenței lor, câtă s-a păstrat. O prietenie de 30 de ani l-a legat de luptătorul politic și gazetarul bănățean Valeriu Braniște, la moartea căruia, în 1928, a scris un emoționant articol, tipărit abia acum doi ani în revista rădăuțeană „Septentrion”, după manuscrisul păstrat în arhiva Zotta de la București². Raporturile foarte amicale cu scriitorul Teodor Râșcanu se luminează prin scrisorile recuperate din locurile diferite unde le-a împrăștiat soarta celor doi³. Din prietenia năbădăioasă cu N. Iorga, fragmente ne-au fost înfățișate, cândva, de un tânăr cercetător, care promitea să valorifice integral corespondența de la Academia Română⁴. Ca și în alte cazuri, promisiunile tânărului au rămas să fie împlinite de unul mai bătrân... Această relație a povestit-o Zotta însuși, într-un text inedit, care se va tipări curând⁵.

O întâmplare face să mi se fi semnalat, acum mai mulți ani, de către o fostă colegă de studii universitare⁶, mostre din corespondența aflată în arhiva Zotta de la București. Între acestea, se află și câteva (opt) scrisori de la Constantin Gane, autorul bine cunoscutelor *Trecute vieți de Doamne și Domnițe*. Ele dezvăluie o

* Comunicare la Filiala Iași a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române, ședința (188) din 8 aprilie 2014, închinată lui Sever Zotta la împlinirea a 140 de ani de la nașterea sa. Celelalte comunicări prezentate în aceeași ședință au fost: Ana-Felicia Diaconu, *Sever Zotta – precursor al Arhivelor Statului din Cernăuți*; Cătălina Opaschi, *Corespondență Sever Zotta – Theodor Râșcanu (1911–1914)*; Liviu Papuc, *Sever Zotta: fragmente de viață socială și scrieri ocazionale*; Andrei Pippidi, *Sever Zotta, autor dramatic*.

¹ Silviu Andrieș-Tabac, *Scrisori ale lui Sever Zotta, „vechi boier bucovinean”, către Paul Gore, „vechi boier basarabean”. Lotul de la Arhivele Naționale București*, în **ArhGen**, VII (XII), 2000, 1-4, p. 79–85 (comunicare la cel de-al X-lea Congres de Genealogie și Heraldică, Iași, 13–16 mai 1999).

² „Septentrion”, mai 2012, p. 68–72. Mulțumesc d-lui Liviu Papuc pentru amicala semnalare și comunicare a textului.

³ Ștefan S. Gorovei, *Sever Zotta – mărturii documentare*, în **ArhGen**, III (VIII), 1996, 1-2, p. 316–318; acum, Cătălina Opaschi, *op. cit.*

⁴ Valentin Andrei, *Sever Zotta în corespondență cu N. Iorga*, în **ArhGen**, VII (XII), 2000, 1-4, p. 75–78 (comunicare la cel de-al X-lea Congres de Genealogie și Heraldică, Iași, 13–16 mai 1999)

⁵ Cf. Ștefan S. Gorovei, *Voci de dincolo. Sever Zotta despre N. Iorga* (comunicare la Sesiunea științifică a Institutului de Istorie „N. Iorga”, cu tema *Interpretări, reinterpretări și perspective în cercetarea istorică* (București, 7 decembrie 2012).

⁶ Mulțumesc și aici d-nei Elena Istrățescu pentru amabilitatea gestului d-sale.

prietenie care nu s-ar fi bănuir din simpla menționare a acestui nume între colaboratorii „Arhivei Genealogice”: „Colaboratori am mai avut pe C. Gane, C. Kogălniceanu, V. Grigorcea, D. Dan, membru corespondent al Academiei, Iulian Marinescu de la Arhivele Statului București, și chiar I. Tanoviceanu, părintele genealogiei științifice, în formă de scrisoare”⁷.

Dacă personalitatea lui Sever Zotta este din ce în ce mai bine cunoscută datorită strădaniilor unora dintre membrii societății care îi poartă numele, cea a lui Constantin Gane rămâne, încă, într-un foarte nedrept con de umbră. Îi reamintesc în scurt coordonatele biografice. S-a născut la Botoșani în 1885 și a murit în temnița de la Aiud în 1962. A fost avocat, publicist, redactor al revistei „Convorbiri Literare”; a întemeiat el însuși revista „Sânzana”. A fost ministru al României la Atena în 1940–1941. A dat un șir destul de lung de cărți, de la *Amintirile unui fost holerici* (1914) până la Rădăcini. *Romanul Măcișenilor*, scris în bună parte în lagărul de la Caracal în 1945 și publicat în 1947. Peste doi ani, avea să intre în temniță, de unde nu va mai ieși. Pasiunea pentru cunoașterea istorică **prin** cea genealogică l-a pus de timpuriu în contact cu Sever Zotta. Nu știu în ce împrejurări s-au întâlnit și cunoscut, la București sau la Iași. În însemnările sale quasi-memorialistice, Sever Zotta nu dă nici un detaliu, dar – cum am văzut – numele lui e cel dintâi atunci când menționează colaboratorii „Arhivei Genealogice”.

Colaborarea lui Gane la revista lui Zotta s-a redus la două articole. Scrisorile amintite ne povestesc despre aceste colaborări, dar duc și mai departe povestea relațiilor dintre Zotta și Gane.

Cea dintâi scrisoare, datată 28 februarie 1912, este scrisă pe o jumătate de coală purtând antetul: „Ministerul de Interne. Șeful Cabinetului Ministrului” (azi, după un secol de evoluție a limbii române, s-ar spune: „Șef Cabinet Ministru”...) ⁸:

1.

*Iubite D[omnu]le Zotta,
Îți trimet acest studiu genealogic, rugându-te să-l
tipărești în revista D-tale, dacă crezi cu cale.*

*Când mai dai pe aice ? Antipa, întâlnindu-mă la
Academie, a întrebat pe Iorga, care era și el acolo, cu ce
mă ocupam. Iorga i-ar fi răspuns foarte disprețuitor:
„Caută boerii !”.*

*O fi oare o îndeletnicire așa de joasnică ?
În credința să te revăd în curând, îți strâng mâna
cu prietenie,*

C. Gane

Întregul ton al scrisorii arată că ea nu marchează începutul unei relații amicale: între cei doi corespondenți exista o prietenie de dată mai veche. Altfel

⁷ Sever Zotta, *Rezultatele activității mele publicistice*, manuscris; am reprodus acest fragment în *Istoria unei reviste*, ca prefață la ediția anastatică a „Arhivei Genealogice” (I, 1912), p. V.

⁸ ANIC (Arhivele Naționale Istorice Centrale), *Fond Sever Zotta*, dosar 159, f. 73–73^v.

spus, nu colaborarea la „Arhiva Genealogică” a adus apropierea dintre cei doi, ci ea a fost efectul unei prietenii deja existente.

Articolul trimis la această dată este acela despre *Atanase Gani*, datat „București, febr. 1912” și apărut în numărul dublu 2-3 din 1912. Personajul e destul de enigmatic. Autorul – care acum semna **Constantin Șt. Gane** – încerca să deslușească originea acestui „bancher” ieșean, gândind că ar putea aparține familiei sale. Va reveni și mai târziu, în cărticica *Pe aripa vremii* (1923), mai înclinat spre un răspuns pozitiv. Informațiile descoperite acum aproape un sfert de veac de d-l Mihai-Răzvan Ungureanu îl așează pe acest personaj într-o înrudire mai depărtată, și doar prin femei, cu trunchiul cunoscut al Găneștilor⁹. Articolul se încheia cu promisiunea autorului de a se ocupa „în alt rând de Apostol Ioan Petrino, tovarășul [de afaceri al] lui Atanasie Gani”¹⁰.

A doua scrisoare, pe hârtie de același format și cu același antet, datează din 6 aprilie 1912¹¹:

2.

*Iubite D[omnu]le Zotta,
Primii azi scrisoarea D[omnu]lui Râșcanu de la 1
aprilie. Nemaifind șef de cabinet de la plecarea lui
Marghiloman de la cârma Internelor, a întârziat sosirea
scrisorii lui. Îți voi trimite zilele aceste un articolăș
asupra Anastasiei Duca, Doamna lui Gh. Duca vodă.
Posed unele documente inedite destul de interesante.*

*Cu privire la articolul meu¹², te rog, cu vii
mulțumiri pentru publicație, a pune la Erata No. viitor că
la pag. 43 rândul al 7^{lea} de jos, s-a comis o eroare. În loc
de 1723, a se citi 1783. Articolul D[umi]tale¹³ e foarte
interesant și instructiv.*

*Trimite, te rog, D[omnu]lui D. Pisoski,
Boulevardul Elisabeta 37, revista pe un an contra
ramburs.*

Cu tot dragul,

C. Gane

În ceea ce privește biografia lui Gane, scrisoarea aduce amănuntul (nerelevat până acum, se pare) că autorul *Trecutelor vieți* a fost șeful de cabinet al lui Alexandru Marghiloman pe vremea când acesta a fost ministru de Interne (29

⁹ Mihai-Răzvan Ungureanu, *Găneștii secolului XIX – câteva deslușiri biografice*, în **ArhGen**, III (VIII), 1996, 1-2, p. 193–197.

¹⁰ **ArhGen**, I, 1912, p. 45.

¹¹ **ANIC**, *Fond Sever Zotta*, dosar 159, f. 76–76^v.

¹² Cel anterior, despre Atanasie Gane, ceea ce datează apariția numărului 2-3 din 1912.

¹³ Sever Zotta, *Augusta Familie Regală a României și alți Augusti Suverani și Principi ai Europei descendenți din Basarabi*, în **ArhGen**, I, 1912, 2-3, p. 17–38. Articolul a fost întâmpinat de I. Nistor cu un punct de vedere critic (relativ la o filiație importantă în context), la care Zotta a răspuns în **ArhGen**, I, 1912, 4-6, p. 90–93.

decembrie 1910 – 28 martie 1912) – dacă nu în toată perioada ministeriatului, măcar în etapa finală. Încurcătura scrisorii lui Theodor Râșcanu se plasează tocmai în zilele de după plecarea lui Marghiloman de la Interne. Că a fost șeful de cabinet al acestui important om politic conservator, nu este de mirare: Gane era atașat crezurilor conservatoare, având mare admirație pentru P. P. Carp, căruia, de altminteri, îi va dedica o amplă cercetare monografică. În 1911, și Sever Zotta devenise membru al Partidului Conservator. Ar fi posibil, deci, ca apropierea dintre cei doi corespondenți să se fi produs pe tărâmul opțiunilor politice. Nu știu dacă nu cumva tot acolo s-au întâlnit și împrietenit cu Theodor Râșcanu. Nu pot identifica, deocamdată, pe D. Pisoski.

Ce a devenit „articolușul” despre Anastasia Duca aflăm din a treia scrisoare¹⁴, care este datată doar „București, 1912”, dar plasarea ei cronologică în primăvara sau la începutul verii nu pune nici o problemă. Hârtia de corespondență poartă herbul Rawicz. După cum știu măcar unii dintre genealogiștii și heraldiștii români, familia Gane a revendicat acest însemn heraldic polonez, întrucât un nume asemănător se află în lista familiilor herbului Rawicz¹⁵. La răposatul nostru coleg G. Gane am văzut, cândva, mașinuța cu care stema se imprima în ceea ce se numește *timbru sec*.

3.

Iubite D[omnu]le de Zotta,

Te rog să mă ierți dacă nu mi-am ținut cuvântul până acum. Au fost atâtea pe capul meu, încât n-am avut vreme să mă îndeletnicesc cu „de-ale noastre”. Preparam un articolaș, un fel de studiu istoric-literar asupra Doamnei Anastasia Duca, a cărei viață e așa plină de tot felul de întâmplări interesante. Pentru moment nu pot isprăvi însă această lucrare și apoi nu cred să fie potrivită cu scopurile revistei D-tale. Îți trimet deci articolul de față, mai nimerit, rugându-te să-i faci loc în coloanele revistei D-tale.

Te rog nu te supăra de rugămintea mea să fii mai atent la greșelile de tipar, căci în numărul trecut s-a strecorat, afară de unele greșeli neînsemnate, o eroare de ani (1723 în loc de 1783) în articolul meu, care a schimbat sensul celor spuse și a trebuit să încurce rău pe cititor. Freundschaftlicherweise, bitte ! Nehmen Sie es mir nicht übel !¹⁶

L-am lăsat și pe Petrino, aceasta din lipsa de documente suficiente. Dar am altele interesante, dacă vrei la altă ocazie.

¹⁴ ANIC, Fond Sever Zotta, dosar 159, f. 74–75.

¹⁵ C. Gane: însemnări genealogice inedite, în „Prutul. Revistă de cultură”, s.n., VIII (XVII), 2018, 2 (62), p. 182–183 și 186 (Fig. 3).

¹⁶ În chip prietenesc, vă rog ! Nu mi-o luați în nume de rău !

Ce s-a făcut Rășcanu? L-am zărit la înmormântarea iubitului și nefericitului meu prieten R. Catargi¹⁷. Nu i-am putut vorbi atunci și apoi s-a făcut nevăzut. Ții minte de seara petrecută împreună noi patru? Ce trecătoare sunt toate, ajung a crede că viața e o părere, o iluzie numai și că adevărul va începe dincolo de moarte.

Dacă vrei să citești un mărgăritar literar, cumpără-ți cartea lui Claude Farrère, „Fumée d’opium”¹⁸.

Cu bine, iubite D[omnu]le Zotta și scrie-mi și D-ta două rânduri. Mi-ai face plăcere.

Constantin Gane

Sfinții Voevozi 28 bis

P.S. Documentele vor fi publicate după partea explicativă pe care o dau. Sper că vei putea ceti ce-am scris. Dacă crezi de cuviință a moderniza ortografia, fă-o.

Eu am copiat întocmai cum sunt scrise.

Articolul care a însoțit această scrisoare, *Identitatea Mariei Iordachi Ruset*¹⁹, a fost publicat tot în 1912, în numărul dublu din iulie-august. Gane a dovedit, cu acest prilej, că soția celui cunoscut ca „matca tuturor răutăților” a fost fiica lui Istratie vodă Dabija. **Această identificare definitivă lui i se datorează** și ea fost posibilă datorită unor documente din 1704 și 1705 care îi fuseseră puse la dispoziție de o descendentă a domniței Maria, Elisa Aslan (fiica lui Iorgu Aslan și a Mariei V. Sturdza), căsătorită cu Petru Greceanu, pe atunci colonel (va deveni general). Acesta din urmă era frate cu Dimitrie Greceanu, victima atentatului de la Senat, din 1920, dar și cu Leonia Greceanu, mama istoricului P. P. Panaitescu. O altă soră (Matilda, căsătorită cu entomologul Aristide Caradja) a fost mama Marcellei Caradja, soția lui Constantin I. Karadja (1889–1950), care va avea, astfel, ocazia să scrie despre „vărul meu P. P. Panaitescu”²⁰. Pentru a lămuri mai adânc rostul acestor descifrări genealogice, voi spune că Petru Greceanu, Dimitrie Greceanu, Leonia Panaitescu și Matilda Caradja erau copiii doctorului Alexandru Greceanu; o soră a acestuia, Agripina Canano, a fost bunica maternă a lui Constantin Gane²¹. Pe calea acestei înrudiri foarte apropiate a ajuns Gane la cunoștința documentelor relative la fiica lui Istratie vodă Dabija și a doamnei Ecaterina-Dafina (născută Jora)²².

¹⁷ Robert Catargi, fiul lui Oscar Catargi și al Mariei Miclescu, pilot de aviație. Mort într-un accident de mașină la 2 aprilie 1912.

¹⁸ Volumul cu acest titlu al scriitorului francez Claude Farrère (1876–1957) a apărut în 1904 la editura Flammarion din Paris, prefăcut de Pierre Louÿs.

¹⁹ *ArhGen*, I, 1912, 7-8, p. 107–114.

²⁰ *Dosarul unei moșii domnești (Răcăciunii)*, în *RI*, XII, 1926, 7-9, p. 228.

²¹ Iar un frate este înaintașul (bunicul bunicii !) d-lui Mihai Dim. Sturdza

²² V., acum, mai pe larg, Maria Magdalena Székely, *Portret de doamnă fără de portret. Ecaterina-Dafina Dabija*, în Violeta Barbu, Maria Magdalena Székely, Kinga S. Tüdös,

Celelalte cinci scrisori datează din anii 1921–1933 (două sunt nedatate); ele ilustrează eforturile lui Gane de a aduna material documentar pentru istoria familiei sale și pentru cartea despre P. P. Carp. Rolul lui Traian Ichim în aceste căutări este menționat de câteva ori. Ne mai reține atenția informația din scrisoarea datată 6 octombrie 1922, cu care a însoțit „un document interesant spre a fi publicat în revista Dv «Ion Neculce»”. Îl trimitea după făgăduiala dată lui Gh. Ghibănescu, „în nădejdea că va interesa și cu rugămintea de a-i da lumina publicității”²³.

Nu avem, din păcate, nici una din scrisorile lui Zotta către Gane. Vor fi supraviețuit, poate, arestării acestuia, de vreme ce din aceeași arhivă mi-au fost dăruite, cândva, scrisori semnate de bunicul meu²⁴, două genealogii²⁵ și un pachet cu fișe privind familia Ciudin. Dar soarta ulterioară a acestor prețioase hârtii nu-mi mai este cunoscută.

În primăvara anului 1943, când la București s-au pus bazele Cercului Genealogic Român, Gane a fost unul dintre fondatori. Lui i s-a cerut să evoce legătura prin care se legitima această întemeiere, anume precursorul Sever Zotta și revista lui, „Arhiva Genealogică”, apărută în 1912–1913. În *Cuvântul înainte* așezat în fruntea unicului număr al „Arhivei Genealogice Române”, el spune: „Subscriitorul acestor rânduri fiind unul din puținii supraviețuitori ai colaboratorilor lui Zotta din acele îndepărtate vremi, redacția revistei de față l-a însărcinat să aducă aici omagiul ei fostului director al Arhivei Genealogice, harnicul iscoditor al trecutului românesc ce a fost *Cavalerul Sever de Zotta*”²⁶. Până când revista a ieșit de sub teascurile unei tipografii militare, Zotta și-a aflat sfârșitul (octombrie 1943), într-un loc necunoscut (probabil la Orsk), în sudul Uralilor.

Din cercul prietenilor evocați la început, Iorga dispăruse cu trei ani mai înainte, sub gloanțele unei bande de legionari; sub presiunea altor bande, de altă culoare, Theodor Râșcanu își va pune singur capăt vieții în 1952, iar Constantin Gane va sfârși, după încă un deceniu, într-o groapă comună de la Aiud.

O lume apunea.

*

Las să urmeze și celelalte cinci scrisori păstrate în același depozit²⁷, încredințat că fiecare mărturie de acest tip ridică un colț din vălul (uneori foarte

Angela Jianu, *Grădina Rozelor. Femei din Moldova, Țara Românească și Transilvania (sec. XVII–XIX)*, Editura Academiei Române, București, 2015, p. 25–44.

²³ Documentul, care privește o frăție politică încheiată în 1774 între patru boieri (Balș, Canta, Canano și Vârnav) a fost publicat în „Ioan Neculce”, 3, 1923, p. 132–133. În biblioteca Institutului „A. D. Xenopol” am văzut, cândva, toate tomurile acestei reviste cu semnătura și adnotările lui C. Gane (interesante, uneori ironice).

²⁴ Le-am publicat acum câțiva ani, împreună cu scrisori ale lui Gane către bunicul meu: Ștefan S. Gorovei, *Dialog epistolar Artur Gorovei – Constantin Gane*, în „Acta Moldaviae Septentrionalis”, X, 2011, p. 225–236.

²⁵ Le-am publicat de curând, împreună cu însemnări genealogice ale lui C. Gane privind familia sa: C. Gane: *însemnări genealogice inedite*, cit. (*supra*, nota 15), p. 177–186.

²⁶ „Arhiva Genealogică Română”, I, 1944, p. 3.

²⁷ ANIC, *Fond Sever Zotta*, dosar 159, f. 78-79; f. 77; f. 82; f. 83 și, respectiv, f. 80-81.

greu și gros) care stăruie apăsător peste eforturile înaintașilor noștri. Le-am grupat în chipul acesta, poate mai puțin obișnuit, întrucât ele pot stârni mai puține comentarii și necesită mai puține explicații decât primele trei.

4.

București, 20 oct[ombrie] 1921

Iubite D[omnu]le Zotta,

Am fost prin august în Iași și cătându-te la Arhive, nu te-am găsit, căci, zice-se, erai în Bucovina la Grigorcea²⁸ la țară. Am vorbit atunci cu Dl Achim²⁹, care mi-a promis că-mi scrie pe dată răspunsul la cererea mea, însă nici până azi nu am primit nimic.

Iată despre ce era vorba. Mi s-a spus – și e și firesc – că Arhivele Iașilor sunt pline de documente gănești. Aș fi dorit să am o indicație cam ce documente mai interesante se află acolo, vechi și chiar mai noi (până pe la 1840-50) și în special în condicile Tutovei dacă s-ar putea afla fiul cui era străbunul meu stolnicul Pascal Gane și pe cine a ținut în căsătorie. Având indicațiuni de la Dl Achim, l-aș fi rugat, cum ne și înțelesesem, să-mi scoată copii legalizate de pe documentele mai interesante, pe care le-aș fi plătit conform tarifului Dv obișnuit.

Dacă cererea mea nu-ți pricinuește prea mare deranj, te rog întreabă pe Dl Achim ce-a făcut în această privință și dă-mi un răspuns cât mai neîntârziat, urmând să plec peste 10-15 zile la Viena și dorind să am copiile gata la întoarcere.

Regret că s-a trecut atâta vreme fără să ne mai fi văzut și nădăjduesc că la vară să ne putem întâlni. De altfel, reflectez a-mi cumpara o vie lângă Iași, unde să-mi pot petrece câteva luni de vară în tihnă, așa că, în acest caz, ne vom apropia din nou.

Cu o prietenească strângere de mână,

Al D-tale,

Gane

Adresa: C. Gane

Str. Laptelui 9

București

5.

București, 6 oct[ombrie] 1922

Iubite D[omnu]le Zotta,

Când am fost astă vară în Iași, am vorbit cu Dl Ghibănescu făgăduindu-i un document interesant spre a fi publicat în revista Dv „Ion Neculce”. Vi-l trimit acum, în nădejdea că va interesa și cu rugămintea a-i da lumina publicității. Mai am și altele, multe și frumoase.

²⁸ Soția lui Sever Zotta, Margareta (1880–1969, aparținea familiei Grigorcea. V. tabla de ascendenți din *ArhGen*, III (VIII), 1996, 1-2, p. 328–329.

²⁹ Lapsus calami: este vorba despre binecunoscutul arhivist ieșean Traian *Ichim* (1880–1929), colaborator plătit al multora dintre contemporanii care făceau cercetări de istorie locală și familială.

Te rog *mult* vorbește cu Dl Ichim și vezi ce-a mai făcut în chestia mea. Ar fi cred multe de găsit în documentele moșiei Popești din Suceava și în acele ale familiei hatmanului Lupu Bogdan.

Cu o prietenească strângere de mână,
Gane

6.

Iubite D[omnu]le Zotta,
Alăturat, documentul făgăduit, în copie. M-ar interesa și pe mine să știu cine este acel Căpotici și ce legătură de familie avea cu Bălșeștii³⁰. Vezi că și aici, ca pretutindeni, tot numai la Lăpușneanu se urcă.

Aștept un răspuns în chestia despre care rugasem pe Dl Ichim.
Cu o bună strângere de mână,
Gane

7.

Dragă Sever,
Te rog foarte mult să mă ierți, dar îmi este cu neputință să vin în astă seară la Dv. Mi-a căzut pe cap un prieten, care pleacă mâine dimineață, cu care am treabă și pe care nu-l pot lăsa. Voi veni când vrei tu, mâine, vineri sau sâmbătă. Aștept un răspuns.

Prezintă scuzele mele și Dnei Zotta și primește o prietenească strângere de mână. Încă o dată scuzele mele.
Gane

8.

București, 2 mai 1933

Dragă Sever,
Te rog să fii drăguț și să pui pe unul din sclavii tăi să-mi copieze actul Tr. 501, dos. 123, f. 59 și verso, de care am nevoie pentru lucrarea mea asupra lui P. P. Carp. Nu trebuie să fie legalizat, întrucât nu mă interesează decât conținutul. Însă te rog două lucruri: mai întâi să-mi scrii imediat cât costă tălmăcirea [= transcrierea] pentru a-ți expedia pe dată suma necesară, întrucât am nevoie urgent de acest act. Al doilea să-mi spui de asemenea cât costă *în genere pagina de tălmăcire* (cu prețuri reduse pentru mine, om sărac) și cât costă *legalizarea*, întrucât am multe documente, și *lungi*, gănești, pe care doresc să le am în copii legalizate. Cum voi primi răspunsul tău, îți voi indica actele de care am nevoie.

³⁰ Odochia, soția lui Crâstea Balș, strămoșul documentat al familiei Balș, era „fiica lui Oanăș Căpotici, dintr-o vechie și bogată familie boierească” (Sever Zotta, în **ArhGen**, I, 1912, 12, p. 207). O veche interpretare fantasmagorică o transformase pe Odochia Căpotici în fiică a lui Alexandru vodă Lăpușneanu și a Ruxandei doamna. Pentru lămurirea confuziei, Zotta trimite la un document din 30 septembrie 1598 (menționat de Radu Rosetti) și la altul din 20 aprilie 1617 (publicat în *Uricariul*). V. și Ștefan S. Gorovei, *Începuturi genealogice*, în **SMIM**, XXXVI, 2018, p. 65–66, nota 17.

Cu tata Noe cum stăm ? Mi-ar fi făcut plăcere să ne mai vedem; dar cum ?
Eu prin Iași n-am dat de-un veac, iar D-ta când vii în capitală mă ignorezi.

Aștept un grabnic răspuns și-ți trimit prin scris o prietenească strângere de
mână.

C. Gane

Adresa: Calea Griviței 46

București

PAGINI DE CORESPONDENȚĂ SEVER ZOTTA – THEODOR RÂȘCANU (1911-1914)*

Cătălina OPASCHI

În fondurile fostului Muzeu Saint-Georges, păstrate la Biblioteca Națională¹, se află câteva scrisori adresate de Sever Zotta (1874–1943) mai tânărului său confrate pasionat de istorie și, prin îndemnul său, „convertit” la aprofundarea genealogiei, Theodor Aug. Râșcanu (1888–1952). Primele scrisori sunt din anul 1911 și, din tonul mai protocolar, deducem că prietenia celor doi era abia la început. Pe măsura trecerii timpului, tonul devine tot mai cald și prietenia se consolidează, așa încât Sever Zotta îl povățuiește sau îl „ceartă” ca un adevărat părinte. Într-o carte poștală expediată în 1913, aproape îl somează – de la înălțimea vârstei și experienței sale – să nu mai scrie la ziarul „Adevărul”², pe care, în acel moment, îl considera periculos pentru integritatea statului român, căci îndemna spre o „revoluționare a României”.

Din toate scrisorile lui Sever Zotta se desprinde marea pasiune cu care acesta se dedica studiilor genealogice, prietenul său considerându-l „primul genealogist, cum am zice, «științific», spre deosebire de genealogiștii ocazionali și diletanți, pentru că avea spiritul metodic și temeinice cunoștințe istorice. Pentru el, genealogia era o știință pozitivă, în care **documentul** elimină ipoteza și fantezia”³. Din corespondența lui Sever Zotta se evidențiază efortul și preocuparea pentru a face să trăiască revista inițiată de el, „Arhiva Genealogică”. Tonul entuziast al începutului este înlocuit, treptat, de îngrijorare, apoi de tristețe și dezamăgire. Îl îndurera lipsa de interes a forurilor culturale și, mai ales, a majorității descendenților notabili, față de istoria propriilor familii și față de eforturile înaintașilor de a menține integritatea neamului românesc în vâltoarea istoriei. Trăind în Bucovina austriacă, Zotta învățase să prețuiască altfel libertățile pe care „regășenii” nu păreau să le conștientizeze suficient. Cenzura autorităților habsburgice opera fără milă, sub orice pretext, ba „tria” și corespondența, care de

* Comunicare la Filiala Iași a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române, ședința (188) din 8 aprilie 2014, închinată lui Sever Zotta la împlinirea a 140 de ani de la nașterea sa. Celelalte comunicări prezentate în aceeași ședință au fost: Ana-Felicia Diaconu, *Sever Zotta – precursor al Arhivelor Statului din Cernăuți*; Ștefan S. Gorovei, *O prietenie necunoscută: Sever Zotta – Constantin Gane*; Liviu Papuc, *Sever Zotta: fragmente de viață socială și scrieri ocazionale*; Andrei Pippidi, *Sever Zotta, autor dramatic*.

¹ Biblioteca Națională a României (în continuare: **BNR**), *Manuscrise* (în continuare *Mss*), Fond Alexandru Saint-Georges, dosar CCLXXX.

² Într-un manuscris păstrat la Biblioteca Academiei Române, Th. Râșcanu arată că fondatorul acestui ziar a fost un văr al străbunicii sale, din neamul Beldiman, Al. V. Beldiman.

³ Theodor Râșcanu, *Tragicul destin al cărturarului Sever Zotta*, în „Acțiunea”, 28 iulie 1942, p. 1, 3.

multe ori nu ajungea la destinatar, după cum sugerează scrisoarea din 5 august 1911 (Nr. 1).

Sever Zotta îi descria interlocutorului său și unele aspecte legate de mișcarea culturală românească din Bucovina, de trezirea conștiinței naționale și înființarea de școli românești la sate și în orașe, ca inițiative particulare.

În aproape toate cele unsprezece scrisori se fac comentarii referitoare la politica vremii sau la poziția României față de anumite evenimente, cum ar fi Al Doilea Război Balcanic – când își exprimă admirația față de judecata corectă a Regelui Carol I și a sfetnicului său, Titu Maiorescu, privind momentul intrării în război. Sau începutul Primului Război Mondial, când pare nedumerit că ieșenii „înclinau spre Rusia” și-i transmite lui Th. Râșcanu credința sa că România va rămâne într-o neutralitate vigilentă, urmărind desfășurarea ostilităților.

Pe măsura consolidării prieteniei, își împărtășeau și evenimente din viața de familie: nașterea unui copil în familia Zotta, plecarea pe front, ca voluntar, a lui Theodor Râșcanu în războiul cu Bulgaria, impresiile din campanie (sfârșitul campaniei, de fapt), referiri la romanele lui istorice sau la numirea ca „ispravnic” de Vaslui.

Două scrisori sunt expediate, în vara anului 1914, din Iași, orașul unde Sever Zotta, fiind numit director al Arhivelor Statului, se mutase din octombrie 1912, dar acestea sunt foarte scurte, ultima aproape laconică evocând momentul părăsirii în pripă a Davidenilor, odată cu începutul primei conflagrații mondiale. În toată harababura mutării rapide, principala preocupare a genealogistului bucovinean a fost transportarea bibliotecii, de care nu se putea lipsi, și a documentelor sale, deși la Iași îi stăteau la dispoziție arhivele și toate bibliotecile bine întocmite ale unui oraș universitar, cu adevărat „cetate a culturii”. Dragostea față de cărțile și comorile documentare adunate cu atâta trudă îi va marca toate etapele vieții, până la sfârșit.

Scrisorile vin să întregească și cunoașterea omului Sever Zotta, a convingerilor sale politice și a principiilor care îl călăuzeau: seriozitate, integritate, delicatețe, dar, în același timp, fermitate în exprimarea convingerilor.

Referindu-se la o lungă listă cu nume de boieri mai vechi și mai ales mai noi, pe care urma să i-o transmită Gh. Ghibănescu, a aflat că în acel document este menționat și modul în care își dobândiseră titlurile o serie de „boieri noi” (mită în bani sau țigani)⁴. Zotta a crezut oportun să atenueze, cu tact, dezvăluirea unor informații care ar fi putut leza sensibilitatea urmașilor – persoane onorabile de altfel, cu nimic vinovate de tribulațiunile înaintașilor – respectând însă rigoarea istorică (Nr. 2).

Se arăta intransigent față de orice putea atinge interesele Statului român sau crea diversiune și neînțelegeri interne. Deși era nemulțumit de comportamentul oamenilor politici bucovineni, Sever Zotta nu înceta să-i transmită prietenului său, printre rânduri, speranța dezrobirii acestui petec de pământ românesc, descriindu-i cu multă dragoste farmecul Bucovinei și poftindu-l să-l cunoască pe viu, fie la moșia sa Davideni, fie în capitala Cernăuți (v. mai ales scrisoarea din 5 august 1911).

⁴ Gh. Ghibănescu, *Boierii căftăniți sub Ioan Sandu Sturza vodă*, în *ArhGen*, I, 1912, 4-6, p. 74-79; 7-8, p. 101-107; 11, p. 166-171.

Dar principala sa preocupare era să facă să trăiască „Arhiva Genealogică”. Spera ca prin publicarea unor articole interesante și serioase să trezească interesul și curiozitatea persoanelor pasionate de istorie și de evoluția unor familii implicate în actul decizional. Una dintre aceste scrisori, în care-i relatează lui Theodor Râșcanu eforturile pentru redactarea revistei, înfățișează clar motivul care a dus la încetarea apariției „Arhivei Genealogice”: lipsa fondurilor materiale (**Nr. 4**). Deși îi redacta aproape singur conținutul, făcând apel la rude și prieteni pentru a edita și trimite exemplarele, efortul era prea mare chiar și pentru tenacitatea și puterea lui de muncă.

Situația se datora nepăsării acelor pe care Zotta sperase că se putea baza, măcar în spiritul solidarității de castă. Publicând studii serioase și bogat documentate despre familiile celor cărora le solicita sprijinul prin abonamente, sperase să fie susținut. Dezamăgirea lui era cu atât mai mare, cu cât mulți dintre posesorii bogatelor arhive de familie nu dădeau semne că ar dori să-i aducă la cunoștință conținutul documentelor păstrate de generații, care ar fi putut alimenta permanent paginile revistei. Deși, în acest mod, *donnant-donnant*, ar fi putut să beneficieze, la rândul lor, de clasarea, interpretarea și competența punerea în valoare a acestor comori documentare. Și, spre dezamăgirea lui completă, nici vorbă ca posesorii acestor tezaure să se angajeze în studierea lor sistematică, așa cum s-ar fi așteptat seriosul genealogist.

Scrisorile rămân, astfel, mărturia tristă a eforturilor unui cărturar pe care contemporanii săi nu l-au înțeles și nu l-au sprijinit.

În transcrierea textelor am păstrat grafia autorului, ca și particularitățile graiului bucovinean: *cari* – care, *cătră* – către, *vr'o* – vreo, *cetit* – citit, *samă* – seamă, *în de cu vreme* – devreme, *am trebuit* – a trebuit, etc., dar am suprimat *u* final caracteristic ortografiei etimologice. De asemenea, am păstrat alternanța Râșcanu / Râșcanu.

1⁵

Davideni, 5 august c[alendar] n[ou] 1911

Stimate amice,

Îmi pare foarte rău aflând din stimata D-Voastre scrisoare că ea este a doua care mi-o scrieți, pe când n-am primit decât aceasta din urmă. Aceiași soartă ca prima D-Voastre scrisoare va fi avut și scrisoarea nevestei mele cătră Doamna Râșcanu⁶, care conținea între altele și o comunicare cu privire la pățania bunicului D-Voastre supt M. Sturza⁷. De altfel, după experiențele făcute de mine în cuprinsul

⁵ **BNR**, *Msse*, Fond *Alexandru Saint-Georges*, dosar CCLXXX, f. 218–223.

⁶ În nici o genealogie consultată de autoarea acestui studiu nu apare numele vreunei soții a lui Th. Râșcanu, posibil să nu fi fost căsătorit; poate fi vorba de mama lui, Maria Râșcanu născută Ghica (1853-1920); într-una din scrisori (**Nr. 4**), Sever Zotta scrie, în glumă: „Caută-mi abonați solvabili, că mă prăpădesc ! În schimb te căsătoresc gratuit cu 500 mii”.

⁷ Th. Râșcanu a evocat avatarurile existenței bunicului său în *Zbuciumata viață a postelnicului Toderiță Râșcanu*, în „Revista Fundațiilor Regale”, IV, 1937, 2, p. 311–324. Acestui subiect i-a dedicat romanul *Răzvrătitul Toderiță*, tipărit postum la editura Kunsthalle, Mühlheim am Main, 2009.

anilor, numai vro 70% din scrisorile nerecomandate ajung, trecând granița Bucovinei, țelul lor, ceia ce mă face să recomand scrisorile mai importante.

Cu deosebită plăcere luăm act de intenția D-Voastre de a ne vizita și de a vedea totodată acea parte a vechii Moldove sfințită de gloria străbunilor și de durerea strănepoților, regret însă foarte că, nevasta fiind în așteptarea unui eveniment de ordin familial⁸, ceea ce-i face imposibil de a corespunde îndatoririlor unei gospodine bune, suntem constrânși să Vă rugăm să binevoiți a amâna proiectul D-Voastre până la an, când ni va fi o mare plăcere să Vă vedem în mijlocul nostru și să Vă înlesnim cunoașterea țării și a oamenilor.

D-Voastră pare că mă invidiați de tihna lucrărilor mele genealogice și de frumusețea naturii. Cea din urmă nu vreu să o contest, însă cea dintâi n-a existat până acum. Abia aranjaseam casa și grădina, când un puhoi, nemaipomenit de decenii încoace, s-a revărsat asupra noastră, intrând chiar în grădină, luându-mi împrejmuirea la o întindere de 150 de m inclusiv poarta intrării, desrădăcinându-mi 20 de molii [= molizi] și vr'o câțiva pomi roditori, răpindu-ni toate legumele și prefăcându-mi o parte din grădină într-o adevărată pustie. Deci iar la muncă, potrivit proverbului latin „*non bis in idem*”, însă, deși am reușit să dau grădinei un aspect mai normal, stau încă fără poartă și găștele se plimbă unde vor. Totalitatea pagubelor suferite de bucovineni se urcă la vr'o 10 milioane de coroane. Citesc însă că pagubele din Moldova sunt de asemenea foarte mari. Cum însă Dumnezeu nu bate cu băta, am avut eri o repriză a puhoiului care a luat iar punțile peste Serețel și a înghițit iar destul material de la feresteie. Dacă apa se mai urca cu un metru, o aveam iar în grădină. Cu toate că oamenii cei mai bătrâni din sat nu pomenesc să fi văzut vr'odată apa în grădina noastră. Voi trebui să iau măsuri spre a întări malul critic de unde se revarsă apa. Iată o mică schiță a situației noastre în timpul puhoiului [*un desen arată poziția casei și șuvoiul care devastase grădina*]. Cred că o situație destul de pitorească. În pivniță am avut apă la o înălțime de 1 m și ceva. De altfel, nu eram de loc în grijă, chiar pentru cazul că și casa ar fi intrat în apă, având mare încredere în fundamentele masive ale casei.

Din căldurile mari europene și americane n-am simțit până acum nimic extraordinar. Poate c'or mai veni ? Suntem cam departe de Europa ! Situația politică de aici e foarte tristă. Românii sunt desbinați în două partide; cel „democrat” și cel naționalist. Partidul democrat s-a compromis grozav prin diferite iregularități în conducerea instituțiilor [= instituțiilor] economice naționale și unii din membrii lui sunt bănuși să se fi îmbogățit în mod fraudulos. Se strigă, chiar ... din partea nemților, după procuror. Ceia ce e însă mai trist e împrejurarea că partidul democrat poza și în antisemitism, gerându-se drept liberator al țărânilor din ghearele cămătarilor jidovești. S'înțelege că presa jidovească, și care presă nu-i jidovească ?!, exploatează situația în folosul rasei, făcând pentru un timp oarecare imposibilă orice tendință de desrobire economică.

Satisfacția deci a boierimei, înlăturată acum 8 ani prin atacuri mizerabile de la conducerea națiunii, e cam problematică, cu toate că se constată o reacțiune

⁸ Doamna Margareta Zotta urma să aducă pe lume cel de-al doilea copil al familiei, care a fost fiica lor Ruxandra, născută la 13 noiembrie 1911; vezi genealogia familiei la Ștefan S. Gorovei, *Mărturii documentare – Sever Zotta*, în **AG**, III (VIII) 1996, 1-2, p. 330.

puternică în sensul conservator, căci prăbușirea adversarului nu poate să fie o satisfacție adevărată când suferă prestigiul neamului întreg, în fața străinilor.

Nu mai puțin tristă e situația în Ardeal unde, deși nu se aude de corupțiune, sunt însă în joc interese cu mult mai importante, ale neamului, dată fiind superioritatea numerică a Românilor de acolo și atitudinea agresivă a guvernului. Se pare că păturile intelectuale ieșite din sânul poporului și care au condus politica națională atât acolo, cât și aici, sunt lipsite sau de idealism sau de acea abilitate politică, care nu se poate câștiga decât prin naștere, adică prin dezvoltarea acestei calități în cursul generațiilor și într-un mediu cultural superior.

Regret că nu pot să vă trimit deocamdată notițe cu privire la familia D-Voastre, deoarece n-am urmărit-o în cursul cercetărilor mele. Însă de acum încolo am să Vă țin la curent. Rugându-Vă să transmiteți respectualele noastre complimente Doamnei Râșcanu, rămân, cu multe salutări prietenești, al D-Voastre.

Sever Zotta

Complimente domnului Albert⁹.

2¹⁰

Davideni, 17 aprilie 1912

Iubite amice,

Regret foarte că timpul nu mi-a permis de loc să mai trec pe la D-Ta spre a lua un rămas bun și să-ți mulțămesc pentru zelul cu care ai îmbrățișat D-Ta cauza genealogică. Mă mir că am reușit să fiu gata cu pachetarea [!] lucrurilor la termenul tuturor creștinilor din Iași, adevă Vineri seara, când începe „Șabesul”. Am plecat cu 579 kg bagajiu, lăsând celelalte lucruri în voia lui Dumnezeu, care numai el știe când mă voi întâlni cu ele¹¹.

S'întălege am fost atât de precaut să-mi iau biblioteca cu mine, încât am și început să continuez [!] cu pregătirea numărului dublu al revistei¹². Cred că la începutul săptămânii viitoare o voi da la tipar în Cernăuți, unde cumnatul meu¹³ îmi va fi de ajutor cu corecturile.

Ghibănescu mi-a promis lista boierilor pe care i-ai încredințat-o D-ta. Ea este foarte interesantă conținând peste 400 de nume, însă și destăinuiți grave cu privire la modul cum au ajuns unele slugi de boieri, la boierie, prin mituire fie cu bani sau țigani ș. a. L-am rugat deci, ca să nu jignim poate unele familii, să dea listei o introducere care atenuează puțin asprile adevărului. Totuși regret că mi-a scăpat lista din vedere când am cercetat documentele D-tale, căci aș fi mai liniștit, trecând-

⁹ Este vorba, probabil, de Albert Râșcanu (1888-1968), vărul lui Theodor, fiul unchiului patern Aurel Râșcanu, cf. [Upload.wikimedia.org/wikimedia/commons/7/7f/Ahnentafel-Rascanu.pdf](https://upload.wikimedia.org/wikimedia/commons/7/7f/Ahnentafel-Rascanu.pdf); după Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoare*, X, Iași, 1915, completată de Dan D. Râșcanu, arhitect, născut în 1958, domiciliat în Germania, nepot al fratelui lui Theodor Râșcanu – Eduard-Artur (1890-1976) – singurul cu descendență actuală.

¹⁰ **BNR**, *Msse*, Fond *Alexandru Saint-Georges*, dosar CCLXXX., ff. 224-225.

¹¹ În anul 1912 Sever Zotta fusese numit director al Arhivelor din Iași.

¹² „Arhiva Genealogică”, I, 1912, 2-3 (februarie-martie).

¹³ Este vorba de Vasile Grigorcea, fratele soției sale Margareta, născută Grigorcea.

o prin filiera redacțiunii mele, că nu se va face sânge rău unor descendenți din astfel de boieri.

Te rog să-mi trimiți acum și articolul D-Tale care va fi oare-cum și *de actualitate* (s. a.) în vederea inaugurării statuei lui Cuza-vodă, care după puțini ani de atunci, avea să urce tronul. Te îmbrățișez cordial rugându-te să transmiți complimentele mele respectuase Doamnei Rășcanu și multe salutări fiului D-Tale. Al D-Tale,
S. Zotta

3¹⁴

Davideni, 17 iunie 1912

Iubite amice,

Cu drept cuvânt te miri D-ta că nu-ți dau nici un semn de viață, deși grăbesc să mă explic. De când am părăsit Iașul, eri era *prima zi, literalmente liberă* pentru mine, care ași fi o întrebuințat să îmi rezolv corespondențele mele întârziate, dacă n-ași fi avut oaspeți.

Mă încurcasem atât de tare cu revista preparând 3 numere care / vor apărea deodată¹⁵ și anume cu următorul sumar: *Despre nobilimea Basarabiei*, un articol lung, de mine, anexând și lista boierimii românești, astfel că articolul acesta umplă o coală întreagă și ceva. Apoi vine Ghibănescu cu *Boierii lui I. S. Sturza* din hârtiile D-Tale, încât amândouă articole cuprind două coale fără 2 pagini. Pe urmă vine darea mea de seamă despre Iorga [*Studii și documente*] XXI (continuare anunțată în numărul 3), care iar cuprinde vr'o jumătate de coală, încât cum vezi D-ta am putut să economisesc articolul D-tale și al lui Gane pentru numărul viitor. După darea de seamă urmează *bibliografie* și *comunicări* mărunte în proporție cu cele 3 numere cuprinse în publicația aceasta, deci iar într-o jumătate de coală. Cred că n-ai nimic în contra amânării articolului D-tale până la numărul viitor – dar nu puteam să găsesc o altă împărțire tehnică și pe de altă parte nu puteam să adaug încă un număr căci intram în *Iulie* !

A tipări în Cernăuți nu-i șagă. Trebui să anunți procurorului / și Direcției Poliției, apoi să fixezi zilele când apar numerele și, în fine, să pui și un *Redactor responsabil* care va fi d. Prof. V. I. de Cuparenco, directorul revistei „Gazeta Mazililor și Răzeșilor”. Am fost în afaceri la Iași și Kișinău și am aflat de la Doamna Lecca despre numirea D-tale ca Ispravnic de Vaslui. Mă bucur că postul îți convine și te simți la largul D-tale. Cei mulți înainte ! *Nădăjduiesc că postul nu te va împiedica să execuți intenția D-tale de a ne vizita în cursul verei și să te gândești și la revista noastră*. Multe salutări cordiale. Sărutări de mână Doamnei Rășcanu. Salutări și fratelui D-tale¹⁶. Al D-tale,

Sever Zotta

¹⁴ BNR, Msse, Fond Alexandru Saint-Georges, dosar CCLXXX, f. 226-227.

¹⁵ „Arhiva Genealogică”, I, 1912, 4-6 (aprilie-iunie).

¹⁶ Eduard-Artur Rășcanu (1890-1976).

Davideni, 5 iulie c[alendar] n[ou] 1912

Iubite amice,

Cred că te afli deja în posesiunea mult întârziatei reviste și sunt foarte curios dacă ți-a făcut o impresie bună. Mie tocmai nu mi-au lăsat numerele acestea o impresie prea bună. Întâi din pricina formalităților de împlinit față de autorități, căror(a) numai grație amabilității directorului „Gazetei mazililor și răzeșilor” am putut să (le) satisfac. Apoi din cauza / supărării neplăcute ce mi-a făcut-o d-l Nistor¹⁸ contestând filiațiunea Cileieștilor cu Basarabii. Am trebuit deci să răspund imediat, să scot alte articole ca să fac loc și astfel mi s-a scumpit revista, costând acele 3 numere 234 k. Dacă mai socotim că am trebuit să stau la Cernăuți 8 zile scormonind Biblioteca Universității și consultându-mă cu Dungern, mă costă acele numere 500 k. / Cam prea mult pentru modestele mele mijloace. Mai vin 25 k. mărcile poștale, ceia ce m-a făcut să urc abonamentul pentru România, cu 2 lei, se-nțelege pentru abonamente *noi*, nu și pentru cele anterioare urcării prețului. Cred că oamenii mă vor înțelege dacă au simț juridic.

Te rog, iubite amice, să stăruiești în cercul cunoștințelor D-tale, ca să mi să trimită abonamentele căci, constat cu regrete, moldovenii au cam rămas în urma Bucovinenilor (în) ce privește zelul pentru plată. Sunt ferm hotărât să nu trimit numărul viitor decât persoanelor / care au achitat abonamentul. Bilanțul e deocamdată următorul:

No.1...cheltuieli.....	60venit din abonamente
No. 2 și 3	170cu totul 182 lei
No. 4, 5 și 6.....	260din care numai 60 din România
(Total)	490	
Venit	182	
Deficit	308	

Deci, în jumătate de an am un deficit de 308 lei, neconsiderând cheltuieli secundare de alte câteva sute și necalculând deloc *munca* mea și neglijarea afacerilor mele private și sociale. E clar că dacă nu voi fi încurajat de cătră publicul românesc, mai cu seamă cel din Regat, nu voi putea să continui revista decât până la decembrie a. c. /

Concluzia [pe] care trebuie să o trag din lipsa de interes a publicului românesc se impune de sine și e foarte dureroasă. Anume, cu puține exemple laudabile între cari și D-Ta, cei mai mulți par că au o altă mentalitate care nu e a mea, nici a nobilimii bucovinene, nici a strămoșilor noștri. Că cei mai mulți nu mi-au refuzat revista se explică poate din considerațiuni de delicatessă [!] față de mine

¹⁷ **BNR**, Msse, Fond Alexandru Saint-Georges, dosar CCLXXX, f. 228-233.

¹⁸ Ion Nistor publicase în „Junimea literară” – după precizarea ironică a lui Sever Zotta – o *notiță cam laconică*, contestând înrudirea conților de Cilli cu Basarabii, referindu-se la articolul lui Zotta din **ArhGen**, I, 1912, 2-3, despre descendența Familiei Regale a României din Basarabi. Nistor trecea sub tăcere sursele indicate de autor, nume de referință în istoriografia epocii, sugerând că afirmația nu avea acoperire documentară. Sever Zotta i-a răspuns lui Nistor în **ArhGen**, I, 1912, 4-6, la rubrica *Comunicări mărunte*, p. 90–93, cu abundente referințe la subiectul contestat.

decât prin interes față de revistă. Ceia ce e trist e că afară de I. V. Cantacuzino din Hoiești și Norbert St. v. Dombrowschi din Botoșani, **nime** [!] din elita socială / nu mi-a **cerut** revista și că succesul librăriilor e aproape **nul**, cu toate că nu se poate spune că n-am grijă de reclamă. Apoi mai e trist că nime, afară de D-Ta, Ghibănescu și Gane, nu-mi trimite articole de publicat. Nu că n-ași avea material, dar iar lipsă de interes dacă nu chiar ceva mai grav: boicotare democratică sau, la cei cari nu sunt democrați, frică față de curentele democratice, ș. a.

Deși nu sunt în ... [*indescifrabil*] să trag concluziile acestea ca **finale** mai având să aștept impresia ultimelor 3 numere, cred că nu mă înșel / și sunt foarte pesimistic cu privire la viitorul revistei, cărei[a] am vrut **gratuit** să-i dedic munca anilor mei. Nu mi se poate cere însă să mă și ruinez cu ea și de aceia dacă plățile de abonament nu vor începe să curgă, în urma notiței mele, voi reduce tirajul la cel mult 200 exemplare și o voi duce cum voi putea, până la sfârșitul anului. Plecând apoi la București, voi cerca să capăt o subvenție de la Minist[erul] Cultelor. Dacă nu se va realiza, voi încheia capitolul și mă voi gândi [la] ale mele.

Am trimis revista la toate persoanele care au primit-o în rândul trecut. Îmi pare însă că am ales atunci prea puține persoane din Calendarul High-Life. Acum cred că e prea târziu / a trimite celor pe cari i-am scăpat. 6 numere de odată nu merge. Primul e prea târziu. Ultimele 3 n-are noimă. De altfel, întrucât îi am colaboratori în Muntenia iar articolele noastre se referă mai mult la Moldova, nici n-aș găsi, cred, interes destul, High-Life-ul fiind mai cu seamă muntenesc. La toate dificultățile, mai vine beleaua cu Nistor care, dacă se va dovedi că are dreptate, îmi va compromite și revista, deși sunt nevinovat, bizuindu-mă pe Dungern și Onciul iar aceștia pe alți autori. Nistor vrea să devie profesor la Universitatea din Cernăuți și se pare că bănuiește în persoana mea un concurent. De aceia nici nu l-a pomenit pe Dungern, ci numai pe mine. Cred însă că i-am dat o dușă rece, încât nu se va mai lua ușor la harță cu „diletanții”. **Te rog să-mi comunici dacă citești ceva despre revistă în ziare.** Eu nu țin decât „Seara”, „Săptămâna Publică”; „Revista catolică”, „Ramuri” și „Figuri contimporane” le primesc gratuit. La Storojineț citesc „Conv[orbiri] Lit[erare]”, „Viața Rom[ânească]” și „Neamul / Românesc”, cum și „Românul” din Arad. Din Bucovina citesc „Czernovitzer Allgemeine Zeitung”, „Viața Nouă” și „Vremea Nouă”, iar „Foaia Poporului” cum și „Gazeta Mazililor și Răzeșilor” a cărui Director, Cuparencu, prof[esor] secundar, m-a vizitat dăunăzi și mi s-a plâns de asemenea despre puținul interes al publicului românesc față de mișcarea culturală națională și conservatoare în Bucovina. Desigur că revista D-sale are mai mult interes **local** însă, pe când a mea tinde să trezească conștiința sângelui **ales** și **românesc** în boierime; a sa urmărește același scop în familiile vechi răzășești și, în parte, înstrăinate. A reușit, în adevăr, / să convertească pe mulți români rutenizați, cari își trimit acum copiii la școlile **române** și, prin stăruința sa, s-au înființat școli particulare române în sate chiar rutene, unde sunt răzeși români. Rolul lui Cuparencu ca redactor responsabil la revista noastră e pur formal. Anume pentru cazul că revista ar veni în conflict cu autoritățile austriece (cenzura, procuratura, etc., acțiune penală pentru ultragiu, etc.). D-sa răspunde pentru ea înaintea autorităților. / Cum însă eventualitatea aceasta este exclusă, n-are de ce să se îngrijească. Tiparul aici e mai scump, munca fiind mai scump plătită. O coală

normală cu litere ca cele din articolul „Despre Nobilimea Basarabiei”¹⁹ este 60 de k. Însă „petit” se socotește deosebit, chiar fiecare schimbare și fâlțuitul. Așa că s-a urcat coala la 80 k. Însă numărul viitor va fi mai ieftin, deoarece nu voi face schimbări.

Te rog să te interesezi în județul D-Tale dacă sunt încă *arhive particulare neexplorate, poate găsești ceva interesant pentru revistă.* /

Articolul D-Tale²⁰ e foarte bun și cred că va interesa, mai cu seamă după comunicările lui Sturza de la Academie. Ghibănescu încă nu mi-a trimis continuarea și trebuie să-l [!] aduc aminte.

De altfel, făcând abstracție de buclucul cu revista, îmi merge binișor, de asemenea nevastei și copiilor. Abia *mâine* încep vizitele pe la rude, care vor ține vro săptămână. Acestea sunt *primele* mele vacanțe de când sunt în Bucovina părăd și apoi ... cu excursia la Iași și vin mâine în afaceri. Vestea căsătoriei D-șoarei Elena Cantacuzino-Feodosiev am primit-o cu bucurie. Sincere felicitări. Caută-mi abonați solvabili că mă prăpădesc ! În schimb te căsătoresc gratuit cu 500 mii. Multe salutări cordiale. Complimente respectuoase D-nei Râșcanu și salutări din partea lui Eduard. Al D-tale,

Sever Zotta

5²¹

Davideni, 11 sept[embrie] 1912

Iubite prietene,

Bănuesc că te-au prins Talienii în Țarigrad, că nu mai dai nici o veste. Sau poate nu cumva te-ai supărat că Domnul *** te-a adus aminte [!] de „Genealogia Cantacuzinilor”²². / Cred că nu, din contra, ai avea motiv să-i mulțamești căci pentru un tânăr cu cât mai des e numit în publicistică, cu atât mai ușor își face drumul în viață.

Eu muncesc acum, nu tocmai ușor, având mult material de adunat și de coordonat, pentru numărul din septembrie, dedicat centenarului lui Eudoxiu Hurmuzaki²³. Cred însă că în vreo două săptămâni voi izbuti / treaba, dând revista la tipar.

Acum o blăstăm de câteva ori pe zi, când mă cuprinde dorul de pădure sau de bicicletă și trebuie să șed lipit toată ziua de birou. Numerele viitoare vor fi însă

¹⁹ În *ArhGen*, I, 1912, 4-6, p. 49-74.

²⁰ *Din corespondența politică a postelnicului Toderiță Râșcanu*, în *ArhGen*, I, 1912, 7-8, p. 114-118.

²¹ *BNR, Msse, Fond Alexandru Saint-Georges*, dosar CCLXXX, f. 234-235.

²² Autorul articolului *Despre Genealogia Cantacuzinilor*, publicat în *ArhGen*, I, 1912, 7-8, p. 97-101, care semna cu *** (de fapt, inginerul Ioan V. Cantacuzino, fratele juristului Matei Cantacuzino – Ștefan S. Gorovei, *Istoria unei reviste*, în ediția anastatică a volumului din 1912, Iași, 2005, p. IV), atrăgea atenția lui Th. Aug. Râșcanu că în șirul genealogiilor publicate o omisese tocmai pe aceea a Cantacuzinilor, editată în 1902 de N. Iorga.

²³ Numărul 9-10 al revistei „Arhiva Genealogică” este scris în întregime (32 p.) de Sever Zotta, fiind închinat familiei Hurmuzaki, la împlinirea unui secol de la nașterea Lui Eudoxiu Hurmuzaki. Mama lui sever Zotta aparținea acestei familii.

mai ușoare, folosindu-mă de materialul pregătit. Trebuie să fiu însă de actualitate și de aceia beleaua cu Hurmuzăkeștii. *Dacă știi ceva interesant despre familia aceasta m-ai îndatora cu vreo comunicare.* /

Deocamdată sunt singurul colaborator la numărul acesta. Cu administrația merge rău de tot. Românii din Regat, atât de pe lista D-tale cât și de pe „High-Life” nu plătesc și nu le-am mai trimis revista. Nici lui Ilie Șeptilici, pentru că cred că munca mea ar fi meritat, dacă nu achitarea abonamentului, cel puțin un bilețel de recunoștință.

Te rog să primești salutările mele călduroase și să transmiți complimentele mele respectuoase Doamnei Râșcanu, cum și complimente prietenești fiului D-tale. Al D-tale,

Sever Zotta

6²⁴

Davideni, 6 sept[embrie] 1913

Iubite amice,

Ieri am primit scrisoarea ta, din care, cu sinceră bucurie, am aflat că ai scăpat neatins din obositoarea și periculoasa campanie²⁵. Neavând de mai bine de o lună de zile nici o știre de la tine, începeam să devin îngrijorat și, cu atât mai mult mă bucur știindu-te iar în sânul / familiei.

Constat cu plăcere că te-ai încredințat că bătrânii noștri experimentați, Regele și Maiorescu, știau ce făceau și gândeau numai momentul prielnic spre a intra cu energie în acțiune. Eu unul, cum știi, nu mă îndoiam că nu lipsa de energie a guvernului era cauza tărăgănelii, ci prevederi și calcule sigure, pe baza *invidiei* ascunse a rușilor față de cuvântul bulgarilor, precum și pe baza *inevitabilelor conflicte între aliații balcanici*. /

Acum, mulțămită politica noastră prudente dar consecvente, România și-a câștigat egemonia în Peninsula Balcanică și, probabil, se va pune în fruntea unei noi alianțe, care cine știe dacă nu va avea rezultate și mai surprinzătoare. Dacă ar fi, zicem, vorba să se facă un imperiu ortodox al Răsăritului noi, urmașii Romanilor și cei mai înaintați în cultură, suntem chemați să fim în fruntea unui crifree [crâmpiei ?] de imperiu. Dar acestea sunt deocamdată visuri frumoase .../

Eu sosesc luni seara în Iași și nădăjduiesc că voi avea ocasiunea să mă întâlnesc curând cu tine. Duminică viitoare plec la Mavrocordat²⁶. Dacă nu vii la

²⁴ **BNR**, Msse, Fond Alexandru Saint-Georges, dosar CCLXXX, f. 236-237.

²⁵ Este vorba despre participarea lui Theodor Râșcanu, înscris ca voluntar în iunie 1913, la Al Doilea Război Balcanic, deși era scutit de serviciul militar. La 5 iulie trecea Dunărea cu regimentul său, așteptând să intre în luptă, dar în 15 iulie găsește un ziar din care află că Bulgaria a cedat, în urma dezastrului armatei ei în fața trupelor grecești, sârbești și turcești și în urma dezlănțuirii epidemiei de holeră. Râșcanu a descris aceste evenimente în *Spre Sofia cu Regimentul 8 de artilerie. Notele unui voluntar, iulie-august 1913*, Iași, 1914.

²⁶ Ioan Mavrocordat de la Dângenii, cumnatul lui Sever Zotta.

Iași, am să te caut la Buhăești²⁷, într-o zi de duminică sau sărbătoare. Revista-ți voi trimite din Iași. De vr'o 14 zile avem o vreme foarte frumoasă, [pe] care am petrecut-o ca un sihastru, într-o căsuță în pădure, urmărind cerbii. De două ori i-am văzut, însă nu puteam să trag. Regret că trebuie să plec fără rezultat, dar mă consolez cu anul viitor. Te rog să transmiți respectuoasele mele complimente Doamnei Râșcanu și salutări prietenești lui Eduard. Cu multe salutări cordiale, al tău,

Sever Zotta

7²⁸

Iași, 8 oct[ombrie] 1913

Iubite amice,

Alăturat îți trimit o notiță din „Cuvântul” de aseară care, precum vezi, constituie începerea ostilităților pe care, de altfel, scriind la „Adevărul”, ai [fi] trebuit să le prevezi.

Am citit articolul *Mrejele Liberalilor*, dar regret că n-am motiv să te felicit. Nu spui nimic nou și original și nu văd decât un ecou, desigur într-o formă literară ireproșabilă, al articolelor lui Mille. Te sfătuiesc încă o dată, prietenește – și știi că sunt desinteresat – să nu scrii decât când ai ceva de zis și în ori ce caz *nu în „Adevărul”, care nu se ia în serios.*

Salutări cordiale, al tău,

Sever Zotta

8²⁹

Ștampila poștei: 25 oct[ombrie] <191>3

Iubite amice,

Deoarece văd că-ți prea place „Adevărul”, îți trimit iar o notiță din „Cuvântul” de aseară, crezând că-ți fac un mic serviciu, deoarece îmi ziceai că nu primești „Cuvântul”. De altfel, știi prea bine că o malițiozitate din partea mea este exclusă și nu-ți doresc decât binele. Fiecare îl înțelege cum poate. Era datoria mea prietenească să te avertizez, căci „Adevărul” este în solda Alianței israelite, care tinde la revoluționarea* României, spre a câștiga drepturi pentru evrei. Fă însă ce nu poți să lași și Dumnezeu să te păzească. Salutări cordiale,

Sever Zotta

* Un articol în „Adevărul” în care se cere *lupta*, iar *nu* înțelegerea între partide în chestia agrară, etc. dovedește că vor cu orice preț desbinarea țării.

9³⁰

²⁷ Este moșia la care stătea de obicei Th. Râșcanu; vezi evocarea lui Gh. Bezviconi, în manuscris, la Biblioteca Academiei; Bezviconi îl numește *alesul cârturar de la Buhăești sau boierul de la Buhăești*.

²⁸ BNR, Msse, Fond Alexandru Saint-Georges, dosar CCLXXX, f. 243.

²⁹ *Ibidem*, f. 238.

³⁰ *Ibidem*, f. 241-241^v.

Iași, 3 nov[embrie] [19]13

Iubite amice,

Regret că nu ți-am putut împlini dorința, dar am fost prin(s) 8 zile în concediu și abia întorcându-mă am găsit scrisoarea ta. /

Cred că a sosit momentul să vă întoarceți în oraș, deși chiar tristețea naturii muribunde are farmecul ei la țară. De o samă de vreme nu-ți mai citesc numele în „Adevărul”, probabil lucrezi la impresiile din Bulgaria³¹.

Salutări cordiale precum și lui Eduard și complimente respectuoase doamnei Rășcanu și din partea nevastei mele, al tău,

Sever Zotta

10³²

Iași, 1/14 iulie 1914

Iubite Toto,

Ce-i că nu vii încoace ? N-ai nici o treabă ? Aș dori să te văd – nu numai spre a-ți întoarce cu mulțămire cei 8 lei – ci spre a discuta cu tine plecarea noastră în Bucovina³³, care a devenit de actualitate. Plec / prin Cernăuți (în 12-lea) și ai avea o bună ocaziune să cunoști și acest oraș și câțiva oameni, cei mai buni [de] acolo. Trebuie însă pașaport în de cu vreme. Poți să tragi în Iași de-a dreptul la mine, putându-ne găzdui și peste noapte, mi-ai face numai o plăcere. Salutări cordiale, al tău,

Zotta

11³⁴

Iași, 10 / VIII. 914

Iubite Toto,

Am sosit joi, împreună cu familia, fără nici o slugă și într-o locuință evacuată. Mai plăcută situație nici că se poate. Dintre funcționari mi-au luat pe Dăleanu și pe Iulian, încât mi s-a desorganizat complet serviciul. Nădăjduesc / însă că pe Iulian îl voi recăpăta, deoarece medicii, în unanimitate, au constatat la el o afecțiune a cordului.

Constat că opinia publică de aici gravitează spre Rusia. Cred însă, cum ți-am spus de la început că singura soluție deocamdată este neutralitatea vigilentă. Te salut cu drag și doresc să te văd. Complimente Doamnei și lui Eduard, al tău,

Sever Zotta

³¹ Cf. *supra*, nota 25.

³² BNR, Msse, Fond Alexandru Saint-Georges, dosar CCLXXX, f. 240-240^v.

³³ În evocarea *Tragicul destin al cărturarului Sever de Zotta*, publicată în „Acțiunea” din 28 iulie 1942, p. 1, 3, Th. Rășcanu arăta: „În vara anului 1940 [...] m-am hotărât să merg la Davideni să-l văd pe vechiul meu prieten Sever și să văd și Bucovina. Dar, ca și în vara lui 1914 când plecasem spre Bucovina, evenimentele istorice mi-au zădărnicit încercarea. În 1914 m-am reîntors din drum căci izbucnise războiul mondial; în 1940, la 28 iunie, năvăleau muscalii în Bucovina. Cum năvăleau pe vremuri tătarii sau cazacii...”.

³⁴ BNR, Msse, Fond Alexandru Saint-Georges, dosar CCLXXX, f. 242-245.

Cele 11 scrisori și cărți poștale adresate de „nobilul bucovinean” Sever Zotta „boierului moldovean” Theodor Râșcanu³⁵ ne dezvăluie preocupările a doi cărturari „munciți” de aceeași pasiune binecuvântată a cercetării și dezvăluirii trecutului neamului românesc. Sever Zotta a reușit să-l îndemne pe tânărul său prieten la detalierea și adâncirea studiului genealogiei, ramură a istoriei pe care Th. Râșcanu o abordase până atunci doar în treacăt. Nutrind un adânc respect pentru istoria Moldovei și a propriei familii, Theodor Râșcanu a știut să unească rigoarea cercetătorului cu talentul publicistului, îmbogățind literatura istorică cu pagini remarcabile. Și, cu același entuziasm, a îmbrățișat ideea creării unui Institut care să studieze genealogia și heraldica, întristat și el de imposibilitatea continuării revistei „Arhiva Genealogică”, editată cu atâtea sacrificii de Sever Zotta.

Destinul celor doi prieteni a fost însă tragic de asemănător, demonstrând încă o dată cât de greu stau oamenii sub vremi. Theodor Râșcanu și-a amintit aceste momente mulți ani mai târziu, într-o tristă evocare a personalității acestui drag prieten dispărut fără urmă, prin „grija” ocupanților sovietici, insensibili față de vârsta lui venerabilă, față de erudiția sa și față de comorile documentare și bibliofile strânse cu greu, într-o viață, pentru protejarea cărora riscase tot – libertatea și viața. În 28 iulie 1942, el publica în ziarul „Acțiunea” o dureroasă evocare a personalității lui Sever Zotta. Este sigur că, în lipsa oricărei vești de la Davideni, după 22 iunie 1940, Râșcanu va fi cercetat, printre rudele și prietenii comuni, despre soarta amicului bucovinean, „căci vechea și statornica noastră prietenie, înnodată în 1910, nu s-a dezmințit niciodată”. Și se întreba cu tristețe: „Bietul Sever ! ... Davidenii lui cădeau, ca și Flondoreni – în zona de invazie. Va fi fugit Sever Zotta de la Davideni ? Va fi avut vreme să fugă ? Unde se va fi refugiat ? Mai târziu am aflat că se găsea singur la el, la țară, că familia lui plecase dar el a rămas. Sub nici un cuvânt n-a voit să se despartă de moșia lui, de casa lui și, mai ales, de biblioteca lui, de documentele lui dragi”.

În primăvara lui 1941, Theodor Râșcanu aflase de la un văr al prietenului său, din familia Flondor, că „la vreo două săptămâni înainte de 22 iunie 1941, Sever Zotta a fost deportat în interiorul Rusiei. Desigur că – un om trecut de 60 de ani – el va fi murit pe drum, istovit fizicește și sufletește³⁶, sau va fi fost omorât. La Davideni [...] bolșevicii i-au ars cărțile și documentele, sufletul lui, de care n-a consimțit să se despartă și pentru apărarea cărora a înfruntat năvălirea barbarilor. Dacă în iunie 1940 s-ar fi refugiat dincoace de Siret, acum și-ar fi regăsit măcar casa și moșia și și-ar fi salvat viața. Dar viața lui era biblioteca, documentele. Fără ele nu putea trăi. Îmi scria de la Davideni că avea șase dulapuri cu cărți pe care

³⁵ Ca să-l parafrazez pe colegul Silviu Andrieș-Tabac, *Scrisori ale lui Sever Zotta „vechi boier bucovinean”, către Paul Gore „vechi boier basarabean”*. Lotul de la Arhivele Naționale din București, în **ArhGen**, VII (XII), 2000, nr. 1-4, p. 79-86.

³⁶ Cf. Ștefan S. Gorovei, *Viață și moarte în gulagurile sovietice (noi mărturii despre Sever Zotta în 1941-1943)*, în *In memoriam Gheorghe Buzatu*, coordonatori Stela Cheptea, Horia Dumitrescu, Editura „Tipo Moldova”, Iași, 2014, p. 797-810 (comunicare în ședința din 19 septembrie 2000 a Filialei Iași a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române). Sever Zotta a murit în Urali, în 1943.

încă nu le citise și era ocupat cu cercetarea arhivei lui Eudoxiu Hurmuzaki, intrată în posesiunea sa. [...] Un tragic destin a voit ca odată cu Sever Zotta să dispară și prețioasele hârtii – documente inedite hurmuzăchești și materialul unei lucrări despre marele român care a fost dezrobitorul Bucovinei, Iancu Flondor³⁷. Dacă vreodată, în țara noastră, s-ar înființa un Institut de Genealogie [...] el neapărat va trebui să poarte numele lui Sever Zotta !”³⁸.

Același nemilos destin care a secerat existența multor reprezentanți ai elitei noastre, aruncând în neant atâta erudiție și *savoir-faire*, s-a abătut și asupra lui Th. Râșcanu. Deposedat de bunurile sale, redus la cea mai neagră mizerie, în imposibilitatea de a-și găsi un mijloc de existență, a mai avut puterea de-a se apleca o ultimă dată asupra vechii sale pasiuni, la insistențele altui prieten, basarabeanul Gheorghe Bezviconi. La îndemnul lui, a așternut zeci de pagini cu amintiri despre familia sa, despre alte familii cunoscute și înrudite, despre locuri cunoscute timp de 64 de ani.

În iulie 1951 îi scria: „Am 205 pagini scrise ... XXXIX de capitole. ... Fiecare capitol e un portret, o nuvelă sau o schiță – o bucată autonomă. După plan, tabla capitolelor cuprinde 80 circa (de nu vor fi mai multe) asemenea bucăți”. Încredințându-i-le lui Gh. Bezviconi, nădăjduia, cu aceeași subtilă ironie care-i adusese renumele de „rău de gură”³⁹, dar și cu o premoniție amară, că poate, într-un târziu, „poporul sovietic își va fi împlinit misiunea sa istorică” și ne va lăsa în pace...

Conștient că în acel moment scrierile sale nu puteau fi publicate, ci doar citite de ochii unui prieten, i le-a dedicat lui Bezviconi: „Ție, vechi și drag prieten, cedând îndemnului tău, îți voi istorisi viața mea, depănând firul amintirilor. Ție, unicul meu cetitor, îți închin această povestire, pe care o încep în seara asta de 31 decembrie, în ultimele ceasuri ale semi-veacului 1950. Ție ți-o las cu limbă de moarte, povestea vieții mele, atât cât îmi vor îngădui împrejurările să ți-o pot istorisi. Încep deci ... și cine știe dacă o voi încheia ...”.

Este o evocare emoționantă a biografiei sale, a familiei și a unor personaje din protipendada Moldovei, a unor locuri și întâmplări care nu pot fi cunoscute din istoria „oficială”. În fapt, un testament – al lui și al lumii sale. Înțelegea că nu avea nimic în comun cu vremurile în care îl aruncase capricioasa roată a istoriei și că lumea pe care o iubise și căreia îi aparținea dispărea ucisă în lagăre sau domiciliu forțate, în foste garaje și subsoluri... La începutul amintirilor sale scria cu amărăciune: *Cred că e destul. Și inutil. Fiindcă – vorba poetului – „Cap de rege*

³⁷ Arhiva lui Sever Zotta a fost salvată, după revenirea familiei la Davideni, și adusă la București; după război, a fost preluată de Arhivele Statului – cf. Filofteia Rîzniș, *Arhive personale și familiale. Repertoriu arhivistice*, I, Arhivele Naționale ale României, București, 2001, p. 79–80 (Flondor), 95–96 (Hurmuzaki) și 169 (Zotta). V. și Ștefan S. Gorovei, *Arhiva lui Sever Zotta și soarta ei* (Sesiunea de comunicări a Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, Iași, 27 ianuarie 2009; ms.).

³⁸ „Acțiunea”, 28 iulie 1942, p. 1, 3. Intuiția lui Th. Râșcanu s-a vădit foarte corectă: societatea întemeiată în 1999 poartă numele său (Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”).

³⁹ Gheorghe Bezviconi, *Theodor Râșcanu*, Iași, 1942 (în manuscris la Biblioteca Academiei Române).

sau de vită, tot o hârcă scofâlcită”... Astfel încât, într-o zi călduroasă din iulie 1952, și-a pus capăt zilelor⁴⁰.

⁴⁰ După mărturia nepotului din Germania, Dan Râșcanu – informație în corespondența electronică cu publicistul basarabean Iurie Colesnic, din 2002; vezi Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută*, Chișinău, 2002, p. 264–285.

**VASILE POGOR TATĂL (1792-1857) –
„CINSTITUL DREGĂTOR ȘI MEȘTERUL DE CONDEI”***

Iulian PRUTEANU-ISĂCESCU

Vasile Pogor descindea dintr-un vechi neam boieresc, dar care, ca multe altele, nu și-a menținut rangul în istoria Țării Moldovei¹. Tatăl său a fost Sandu Pogor, care nu a avut rang boieresc, era mazil din Stolniceni (sau Pogorăști²), destul de înstărit. Bunicii lui Vasile Pogor au fost Andrei Pogor, mazil, fiul lui „Pogor căpitanul”, și Safta Timuș, fiica medelnicerului Constantin Timuș³. Sandu Pogor a fost căsătorit cu Ilinca Botescu, sora logofătului de taină Șerban Botescu⁴.

Anul nașterii lui Vasile Pogor îl cunoaștem dintr-o însemnare a fiului: „1792, naissance de mon père”⁵ (cel mai probabil că a văzut lumina zilei la Pogorăști, așezare pe malul stâng al Jijiei, unde tatăl său avea moșie). Ca și alți fii de mici boieri, Vasile Pogor a fost instruit pentru a sluji într-o casă boierească de vază, iar fratele său mai mare, Tudurachi, care fusese angajat logofăt în casa vistiernicului Alecu Balș, a fost cel care i-a înlesnit atașamentul față de marele său protector⁶. Și-a început cariera la vârsta de 13 ani, în slujba de pisar al Episcopiei Hușilor⁷, transcriind documente și vechi cronici moldovenești. A funcționat apoi ca vechil, condicar, fiind înălțat de domnul Scarlat Callimachi la rangul boieresc de vel serdar prin pitacul din 15 ianuarie 1819, motivând astfel această cinstire: „încredințându-ne că cu adevărat neamul său și din vechiu au fost din rânduiala neamurilor boierești și încă acum unii din urmașii săi se află cinstiți în cinuri de

* Fragment din cartea *Muzeul „Vasile Pogor” Iași. Din istoria Casei Pogor-Brătianu*, aflată sub tipar la Editura Muzeelor Literare din Iași.

¹ Vasile Panopol, *Vornicul Vasile Pogor (1792-1857)*, în „Arhiva genealogică”, anul II(VII), nr. 1-2, Iași, 1995, p. 255-260.

² Moșia Pogorăști a aparținut porușnicului Ștefan Pogor și altor răzeși; sat al ocoalelor Turia, Jijia și Ștefănești, între 1816 și 1865, înglobează parțial moșia Stolniceni (1835). Sat component al comunelor Comândărești (1865-1876, 1887-1906, 1908-1925), Cobiceni (1876-1887), Todireni (1906-1908, 1929-1931) și Răuseni (1925-1929, 1931 – până în prezent, în granițele județului Botoșani), cf. *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I, *Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale. 1772-1988. Partea a 2-a*, București, 1992, p. 904.

³ Vasile Panopol, *op. cit.*, p. 258.

⁴ *Ibidem*, p. 259.

⁵ *Ibidem*, p. 260.

⁶ Vasile Pogor, *Scrieri*. Ediție, prefată, note, glosar, bibliografie de Vasile Sandu, București, 1986, p. VII; Costandin Sion, *Arhondologia Moldovei. Amintiri și note contemporane. Boierii moldoveni*. Text ales și stabilit, glosar și indice de Rodica Rotaru. Prefată de Mircea Angheliescu. Postfață, note și comentarii de Ștefan S. Gorovei, București, 1973, p. 199.

⁷ *Istoria Hușilor*. Volum îngrijit și coordonat de Theodor Codreanu, Galați, 1995, p. 290.

boerie”⁸. Pentru scurt timp a slujit ca prim cavas al consulatului rus din București, însuși generalul Kisseleff mulțumindu-i pentru serviciile aduse „vremelnicei Ocârmuiri rusăști la partea finansului”⁹.

Îl regăsim, apoi, în Basarabia, unde a fost implicat într-un lung proces cu șambelanul Iancu Balș, pentru o datorie a fratelui său, vel serdarul Tudurachi Pogor, mort în floarea vârstei în 1813, pricină care s-a finalizat abia în anul 1845 printr-o tranzacție cu moștenitorii lui Balș, care se obligau să-i plătească lui Vasile Pogor 44.000 ruble de argint¹⁰. Reîntors în Țara Moldovei după 1823, Vasile Pogor s-a înălțat treptat, prin calitățile sale, până la cele mai înalte ranguri boierești și demnități: vel comis (1826), director al Departamentului Logofeției Dreptății (1834), vel spătar (1838), vel agă (1840), vel postelnic (1844), devenind vel vornic în 1852, pentru „cunoștință în trebi, cinstit caracter și nobile sentimente”, director al Casei Vănilor (1854) și prezident al Divanului Apelativ (1856)¹¹. Pe lângă statutul său de funcționar priceput și demnitar cinstit, vornicul Vasile Pogor era foarte cunoscut pentru însușirile sale scriitoricești, astăzi, pe nedrept, date uitării. G. Călinescu, în *Istoria sa*, îi acordă trei coloane, în care reține „stihuri de modă veche, scrise în epoca Beldiman-Conachi”, precum și traduceri după *Henriada*, *Zăire* și *Poème sur le désastre de Lisbonne*, ale lui Voltaire, și din *Idoménée* de Prosper Jolyot de Crébillon¹². Încurajat de critica extrem de favorabilă a traducerii *Henriadei*, Vasile Pogor a publicat la 18 iunie 1839, în periodicul transilvănean „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, poezia *Deșertăciunea lumii, răutățile ei și tristețele urmări ale faptelor sale*, cunoscută și sub titlul *Neam vine și neam trece*, care a devenit celebră și care i-a provocat neplăceri autorului, întrucât prin versurile ei ataca marea boierime, pretențiile, viciile, îngâmfarea și deșertăciunea ei, vizându-l chiar pe domnitor și anturajul său¹³. Vasile Pogor tatăl a fost un spirit iluminist cu un temperament pătimaș, fiind socotit unul dintre primii poeți ai ruinelor, considerându-se că, în anumite privințe, l-a prevestit pe Mihai Eminescu¹⁴. A fost tradus de J.A. Vaillant, iar Eugène Stanislas Bellanger, care a întreprins o călătorie în 1836 în Țara Românească, l-a caracterizat ca „scriitor și gânditor, moralist și filosof, pictor și istoric”¹⁵. A avut în plan să traducă și din Chateaubriand, probabil, în acest scop i-a adresat rugămintea de a se folosi de scrierile lui. Răspunsul nu a întârziat: „Vous êtes parfaitement libre, Monsieur, de prendre dans mes ouvrages tout ce qui vous plaira: j’aurais seulement l’honneur de vous faire observer que je n’ai plus aucun droit sur ces ouvrages et qu’ils appartiennent aus editeurs qui les ont

⁸ Vezi nota la doc. XCIII, în „Ioan Neculce”, fasc. 8, Iași, 1930, p. 134.

⁹ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită. Ediție și prefață de Al. Piru, București, 1982, p. 92.

¹⁰ Vasile Panopol, *op. cit.*, p. 261.

¹¹ *Ibidem*, p. 263-264.

¹² G. Călinescu, *op. cit.*, p. 91-92.

¹³ Vasile Panopol, *op. cit.*, p. 266.

¹⁴ Liviu Papuc, *Din ale familiei Pogor*, în „Dacia literară”. Serie nouă, anul V, nr. 1(12), Iași, 1994, p. 61.

¹⁵ *Călători străini despre Țările române în secolul al XIX-lea*. Serie nouă, vol. III (1831-1840), București, 2006, p. 463.

achetés. J'ai l'honneur de vous offrir, Monsieur, l'assurance de ma considération très distinguée”¹⁶.

Un moment important în viața lui Vasile Pogor s-a consumat în anul 1839, când s-a declanșat Conjurația Confederativă a comisului Leonte Radu¹⁷, ce cuprindea „idei prea înaintate”¹⁸ pentru acel timp, numită de N. Iorga, pe bună dreptate, „un proiect fantastic”¹⁹: unirea Moldovei cu Țara Românească și Serbia, alcătuindu-se, astfel, o Confederație Dunăreană, după model german, în frunte cu un principe străin ales, reducerea suveranității turcești la o putere nominală și exterioară, iar protectoratul Imperiului Rus urma a fi înlocuit cu unul colectiv, format din Anglia, Franța, Austria și Rusia. Se mai cereau modificarea Regulamentului Organic, drepturi politice acordate micii boierimi, înființarea unui Consiliu de Stat și a unui Senat, precum și înlăturarea domnitorului Mihail Sturdza. Între conjurați figurau mai mulți mici boieri, dar și câteva nume importante, precum Ștefanache Catargiu, Lupu Balș – considerat autorul proiectului –, Iorgu Sturdza, Costache Sturdza, Constantin Negruzzi, Costache Miculescu ș.a. Vasile Pogor, om de casă al Bălșeștilor, atras fiind de principiile revoluției franceze, a luat parte la conjurație. Odată cu arestarea lui Leonte Radu, considerat „capul conjurației”, încercarea a eșuat, iar complotiștii au fost iertați, în cele din urmă, de domnitorul Mihail Sturdza, boierii participanți păstrându-și privilegiile²⁰.

Vasile Pogor nu a avut o avere însemnată, el a stăpânit mica moșie Stolniceni (Pogorăști), a moștenit averea fratelui său, Tudurachi Pogor, iar prin căsătoria din 9 iulie 1822 cu Zoe Cerchez (1802-1876), care „avè zăstre bună”²¹ (părți din moșiile Comănești și Buhăiești²² – veche proprietate racovițească, la care

¹⁶ Vasile Panopol, *op. cit.*, p. 267.

¹⁷ Comisul Leonte Radu, evreu convertit și boierit de Ioniță Sandu Sturdza, a fost însurat cu Safta Isăcescu, fiica lui Constantin Isăcescu și a Ilincăi Eni, din ținutul Neamț. Copiii lor au fost Lascăr Radu și Calipso Radu; aceasta din urmă a fost căsătorită cu serdarul Nicolae Albu. În anul 1842, Leonte Radu a fost expulzat din ordinul domnitorului Mihail Sturdza (*Vezi Familiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, vol. I, Abaza-Bogdan. Coordonator și coautor: Mihai Dim. Sturdza, București, 2004, p. 49, 51; *Un conspirator fără voie: Nicolae Eni, în Familiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, vol. VI, Dabija-Exarhu. Coordonator și coautor: Mihai Dim. Sturdza, București, 2017, p. 384-386; Sorin Iftimi, *Banul Toma Cozma și biserica sa din Păcurari*, în idem, *Cercetări privitoare la istoria bisericilor ieșene. Monumente, ctitori, mentalități*, Iași, 2014, p. 151).

¹⁸ Ernest Bernea, *Tradiție și Revoluție*, în „Rânduiala”, anul I, nr. 3, București, iulie-septembrie 1935, p. 260.

¹⁹ N. Iorga, *Războiul pentru independența României. Acțiuni diplomatice și stări de spirit*, București, 1927, p. 8.

²⁰ V.I. Cataramă, *Sufletul Junimii: Vasile Pogor*, Iași, 1942, p. 19.

²¹ Costandin Sion, *op. cit.*, p. 200.

²² Sat în componența comunei Vulturești, județul Vaslui. Partea de sus a moșiei Buhăiești va reține numele proprietarului în toponimul *Pogorăni* (Mircea Ciubotaru, *Comuna Vulturești*, vol. I, *Studiu de istorie socială. Onomastică*, Iași, 2003, p. 82-83).

se adăugau moșia Boldurești (Orhei) și părți din Spanciocani și Vârtopeni²³ din Basarabia), și-a întărit stăpânirile, făcându-l pe ursuzul paharnic Costandin Sion să afirme că „prinsăse calicul la avere”²⁴. Prin diverse vânzări și schimburi, Vasile Pogor a devenit proprietarul moșiilor Stângaci²⁵, Râșești²⁶, Mălăești²⁷, Misești²⁸ și parte din Știubeieni²⁹, ajungând, în 1857, pe lista celor 32 de proprietari mari din ținutul Iași³⁰. Mai stăpânea casele din Iași și câteva dughene pe Ulița Sf. Vineri. Soții Pogor au locuit în Iași, întâi în vechea casă părintească, zidită de pitarul Ioniță Cerchez³¹, bunicul Zoitei, care, începând cu anul 1776, a cumpărat mai multe locuri și case de pe Drumul Sării din mahalaua Muntenimea de Mijloc, actuala stradă Vasile Pogor³², conturându-și, pe partea stângă a acestei ulițe, o întinsă proprietate³³. În anul 1850³⁴, vornicul Vasile Pogor a dăruit vechile case cerchezești și a clădit o frumoasă nouă casă, stârnind invidia paharnicului Costandin Sion, care pomeneste de un Cerchez „ce au avut casă acolo unde Pogor au făcut palatul său”³⁵.

Din căsătoria celor doi s-au născut șapte copii; cinci dintre ei au murit nevârstnici, supraviețuind doar Anastasia (1824-1879), căsătorită cu moșierul basarabean Dumitru I. Bantăș (1814-1879), proprietar al moșiilor Lucăceni și

²³ Dinu Poștarencu, *Vornicul Vasile Pogor și Basarabia*, în „Anuarul Muzeului Național al Literaturii Române”, anul VIII, Iași, 2015, p. 22.

²⁴ Costandin Sion, *op. cit.*

²⁵ Fostă moșie, la vest de satul Ivănești, județul Vaslui.

²⁶ Sat în componența comunei Drânceni, județul Vaslui.

²⁷ Sat în componența comunei Gropnița, județul Iași.

²⁸ Moșie așezată în partea de S-E a satului Mălăești, înglobată în satul Mălăești.

²⁹ Fost sat, contopit cu satul Mălăești.

³⁰ Vasile Panopol, *op. cit.*, p. 269.

³¹ Căsătorit cu Anastasia, fiica lui Ioniță Floare baș-ceauș, pitarul Ioniță Cerchez, om de încredere al vistiernicului Matei Cantacuzino, a adunat o frumoasă avere, care a fost moștenită de cei trei urmași ai săi, Ilinca (căsătorită cu spătarul Vasile Coroi), Iancu (căsătorit cu Smaranda Racoviță), și Zoia (căsătorită cu Manolache Calmuțchi), cf. Vasile Panopol, *op. cit.*, p. 268; Teodor Candu, Alina Felea, *Testamentul Zoitei Cerchez (Calmuțchi). Studiu de caz*, în „Revista de istorie a Moldovei”, nr. 2(70), Chișinău, 2007, p. 103-113; *Familiiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, vol. V, Ceaur-Cuza. Coordonator și coautor: Mihai Dim. Sturdza, București, 2018, p. 56, 287.

³² Dan Bădăraș, Ioan Caproșu, *Iașii vechilor zidiri. Până la 1821*. Ediția a II-a, revăzută, Iași, 2007, p. 271-273.

³³ Vasile Panopol, *Pe ulițele Iașului*. Ediție îngrijită și introducere de Mihai Sorin Rădulescu, București, 2000, p. 123-124.

³⁴ Piatra de temelie din lut ars, de formă octogonală, a casei soților Vasile și Zoe Pogor a fost descoperită în anul 1994, în timpul săpăturilor pentru consolidarea fundației, în colțul dinspre apus al casei, atestând anul corect al zidirii – 1850: „față – V. Pogor/1850; verso – și cu soț. Zoe/la anul”, cf. Arhiva Muzeului Național al Literaturii Române Iași, nr. inv.: 34.05.1.00225.

³⁵ Costandin Sion, *op. cit.*, p. 310.

Bocșa-Risipeni (Iași), mareșal de Chișinău-Orhei (1863-1865)³⁶, și Vasile (1833-1906), unul dintre membrii fondatori ai Societății culturale „Junimea”, om politic, scriitor, care a îndeplinit în mai multe rânduri funcția de primar al orașului Iași, precum și pe aceea de ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice (1870).

Vornicul Vasile Pogor, „cinstitul dregător și meșterul de condei”³⁷, a murit la Iași, la 10 decembrie 1857, „de giunghiu”, iar la înmormântarea sa, în cimitirul bisericii Sf. Nicolae cel Sărac din apropierea casei sale, a participat și Mitropolitul Sofronie Miclescu, împreună cu cinci arhieri. Mișcătoare pentru cei prezenți la înmormântare au fost cuvintele episcopului Melchisedec: „vrednicele sale servicii în funcțiunile statului încă din fragedă tinerețe până la adânci bătrâneți nu pot a nu lăsa un deșert în inimile patrioților, deșert care produce întristare pentru pierderea unui bărbat ce au lucrat binele patriei și cu știința unui om învățat și cu virtutea unui cetățean ales”³⁸. Câțiva ani mai târziu, vornicul a fost strămutat în curtea bisericii Sf. Nicolae de pe moșia Mesești (azi, Mălăești), ctitorită de soția sa Zoe Pogor și de Vasile Pogor fiul, la 1863. Lângă vornic a fost îngropată și văduva lui, care a murit la 14 septembrie 1876, în conacul familiei, așezat peste drum de biserică, în coama unui deal³⁹.

³⁶ Dumitru I. Bantăș a activat, un timp, în Cancelaria Guvernatorului Basarabiei (1832-1835, 1840-1841), apoi, în 1847, a fost ales, de către nobilime, deputat pentru supravegherea vânzării corecte a băuturilor spirtoase în cadrul Circumscripției Soroca-Iași, iar în 1850, deputat în Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia (cf. Dinu Poștarencu, *op. cit.*, p. 33). Anastasia și Dumitru Bantăș au avut trei urmași: *Smaranda* (1847-1913) – „o ființă foarte inteligentă, cultă și instruită”, la a cărei educație a contribuit în mare măsură Vasile Pogor (cf. Liviu Papuc, *Vasile Pogor (1833-1906)*, în „Expres cultural”, anul I, nr. 6, Iași, iunie 2017, p. 4), căsătorită cu Nicolae Șt. Casso (1839-1904), „filosoful din Chișcăreni”, mareșal de Bălți; *Gheorghe* (1849-1888), proprietar al moșiilor Lugojeni, Izvoare (Iași) și Brătuleni (Chișinău), judecător de pace onorific al Adunării Zemstvei din județul Iași (1878-1882), deputat în Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia din partea județului Iași (1881-1884), mareșal de Bălți (1884-1888); *Elena* (1855-1893), proprietara moșiei Izvoare (Iași), care, sub influența cumnatului său, Nicolae Șt. Casso, și a unchiului de la Iași, Vasile Pogor, a devenit o „naționalistă înfocată”, ce aducea „foarte multe cărți moldovenești de la Iași, pe care le răspândea între moldovenii din județul său natal” (cf. Liviu Papuc, *Vasile Pogor (1833-1906)*, p. 4).

³⁷ Vasile Panopol, *op. cit.*, p. 270.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Milică Dincă, *Trecute vieți... (I)*, în „Dacia literară”. Serie nouă, anul X, nr. 2(33), Iași, 1999, p. 22. Conacul de la Mesești-Mălăești, unde s-a petrecut din viață vorniceasa Zoe Pogor, în 1876, se găsea în vecinătatea unui iaz, avea două etaje și era înconjurat de acareturile unei curți boierești de țară. În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, conacul a fost aruncat în aer de trupele sovietice care au trecut prin zonă (cf. *Ibidem*).

Vasile Pogor tatăl (Arhiva Muzeului Național al Literaturii Române, Iași)

Zoe Pogor (Arhiva Muzeului Național al Literaturii Române, Iași)

UN MARE CĂRTURAR ȘI IERARH: MELCHISEDEC ȘTEFĂNESCU

Theodor CODREANU

Preliminarii

Se împlinesc, anul acesta, 150 de ani de la apariția uneia dintre primele, dacă nu chiar prima monografie a unui oraș românesc, care constituie și debutul editorial al unuia dintre cei mai străluciți ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române, episcopul Melchisedec Ștefănescu¹ (n. 15 februarie 1823, Gârcina, jud. Neamț – d. 16 mai 1892, Roman), profesor, istoric, diplomat, om de litere, om politic, protagonist al Unirii Principatelor (deputat în Divanul *Ad-Hoc*, 1857, apoi susținător al reformelor domnitorului Alexandru Ioan Cuza, fiind și Ministru al Cultelor, 1860) și sprijinitor

¹ Opera lui Melchisedec Ștefănescu este bogată și diversă: **manuale de teologie și învățătură creștin-ortodoxă, destinate seminariilor teologice:** *Scurtă introducere în cursul științelor teologice*, Iași, 1846; *Manual de Liturgică*, Iași, 1853, 1862 (prelucrare după Ivan Svortev); *Manual de tipic*, Iași, 1854; *Teologia dogmatică a Bisericii Ortodoxe catolice de Răsărit*, Iași, 1855; *Introducere în sfințitele cărți ale Vechiului și Noului Testament*, 2 vol., Iași, 1860; *Teologia Pastorală*, parte tradusă, parte prelucrată, 1862. **Lucrări de istorie literară și culturală bisericească:** *Memoriu despre Tetraevanghelul lui Ștefan cel Mare de la Humor și Tetraevanghelul mitropolitului Grigorie de la Voroneț*, București, 1882; *Proiect de regulament pentru revizuirea și editarea cărților bisericești*, București, 1882; *Biographia prea sântitului Dionisie Romano, episcopul de Buzău*, București, 1882; *Viața și scrierile lui Grigore Țamblac*, București, 1884; *Catalog de cărțile sârbești și rusești manuscrise vechi ce se află în biblioteca sfintei Mănăstiri Neamțului, precum și de cuprinderea lor și de însemnările istorice ce se găsesc în ele*, 3 vol., 1884; *Notițe biografice despre mitropolitul Ungrovalachiei Antim Ivireanul*, studiu introductiv la Antim Ivireanul, *Predice făcute pe la praznice mari*, ediție îngrijită de I. Bianu, București, 1886. **Opere istoriografice:** *Chronica Hușilor și a Episcopiei cu asemenea numire*, București, 1869; *Chronica Romanului și a Episcopiei de Roman*, 2 vol., București, 1874-1875; *Relațiuni istorice despre țările române din epoca de la finele veacului al XVI-lea și începutul celui de al XVII-lea*, București, 1882; *Inscripțiunea de la Mănăstirea Războieni*, București 1882; *Inscripțiunile bisericilor armenesti din Moldova*, 1883; *O vizită la câteva mănăstiri și biserici antice din Bucovina*, 2 vol., 1883; *Notițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 de mănăstiri și biserici antice din Moldova*, București, 1885; *Viața și minunile Cuvioasei Maicei Parascheva cea nouă și istoricul sfințelor moaște*, București, 1889. **Lucrări de atitudine interconfesională:** *Lipovenismul, adică schismaticii și ereticii rusești*, București, 1871 (tradusă în greacă și publicată la Constantinopol, 1876) *Papismul și starea actuală a Bisericii ortodoxe din Regatul României*, București, 1883; *Biserica Ortodoxă în luptă cu protestantismul, în special cu calvinismul în veacul al XVII-lea și cele două sinoade din Moldova contra calvinilor*, București, 1890. La acestea, se adaugă alte studii, predici, pastorale, corespondență și multe traduceri din cărțile bisericești.

al Războiului de Independență, membru titular al Academiei Române de la 10 septembrie 1870. A fost fiul preotului din Gârcina Petru Ștefănescu și al mamei Ana, și ea fiică de preot (Ion Focșa, din Negrești). Copilul, botezat Mihail, a dovedit de timpuriu tragere de inimă pentru carte, urmând Seminarul de la Socola din Iași (1834-1841, 1842-1843), apoi Academia Duhovnicească din Kiev (1848-1851), de unde a ieșit cu titlul de „magistru în teologie și litere”. A fost călugărit sub numele de Melchisedec, în 1843, predând ca profesor la Șerbești – Neamț și la Seminarul de la Socola (1843-1848), pentru ca între 1851-1861 să ajungă profesor și director al noului Seminar Teologic din Huși care, după câteva desființări și avataturi istorice, din anul 2000 va purta numele Sfântului Ioan Gură de Aur. Parcurgând ierarhia clericală, părintele Melchisedec este învrednicit ca locțiitor de episcop la vechea Episcopie a Hușilor (1861-1864), hirotonisit arhiereu cu titlul „Tripoleus” (1862) și avansat ca episcop eparhiat la noua Episcopie a Dunării de Jos, având reședința la Ismail (1865-1879), iar de aici, începând cu 22 februarie 1879, episcop al Romanului, până la plecarea către Domnul.

Mai semnalez că, în postura de om politic și diplomat, a fost membru de drept în Senatul României, când i s-a încredințat și o importantă misiune politică în Rusia (1868), fapt evocat și de Eminescu într-un editorial din 29 ianuarie 1882, când a încetat din viață Ioan Constantin Cantacuzino (n. 1824), ministrul împreună cu care, sub Carol I, Melchisedec a fost trimis la Petersburg². S-a bucurat de prestigiu în sânul Bisericii Ortodoxe, fiind un înainte-mergător al ecumenismului, în această calitate – trimis ca delegat al Sfântului Sinod la Conferința vechilor catolici de la Bonn (1875). Ca bun cunoscător al teologiei și politicii catolice, în 1882-1883, i s-a încredințat, de Sfântul Sinod, întocmirea unui amplu Raport privind expansiunea catolicismului în spațiul românesc (*Papismul și starea actuală a Bisericii ortodoxe din Regatul României*), studiu publicat, parțial, mai întâi, în ziarul „Timpul”, sub directa îngrijire și prezentare a lui Mihai Eminescu. Poetul a ținut neapărat ca scrierea lui Melchisedec Ștefănescu să apară în oficiosul conservator, prefăcându-i apariția chiar în ultimul număr la care a mai publicat la „Timpul”, cel din 28 iunie 1883, presa fiind antedatată cu o zi, cum a arătat rigurosul documentarist eminescolog Nicolae Georgescu. Tema acelei părți de raport se referea la înființarea episcopiei catolice în București. Spiritul polemic al ziaristului de la „Timpul” leagă imediat inițiativa de tendințele expansioniste ale Imperiului Habsburgic (tocmai se derulau negocierile secrete cu Viena pentru încheierea unui tratat secret cu Puterile Centrale): „îndărătul înființării episcopiei catolice este mâna politicii orientale a Austriei”, a Habsburgilor „care au făcut și fac propagandă catolică; o fac din Bosnia și o fac din București”. Dar Eminescu luase atitudine încă din editorialul din 20 mai 1883, în legătură cu „metropolia catolică” aflată pe agenda momentului istoric: „Înființând metropolia de la București scaunul papal i-a silit pe românii ce țin la unitatea confesională a neamului lor să înceapă o luptă hotărâtă în contra bisericii catolice. Căci dintre două una: ori noua metropolie s-a înființat fiindcă s-au sporit creștinii de rit latin în România – și atunci e rău; ori s-a înființat fiindcă se sperează că ei se vor spori pe viitor – și atunci e și mai rău. Interesul nostru național este ca noi și numai noi să ne sporim în țara pe care noi și numai noi am apărut-o

² M. Eminescu, *Opere*, XIII, București, Editura Academiei, 1985, p. 390

timp de veacuri, noi și numai noi am pregătit-o prin curături pentru cultură; trebuie dar să combatem pe toți cari lucrează în vederea unui element străin”³.

Eminescu se temea și de o perspectivă cu mult mai gravă: anume că regele poate ținti să întemeieze o dinastie catolică. Avea ca motiv de îngrijorare programul omului politic și istoric maghiar Béni Kállay (1839-1903), conform căruia „Poporul maghiar este menit a fi mijlocitor între Apus și Răsărit”. Acestor planuri ale „Casei de Austria”, Eminescu le răspunde tranșant: „Noi, poporul latin de confesie ortodoxă, suntem în realitate menit a încheia lanțul dintre Apus și Răsărit; aceasta o simțim noi înșine, se simte în mare parte de opinia publică europeană, aceasta o voim și, dacă dinastia va împărtăși direcția de mișcare a poporului românesc, o vom și face”⁴.

Melchisedec nu s-a restrâns la această problemă a Bisericii Ortodoxe, ci a întocmit memorii și rapoarte menite să ducă la îmbunătățirea vieții instituției pe care o sluja, pentru ameliorarea stării materiale a clerului și a fost un adevărat lider în lupta pentru realizarea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române. A sprijinit destui tineri promițători, precum viitorul mare muzician Gavriil Musicescu, căruia i-a fost și profesor la seminarul de la Huși, Gavriil fiind seminarist între (1860-1864), apoi a întemeiat o Fundație prin care a asigurat burse de studii la Academia Teologică din Kiev multor tineri, între aceștia aflându-se Silvestru Bălănești/Bălănescu, viitor episcop de Huși, Constantin Nazarie ș.a. Înainte de moarte, a lăsat Academiei Române, prin testament, bogata lui bibliotecă și colecția de numismatică.

O viziune istorică modernă

Titlul complet al primei capodopere istoriografice a lui Melchisedec Ștefănescu este: *Chronica Hușilor și a Episcopiei cu aseminea numire (După documentele Episcopiei și alte monumente ale terei)*, după care urmează precizarea: *Scrisă de episcopul Dunării de Jos Melchisedek*. Cartea s-a tipărit la București, Tipografia C.A. Rosetti, strada Colțea 42, 1869. Timp de 150 de ani nu s-a mai retipărit⁵, deși a fost utilizată de principalii istorici, biografi, comentatori ai săi, de la Ioan Kalinderu (care-i dedica prima schiță monografică, la doi ani de la moarte, în 1894), Constantin C. Dinulescu (1908), Gheorghe Dincă (1939), Gherontie Nicolau (1939) și până la Al. Zub (1967), la preotul hușean Anton Popescu (autor al unei istorii a Hușilor, tipărită doar fragmentar), Scarlat Porcescu (monografistul din 1972), Dan Zamfirescu (1983, care-l consideră *întâiul scriitor român*), Alexandru V. Diță (1984), iar după 1989, autorii *Istoriei Hușilor* (coord. Theodor Codreanu, Galați, Editura Porto-Franco, 1995), profesorii și istoricii Vasile Calestru și, mai ales, Costin Clit, care semnează și studiul introductiv al acestei ediții anastatice.

³ *Ibidem*, p. 299.

⁴ *Ibidem*, p. 301.

⁵ Spre deosebire de *Chronica Romanului și a Episcopiei de Roman*, care s-a bucurat de o reeditare îngrijită de Tudor Ghiddeanu (studiu introductiv, transliterare, note și comentarii, Roman, Editura Mușatinia, 2008).

Melchisedec Ștefănescu a pătruns, cum era și firesc, și în dicționarele de teologie⁶ și în cele de literatură⁷.

Un adevărat istoric, pe lângă vocația meseriei, este înzestrat și cu talent narativ, de veritabil prozator. De altfel, Melchisedec avea ceea ce Roland Barthes va numi *plaisir du texte*, bucuria povestirii și argumentației, însoțindu-și cartea de citate-motouri din psalmi, din Grigore Ureche sau din Andreas Wolf⁸, texte menite să prefigureze propria viziune asupra istoriei. Cercetătorul a fost dublat de un filolog, rezervând un capitol din *Chronica Hușilor*... unor considerații de *Noțiuni istorice relative la istoria limbii române*, demne de interes pentru vremea când au fost scrise, asupra cărora voi reveni în finalul acestor note.

Melchisedec pornește la drum impresionat de bogăția de documente pe care le-a avut sub ochi în anii de locotenentă la Episcopia Hușilor. *Prefața* devine schița unui excepțional program de istoric, din clipa întâlnirii cu arhivele episcopale, adunate cu mîgală de înaintași sute de ani: „Am găsit în ele un mare tezaur de știință istorică, arheologică, filologică etc. bine conservat într-un period de timp aproape de 300 de ani”⁹. Istoricul se trezea brusc în fața unei realități dureroase privind nivelul istoriografiei de-atunci. Se încredințează că înainte de a avea marea carte a istoriei naționale, atenția trebuie canalizată spre editarea documentelor și către elaborarea de istorii locale menite să înlesnească sintezele de interes general. Aceasta este cauza pentru care a început cu lucrări de interes zonal, imbold din care a răsărit *Chronica Hușilor*..., urmată de celelalte scrieri. Așadar, și-a propus să restituie o parte a tezaurului din arhive, să scoată în evidență „zelul științific și patriotic al Bărbaților de litere și știință, dat fiind că în documentele nevalorificate a rămas încă o mare dosă de cunoștințe privitoare la Istoria noastră națională, în toate ramurile ei, politică, religioasă, socială, literară etc.”.

În sensul semnalat mai sus, atrage atenția că „Lipsa de istorii speciale și detaliate, din care să se vadă modurile în care s-a manifestat activitatea și viața în diferitele ramuri al arborelui național al Românilor, face o lacună foarte mare în existența noastră națională; și cu cât lumina se răspândește pe orizontul patriei, pe atîta această lipsă devine și mai văzută și mai simțită”¹⁰. Nu altfel va reacționa Dimitrie Gusti, în secolul al XX-lea, în fața lipsei monografiilor sătești, inițind

⁶ Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 445-447.

⁷ *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei Române, 1979, p. 559-560; *Dicționarul general al literaturii române*, L/O, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005, coordonator general, acad. Eugen Simion, p. 308-309.

⁸ Andreas Volf/Wolf a fost un sas din Transilvania, protestant, care a trăit și profesat medicina, o parte din viață, în Moldova (ajungând și la Huși în 1780), în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, scriind și o carte despre Moldova, utilizată de Melchisedec în *Chronica Hușilor*...

⁹ Melchisedec Ștefănescu, *Chronica Hușilor și a Episcopiei cu asemenea numire*, București, 1869, p. V. Reproducerea textelor citate este adaptată normelor filologice și gramaticale contemporane, conservând, unde este cazul, formele termenilor specifici vremii („într-un period de timp”, „dosă”, Români – cu majusculă etc.), fie neologisme, regionalisme sau arhaisme.

¹⁰ *Ibidem*, p. VI.

vasta activitate de cercetare a echipelor studențești în satele românești. La rândul său, Melchisedec arată că, în pofida faptului că există destule opere istorice scrise de români și de străini, „noi încă nu avem istoria”, căci acelea „se ocupă exclusiv de partea politică și administrativă a țării”, dar nu și de *istoria* ei propriu-zisă. Dar și domeniile semnalate sunt tratate „foarte vag și pe scurt”. Invocă, în atare sens, spusele lui Grigore Ureche despre vechiul Letopiseț moldovenesc, în care nimic nu-l mulțumea, nici domniile și nici viața lăuntrică religioasă, cu instituțiile sale, nici școala, nici literatura, starea socială „cu organismul său și cu moravurile bune și rele; Administrația, justiția, oastea, artel, agricultura și alte ramuri, în care se manifestă viața unei națiuni: unele sunt uitate de istoricii noștri cu totul, altele atinse foarte pe scurt, și numai ca de la întâmplare ici-colo”.

Și concluzia finală, fără echivoc: „Toate aceste părți ale Istoriei noastre naționale zac asemenea în Arhiva statului, în documentele Episcopiei, Monastirilor, ale familiilor boierești și răzeșești, și pe la persoane private. Când aceste documente se vor da la lumină și studia de oameni competenți, atunci se va vedea viața și activitatea națiunii române, și împreună cu ele, adevărata și completa istorie națională”. Face apel la toți cei care dețin documente „să nu le țină în întunericul neștiinței, ci să le scoată la lumină spre a întinde domeniul științei despre Istoria națională”¹¹. Particularizând, nu altceva și-a propus Melchisedec, să dăruiască hușenilor și țării „Istoria Orașului și a strămoșilor lor”, iar Moldovei „o parte din Istoria ei”, Bisericii Ortodoxe Române – „o parte din existența ei în veacurile trecute”, fără pretenția că a elucidat-o complet, cât mai ales să ofere material pentru o viitoare istorie locală și națională. Melchisedec trebuie să-i fi insuflat și lui Eminescu credința că Biserica Ortodoxă este „Maica spirituală a poporului român”, atunci când spunea, la 1869: „Biserica română în adevăr merită dulcele epitet de *Mamă* a Românilor”, căci ea ne-a hrănit spiritualicește, ne-a dat o zestre națională „în domeniile ce ni le-a conservat ca un depozit sacru”, toate „menite de a arăta odată lumii civilizate, de câte secole Români, în pozițiunea lor modestă, lucrează pentru civilizațiune, și pentru ușurarea suferințelor omenirii, cu toate obstacolele ce tot-deauna au opus progresului lor dușmanii cei mai aprigi și ne’nblânziți”. Această largă vedere a episcopului coincide încă o dată cu a lui Eminescu. Așa se explică de ce *Chronica Hușilor...* a devenit, la 1878, carte de căpătâi în bibliografia eminesciană pentru fundamentalul său studiu *Basarabia*, publicat în cinci numere din „Timpul”¹². Poetul înțelesese esențialul: *dimensiunea sobornicească/euharistică* a Bisericii Ortodoxe Române. Canonic, el distingea între ortodoxie și catolicism, împărțind concluziile raportului întocmit de episcopul Melchisedec Ștefănescu, care dusesse la bun sfârșit analiza urmărilor înființării unei „mitropolii” catolice în București. Comentând Raportul lui Melchisedec de la 1883, ziaristul de la „Timpul”, observa că cezaro-papismul era o îndepărtare de creștinism, boală sesizată de poet și la biserica rusă cu politica ei reprimatoare față

¹¹ *Ibidem*, p. VII.

¹² *Chronica Hușilor...* devine referință eminesciană în mai multe articole semnate de poet, nu numai în studiul *Basarabia*, dar și în alte articole, precum *Dionisie, mitropolit al Dristului*, apărut în nr. din 9 ianuarie 1879 (*Opere*, X, București, Editura Academiei, p. 70, 497, 449, 535).

de românii basarabeni. Catolicismul austriac și cel maghiar s-au dovedit la fel de agresive și anticreștine în Transilvania: „Străbunii noștri au fost persecutați de către regii catolici ai Ungariei *nu pentru că erau români*, ci pentru că papa îi amenința pe regi cu escomunicarea dacă vor fi îngăduitori cu schismaticii. O mare parte din românii din munți despre nord a părăsit, sub Bogdan Vodă Dragoș, patria lor a Maramureșului, pentru că un rege catolic voia să le impună confesiunea catolică. Frații noștri rămași în Ardeal au suferit veacuri întregi cele mai mari asupriți anume pentru că nu erau catolici. Habsburgii, luând stăpânirea asupra Ardealului, izbutesc în scurt timp a desființa metropolia ortodoxă de Alba-Iulia, pe al cărui titular [î]l sfințea drept mitropolitul din București. Prin asta produc între români dezbinarea confesională care i-a slăbit, atât de mult”¹³.

Iată de ce, observă Eminescu, inițiativa înființării episcopatului bucureștean era „o lipsă de tact din partea Scaunului papal”, amenințând și slăbind „pozițiunea dinastiei de Hohenzollern în România”, care se acomodase organic în politica românească: „Nouă însă, șaptesprezece ani de domnie ne-au dat convingerea că Maiestatea Sa a intrat în țară cu hotărârea de a duce mai departe tradițiunile bunilor Domni pământeni, ale lui Mircea și Ștefan, ale lui Matei Basarab, tradițiuni pre cari Constantin Vodă Brâncoveanu le-a consfințit prin martiriul său, și niciodată în timp de șaptesprezece ani nu am slăbit în această convingere, niciodată nu ni s-a dat ocazia să regretăm Domniile pămâtenene”.

Mai mult de atât, încă de la 1878, spre a se cinsti jertfele ostașilor români pe frontul Războiului de Independență, Eminescu propunea statului român ridicarea unei Catedrale Ortodoxe în București, pe care urmașii o vor numi *Catedrala Mântuirii Neamului*. Ideea o va impune public, în 1881, când ziaristul afla din Monitorul Oficial al României (27 iunie) că se va redeschide Loteria Națională spre a ajuta la finanțarea terminării Catedralei Catolice „Sf. Iosif” din București. Eminescu nu era împotriva ridicării lăcașului, reafirmând toleranța românilor față de alte religii, dar își exprimă surprinderea că guvernul încalcă legea, fiind, în același timp, nepăsător în fața necesității construirii unei catedrale ortodoxe pe care el o gândise la 1878: „Redeschiderea acestei loterii se face cu *autorizarea* guvernului, adică guvernul însuși n-a ezitat a călca legile a căror pază [î]i este încredințată. / Aceasta din punct de vedere legal. / Din punct de vedere practic rămâne a se cerceta cestiunea dacă bisericile noastre proprii stau în destul de bine pentru ca ceea ce credincioșii ortodocși pot contribui de bună voie să fie întrebuințat pentru construirea unor biserici de alt rit decât acela al statului și al națiunii. Nici aici răspunsul nu va fi favorabil. Noi înșine, în marea capitală a României, a cărei populație ar ajunge curând la un sfert de milion, nu avem o singură catedrală, o singură zidire religioasă acătării. Lucrul se explică prin împrejurarea că Bucureștii sunt un oraș relativ nou și că n-au fost totdeauna capitală. Credem însă că, dacă, cu autorizarea Corpurilor legiuitoare, s-ar putea face excepție de la absoluta

¹³ M. Eminescu, [Înființarea unei metropolii...], în „Timpul”, VIII, nr. 112, 20 mai 1883, p. 1-2.

prohibițiune a loteriilor în țara noastră, această excepție ar putea să se facă cel mult în favorul bisericii statului”¹⁴.

În atare privință, Eminescu se-ntâlnea iarăși cu episcopul Melchisedec, care, în Raportul din 1883 făcea o amplă radiografiere a misionarismului catolic insidios, imperial, în țările române. Dacă în Moldova și Muntenia, în secolele trecute, ortodoxia prosperase, ferită de papism, la finele veacului al XVII-lea, ortodoxia, în Ardeal, a fost grav amenințată de uniaticism și numai intervenția hotărâtă a Patriarhului Ierusalimului Dositei și a ierarhilor din Principate (care au tradus și operele polemice ale Bisericii Răsăritului) au făcut ca ortodoxia să supraviețuiască în Transilvania. Raportul lui Melchisedec subliniază că ofensiva catolică și protestantă s-a manifestat și-n cele două principate, în Moldova mai ales pe filieră poloneză, fapt înlesnit de toleranța românilor. „Din toate cele văzute până acum – scrie Melchisedec – se constată că biserica catolică în România din vechime a fost tolerată, ocrotită de guverne, scutită și miluită, împreună cu clerul ei. Au avut căpiteniele lor spirituale, precum: episcopi visitatori și prefectori care judecau cauzele religioase și administrau sacramentele lor duple ritul lor, mărginindu-se numai la credincioșii lor și fără a se atinge de drepturile bisericii și ale clerului ortodox”¹⁵. Numai că politica externă a Romei și cea lumească a Austriei „nu s-au mulțumit cu această stare de lucruri. Le trebuia agenți mai bine puși, cu mai multă autoritate în țară și cu multă influință; le trebuiau episcopi permanenți în România, cari făcând servicii religiei catolicilor, să poată face și servicii politicelor externe”. Ofensiva a fost foarte puternică în Moldova, accentuându-se la începutul secolului al XIX-lea, timp de vreo doisprezece ani, culminând cu 1815, când Roma a cerut hirotonirea, la Bacău, a unui episcop cu titlul de... Bacovia. Viena a intervenit, de asemenea, cerând domnului Scarlat Calimachi oficializarea arhieriei peste toți catolicii. Pe 9 decembrie 1815, s-a întrunit Divanul spre a cerceta starea de lucruri din ultimii 200 de ani și, neaflând vreun precedent, cum pretindeau solicitanții, s-a dat următorul răspuns: „Pentru aceasta, de vreme ce și canoanele Sfintelor Soboare opresc, și nici s-au pomenit în pământul nostru arhieriei de neamuri streine, statorniciți cu socotința a toată obștimea: ca niște fii adevărați ai Sfintei Maicei noastre biserici a Răsăritului, și supuși canoanelor sfintelor soboare, și vechilor obiceiuri, ce sunt lege în pământul nostru, arătăm că nu poate fi primit. 1815. Dekem.” Semnau: Veniamin, Mitropolitul Moldovei, Gherasim, Episcopul Romanului, Meletie, Episcopul Hușilor, logofeții: Costache Ghica, Iordachi Canta, Constantin Balș.

Întorcându-ne la prefața lui Melchisedec, acesta, tocmai de aceea, făcea un nou apel către Arhivele Statului să păstreze cu sfințenie bogățiile patrimoniale românești, așa cum le conservase Biserica, deoarece pierderea lor „ar aduce o daună incalculabilă, și în veci ireparabilă”¹⁶. În consecință, guvernul ar face bine să ia inițiativa tipăririi tuturor documentelor vechi din Arhivele Statului, întreprindere în

¹⁴ M. Eminescu, *Opere*, XII, București, Editura Academiei, 1985, p. 229-130, articol apărut în „Timpul”, 4 iulie 1881.

¹⁵ Citatele din Raportul lui Melchisedec, după serialul tipărit integral de către săptămânalul duminical arădean „Biserica și școala”, an VII, 1883.

¹⁶ Melchisedec, *Chronica Hușilor...*, ed. cit., p. VIII.

urma căreia s-ar vedea „adevărate minuni pe câmpul Istoriei naționale”, fapt împlinit cu asupra de măsură abia în secolele XX-XXI. Privitor la Huși, „minunea” începea cu el. A avut norocul că documentele Episcopiei s-au conservat, datorită vredniciei înaintașilor, în cinci condici, „parte copiate, parte originale”. Va cita, în cursul cercetării, documentele originale cu cifre latine, iar pe cele copiate cu litere latine. Are grijă să facă inventarul celor cinci condici. Începe valorificarea cu *Chronica Hușilor...*, promițând că va continua cu extinderea la alte spații: *Chronica Mitropoliei Moldovei*, *Chronica Monastirilor* și *Chronica școalelor în Moldova*. Aruncând un ochi pe bibliografia melchisedechiană, se vede că, în bună măsură, s-a ținut de cuvânt.

În final, de-acolo din Episcopia Dunării de Jos, se adresează contemporanilor prin cuvintele fostului ilustru episcop de Huși, Mitrofan al III-lea, cel care, plecat din Moldova în Țara Românească, a fost însărcinat de Șerban Cantacuzino să tipărească vestita *Biblie de la București*, la 1688: „Unde veți afla mișcare lunecătoare în lucrul acesta, să nu blestemați, ci ca buni și cu bună inimă îndireptați și nu puneți în ponos, ci iertați, că și noi suntem oameni, asemenea pătimiși, ținuti de slaba fire, carea nu lasă nici pre un om a rămânea fără greșală”.

Firește, după 150 de ani, putem descoperi în cartea lui Melchisedec Ștefănescu și „lunecări”, lucruri de îndreptat din perspectiva nivelului științei istorice actuale și de aceea e de așteptat, în viitor, a nu ne mulțumi cu o ediție anastatică, ci cu o trudnică ediție critică, spre binele marelui cărturar și al istoriografiei românești.

Oiconimul Huși. Reședință domnească

De la bun început se conturează capacitatea argumentativă și narativă, profesionistă, a lui Melchisedec Ștefănescu, în problema oiconimului Huși, a etimologiei, vechimii localității și a altor chestiuni privind întemeierea și istoria localității, în pofida faptului că, între timp, informația istorică a sporit mult comparativ cu ceea ce a avut la dispoziție episcopul Dunării de Jos. Melchisedec, cum am văzut, era pe deplin conștient de provizoratul lucrării sale. Soluția dată de el în privința numelui *Huși* rămâne și astăzi în picioare, deși „teoriile” s-au multiplicat în timp, autorii *Istoriei Hușilor* (1995) inventariind nu mai puțin de douăsprezece variante „etimologice”¹⁷, ultima dintre ele datorată preotului Anton I. Popescu¹⁸, acesta demontând, cu neobosită vervă, pe toate celelalte unsprezece,

¹⁷ *Istoria Hușilor*, volum îngrijit și coordonat de Theodor Codreanu, Galați, Editura Porto-Franco, 1995, p. 50-56.

¹⁸ Anton I. Popescu, *Hușii. Contribuție la cunoașterea istoriei orașului Huși*, manuscris, Huși, 1965. Dacă grecii spuneau râului *Pyrétos*, sciții – *Porata*, pecenegii, asimilați traco-geților, *Burat-Brutos*, Anton I. Popescu găsește de cuviință (pornind de la dicționarul grec-francez al lui Anatole Baillet) să derive numele Hușului de la grecescul *hoos*, *hofs*, *hous* – *hus* care înseamnă „îngrădădire, grămadă, morman, vârf, pământ scos dintr-o groapă, un munte mic (deal), pământ scos dintr-o săpătură și făcut grămadă, aluviune”, ceea ce s-ar potrivi cu „groapa” și „dealul” Hușilor! Mai departe, paronimia greco-dacică-gotică *Hous-husa*! Dacă localnicii au păstrat numele străvechi al Prutului, de ce n-ar fi conservat și pe cel al Hușului? se întreabă Anton I. Popescu.

fiind adept al originii străvechi, „din veac”, ca și hidronimul vecin Prutul, consemnat încă de Herodot în anul 450 î.Hr. Melchisedec nu s-a complicat, lucrând doar cu patru dintre ele, alegând bine, sprijinindu-se pe documente, nu pe mistificări livrești, partizane sau pe etimologii populare, de care n-au scăpat Székely Istvan (*Cronica ungară*, 1559), Marcus Bandinus (1646) Andreas Wolf, sau B.P. Hasdeu (*Ioan Vodă cel Cumplit*, 1865, *Istoria toleranței religioase în România*, 1868). Argumentele lui consonează cu ale rigurosului filolog, lingvist și istoric ieșean Mircea Ciubotaru¹⁹.

Etimologia populară conform căreia în satul Corni exista o măcelărie de la care localnicii cumpărau carne, pe ungurește *hus*, *huș*, nu era greu de eliminat. Probleme mai dificile punea teoria husită a lui Andreas Wolf, împărtășită și de unii istorici români (Melchisedec îi numește pe Suțu și pe Hasdeu), protestanții adepți ai lui Jan Hus fiind alungați din Ungaria și așezați, cu acordul lui Ștefan cel Mare, în satul Corni (dar și la Roman și în alte locuri), unde s-ar fi reconvertit la catolicism, căpetenia lor de-atunci fiind, pentru spațiul hușean, un Ioan Husul. Melchisedec aduce în sprijin urice și hrisoave păstrate în condicile Episcopiei, cele mai multe din vremea lui Ștefan cel Mare (13 martie 1489, „Stanciul, fiul lui Jurju al Husului”; 20 ianuarie 1495, „Marina fata Husului”; 23 ianuarie 1502, „Marina fata Husului” și mătușa Nastea care au vândut partea de pe Elan, din hotarul Hușilor, de pe Drislăvăț), pisania de pe frontispiciul Bisericii „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”, ctitoria lui Ștefan cel Mare de la 1495, impunând cursul firesc al desemnării localităților după proprietarul moșiilor, în cazul de față, Husul sau Husea. Mircea Ciubotaru atrage atenția asupra frecvențelor confuzii între adevărata „versiune populară”, „care nu cuprinde teme etimologice și istorice” precum cele imaginate de diverși intelectuali locali în conformitate cu „cunoștințele lor livrești”, creând „etimologii numite apoi impropriu «populare», pentru lipsa lor de rigoare științifică”²⁰, capcană în care au căzut și adepții teoriei husiților: „Nu se cunosc în România toponime (nume de localități) formate de la nume de culte, secte sau erezii religioase. De altfel, străinii erau văzuți ca diferiți nu prin «legea» lor, cultul sau ritul practicat, ci prin etnia definită lingvistic”²¹. Melchisedec tocmai o asemenea capcană evită, în opțiunea toponimică. Mircea Ciubotaru adaugă: „Mai întâi, excluzând ipoteza husită, originea antroponimică a oiconimului devine certă, ca și în cazul satelor de mai târziu Huși, Huseni și Husia din Moldova și Transilvania. Apoi, numele *Hus* nu este atât de răspândit în Moldova, ba chiar este singular în secolul al XV-lea, încât să putem opta pentru altă persoană omonimă. Husul / Husea a fost un stăpân din zona Prutului mijlociu și, indiferent unde erau celelalte moșii ale sale menționate în documentele invocate, una dintre ele a existat acolo unde denumirea *Huși* o arată. Un exemplu similar este al Fălciului, al cărui nume trebuie

¹⁹ Cf. Mircea Ciubotaru, cronică la Vasile Călestu, *Hușii de ieri și de azi*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2016, în „Prutul”, Huși, serie nouă, an. VIII (XVII), nr. 1 (61) / 2018, p. 201-210.

²⁰ Mircea Ciubotaru, *rev. cit.*, p. 205.

²¹ *Ibidem*, p. 206.

relaționat cu al acelui Falcin, atestat în 1502 ca stăpân de moșie peste Prut, în zona Tigheciului”²².

La întrebarea dacă Husul a fost român sau străin, după numele care provine din slavă, *зубъ*, *Gâscă*, Melchisedec răspunde că, în Evul Mediu, când limba slavonă intrase în biserică și în literatură, „acest fel de nume și pronume (*sic!*, n.n.) slavone erau foarte obicinuie strămoșilor noștri și proveneau parte de la vecinătatea cu popoarele slave”, românii fiind și mari născocitori în porecle, dând nume și prenume de la păsări, animale etc., multe dintre ele provenind din slavonă. Nu e nevoie de a căuta nume prin Ungaria sau Boemia. Ca și Melchisedec, care vorbea de pura asociere omonimică între husiți și Huși²³, Mircea Ciubotaru observă că „Ipoteza originii husite a numelui *Huși* este rezultatul unei omonimii”. În schimb, numele Husul se arată a fi unul nobiliar, „din stirpea descălecătorilor din veacul al XIV-lea, care sugerează originea sa maramureșeană, poate chiar slovacă, precum aceea a neamului Tăutu, care stăpâna satul Tăuți de pe Horincea (atestat în 1459)”²⁴.

Melchisedec explică, din două perspective, și existența paralelă a celor două forme: *Hușul* și *Hușii*. Singularul se impune în primele timpuri ale prezenței oiconimului, atâta vreme cât fondatorul este în viață. Forma de plural survine prin mulțimea urmașilor, încât ambele forme „sunt logice”²⁵. Apoi, intervine fireasca alternanță consonantică de la singular la plural: *s/ș*, semnalată și de Mircea Ciubotaru²⁶, care vorbește însă de trei forme de pronunție ale toponimicului: *Hus* (numele fostului stăpân), *Husi* („plauzibilă, prin similitudinea perfectă cu numele *Husii*, al satului omonim de pe Șomuz la 1451”), „și alta *Huși*, atestată într-o scrisoare în latină (1487), adresată de Ștefan cel Mare Brașovenilor, redată în grafia germană *Huschy*”²⁷. Cercetătorul ieșean corectează, implicit, evoluția singular/plural care lui Melchisedec i s-a prezentat drept *logică*, dat fiind că nu a luat în calcul și a treia variantă a oiconimului.

Am insistat asupra toponimiei hușene, întrucât Melchisedec a înțeles cât este de complicată. Mircea Ciubotaru recunoaște faptul: „Etimologia toponimului *Huși* este dificilă și exemplară pentru necesitatea coroborării informațiilor geografice, istorice și lingvistice”²⁸.

În lipsa unui document fondator al târgului Huși, Melchisedec amintește totuși de unul care s-ar fi pierdut, menționat de suplica unui târgoveț hușean, adresată domnului Scarlat Calimachi, căruia i se plânge că, după moartea tatălui său, i s-a lăsat moștenire și un uric vechi sârbesc, împreună cu 30 de file cu slove nemțești, cusute la un loc, având pe una dintre foi „o pecetie a *Husului*, ce a făcut târgul Hușii”²⁹. Din nefericire, oameni vicleni i l-au furat, la 1814. Estimarea datării

²² *Ibidem*, p. 207.

²³ Melchisedec, *op. cit.*, p. 8.

²⁴ Mircea Ciubotaru, *op. cit.*, p. 208.

²⁵ Melchisedec, *op. cit.*, p. 4.

²⁶ Mircea Ciubotaru, *op. cit.*, p. 208-209.

²⁷ *Ibidem*, p. 208.

²⁸ *Ibidem*, p. 209.

²⁹ Melchisedec, *op. cit.*, p. 9.

acelui document fondator ar fi tot domnia lui Ștefan cel Mare, când, în fața deselor năvăliri căzăcești și tătarăști, târgul Sărata de peste Prut a fost strămutat: „Combinând desființarea târgului Sărata de pe malul stâng al Prutului, de care vorbește uricul din 1489, și care venea tot pe moșia Husului, putem presupune că târgoveții de acolo s-au strămutat la Huși, a cărui înființare coincide cu acele timpuri. Motivul strămutării a putut fi o mai bună siguranță a târgoveților prin poziția locului, încongiurat și de codri de pe o parte, iar pe de alta cu Prutul, care era o piedică nu mică la năvălirile oardelor căzăcești și tătarăști”³⁰. Conjunctura geografică și istorică ar fi fost și motivul care l-a determinat pe Ștefan să transforme Hușul în reședință domnească, adăugând-o la cele deja existente: Vaslui, Roman, Hârlău: „De aceea El a înființat un castel domnesc, pe locul unde este astăzi Episcopia”, probabil în aceeași incintă de vreme ce „curtea Episcopiei toată este potricălită de temelii vechi din care unele de o soliditate foarte mare, și care presupune o vechime profundă”³¹.

Documentele Episcopiei și Letopisețele, continuă Melchisedec pe pagini întregi, arată importanța curții domnești de la Huși de-acum încolo. Începând cu Ștefan cel Mare, care în 1495 a ridicat și Biserica Sfinții Apostoli Petru și Pavel, în „Târgul nostru Hușii”³² (cum atestă și pisană, conservată perfect), s-au emis aici frecvent documente, au poposit în diverse episoade istorice etc. Bogdan, fiul lui Ștefan, a murit la Huși (1517), de unde a fost dus la Putna. Petru Rareș a poruncit emiterea multor acte de aici. Din vremea lui, „se vede că se stabilise numirea târgului Hușilor la plural”, pe când în cea a lui Ștefan cel Mare se atestă forma de singular. Iliș Vodă, feciorul și succesorul lui Rareș, petrece Paștele (7 aprilie 1548) la Huși, de această dată fiind legată și porunca uciderii hatmanului Vartic. În mai 1555, Alexandru Lăpușneanu emite un uric în slavonă, iar în 1561, când a fost învins de Despot în bătălia de la Verbia pe Jijia, se refugiază cu Doamna la Huși, unde pregătește contraofensiva cu ajutor turcesc. Și faptele hușene continuă.

Dimitrie Cantemir (*Descriptio Moldaviae*), după 1711, descrie Hușul ca pe „un târgușor mic”, având ca însemnătate „scaunul unui Episcop”, laudând și vinurile de aici, ierarhizate imediat după cele de Cotnari. Nefericita bătălie de la Stănilești a adus mari ponoase târgului. După un secol, odată cu Basarabia, Hușul va primi însă și el lovitura de grație: „Cu luarea Basarabiei, comerțul Hușilor a căzut tare, mărginindu-se numai în partea ținutului Fălciului, rămasă d’adreepta Prutului. Această împregiurare a dat cea de pe urmă lovire mortală și târgului Fălciu, situat pe malul Prutului, și de care Domnul Cantemir spunea, că pe timpul lui era «un târg frumos»”³³.

Subcapitolele următoare vorbesc despre administrație, comerț, dări, monede etc.

³⁰ *Ibidem*, p. 10.

³¹ *Ibidem*.

³² Sintagmă prezentă în uricul din 1502.

³³ *Ibidem*, p. 30.

Episcopia

Partea cea mai amplă a cronicii melchisedechiene este dedicată istoriei Episcopiei, avantajată fiind de mulțimea documentelor avute la dispoziție. Dar, lucru curios, documentul fondator al acestei importante instituții apare și mai încurcat decât cel pierdut de către târgovețul hușean, supusul domnului Scarlat Calimachi de la 1814. Melchisedec a avut la îndemână o copie a uricului, datată greșit la 1592, când s-ar fi înființat Episcopia sub domnia lui Ieremia Movilă și sub păstoria mitropolitului Gheorghe Movilă, primul episcop fiind Ioan. Numai că Ieremia Movilă nu era domn la 1592, atunci domnind, în vremuri tulburi, Aron Vodă, repus pe tron de turci³⁴. Melchisedec emite și posibilitatea ca uricul să indice anul adevărat al înființării Episcopiei sub Aron Tiranul, dar faptul a rămas în provizorat, Ioan fiind atunci doar locțiitor de episcop, inaugurarea oficială producându-se după urcarea pe tron a lui Ieremia Movilă. Tradiția locală a adoptat anul 1592 pentru existența instituției, încât și inscripția de pe piatra funerară a cenotafului din 1891, din curtea Episcopiei, ridicat sub păstoria lui Silvestru Bălănescu, indică același an: „Episcopia Hușilor este înființată la anul 1592 sub mitropolitul Moldovei Gheorghe Movilă și dotată de Ieremia Movilă V.V.”³⁵. *Marele dicționar geografic al României*, opera autorilor George Ioan Lahovari, general C.I. Brătianu și Grigore G. Tocilescu (București, Socec, p. 764-765), preia aceeași datare. Conștient de precaritatea situației, Melchisedec lăsa pe seama altora, în 1869, dezlegarea „enigmei”³⁶. Și deslușirea s-a ivit abia în 1981, prin cel mai bun istoric al Bisericii Ortodoxe Române, Mircea Păcurariu³⁷. El a stabilit că prima apariție a numelui episcopului Ioan de Huși se dovedește a fi din anul 1598, prezența lui nefiind consemnată în „cărțile” domnești din anii 1594 și 1595, unde se găsesc doar ceilalți episcopi ai vremii. Ioan e menționat abia în uricul din 15 decembrie 1598. Scrisorile patriarhului Meletie Pigas duc către aceeași concluzie. Părintele Scarlat Porcescu³⁸ o adoptă și el. Lucrurile sunt, astăzi, pe deplin lămurite.

Eparhia hușeană este a patra din Moldova, după cele din Iași, Rădăuți și Roman. La înființare, a cuprins patru ținuturi: 1) Fălciul, care se întindea pe ambele maluri ale Prutului, având reședința la Fălciu; 2) partea Lăpușnei rămase după luarea Tighinei de către turci, cu cele 12 sate, strămutându-se reședința la Lăpușna, care cuprindea, atunci, și „târgușorul Chișinău”, doar protopopul având acolo locuința; 3) Orheiul; 4) Soroca, pe malul Nistrului, mănăstirea de acolo devenind, sub Inochentie (1757), metoc/mitoc. Miron Costin arată că Eparhia Hușilor se întindea până la Dunăre, cuprinzând și târgușoarele Reni și Troian. Fălciul se întindea și-n vestiții codri ai Tigheciului, care ne întâmpină și astăzi, maiestuoși, în

³⁴ Ieremia Movilă a avut două domnii: august 1595 – mai 1600; septembrie 1600 – 30 iunie 1606. Aron Vodă a avut și el două domnii: septembrie 1591 – iunie 1592; 18 septembrie 1592 – 24 aprilie 1595.

³⁵ *Vezi Istoria Hușilor*, p. 74-75. Cenotaful nu mai există astăzi în locul unde a fost ridicat, mutat, se pare, sub episcopatul anterior celui de-acum.

³⁶ *Ibidem*, capitolul *Episcopia*, p. 72-82; Gheorghe Moisescu, Ștefan Lupșa, Al. Filipescu, *Istoria Bisericii Române*, I, București, 1957.

³⁷ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, București, 1981, p. 120.

³⁸ Scarlat Porcescu, *Episcopia Hușilor. Pagini de istorie*, Roman, 1990, p. 32.

drumul spre Chișinău, până la hotarul Bugeacului, partea cunoscută ca Basarabia. De-a lungul vremii, arată Melchisedec, granițele Eparhiei se modifică frecvent, sub diferiți domni, în funcție de agresiunile hoardelor tătarăști și turcești. Părțile luate în stăpânire de turci treceau la Episcopia Proilavei (Brăilei). Lovitura cea mai puternică primită de Episcopia Hușilor s-a produs la 1812: „În anul 1812, Rosia luând de la Moldova toată partea despre răsărit dintre Prut și Nistru, împreună cu Bugeagul sau Basarabia și cu toate olaturile turcești din acele părți, a redus Eparhia Hușilor mai la totala desființare, rămânându’i numai partea din ținutul Fălciului ce este de a dreapta Prutului, spre a putea exista această Eparhie a fost necesitate a i se adăogi ținutul Valsuiului, de la Eparhia Romanului”³⁹. Faptul, se pare, s-a petrecut la moartea episcopului Gerasim (1826). La 1852, sub episcopatul lui Meletie Istrati, se mai adaugă, tot de la Roman, ținuturile Tutova și Covurlui. Înființarea Episcopiei Dunării de Jos, la 1864, a dus la noi modificări: Covurluiul trece la Galați, iar Cahulul s-a alipit Hușilor, cum era mai înainte. Melchisedec insistă în mai multe părți ale *Chronicii*... asupra consecințelor suportate de Moldova și de Episcopia Hușilor prin raptul țarist: „Actul luării Basarabiei, atât de ne-așteptat de Români de la o putere protectoare a lor a răcit inimele către Rusia și treptat a prefăcut simpatiele coreligionare și tradiționale în antipatii naționale și politice către dânsa. Dacă Rusia nu ar fi smuls Basarabia de la corpul românesc, prin care tot-o-dată a aprobat și răpirea Bucovinei de către Austria cu 35 de ani înainte: ea ar fi avut netăgăduite drepturi la o perpetuă recunoștință din partea Românilor, pe care ea i-a scăpat de prădăciunile Tătarilor, și de barbariele și cruzimile Turcilor, și la a cărora organizare lăuntrică în urmă a contribuit mult”⁴⁰. Între toți moldovenii, consideră Melchisedec, urgia cea mare a căzut peste Huși: „Răul făcut de Rosia se sparge în capul sărmanilor Hușeni!”⁴¹.

Ca înființată mai la urmă, în rangul ierarhic al episcopilor, după mitropolit, cel de Huși trecea al treilea după Roman și Rădăuți. Au existat însă și cazuri când episcopul de Huși a trecut direct la Roman (cazul lui Veniamin Costache) sau chiar la mitropolie. Și regula purtării mitrei doar de către mitropolit și de episcopul de Roman a fost încălcată. Mitra lui Inochentie, răposat în 1782, s-a păstrat până la noi⁴². Melchisedec radiografiază și trece în revistă pe toți ierarhii Episcopiei Hușilor (32 de până la el), de la Ioan până la Meletie al II-lea Istrati, fiecare cu fapăturile mai importante, uneori și cu păcatele lor, cu veșnicele relații contorsionate dintre episcopie și târgoveți etc., reliefându-se, totodată, prin toate, istoria Eparhiei, dar și a țării. Între acești episcopi, au fost destule figuri de prestigiu, de la Dosoftei, viitorul ilustru mitropolit, autor al *Psaltirii în versuri*, și Mitrofan al III-lea, până la Inochentie, Veniamin Costache, Sofronie Miclescu, Dionisie Romano ș.a. Cea mai lungă păstorie a avut-o Inochentie (1752-1782), discipol al lui Iacov Putneanul, care împreună cu el, cu episcopul de Roman și cu parestisitul Ierotei au semnat hotărârea opririi pentru totdeauna a „alegerii și înscăunării de chiriarhi streini la parohiile Moldovei” (1 ianuarie 1753). Melchisedec are o înaltă apreciere pentru gospodarul

³⁹ Melchisedec, *op. cit.*, p. 99.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 396-397.

⁴¹ *Ibidem*, p. 397.

⁴² *Ibidem*, p. 101.

eparh, unul dintre cei mai buni ai Episcopiei, chit că a preluat-o într-o stare de plâns. A păstorit în timpul domnilor Matei Ghica, Constantin Racoviță, Scarlat Ghica, Ioan Theodor Calimachi, Grigore Ioan Calimachi, Grigore Ghica, Grigore Calimachi, Constantin Moruzi, Alexandru C. Mavrocordat. Vechea biserică a lui Ștefan cel Mare a fost regândită/rectorită de Inochentie, păstrându-i pisană și înălțând-o, cu mari eforturi, la rang de catedrală, isprăvită în anul 1756. S-a mai îngrijit nu numai de refacerea podgoriei, dar și de o bolniță, ctitorind, la Iași, cunoscutul Spital Sf. Spiridon. Inochentie a fost și un iscusit diplomat, fapt dovedit ca șef al delegației boierești la Petersburg (1769-1770), în vremea când Moldova era sufocată de trupe rusești, ca „eliberatoare” de sub păgânii otomani. Discursul în fața Ecaterinei a II-a a fost hotărâtor pentru reușita demersurilor. Tot din timpul păstoritului său s-a păstrat planul Episcopiei și a târgului datorat duchiului Iorest (1771). A plecat la Domnul la 1 octombrie 1782, fiind îngropat în biserica ridicată de el.

După zece ani de la stingerea lui Inochentie, la 26 iunie 1792, s-a produs ipopsifierea lui Veniamin Costache (n. 20 decembrie 1768, Roșiești, fostul județ Fălciu – d. 18 decembrie 1846, Mănăstirea Slatina), în Biserica Sf. Gheorghe a Mitropoliei, având doi contracandidați, iar arhieriei asistenți pe Episcopul Antonie al Romanului și doi arhieriei greci. A doua zi, a fost hirotonit, la vârsta de 23 de ani, Episcop de Huși. Ca în toate celelalte consemnări monografice dedicate episcopilor, în raport cu însemnătatea arhierescă și culturală, și lui Veniamin Costache îi sunt dedicate numeroase pagini. Cel cu numele de botez Vasile și-a făcut ucenicia preoțească, în mare parte, la Huși, aici fiind hirotonit călugăr sub numele de Veniamin (1784), în vremea altui episcop de prestigiu, Iacov Stamati, în a cărui bibliotecă a prins gustul studiului și cărturăriei. Curând este ierodiacon al Episcopiei Hușilor, plecând la Iași ca egumen al Mănăstirii Sf. Spiridon, după care între 1792-1796 este episcop de Huși, avansat apoi direct la Roman până în 1803, când este uns mitropolit al Moldovei (1803-1808 și 1812-1842), succedând protectorului său Iacov Stamate.

Se cunoaște mai puțin episodul dintre 1808 și 1812, când Veniamin Costache a fost silit să părăsească scaunul mitropolitan. Faptul este legat, ca și în vremea episcopului hușean Inochentie, de pregătirile Rusiei de a-și întinde „protectoratul” asupra Moldovei și Țării Românești, reactivându-l pe mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni (1746-1821)⁴³ în postura de cal troian ortodox, menit să pregătească devenirea nonromânească a celor două principate prin intermediul ortodoxiei. Țarul Alexandru I, împreună cu patriarhul pravoslavnic, s-a oprit la un ierarh autohton foarte înzestrat, originar din Bistrița, Gavriil Bănulescu-Bodoni.

⁴³ Poliglot, cu studii în Ungaria, apoi la Kiev, în Grecia la Patmos, Smirna, ucenic la Sfântul Munte Athos, profesor în Transilvania (Năsăud), la Iași, la Poltava, la Ecaterinoslav, călugăr la Constantinopol (1779), hirotonisit arhimandrit (1786), episcop-vicar de Akerman și Bender, mitropolit al Moldovei prin Sinodul Bisericii Ortodoxe Ruse (1792), arestat de domnitorul Alexandru Moruzi (fiindcă „se arătase prea zelos către Ruși”) și trimis la Istanbul, de unde este eliberat la intervenția rușilor, după care e mitropolit de Poltava (1793-1799) și de Kiev (1799-1803), când este pensionat, la cerere, pe motiv de boală. Pentru serviciile aduse, Biserica Ortodoxă Rusă îl va canoniza la 15 iulie 2016.

Începutul războiului ruso-turc, îl găsea pe acesta la Dubăsari, având o pensie bună de 3000 de ruble anual. Așa că, la 27 martie 1808, s-a emis ucazul țarist de numire ca membru al Sinodului și exarh al Moldovei, Valahiei și... Basarabiei, semn indubitabil că războiul avea drept rațiune cucerirea Principatelor. Numirea aparte a Basarabiei avea tâlcul ei arătând potențiala soluție de rezervă în raport cu pretențiile față de Poartă. Așa a ajuns Gavriil Bănulescu-Bodoni captivul *conștiinței sfâșiate* care se va transforma în normă, peste ani, în Basarabia. Rusia exploata sentimentele rusofile ale pensionarului de la Dubăsari. Preotul N.N. Topologeanu, într-o broșură din 1933, va surprinde această ruptură dintre ierarhul merituos, slujitor al Bisericii strămoșești, și „activitatea sa de rusificator”⁴⁴.

Când a ajuns la Iași și București, în 1808, Bănulescu-Bodoni deja tradusese din rusește în românește ecteniile de rugăciuni pentru țar și familia lui. Mitropolii Veniamin Costache (Moldova) și Dositei Filitti (Țara Românească), arătându-se consternați, noul trimis a început o dură campanie de denigrare a acestora, punând la lucru grupurile de boieri rusofili și reușind, în scurt timp, să dezbinе clerul și boierimea în două tabere ostile. Ca și în zilele noastre, murdăria atacurilor ajunsese așa de insuportabilă, încât Veniamin Costache, cu tot prestigiul său păstoresc și cultural, scârbit, și-a dat demisia în 1808, iar Dositei, încercând să reziste, a fost aruncat din scaun chiar de Alexandru I (15 ianuarie 1810). „Astfel, – comentează părintele Topologeanu – păstorii cei nemitarnici ai românismului, înlăturați fiind, fu înlăturată și piedica cea mai mare din calea planurilor Rusești. Coada de topor își avea de-acum mână liberă”⁴⁵. Nimic, credea țarul, care se și considera „șef religios al Bisericii din principate”, nu mai putea sta în calea rusificării Principatelor. În consecință, încălcând cutuma ortodoxiei, a numit, prin ucaz, ca mitropolit al Ungro-Vlahiei pe Ignatie, un grec aciuat la Curtea țaristă, iar în Moldova, firește, pe Gavriil Bănulescu-Bodoni, care a adus cu el și un protoiereu rus, Petru Conitzky, ca să „reorganizeze” Biserica. Cum însă, prin Pacea de la București, de la 28 mai 1812, Rusia a trebuit să se mulțumească doar cu luarea Basarabiei, Gavriil Bănulescu-Bodoni s-a văzut alungat din partea liberă a Moldovei, Veniamin Costache, revenind pe scaunul mitropolitan.

Paginile dedicate lui Veniamin Costache, dar și altor episcopi, arată, dincolo de aglomerarea cronologică de fapte și de documente vechi, talent narativ și portretistic, istoricii literari recunoscându-i atât rigoarea științifică, în postura de istoric, cât și strădania înnoirii lexicului și sintaxei scrierilor bisericești și istoriografice, dar și plăcerea intertextualității⁴⁶, e de adăugat, ca în aventura „romanescă” trăită de adolescentul Vasile Costache împreună cu un coleg, acea fugă la Neamț, la Părintele Paisie, în dorința nestăvilită de a îmbrățișa monahismul, în pofida opoziției tatălui Grigore.

⁴⁴ N.N. Topologeanu, *Încercarea rușilor de a desnaționaliza Basarabia prin Biserică*, Tipografia „Cozia” a Sfintei Episcopii Râmnicu Vâlcea, 1933, p. 19.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 21-22.

⁴⁶ În această ipostază, citează copios din *Biografia Mitropolitului Veniamin Costachi*, semnată de Nicolai Istrati (p. 372 și urm.). De fapt, cartea lui Nicolae Istrati (1818-1861), ideologul separatiștilor caimacamului Nicolae Vogoride, se intitula *Veniamin, mitropolit al Moldaviei* (1851).

Limba română

Melchisedec oferă, într-un *Apendice la Chronica Hușilor* extrem de bogat, o adevărată istorie a evoluției limbii române, pornind de la cele mai vechi texte românești și până în zilele sale. Pleacă de la o observație a lui Dimitrie Cantemir din *Descrierea Moldovei*. Domnul cărturar considera că înainte de Sinodul de la Florența (1438-1439), una dintre ultimele încercări de a rezolva problema Marii Schisme, moldovenii (românii, în genere) aveau litere latinești, ca și celelalte popoare latine. De la acest sobor, diadahul Mitropoliei Moldovei, Theoctist Bulgarul și diaconul Marco Efesanul ar fi pus la cale „să lipsească aluatul Latinilor din Biserica moldovenească, ca să ridice prilejul să nu poată citi amăgiturile lor oamenii tineri”, încât l-ar fi convins pe Alexandru cel Bun să se lipsească de alfabetul latin în favoarea celui chirilic, făcându-se, astfel, „urzitorul cel dintâi al barbariei întru carea se află Moldova acum”.

Melchisedec recunoaște în ipoteza lui Cantemir un singur lucru adevărat, anume ideea „că limba slavonă introdusă la Români, i-a ținut în barbarie”⁴⁷. Celelalte presupuneri ale lui Cantemir sunt ușor spulberate. În primul rând, în timpul Sinodului de la Florența, Alexandru cel Bun era mort (1 ianuarie 1432, la Suceava). Apoi, și înainte de domnia acestuia s-au emis documente în slavonă, dar nu și în latină, în orice caz nepăstrându-se o astfel de scriere pe teritoriul românesc înainte de Alexandru cel Bun. Documentele arată că în „epoca slavonă” au intrat multe slavonisme, cele mai multe fiind implantate din „Rossia apuseană”, recte din Polonia, prin dascălii din Galiția și Liov, în secolul al XV-lea, unde erau episcopii ortodoxe care atrăgeau tineri moldoveni la studii. Degradarea ortodoxiei în acele spații s-a datorat propagandei iezuite, încât moldovenii n-au mai plecat acolo să învețe carte. Iezuiții au învins, iar ortodoxia „a căzut în mâinile uniților”⁴⁸. Dar tot răul spre bine: limba bisericească corupându-se, i-a luat locul româna. În orice caz, cei care învățau slvonește știau bine și românește, ceea ce atestă și scrisorile unor domni.

Melchisedec consideră că documentul cel mai vechi în limba română este *Izvodul Spătarului Clanău* (1495), o scurtă istorie despre formarea și organizarea veche a țărilor române, tradusă de Spătarul Clanău din latină. În pofida celor care au pus la îndoială autenticitatea documentului, el îl crede autentic și aduce un număr impresionant de argumente: „cea mai prețioasă relicvă a glorioșului nostru trecut”⁴⁹. Din păcate, entuziasmul său n-a fost validat, istoricii hotărând în favoarea celebrei *Scrisori a lui Neacșu din Câmpulung* de la 1521. Interesante rămân incursiunile în alte documente românești succedate de-a lungul veacurilor. Melchisedec are simțul evoluției limbii române și călătoria lui livrescă/lingvistică mai poate da seamă asupra unor aspecte filologice care au preocupat pe mulți cercetători. Episcopul a revenit și în alte lucrări asupra evoluției limbii literare, una dintre cele mai însemnate fiind *Cărțile bisericești* (1880), un raport prezentat în fața Sinodului și

⁴⁷ *Apendice la Chronica Hușilor*, p. 2.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 15.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 15, 16.

publicat de Eminescu în câteva numere din „Timpul”. Melchisedec argumentează importanța capitală a literaturii bisericești pentru conservarea și dezvoltarea unității limbii române. Viziunea lui era foarte apropiată de aceea a lui Eminescu, de unde și interesul poetului pentru lucrarea episcopului de Roman. Ziaristul precedă tipărirea textului cu o notă introductivă, *Foiletonul nostru literar*, publicată în numărul din 12 decembrie 1880, din care reproduc esențialul: „Acest raport, privitor la retipărirea și editarea cărților bisericești, e o lucrare concepută cu toată adâncimea și cu toate cunoștințele istorice și filologice pe cari le cere însemnătatea obiectului. Rezervându-ne onoarea de-a reveni asupra raportului și a cestiunilor pe cari le tratează, indicăm deocamdată că lucrarea arată, pe de o parte, efectul unificatoriu pe care limba cărților bisericești au avut-o în trecut asupra scrierii și pronunției întregului popor românesc, iar pe de altă parte se îndoiește dacă stadiul actual de nelimperezire a cestiunii ortografice și fonologice nu ar fi primejdios pentru unitatea și viitorul limbei noastre dacă s-ar răsfărânge asupra reeditării cărților bisericești”⁵⁰.

În diverse articole, dar mai ales în numeroasele însemnări din *Fragmentarium*, Eminescu reflectează asupra stării limbii române vechi și contemporane în consonanță cu viziunea melchisedechiană și a sa, atestând profundele lui potențe de filolog și de lingvist. Își ținea, în acest mod, promisiunea de a reveni și asupra raportului de la 1880 al lui Melchisedec⁵¹.

În context, *Chronica Hușilor și a Episcopiei cu aseminea numire* se arată a fi încă o operă temeinică, de o rară bogăție de informații care pot oferi surprize și celor mai exigenți profesioniști în materie de istorie locală și națională.

⁵⁰ M. Eminescu, *Opere*, XI, București, Editura Academiei, 1984, p. 440.

⁵¹ Vezi și *Limba ca taină a ființei*, în Theodor Codreanu, *Hyperionice*, col. „Eminesciana”, Iași, 2019.

Melchisedec Ștefănescu

EPISCOPUL GRIGORIE LEU ÎN DOCUMENTE INEDITE

Nicolae IONESCU

Un masiv volum de documente inedite (818 pagini), de curând apărut¹, aduce noi informații despre un subiect important pentru cunoașterea activității Bisericii Ortodoxe Române, în general, a eparhiilor Argeș și Hușilor, în special, din momentul în care Grigorie Leu, născut pe meleagurile vasluiene, a fost hirotonit arhieru-vicar al Mitropoliei Moldovei (1924) și până la moartea sa din 1 martie 1949. Cu puține zile înaintea decesului, Episcopia Hușilor a fost desființată abuziv de regimul comunist, el fiind ultimul chiriarh al acestei eparhii.

Grigorie Leu a văzut lumina zilei la 2 mai 1881 în satul Țuțcani, comuna Mălușteni din fostul județ Covurlui, în familia preotului Costache Leu și a prezbiterii Sultana, într-o atmosferă de credință, care îi va influența viața spre mântuire, după cum afirma el mai târziu². La îndemnul mamei sale, urmează cursurile Seminarului Sfântul Gheorghe din Roman ca bursier, finalizând studiile superioare la Iași și București. Slujește ca preot în comuna Oancea din Vrancea și se căsătorește cu Lucreția, având doi copii. Unul dintre ei, Vasile Victor, după o viață tumultoasă, ajunge arhiepiscop al diasporei, fiind condamnat la moarte de regimul comunist.

Drumul martiric al vieții sale începe cu moartea soției după șase ani de căsnicie (1906), când va lua calea mântuirii. Urmează cursurile Facultății de Teologie din București pe care le încheie în 1910, după care este încadrat ca preot spiritual la Seminarul Central din București, unde activează până la izbucnirea primei conflagrații mondiale. La intrarea României în război se înrolează ca preot militar, acordând servicii religioase trupelor române³. Preotul *Gheorghe Leu*, viitorul episcop *Grigorie* de Argeș (1936-1940) și Huși (1940-1949) era apreciat de generalul Ion Atanasiu ca unul din *rarele exemple de preoți ce am întâlnit : un preot model, un apostol pentru soldați*⁴. Constantin Nazarie, supervisorul preoților militari din armata română în Marele Război, îl stima și el pentru modul exemplar de care a dat dovadă în tratarea răniților. *Era cinstit, cu sufletul curat, milos, fără slăbiciuni și plin de moralitate (...)*⁵.

În anii 1916-1918, a fost director al Seminarului Teologic din Ismail și în 1924 devine arhieru-vicar al Mitropoliei Iașilor, fiind apreciat de oamenii de cultură din perioada interbelică pentru activitatea neobosită în consolidarea României Mari. A fost unul dintre pușinii ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române care

¹ Adrian Nicolae Petcu, pr. Nicolae Cătălin Luchian, *Episcopul Grigorie Leu în vâltoarea istoriei. Documente (1924-1949)*, volum apărut la inițiativa și cu binecuvântarea Prea Sfințitului Părinte Ignatie, Episcop al Hușilor, Iași, Editura Doxologia, 2019.

² Valeriu Lupu, *Grigorie Leu – între conștiință și moarte martirică*, în revista „Elanul”, nr. 205, martie 2019, p.14.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Pr. C. Nazarie, *Activitatea preoților de armată din 1916-1918*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1921.

a intrat în conflict cu regimul comunist. După moartea sa, în condiții obscure, otrăvit, probabil, de noile autorități, Episcopia Hușilor a fost desființată, fiind reactivată în 1996. A murit la 1 martie 1949 și a fost înmormântat lângă Episcopul Iacov Antonovici, potrivit dorinței sale, în apropierea Catedralei Episcopale „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”. La înmormântare au participat, printre alții, din partea Mitropoliei Moldovei P. Cuv. Arhimandrit Teoctist Arăpașu (viitorul Patriarh al României-n.n.) și preotul C. Nonea⁶. Recent, mormintele episcopilor Iacov Antonovici, Grigorie Leu și arhimandritului Mina Dobzeu au fost restaurate și înfrumusețate prin osârdia acualului Episcop titular de Huși, P.S. Ignatie.

Viitorul Episcop Grigorie Leu încă din timpul Primului Război Mondial era preocupat de realitățile social-economice din Basarabia, revenită în 1918 la patria mamă. A fost numit director al Seminarului „Melchisedec Episcopul” din Ismail pe care l-a condus până în 1924, înfruntând un adevărat calvar al ostilităților. A trebuit să organizeze cu tact învățământul teologic în noile împrejurări și să facă față unor împotriviri deschise, însoțite de tensiuni etnice din partea unei populații dezorientate, rusofonă, dar și din partea forului ecleziastic local, încât după propria mărturisire *lupta națională în cei șase ani de directorat a fost mai aprigă decât cea de pe front*⁷.

Crezul, devotamentul și realizările sale nu vor trece neobservate, încât, în 1924, este chemat pentru slujire arhierescă prin alegerea ca arhieru vicar al Mitropoliei Moldovei, păstorită de mitropolitul Pimen Georgescu, părintele său spiritual. În cei 12 ani de slujire mitropolitană îndeplinește și funcția de egumen al Epitropiei Sf. Spiridon din Iași, luptând cu sectarismul, ateismul, tendințele seculariste din societate, nefiind indiferent nici la frământările social-politice ale vremii, fiind apreciat de oamenii de cultură din perioada interbelică.

La 30 aprilie 1936 este ales episcop titular de Argeș, implicându-se în rezolvarea numeroaselor probleme pe care biserica și societatea le aveau deopotrivă. A înființat un fond financiar pentru preoții și cântăreții vârstnici, iar pentru susținerea acțiunilor filantropice a înființat opt fundații⁸. Unele din acțiunile sale veneau și din prietenia sa cu sociologul Dimitrie Gusti, cel care a pus în valoare tradițiile țăranului și ale satului românesc. S-a îngrijit de frumoasele monumente din cuprinsul eparhiei, cărora le-a închinat câteva broșuri și a continuat cu ardoare activitatea pastoral-misionară în zonă⁹.

Pastorația sa la Curtea de Argeș s-a încheiat în 1940 din cauza unui conflict deschis cu regele Carol al II-lea, care intenționa să transforme catedrala episcopală în necropolă regală. Ierarhul se opune categoric acestei dorințe imperative din partea monarhului: *cui îi trebuie gropniță să-și construiască (...) nu să o ia făcută de alții* avea să declare în disperare de cauză, pentru că nimeni nu-l ajuta în atitudinea sa de apărare a valorilor spirituale și a unuia din cele mai vechi lăcașuri

⁶ Adrian Nicolae Petcu, pr. Nicolae Cătălin Luchian, *op. cit.*, p. 809-817.

⁷ Valeriu Lupu, *art.cit.*, p. 15.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Domnitorii și ierarhii Țării Românești-ctitoriile și mormintele lor*, Editura Cuvântul Vieții a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei, 2009, p. 820.

de cult¹⁰. Divergențele continuă apoi cu Casa Regală, care dorea să preia Palatul episcopal de la Curtea de Argeș, și cu Patriarhul Miron Cristea, care voia să mute sediul Episcopiei la Turnu Măgurele¹¹.

Conflictul cu regele Carol al II-lea ia sfârșit prin numirea sa la 11 iunie 1940 ca titular la Episcopia Hușilor. Se împlinea o dorință din tinerețe, de a sluji pe meleagurile natale. Numai că, întors acasă, greutățile pe care le înfruntă sunt mai mari, determinate de instabilitatea politică, de distrugerile cutremurului din noiembrie 1940 și ale războiului, urmate de seceta cumplită din 1946. La acestea, se adăugau presiunile comuniștilor care preluau puterea treptat și cărora ierarhul locului trebuia să le răspundă ca părinte spiritual al eparhiei¹².

Eliberarea Basarabiei de sub ocupația sovietică în vara anului 1941 îi oferă prilejul de a relua activitatea pastorală de pe vremea când era vicar al Mitropoliei Moldovei, având ca țel întărirea credinței creștine și vieții bisericești sub deviza *să nu se piardă din vedere slujbele pentru biruință împotriva rătăcirii bolșevice*¹³. În numeroasele vizite pastorale și misionare s-a străduit să repare efectele distrugerilor provocate de ocupantul sovietic, bucurându-se că filonul credinței nu dispăruse din sufletul poporului. Cerea, totodată, preoților din Eparhia Hușilor să susțină moralul populației și să combată prin toate mijloacele propaganda ateistă, îndemnând clerul la catehizare și realizarea Împrumutului Reîntregirii¹⁴.

Chiriarhul locului reușește cu înțelepciune, răbdare și înțelegere să facă față greutăților cu mari riscuri, solicitând cu fermitate sprijinul autorităților în rezolvarea unor probleme economice ale Episcopiei Hușilor¹⁵.

Dincolo de necazurile inerente, determinate de succesiunea evenimentelor, se dovedește a fi un vajnic apărător al credinței strămoșești, al bisericii și credincioșilor săi, înfruntând autoritățile vremii atunci când apărea o nedreptate sau un abuz. În această direcție se înscrie și refuzul categoric al ierarhului la solicitarea mareșalului Ion Antonescu ca Mănăstirea Dobrovăț să fie transformată în pușcărie, afirmând că : *Datoria noastră, a slujitorilor este să ne coborâm între cei greșiți și să prefacem pușcăriile în mănăstiri și școli, să nu transformăm mănăstirile în pușcării*¹⁶.

Grigorie Leu devine treptat un opozant al regimului comunist ateu, în care a văzut un adversar al bisericii, al poporului, al moralei creștine și învățăturilor lui Hristos. Trecutul închinat bisericii și neamului, intransigența față de sine și de misiunea încredințată, față de principiile morale și canonice de la care nu s-a abătut niciodată, îl fac să devină un adversar declarat al propagandei bolșevice. A vizitat numeroase parohii sărace din eparhie și din Basarabia, aducând prin cuvântul de

¹⁰ Valeriu Lupu, *art.cit.*, p. 15.

¹¹ Adrian Nicolae Petcu, pr. Nicolae Cătălin Luchian, *op. cit.*, p.134-135 (doc. 57 din 16 sept. 1938).

¹² *Ibidem*, p. 16.

¹³ *Ibidem*, p. 373-375 (doc. 166 din 26 septembrie 1941)

¹⁴ *Ibidem*, p. 398-401 (doc. 181 din 31 ianuarie 1942).

¹⁵ *Ibidem*, p. 376-378 (doc. 167 din 27 septembrie 1941).

¹⁶ *Ibidem*, p. 531 (doc. 226 din 22 august 1943).

învățătură mângâieri și binecuvântări credincioșilor copleșiți de ororile războiului și de curentul sectar¹⁷.

Noile autorități comuniste erau deranjate de faptul că Episcopul Grigorie Leu a participat activ la campania din Basarabia și de poziția sa clar antisovietică. De aceea, ierarhul trebuia să împărtășească soarta celor 22 de înfăptuitori ai actului unirii Basarabiei cu țara mamă, iar cei care mai trăiau aveau să moară în deportări sau temnițele comuniste. Treptat, devine indezirabil pentru noul regim pentru că pastorația sa păstra același caracter al iubirii dintre oameni, al păcii și întrajutorării în spiritul moralei creștine. Refuza participarea la activitățile festive inițiate de noile autorități și nădăjduia în o rezolvare a situației printr-o intervenție străină, așa cum sperau mulți români.

În curând, însă, devine ținta urmăririi operative și a șicanelor directe, culminând cu discursul deputatului de tristă amintire, Alexandru Popescu-Ciorani, care a cerut imperativ în Adunarea Deputaților deferirea episcopului la Curtea Criminală¹⁸. Prigoana asupra sa devine evidentă, fiind acuzat de opoziție hotărâtă la noua lege a cultelor care scotea Biserica din viața socială, de asocierea sa cu adversarii alegerii ca patriarh a lui Iustinian Marina, de aderare la Rugul Aprins.

Privite astăzi lucrurile din perspectivă istorică, trebuie să fim de acord că atitudinea cu anumite compromisuri în relația cu regimul comunist și acceptarea limitării activității bisericii exclusiv la lăcașurile de cult pentru supraviețuirea credinței, poziție a noului Patriarh, Iustinian Marina și a Sfântului Sinod, au avut o justificare în contextul valurilor de arestări în rândul preoților din anii 50 ai secolului trecut, în momentele când BOR începea canonizările sfinților pămâneni.

Totuși, autoritățile comuniste nu au trecut la arestarea Episcopului Grigorie Leu, pentru că prestigiul său era prea mare, personalitatea sa devenise cunoscută și în Occident, prin popularizarea acțiunilor ierarhului de fiul său Vasile Victor. Acesta, organiza românii ortodocși din diaspora și prezenta situația din România la postul de televiziune BBC din Anglia.

Lovitura de grație a fost dată Episcopului Grigorie Leu prin promulgarea Legii Cultelor din 4 august 1948, prin care se prevedea desființarea Episcopiei Hușilor, alături de cea a Caransebeșului, limitarea numărului cultelor și restrângerea activității eclesiale în jurul lăcașului de cult. Biserica își pierde astfel rolul social și misionar¹⁹.

Lovitura era grea pentru ierarh și biserică, așa că episcopul s-a angajat cu trup și suflet pentru salvarea eparhiei sale pe toate căile posibile, oferindu-se ca jertfă: *îndepărtați-mă pe mine, dar lăsați episcopia*. În pastorală de la marele praznic al Nașterii Domnului din 25 decembrie 1948 îi îndemna pe credincioși să păstreze legăturile cu Biserica strămoșească și să nu uite învățăturile înaintașilor noștri. El își presimțea sfârșitul după ultima întâlnire eșuată cu primul ministru, Petru Groza, la 25 februarie 1949. În drum spre casă se simte rău și în zilele

¹⁷ *Ibidem*, p. 522-542.

¹⁸ *Ibidem*, p. 685-689 (doc. 288-289 din 14 august 1947).

¹⁹ *Ibidem*.

următoare suferința se va acutiza, episcopul murind la numai patru zile (1 martie 1949) de la funesta întâlnire²⁰.

Așadar, Episcopul Grigorie Leu a apărut biserica și credincioșii săi, a militat pentru unitatea ei, menținând spiritul creștin, implicându-se în educația credincioșilor și respectarea rânduielilor bisericești. S-a opus cu fermitate sectarismului, secularizării și comunismului, considerând că acest *regim este cel mai mare dușman al creștinismului și că Sacrificiul meu nu trebuie plâns, ci doar urmat*.

Editorii documentelor evidențiază faptul că activitatea Episcopului Grigorie de Argeș (1936-1940) și Huși (1940-1949) a fost pusă multă vreme la index în perioada comunistă, însă el a rămas în conștiința Bisericii ca slujitorul care a înțeles să meargă până la capăt în lupta cu regimul totalitar²¹. Faptele sale au fost evidențiate abia după 1990, când preotul Nicolae Hurjui, fost director al Seminarului teologic „Sfântul Gheorghe” din Roman și-a susținut teza de doctorat cu privire la activitatea și personalitatea Episcopului Grigorie Leu, sub îndrumarea renumitului academician Emilian Popescu. Ea a fost publicată în anul 2000, cu binecuvântarea chiriarhului de atunci al Eparhiei Hușilor, Ioachim Mareș, ca un gest de reparație morală față de înaintașul său²².

Adeseori, istoria Bisericii Ortodoxe Române este prezentată tendențios, prin negarea manifestărilor de opoziție față de regimul comunist și din acest motiv apelul la documente este o formă de cunoaștere a trecutului în cheie obiectivă și teologică. De aceea, apariția acestui prim volum de documente, la inițiativa și cu binecuvântarea Preasfințitului Părinte Ignatie, Episcopul Hușilor este binevenită. Lucrarea cuprinde 375 de documente din cei 25 de ani de arhierie a episcopului martir și a apărut chiar în ziua de 1 martie 2019, când s-au comemorat 70 de ani de la trecerea la cele veșnice și a avut loc un simpozion național, la inițiativa P.S. Episcop Ignatie, dedicat ierarhului martir²³.

Selecția riguroasă a documentelor s-a făcut prin consultarea unor unități arhivistice de bază, precum: Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei din Iași, Arhivele Naționale Istorice Centrale din București, arhiva C.N.S.A.S, Arhiva Episcopiei Hușilor, Arhivele Naționale, filialele județene Vaslui și Iași, documente din dosarul personal al Episcopului Grigorie Leu păstrat în Arhivele Patriarhiei Române etc²⁴. Sursele din arhivă ilustrează activitatea pastoral-misionară, culturală, filantropică și economică a Episcopiei Hușilor, unde ierarhul s-a dedicat cu totul. Majoritatea documentelor îl prezintă pe Grigorie Leu în postura de misionar deosebit, cu o activitate liturgică impresionantă. Permanent le cerea preoților din eparhie să slujească, să catehizeze, să se comporte ca modele în societate, să aibă grijă duhovnicească de enoriașii lor, să țină bisericile într-o curățenie exemplară și în autentică viață parohială. Uneori, îi mustra pe preoți fie pentru neglijență în actul pastoral sau liturgic, fie pentru atitudini necorespunzătoare în societate. Îi corecta și

²⁰ *Ibidem*, p. 805.

²¹ Adrian Nicolae Petcu, pr. Nicolae Cătălin Luchian, *op cit*, p., 13.

²² Nicolae Hurjui, *Episcopul Grigorie Leu-omul și fapta*, Huși, Episcopia Hușilor, 2000.

²³ Adrian Nicolae Petcu, pr. Nicolae Cătălin Luchian, *op. cit.*, p.14.

²⁴ *Ibidem*, p. 14.

îndruma, reușind de multe ori să îi îndrepte, fără să facă apel la sancțiunile canonice, într-o perioadă când Biserica se confrunta cu două mari probleme: stilismul și sectarismul²⁵.

În predicile susținute cu diferite prilejuri amintea activitatea sa și a preoților militari în timpul Primului Război Mondial, pentru a întări conștiința națională și dragostea de patrie a soldaților care se jertfeau pe front. Prin patriotismul care îl caracteriza, menționăm că Episcopul Grigorie Leu a fost în linia întâi a luptei care s-a dus pentru eliberarea provinciilor românești, Basarabia și Bucovina, în desăvârșirea Marii Uniri. A fost primul ierarh român care a pășit în Chișinăul recent eliberat de bolșevism, fiind cel care i-a mângâiat pe basarabenii aflați în căutarea credinței strămoșești și cel care a propus primele măsuri de refacere social-economică a acestei provincii vitregite în istorie²⁶.

O latură importantă a activității Episcopului Grigorie Leu a fost educația religioasă a copiilor, acordându-le o atenție specială tinerilor, promovând ideea că așa cum vor fi educați, așa îi va avea țara. El pleda ca tinerii să fie formați în duhul Bisericii și al dragostei de patrie, pentru a deveni cetățeni de bază ai societății. Era sensibil la nevoile familiei, la acțiunile filantropice și la provocările timpului²⁷.

O problemă care se regăsește frecvent în documentele acestui volum este legată de relația cu factorul politic. De la începutul păstoririi sale, Grigorie Leu și-a propus să nu fie un slujbaș al politicianismului, al vreunei ideologii. Dorea ca în calitate sa de arhiepiscop să conlucreze cu instituțiile politice pe baza unor relații de bună înțelegere între Biserică și Stat. El nu accepta ingerința politică în treburile Bisericii, așa cum s-a întâmplat în timpul când a fost egumen la Biserica Sf. Spiridon din Iași sau ca episcop la Argeș (1936-1940). De aceea, a refuzat categoric cedarea Palatului episcopal și transformarea Bisericii de la Curtea de Argeș în necropolă regală, înfruntându-l fățiș pe regele Carol al-II-lea. Acestea au fost motivele pentru care a acceptat să plece de la Argeș, unde începuse o laborioasă activitate pastoral-misionară, pentru a ajunge episcop pe meleagurile natale, într-o perioadă când țara cunoștea frământări politice și grave amenințări externe. Divergențele cu regele Carol al-II-lea au făcut ca Episcopul Grigorie Leu să nu primească investitura monarhului la înscăunarea sa la Huși, conform procedurilor canonice și legale.

Episcopul Grigorie Leu a ajuns la conducerea eparhiei în momente tulburi pentru țară, când presiunile continue ale marilor puteri totalitare în frunte cu Germania se manifestau tot mai mult asupra Europei și aduseseră România în pragul prăbușirii. Ierarhul era conștient de acest lucru și, imediat după venirea la Huși, a inițiat un amplu program pastoral, de încurajare a preoțimii și a credincioșilor, prin prezențe permanente în mijlocul parohiilor, până la cele mai îndepărtate sate, unde nu ajunseseră vreodată un vlădică. A fost alături de preoți și enoriași, când, în urma cutremurului din 10 noiembrie 1940, multe locuințe și biserici au avut de suferit, inclusiv Catedrala Episcopală, iar altele s-au dărâmat. A

²⁵ *Ibidem*, p. 15

²⁶ *Ibidem*, p. 17

²⁷ *Ibidem*, p. 16.

binecuvântat și a mângâiat sufletele dezădăjduite ale credincioșilor față de provocările prin care trecea țara²⁸.

Episcopul Grigorie Leu a fost victima opresiunii din partea partidului-stat instaurat în România în 1948. Conform unei note a Securității din 9 noiembrie același an, ierarhul edita revista „Cronica Hușilor”, unde se publicau articole împotriva URSS, regimul sovietic fiind prezentat ca balaurul roșu care a distrus bisericile și omora preoții, interzicând cultura, civilizația și proprietatea²⁹. Așa cum reiese din documentele vremii, Episcopul Grigorie Leu și-a asumat prin cuvânt și rugăciune confruntarea directă cu *diavolul roșu*. A înființat un cerc de reîncreștinare, unde se țineau predici, conferințe, cuvântări: duminica, miercurea și vinerea după amiaza la catedrala Episcopiei, pentru a sustrage populația de la curentul ateist³⁰. Curajul mărturisirii sale în vremuri ostile bisericii izvoră din curățenia morală și din puterea rugăciunii. Astfel, în circulara din 6 august 1941, ziua Schimbării la Față a Domnului, Episcopul Grigorie Leu, aflat în vizită în Basarabia și pentru a doua oară la Chișinău, îndemna pe preoți la misiune responsabilă și rugăciune intensă: *Să nu se piardă din vedere slujbele pentru biruința împotriva rățării bolșevice, pentru izbăvirea din necazuri și nevoi, pentru pomenirea ostașilor morți în apărarea țării și credinței*³¹.

Atitudinea asumată, explicit și repetat, îndreptățesc afirmația că Episcopul Grigorie Leu a fost *miracolul conștiinței Episcopiei Hușilor* și, implicit, al Bisericii Ortodoxe Române, ceea ce i-a atras moartea martirică, conchide PS. Episcop Ignatie. Actualul chiriarh al Eparhiei l-a numit *patriarhul alb* al Hușilor, asemănându-l cu patriarhul Iustinian, fiind un apropiat al acestuia, în vremea păstoririi sale în Moldova³².

Așadar, să ne bucurăm de fiecare dată când apare o carte pe această temă, ea fiind un omagiu adus jertfelniciei marelui ierarh în Anul omagial al comemorării satului și tradițiilor strămoșești. Lucrarea este inedită, incitantă, oportună și onestă în mediul istoriografic local și nu numai. Episcopul martir Grigorie Leu rămâne în conștiința colectivă a neamului nostru prin scrisorile pastorale, circularele și învățăturile adresate preoților sau credincioșilor din eparhie. Personalitatea sa mărturisitoare este ea însăși un manifest adresat celor care mai simpatizează cu ideologia comunistă și îi pun în umbră ororile, ierarhul fiind exponentul declarat al rezistenței anticomuniste³³. Fie ca îndemnurile sale pastorale să ne încălzească inimile și să ne dea încredere în viitor.

²⁸ *Ibidem*, p.17.

²⁹ Episcopul Ignatie, *Episcopul Grigorie Leu, miracolul conștiinței Episcopiei Hușilor* în Adrian Nicolae Petcu, pr. Nicolae Cătălin Luchian, *op. cit.*, p. 6.

³⁰ *Ibidem*,

³¹ *Ibidem*, p. 352.

³² *Ibidem*, p. 6-7.

³³ *Ibidem*, p.10.

Episcopul Grigorie Leu

DOCUMENTE DIN ARHIVA MUZEULUI NAȚIONAL AL
LITERATURII ROMÂNE DIN IAȘI (I)

Costin CLIT

Prin bunăvoința domnului Iulian Pruteanu-Isăcescu am intrat în posesia unor documente (imaginile digitale) aflate în custodia Muzeului Național al Literaturii Române din Iași, pentru care îi mulțumim și pe această cale pentru amabilitatea sa.

Primul document este din 2 martie 1671, când domnul Gheorghe Duca judecă pricina dintre jăluitoarii Toader și Păntelei, feciorii Urâtii, „îi Mierăuțoae, și cu alte semenții a lor” ce o aveau cu fostul mare vameș Toma pentru partea de ocină din satul Șcheia, de la ținutul Vasluiului, deținută „de pe moșu-său Andrușco”.

Moșia Giurgești se învecina la 17 iunie 1745 cu moșia Drăgușeni, din ținutul Vaslui, proprietatea biv vel stolnicului Vasilachi Costachi¹.

Punem în valoare și alte informații privitoare la cumpărăturile și daniile marelui vameș Toma. Prezența lui în moșia Șcheea prin cumpărături și danii este atestată și de alte documente. Astfel, la 20 august 1660, Antimia și feciorul ei Savin, vând marelui vameș Toma a lor dreaptă ocină și moșie, partea ce urma să fie aleasă, cu 40 de lei bătuți „în dzălel(e) lui Ștefan Vasilie vod(ă) cându foamete ce mare de ne-(a)m scos capitel(e) din foamete”, „cu tot vinitul din vatra satului, și din câmpu, și din țarină, cu loc de fâneți, și cu loc de prisaci, și cu pomet, și din tot locul cu tot vinitul”. Dintre martori amintim pe Sanson, vătămanul de Căpotești, Miriuț și Mărie din Căpotești, Ambrosie, Vasilie Căsiian. Actul a fost redactat în Căpotești². Vasilie Forosanul vinde la 16 august 1660 vameșului Toma, soției sale Varvara și fiului lor Panaioti, partea sa de ocină și moșie ce i se va alege din „satu din Șcheea despre alți răzeși”, drept 40 de lei bătuți, „din vatra satului, și din câmpu, și din țarin(ă), și din pădure, și din tot locul cu tot vinitul, și cu loc de prisăci, și cu pomeț(i)”. Vânzarea s-a făcut la fel, în „dzălel(e) Ștefan Vasilie voevod, cându foamete ce mare, ne-(a)m scos capitel(e) din foamete”. Totodată vânzătorul dăruiește lui Panaioti „un loc de prisac(ă) curățit din pădure”. Actul s-a întocmit la Căpotești, în prezența vătămanului de Căpotești, Merăuț, a lui Ambrosie Breico, Vasilie Căsiian și fratele său Ambrosie, Simion și Ionașco Piciorag³. Ștefan din Șcheea vinde la 15 septembrie 1661 vameșului Toma și Varvarei „un loc de cas(ă) cu cas(ă) cu tot și

¹ Gheorghe Ghibănescu, *Surete și izvoade (Documente slavo-române)*, vol. X (*Documente cu privire la familia Râșcanu*), Iași, Tipografia „Dacia” P. & D. Iliescu, 1915, p. 95, nr. LVII; document prezentat și în raportul boierilor divanului către V. I. Krasno-Milașevici, din 20 iulie 1812 (p. 72, nr. XL).

² Biblioteca Națională a României, Fond Documente istorice, XX/83 (dosar 568).

³ *Ibidem*, XX/84 (dosar 569).

cu nemesărilor cu toate, cu loc de gradin(ă)” cu prețul de zece lei bătuți, printre martori figurând Sanson vătămanul, Miriuț de Căpotești, Enachi grecul, ginerele Forosanului, Vasile Forosanul, Anton și alții⁴. Savin și sora sa Maria din Șcheea își vând la 6 decembrie 1662 partea lor din sat vameșului Toma, Varvarei și fiului lor Panaioti cu 50 de lei bătuți, din vatra satului, din „țarină, și cu loc de fâneți, și cu vad de moar(ă) pre apa Stavnicului, și cu livezi de pomi, și cu locuri prisăci, și din tot locul cu tot vinitul ce să va alege”. La „tocmală” au fost de față Ștefan Derăni, Miriuți de Căpotești, vătămanul Samson, Tiron uricariul, Vasile Forosanul și alții⁵. Anița Hurdumăciasă, fiica lui Gherasim de Șcheia, Maria, sora ei, Toader și Rocsanda, feciorii lui Hrib, Anița, fiica Irinii „și seminția noastră”, Tănasie, feciorul Sohiicăi, nepot Gagei, „toț(i) nepoții și strănepoții lui Gherasim și a Gagei”, vând vameșului Toma și Varvarei la 15 iunie 1663 a lor „dreaptă ocină și moșie și cumpără(tură) ci-au avut moșii noștri în sat în Șcheai de ținutul Vasluiului pre Stavnic, cu vatră de sat, și din țarină, și din fânaț, și din pădure, cu locuri di prisăci, și cu vad de moar(ă) în Stavnic, și din tot locul, cu tot vinitul”, parte de mijloc, cu 90 de lei bătuți, în prezența vornicilor de poartă Dumitrașco Roșca și Enachi (semnătura sa este întărită de pecete), uricarului Dumitrașcu, preotului Gligori de la Sfântul Neculai, Gavril Buzarna (semnătura întărită de pecete), Isaico, Simion, feciorul Cornei, Tănasie „și alți megiași din pregiur”⁶. „Preutul popa Gligorie și frații lui, Gavril Buzarna, ficiorul Anghelinei, și Isaico, ficiorul Nastasiei, nepotul lui Arman”, Simion, feciorul Cornei, nepotul Alexandrei, sora lui Arman, Aftanasie, feciorul Lupei, nepotul Anghelinei, „toți nepoții lui Arman și a Urâtei și a lui Farco comisului, strănepoții popei Alecsei lui Boziu”, vând la 16 iunie 1663 vameșului Toma și Varvarei a lor dreaptă ocină și moșie din Șcheea de pe Stavnic din a „treia parte den din tot satul Șcheai den partea de sus a treia parte”, „cu vatră de sat, și cu loc de moară lângă casă în apa Izvoarălor, și cu pomeț(i), și din țarină, și cu locuri de fânaț, și cu vad de moară în Stavnic, și în păduri cu locu de prisăci, și din tot venitul”, cu 65 de lei bătuți. Actul, scris de către Dumitrașco uricarul, este întărit de prezența martorilor: vornicii de poartă Dumitrașco Roșca și Enachi, Corlat uricarul, Ignat și Savin de Mogoșești, Ion, ginerele Aniței Hurdumăcease, Ionașco, ginerele său, Necula, feciorul Gagei de Șcheea, Isaico, Solomeia și alții⁷.

Eustratie Dabija dă și întărește la 16 aprilie 1663 biv vel vameșului Toma „carele slujind mai-nainte altor răosaț(i) domni ce-au fost mai-nainte de noi, cu dreaptă și credincioasă slujbă ... au slujit și noao dintru toată inima sa”, dreptele sale ocini și cumpărături: Punteșenii, ținutul Tutova, „pe valea Nojii”, din vatra satului cu vecini, loc de iaz și moară, cu 44 de pământuri în țarină, loc de prisacă, cu livezi, fosta proprietate a postelnicului Enache, care a miluit Mănăstirea Balica, iar în timpul domnului Ștefăniță Lupu, popa Clim, egumenul mănăstirilor Sfânta Vineri din Iași și Balica, a vândut partea de moșie amintită cu 133 de lei bătuți; pe jumătate de bătrân din satul Micodanii, ținutul Tutova, cumpărată de la Vasile, Ștefan și

⁴ *Ibidem*, XX/86 (dosar 571).

⁵ *Ibidem*, XX/89 (dosar 574).

⁶ *Ibidem*, XX/92 (dosar 577).

⁷ *Ibidem*, XX/93 (dosar 578).

Antimiia, feciorii lui Spiridon Pâslariul și a Dumitrei, soara Onacăi din Șerbăcani; o jumătate de bătrân din același sat Micodanii, cumpărată de la Antonia, femeia lui Ivărașco din Costești și de la feciorii ei, Grigorie, Petre și Tudora, care la rândul lor o aveau de la „feciorii Românease, partea lui Oaiăș din Micodani”; o altă jumătate de bătrân din Micodani, cumpărată de la Arsenie și Hilipa, fiica lui Bîlțoc, nepoata lui Platon; a șasea parte din același sat, cumpărată de la Iordache și Urâta, feciorii lui Mathei Golăian din Văleani; un loc de prisacă cu 14 stupi, „*cu loc pe înpregiurul prisecii, și cu locuri cu livezi, și cu Iaz, ce este în ținutul Iașului, în poiana Ciurbeștilor, și încă au făcut la acea prisacă din loc de pădure, curătură întreagă, o poiană mare și un iaz*”, prisacă cumpărată de la Abaza vel camaraș (epitropul) și a fost a lui Iacomî vistiernicul; niște părți de ocină din satul Șcheea, ținutul Vasluiului, „*părțile ce să vor aleage din vatra satului, și din câmp, și din țarină, și din pădure, și cu fânațe, și cu locuri de prisăci, și cu livezi, și din apă, și cu tot venitul din tot locul*”, cumpărături de la Vasile Forosan, Anița Huldumăciasă; o prisacă cu livezi din Șcheea, „*danie și miluire feciorului său lui Panainte*” de la Vasile Forosan; pe o altă parte din Șcheea, cumpărată de la Antimiia și Savin, feciorul ei; partea lui Savin și a Mariei, sora sa; pe o parte din Șcheea, cumpărată de la Marica, femeia lui Gheorghie din Poiană; pe cinci vii din satul Punteșeni, cumpărate de la călugării de la Mănăstirea Sfânta Vineri, cu altă parte de moșie; o casă cu locul ei și cu zimmic, cumpărată de la Ștefan din satul Șcheia⁸.

Al doilea document, din 26 ianuarie 1680, are ca emitent pe acealși domn Gheorghe Duca, care scrie serdarului Constantin Cantemir să cerceteze pricina dintre fostul vornic Boroda, Popăscul izbașa, frații și răzeșii lor cu vistiernicul Ion Isar și să aleagă părțile de moșie din Bojeani și Coțai de pe Bârjota, ținutul Tutova, ce „*sintu tot un hotar în satul Popii*”, dat zestre de Gheanghea logofătul lui Lupul Prăjăscul, de la care l-a cumpărat Ion Isar.

Al treilea document este din 2 decembrie 1687, când Constantin Cantemir voievod întărește preotului Ignatie de la biserica domnească din târgul Bârlad stăpânirea pe părțile de moșie din Pleșești, ținutul Tutova. „Popa Ignat” de la biserica domnească este atestat ca martor în alte documente, cum ar fi cele din 15 octombrie 1685⁹, 20 iunie 1692¹⁰, 27 aprilie 1704¹¹ și 1710 (probabil)¹². Preotul Ignatie și vornicul Vasile, feciorul popii Gavriil, din târgul Bârlad, fac danie Mitropoliei Moldovei la 1 iunie 1691 schișorul de la Pleșești pe Pereschiv, ținutul Tutova, cu hramul Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril¹³.

Al patrulea document, o carte de judecată din 11 mai 1691 a marelui logofăt Miron Costin, expune pricina dintre Măria și răzeșii ei din Arămești, ținutul

⁸ *Ibidem*, XL/26 (dosar 890).

⁹ Iacov Antonovici, Episcopul Hușilor, *Documente bârlădene*, Bârlad, Tipografia și legatoria de cărți Const. D. Lupașcu, 1924, vol. IV, p. 128-129, nr. LXXVII.

¹⁰ *Ibidem*, p. 140-142, nr. LXXXVI.

¹¹ Preotul Ioan Antonovici, *Documente bârlădene*, Bârlad, Tipografia Neculai P. Peiu, 1912, vol. II, p. 15-16, nr. IX.

¹² *Ibidem*, p. 18-19, nr. 12.

¹³ ANI, Colecția Documente, 246 / 57, suret din 13 mai 1800; vezi și Ieromonah Marcu-Marian Petcu, *Mănăstiri și schituri din Moldova, astăzi dispărute (sec. XIV-XIX)*, Biblioteca Națională a României, 2010, p. 227.

Neamțului, cu sulgerul Ionașcu Isăcescu, care a prezentat un act din 7099 <1590 septembrie 1-1591 august 31> de la Petru Șchiopul, prin care Simion Sechil a cumpărat de la Mărica, femeia lui Mateiu vătav, și de la Nastasăia, Axănie și David, frații ei, a patra parte din a patra parte de tot satul. Ieremia Movilă întărește la 10 aprilie 1598, printre altele „dreapta lui ocină și cumpărătură din jumătate de sat Arămești, a patra parte”, cumpărată de la David și surorile sale Mărica, Nastasia și Agafia (!), „din ispisoc de cumpărare ce are dela Petru voevod”¹⁴. Cartea de judecată menționează două ispisoaice din 7117 <1608 septembrie 1-1609 august 31> de la Constantin Moghilă, prin care Simion Sechil cămăraș cumpără 9 case cu jirebiile lor de la neamul Ciortăneștilor, la care se adugă un ispisoc din timpul domnului Vasile Lupu și „o carte de oprit a patra parte din a patra parte din tot satul”.

Al cincilea document provine de la Antioh Cantemir, care reînnoiește la 20 iulie 1696 ispisocul de întăritură a domnului Constantin Cantemir lui Mihăilache Țopa, fiul fostului armaș Ionașco, nepot lui Dumitrașco Gheuca, fost mare stolnic, pe părțile de ocină din satul Greci (39 de pământuri), ce s-a numit Rotompănești, de pe Bogdana, ținutul Tutova, după hotărnicia făcută de Ilie Enachi, fost mare clucer, Dabija Scărlet, logofătul al doilea, Păladie, postelnic al doilea, și alți boieri și răzeși. Mihăilache Țopa deținea părțile de ocină și cumpărăturile de pe moșul său Dumitrașcu Gheuca stolnicul, la care se adugă și moșia Cernați.

Hotarnica moșiei Rădăești, de pe Bogdana, ținutul Tutova, **al șaselea document**, deteriorat, menționează un uric de la Petru Rareș din veleatul 7054 <1545 septembrie 1-1546 august 31> „arată cum să înparte și în câți bătrâni umblă moșia Rădăești”.

Contractul de arendă a moșiei Mogoșești, ținutul Roman, încheiat la 15 februarie 1829 între Mănăstirea Neamț și logofătul Theodor Neculau, întărit de mitropolitul Veniamin Costachi, și reînnoit, constituie obiectul celui de-**al șaptelea document** pe care îl publicăm, urmat de zăpisiul de vânzare a unei dughene din Iași, situată pe ulița ce trecea prin fața curții domnești, operație săvârșită la 24 februarie 1846 a lui Gheorghe Zavoschi către Chivu Luca sin Bercu liptcanul.

DOCUMENTE

1.

1671 (7179) martie 2, Iași

† **Ио Дѣка воєвода, Б(о)жиею м(и)л(о)стїю, г(о)сп(о)даръ Земли Молдовескои.** Adecă au vinit înaintea domniei mele și înaintea alor noștri moldovenești boiari a mari și a mici, Toader și Păntelei, ficiorii Urâtii, îi Mierăuțoae, și cu alte semenții a lor, și au pârât de față pe boiarinul nostru Toma, ce-au fostu vameș maare, dzicând că le înpresoar(ă) o parte de ocin(ă) din sat din Șcheae, ce-au avut de pe moșu-său Andrușco, și au arătat și un zăpis de la Alexandru vodă, scriind cum iaste cumpărătur(ă) lui Andrușco o parte de ocină din Giurgești de la Ion Lipitoare și de la Bozgul, ficiorul lui Andrăbuș, iară boiarinul nostru Toma vameșul dat-au saamă cum el au cumpărat într-acel sat în Șcheae

¹⁴ DIR, XVI, A. Moldova, IV, p. 208, nr. 262.

câteva părți de ocină de la rudele lor și de la răzeși, cine au fostu într-acel sat și tot cu știrea lor și dintre dâșii dintre toți drept 330 lei bătuți, și le-au făcut plata deplin acelor oameni, precum ne-au arătat zapise de la mânule vânzătorilor, și dup(ă) ce-au făcut plata acelor oameni cerșut-au la Dabijea vodă hotarnic să-i aliagă acele părți de ocină ce-au cumpărat. Deci răpoosatul Dabijea vodă i-au dat hotarnic pre Poian(ă) uricariul și au mărșu acolo denpreun(ă) cu acesta cu Toader și cu Păntelei, ficiorii îi Mierăuțoae și cu alți răzeși a lor cu toți, și au stăut ei cu toții și cu Poian(ă) uricariul de preun(ă), și au scos Tomei vameșului cumpărăturile lui de o parte pre zapise ce-au avut; unde au vrut ei și cât loc au vrut ei să-i dea, părțile acelor vânzători, atâta au priimit și Toma vameșul, și unde i-au dat i-au și stlăpit despre alte părți, și au arătat și mărturie de la Poian(ă) uricariul, și de la acesta de la Toader, și de la Păntelei, frate-său, și de la toți răzeșii lor, și de la mulți megiași, cu iscălitura lui Poian(ă) și slova lui Toader și a lui Păntelei, frate-său, cu pecetea răzeșilor și a megiașilor, ce-au fostu la acel hotar, a(ș)ea scriind cum răzeșii cu toții au ales și i-au (dat) Tomei vameșul ce s-au fostu lui cumpărăturile dreapte, și ne-a arătat și dres de întăritur(ă) de la răpoosatul Dabijea vodă pre hotărătura ce i-au hotărât Poian(ă) și s-au alesu cu răzeșii saatului; și singuri vânzătorii Tomei vameșul au vinit înaintea domniei mele și ne-au mărturisit cum Toma vameșul au cumpărat drept; și singur acesta Toader și Păntelei și cu alte rude a lor cu toți au ales Tomei unde au vrut ei, numai să acolisescu de Toma făr(ă) ispravă și din zăpis(ul) ce-au scos ei iaste vândut Tomei. Deci domnia mea dacă am văzut mărturie încredințată de la Poiană uricariul și cu iscăliturii lor, slova lor, precum au ales ei Tomei și i-au stlăpit unde le-a fostu voia, și zăpis de întăritur(ă) de la Dabijea vodă și vânzătorii mărturisind pre dup(ă) cum scrie mărturiia și spuind și de acea parte ce scrie în zăpis că iaste vândută Tomei, am aflat cu divanul că au înblat Toader și Păntelei și alte rude a lor, nește oameni fără isprav(ă) și acolisindu-s(e) de Toma cu năpaste cu acel zăpis gândind că vor mai lua și alt preț pre acea parte de ocină, deci li s-au luat zăpisul de la divan și acel de la Alexandru vodă, și unul de la Irimiia vodă de pâra, și au rămas ei denaintea domnie mele și din toată leagea ț(ă)răi, iar boiarinul nostru Toma vameșul s-au îndreptat denaintea a tot divanul și ș(i)-au pus fierăia 24 de tal(e)ri în visteariul domniei mele, și i-am dat să ție Toma vameșul aceale părți de ocin(ă) din Șcheae, precum i-au ales și i-au stlăpit Poian(ă) uricariul, să hie moșie neclătită în veaci, iar Toader și Păntelei sau alte rude a lor de vor mai scorni vreo pâra să fie de gloab(ă) 24 de boi, pentr-aceaia să nu mai aibă a pâri nici a dobândi în veaci. Ии да се их не ѡмншает.

Оу Іаcwx, в(ъ) л(ѣ)т(о) *зрѡѡ <7179 / 1671> март(іе) в̂ <2> дни.

Галам г(о)сп(о)д(инъ) велѣл.

† Бърлѣданъл вел л(о)г(о)ф(е)т искаах.

† Андрей Михѣл.

<Pe verso-ul filei a doua>: Hrisov întăritor lui Toma vameș cum i-au ales Poiană uricar / N. 37 mart(ie) 2; Demaitre Jean.

Muzeul Național al Literaturii Române Iași, nr. inv. 855, original, difolio, cu o transcriere a preotului I. Gheorghită din 12 noiembrie 1951.

† **Ио Дѣка воев(о)дѣ, Б(о)жїю м(и)л(о)стїю, г(о)сподарѣ Земле Молдовескои.** Scriem domniia mea la boiarinul nostru la Cantemir sãrdariul. Facem știre dumitali cã s-au jeluít domniei meale slugile noastre Boroda, ce-au fostu vornic, și Popãscul izbașa, cu frații și cu toți răziiășii lor, pre boiarinul nostru, pre Ion Isar vistearnicul al doile(a), dzicãndu cã le ñnpresur(a) doauã părți de ocinã și de moșie care le snãtu¹ lor de la moșii lor, anume Bojeanii și Coțãii, pre Bãrjota ñn ținutul Tutovei, iarã boiarinul nostru Ion Isar vistearnicul au dat samã cum acële doauã părți de ocinã Bojeanii și Coțãii sintu tot un hotar ñn satul Popii, care sat au fostu a Gheanghei log(o)fãtul și l-au dat dzãstre Lupului Prãjãscul, iar Lupulu Prãjãscul l-au vândut lui Isar, precum ne-au arãtat și uric de la rãpãusatul Vasilie vo(i)evoda. Pentr-acesta lucru daca vei vedea cartea domnie(i) meale iar dumn(ea)ta sã mergi acolo la sat la Popi și sã strãngi oameni buni megiași de pren pregiur și sã socotești foarte pre amãnuntul și cu mare direptate pentru aceale doauã părți de loc Bojeanii și Coțãii, cum știu oameni(i) buni, tot hotarul Popilor sintu și tot o sãliște au fost, și cum au ținut Gheanghea log(o)f(ã)tu și cu ce zapisã au ținut sã alegi sã fie lucru lãmurit, și precum le-or scrie (d)ireasãle de sã va afla și or mãrtorisi și oameni buni și or scrie și ñn direasãle Gheanghei log(o)f(ã)tu cum aceale doauã (l)ocuri Bojeanii și Coțãii snãtu¹ tot de Popi, și va hi (ș)i sãliște, și va hi ținut Gheanghea log(o)fãtu cu direasãle numai ce va ținea de-acmu ñnnainte boiarenul nostrum Ion Isar vistearnicul, iar de sã va afla cã sintu afarã de hotarul Popilor dentr-aceale doauã locuri unul sau și amãndoauã sã alegi, iarã sã nu hie lucrul cu ñnpresurãturã, și precum vei afla mai cu direptul nici unii părți sã nu hie ñnvoialã, ce numai direptu dumn(ea)ta sã faci o mãrturie de la dumniata și de la acei oameni buni tot pre a meu direptu, și sã avem știre. Aceasta scriim.

Оу Іѣс, л(ѣ)т(о) *зрпн <7188/1680> ген(ар) кѣ <26>.

Мирон вел лог(о)фѣт).

<Pe verso-ul filei a doua>:

Muzeul Național al Literaturii Române Iași, nr. inv. 2002, original, difolio, pecete rotundă, deteriorat.

¹sãntu.

† **Ио Костандин воевода, Б(о)жїю м(и)л(о)стїю, г(о)сподарѣ Земли Молдовескои.** Adec(ã) au vinit ñnnainte(a) domniia meli și ñnnainte(a) alor noștri moldovenești bo(i)eri a mari și a mici rugãtoriul nostru preutul Ignatie din târgu din Bãrladu, de la besearica domnii meli, și ne-(a)u arãtat un zapis de cumpãrãtur(ã) de la Nasta, fata lui Toader de Iugani, fãcut denainte a mulți oameni buni, scriindu și mãrturisãndu precum au vândut a ei dreaptã ocin(ã) și cumpãrãtur(ã) din sat din Pleșãști, ce sãntu pre apa Pereschivului, la ținutul Tutovei, drept 8 lei bãtuți, preutului Ignat, din tot locul, cu tot vinitul, cãt i s-a alãgi din bãtrãnul lui Vãscan.

Așijdirile ne-(a)u mai arătat și altu zapis de zălojitură de la Ilie, și de la Sălvăstru, și de la Ion, și de la Ștefan, ficiorii lui Nedelcul, făcut denainte a mulți oameni buni, scriindu și mărturisând precum ș-au zălojit a lor dreaptă ocin(ă) din sat din Pleșeaști, dreptu 15 lei bătuți la preutul Ignat, cu dzi ca de n-or da banii să fie dre(a)ptă ocin(ă) și moșie în veaci preutului Ignat, toat(ă) parti(a) lor cât să va alegi din parte(a) lui Văscan, și nescotîndu zălojitura la dzi i-au dat și zapisul cel bătrân, carel(e) să-ncheai într-aceste zapis(e), un bătrân întreg careli să chiam(ă) bătrânul Văscanului.

Așijdirili ne-(a)u mai arătat și alte zapis(e) d(e)¹ (cum)părătur(ă) din bătrânul Băcleaștilor, care zapis ne-(a)u arătat întâiu, anum(e) de la Iftodie Șchiopul ciobotarul, ficiorul cucoanei, nepo(a)ta lui Dzam, și de la fiu-său Ștefan, făcut denainte a mulți oameni, scriindu și mărturisând precum au vându a sa dre(a)ptă ocin(ă) din sat din Pleșeaști, parte(a) mane-sa cucoanei, drept 6 lei bătuți, preutului lui Ignat, din tot locul, cu tot vinitul, cât i s-a vinisă lui.

Așijdirili ne-(a)u mai arătat un zapis de cumpărătur(ă) de la Vartolomei, și de la frate-său Iftimie, și de la surorile lor, de la Sorica, și de la Vasilca, ficiorii lui Toader Dinteli, făcut înnaite a mulți oameni buni, scriindu și mărturisându precum au vândut a lor dre(a)ptă ocin(ă) și moșie din sat din Pleșeaști, drept 8 lei bătuți, preutului Ignat, cu vadu de moar(ă), și cu o păragin(ă) de vie ce iaste cu pomeți, care au fost zălojit(ă) de tatăl lor Toader Dintele la preutul Ignat mainainte vreame, însă în tot locul, cu tot vinitul, cât li s-a vini parte(a) lor.

Așijdirili ne-(a)u mai arătat un zapis de cumpărătur(ă) de la Sava, ficiorul Melintiei, fata îi Dobeșoae, făcut înnaite a mulți oameni buni, scriindu și mărturisindu precum au vândut a lui dre(a)ptă ocin(ă) și moșie din sat din Pleșeaști preutului Ignat dreptu 2 lei bătuți, toat(ă) parte(a) lui cât i s-a vini în tot locul cu tot vinitul

Așijdirili ne-(a)u mai arătat un zapis de cumpărătur(ă) de la Andronic, ficiorul Stratiei, fata Portasie ai Dobeșoae, (fă)¹cut înnaite a mulți oameni buni, scriindu și mărturisindu precum au vândut a sa dre(a)ptă ocin(ă) și moșii din sa(t)¹ (din)¹ Pleșeaști preutului Ignat dreptu 2 lei bătuți, în tot lo(cu)¹l, cu tot vinitul, cât să va alegi part(a)¹ (sa)¹.

Așijdirili ne-(a)u mai arătat un zapis de cumpărătur(ă) de la Samoilă, ficiorul Samfirei, nepotul lui Echim, făcut înnaite a mulți oameni buni, scriindu și mărturisându precum au vândut a sa dre(a)ptă ocin(ă) și moșie din sat din Pleșeaști preutului Ignat drept 6 lei bătuți, parte(a) lui cât i să va aleagi în tot locul, cu tot vinitul.

Așijdirile ne-(a)u mai arătat un zapis de cumpărătur(ă) de la Alecsandra, fata Țonțai, nepoata lui Dzam, făcut înnaite a mulți oameni buni, scriindu și mărturisindu precum au vândut a ei dre(a)ptă ocin(ă) și moșie din sat din Pleșeaști preutului Ignat drept 6 lei bătuți, parte(a) mane-sa Antoniei, în tot locul, cu tot vinitul, cât i s-a vini parte(a) mane-sa.

Așijdirili ne-(a)u mai arătat un zapis de cumpărătur(ă) de la Alba, fata Peatrei, nepoata Lucăi, făcut denainte a mulți oameni, scriindu și mărturisindu precum au vândut a ei dre(a)ptă ocin(ă) și moșii din sat din Pleșeaști preutului lui Ignat, dreptu 6 lei bătuți, parte(a) eai, în tot locul, cu tot vinitul, câtă i să va aleagi.

Care aceste zăpisă toate câti să scriu mai sus să-ncheai în bătrânul Băcleștilor, cu parte(a) preutului Ignat, ce are de pre tată-său Hilohie Băcle, însă făr(ă) câți răzeși sântu nevânduți preutului Ignat din bătrânul Băcleștilor, carii nu-s scriș(i) într-acestu ispisoc cu aceste zăpis(e). Deci carii să vor răspunde dintr-ace(a) moșie și rudenii și or ave(a) dres(e), vor (ți)¹ne cu părintele împreună cât li s-a vini. Pentru aceia și domniia me(a) văzându aceste adivărate (z)¹apisă și cu atâte mărturii da(...)¹uiam și i-am întărit cu această adivărată carte a domnii melic a să-i fie uric de întăritur(ă) în veaci neclătit.

Оу Ис, л(ѣ)т(о) *зрчс <7196/1687> дек(емвріе) в <2>.

ТѢДѢС ДѢБѢС ВЕЛ ЛОГ(О)Ф(Ѣ)Т.

БАСИЛИЕ РѢЦНИ ДИНАКЪЛ.

Muzeul Național al Literaturii Române Iași, nr. inv.1976, original, pecete căzută, rupt.

¹ rupt.

4.

1691 (7199) mai 11

Copie

Miron Costân, ce-au fost log(o)f(ă)t mare, facim știre cu această scrisoare a noastră, precum făcând jalobă Mărie și cu răzășii săi de Arămești, pe dum(nealu)i Ionașcu Isăcescu sulger la divanul mării sale lui vodă, pentru părțile lor din Arămești în ținut(ul) Niamțului, au venit pe la noi cu cinstita carte mării sale lui vodă să luăm sama acelui sat Arămeștilor, între dum(nealu)i Ionașcu Isăcescu și între răzășii de acolo. Deci pre poronca divanului, i-am chemat la zi îmbi părțile și am luat sama de-amăruntul, și întâi diresăle ce ave(a) dum(nea)lui Ionașcu Isăcescul de moșiile casăi sale despre Săchilești, Sămion Săchil cam(a)r(a)ș și Tofanu Săchel, și Neculai Săchel, și am aflat drepte părți a Săcheleștilor a patra parte din a patra parte de tot satul din dresul a lui Pătru vodă din velet 7099 <1590 septembrie 1-1591 august 31>, care parte ș-au cumpărat Sămion Săchel de la Mărica, fimeia lui Mateiu vatav, și de la surorile ei Nastasăia și Axănie, și de la fratile lor David. Așăjdere noauă casă cu jărăbiile lor din doauă ispisoaice de la Costandinu Moghila vodă din velet 7117, amândoaună dresăle într-un anu și într-o zi făcute cu iscălitura lui, iprocit log(o)f(ă)t, care noauă casă cu jărăbiile lor ș-au cumpărat Simion Săchel cam(a)r(a)ș de la sămințiile Ciortăneștilor, precum scriu anumi dresăli cele noauă mai sus pomenite de la Costandin Moghila vodă și peste aceste părți cerșând Ionașco Is(ă)cescu deosăbi parte de moșie a lui Săchel, și întrebând răzășii cum nu mai are Săchel alte părți fără aceste părți și adunând și martur(i) răzășii oameni bătrâni, îndemnaț(i) de frica lui Dumnăzău, dum(nea)lui Ionașcu Isăcescu au scos o scrisoare cu iscălituri a mulți bo(i)eri de împărțala Săchileștilor, în care scrisoare alegi deșchis lămurit parte(a) Săchileștilor la driapta împărțala lor giumătate sat de Arămești cum s-au venit lui Tofan Săchel, și așa pre acele scrisori (...) ¹și iscălite de bo(i)eri în părțile lor, s-au așăzat giudețul și li-au ales driaptă moșiia Săchileștilor în parte(a) lui Ionașcu Isăcescu giumătate de sat de Arămești, iar ceialantă parte giumătate de sat rămâni a răzășilor să ție la toată sămințanie lor, și așa s-au așăzat,

și s-au ales, și s-au învoit, și au priimit îmbi părțile ca să ție dumn(ea)lui Ionașcu Isăcescu sulger giumătate de sat de Arămești, și răzășii cu toț(i) frații lor, giumătate de sat; Iar un ispisoc din zilele lui Vasăle vodă, carile cu greșala uricariului îi dă lui Săchil post. să nu să socotiască întru nimică ca un drept greșit. Așâjdere și o carte de oprit a patra parte din a patra parte din tot satul să nu hie nici de un giudeț, că această parte să închidi tot în giumătate de sat, care să vine în parte(a) Isăcescului, și un ispisoc cari l-au greșit pre datul samii (...) ² domnului nostru Costandin vodă, încă l-au dat de a sa voi(e) Isăcescul la mâna giudețului, și așa s-au ales, s-au așăzat, precum mai sus scriem; la care giudeț s-au prelejit și Albul, ce-au fost ușări, și Toader Giulescu, ce-au fost pârcălab, și Potlog, ce-au fost pârcălab, și Rojniți, ce-au fost căp(i)t(an). Și am făcut această mărturie de credința în mânuale a îmbi părțile, să să știi.

7199/1691 mai 11

Miron Costân biv log(o)f(ă)t.

Muzeul Național al Literaturii Române Iași, nr. 2004, copie în grafie chirilică.

¹ Spațiu gol.

² Spațiu gol, cam pentru două rânduri.

5.

1696 (7204) iulie 20

† **Ио Антиохъ Костантинъ воевода, Б(о)ж(і)ю м(и)л(о)ст(і)ю, г(о)сп(о)даръ Земли Молдовской.** Adece au vinitu înaintea domniei mele și înaintea alor noștri moldovenești boiari a mari și a mici sluga noastră Mihăilache Țopa, ficiorul lui Ionașco Țopei, ci-au fostu armaș, nepot lui Dumitrașco Gheucăi, ce-au fostu stolnic mare, și ni-au arătat un ispisoc de întăritur(ă) de la cinstit răpoasat părinteli domniei mele Ion Costantin voevoda, scriind și mărturisind cum dup(ă) poronca mării sali au mersu dumnialui Ilie Enachi, ci-au fost cluciar mari, și dumnialui Dabija Scărlet, ci-au fost logofăt al doile(a), și un Păladie, ci-au fost posteaľnic al doili(a), și alți boiari și oameni buni și răzeași, la sat la Greci, ce sint pre apa Bogdaniei, la ținutul Tutovei, care s-au chemat ma(i)-nte vreme Rotompănești, ș-au strânsu pre toți răzeași(i) și megeiașii, ș(i)-au ales toate părți de ocin(i) și de cumpăr(ă)țuri ce are el de pre moșul lui Dumitrașco Gheuca stolnicul, și i-au ales di-p(e) dres ci-au arătat din câte cinci părți satului pe cum au fost stălpit mai înainte și i-au ales partea lui treizăci și noauă de pământuri în frunte, și pământul câte de doauăzăci și cinci de pași, și li-au ales din sus despre Cernați, unde iaste iar moșia lui, și li-au și stălpit despre alți răzeași a lui și despre alte hotari, de s(e) știu aleas(e), ș(i)-au pus și stâlpi; pus-au un stălp în vârvul dialului Bogdaniei despre apus despre Smila, unde să hotărâsc Grecii cu Hulpășeani lângă rumtur(ă) din sus, ș(i)-au pus ș(i) alt stălp de la acela înainte drept spre răs(ă)rit preste apa Bogdaniei, dincolo supt costiș(a) din dial de drumul cel mari, ș(i)-au pus ș(i) altu stălp de la acela înainte dreptu în vârvul dialului Bogdaniei despre răs(ă)rit, ș(i)-au pus ș(i) alt stălp de la acela înainte spre răs(ă)rit can gios în vârvul dialului în dumbrav(ă) în podiș, ș(i)-au pus ș(i) alt stălp de la acela înainte spre răs(ă)rit can gios în dumbrav(ă) în

vali în coada văii lapei, în capul piscului ce vine pentre vâlceali și în sus pe vârful piscului pe drum pân(ă) în hotarul Cernaților; cu vatră de sat și cu vaduri de moar(ă) într-apa Bogdaniei, și cu locuri de prisăci, și cu săpături, și din câmpu, și din păduri, și din tot locul cu totu vinitul cât va fi. Iar pentru partea lui Costantin, ficiorul Grecului din Greci și din Hulpești, și partea lui Ilie, ficiorul Radului, și partea unui Bălan, ficior Catrinii, sint și aceastea părți a lui Mihăilachi, cumpărate de moșul lui Dumitrașco Gheuca stolnicul, și li-au luat de la dâns(ul) de li-au dat în partia altor răzăși ca-s(ă) hie Mihăilache răbdătoriu de aceali părți, pentru căci nu s-au putut ști câte pământuri s-or vini în partea acelor oameni; și scoțându-ș(i) Mihăilache dreasăle și zăpisăli ci-au avut el de cumpărături de la moșul lui Dumitrașco Gheuca de pi acel loc, când l-au stâlpit răsăritu-i-s-au un zăpis pe românie de la Ion Focă uricariul, și de la făméia lui, lui Mărica, fata lui Țuțorman, nepoata lui Toader Tazlău, de pe doauă părți din cinci părți, de cum au fost îmblând satul atunci, ci-au avut Focă și cu făméia lui Mărica de împărțari din ispisoc de la Radul vod(ă). Deci când s-ar ivi acel zăpis pe rumânie de la Focă și de la făméia lui ce scrie pre aceli doauă părți ce li-au vândut ei lui Dumitrașco Gheucăi, în treidzăci și șeas(e) de galbeni, ori la cini s-ar găsi să nu-s(e) ție în saam(ă), ce să aibă al lua Mihăilachi Țopa acel zăpis, care zăpis l-au văzut ei cu ochii lor și l-au cetit, și ispisocul cel pe sârbie de la Radul vod(ă) ce scrie pe aceali doauă părți, încă iaste în mâna lui Mihăilachi. Pentru aceia și domniia mea dac-am văzut acel ispisoc de întăritur(ă) de la părinteli domniei meali, am dat ș(i)-am întărit lui Mihăilachi Țopa ca să-i hie lui driaptă ocin(ă) și moșie, și ficiorilor lui, și nepoților, și uric și întăritur(ă) neclătit și nerușit în veaci, și alt nime să n-aibă a-s(e) mai scula cu pâr(ă) peste aciaștă adevărat(ă) carte a domniei meali.

ОУ Иѣ, л(ѣ)т(ѣ) *Зѣд <7204/1696> иѣли(ѣ) к <20>.

Бас(и)ліе вел ворник въ не вистност вел лог(ѣ)ф(ѣ)т.

† <Pe verso-ul filei a doua>: Ispisocul de la Antiohie Costantin vod(ă) de întăritură lui Mihăilachi Țop(a) pre nești părți de moș(ie) din Greci, precum l-au stâlpit Ilie Enachi clucearul și cu Dabij(a) Scărlet logofătul despre alți răzeași. 7204 iuli(e) 20. / Am însămnat-o / N. 24.

Muzeul Național al Literaturii Române Iași, nr. inv.1975, original, difolio, pecete căzută.

6.

1783 august 15

Facem știre cu această mărturie hotar(nică)¹ a noastră precum să se știe că prin jaloba ce-au dat Toader Cucul și (fr)¹ate-său Ștefanu Cucul și cu alți frați și răzeși a lor, mării sali Alixandru Costa(ntin)¹ v(oi)e vod pentru moșie Rădăești, ce iaste aice la acestu țin(ut) al Tutovii, pe apa (B)¹ogdăni, parte(a) despre biserică, adică despre răsărit, și luând luminată (ca)¹rte(a) mării sali la d(um)n(ea)lui Costinu Negre stol(nicul) i la d(u)mn(ea)lui Iancul biv vist(ier), ispravnici de țin(utul)¹ Tutovii, întru carele li să poruncești d(u)mn(i)lorsali ca să rânduiască doi mazili din (ma)¹zili țin(utu)lui ca-s(ă) miargă la numita moșiie Rădăești se cerceteză toată

pricina p(e)¹ scrisori și dovezi ce vor fi având, și prin mărturie a oomeni² bătrâni ca se le hotărăscă moșie, stâlpindu-o și cu p(i)etri hotaru, am fostu noi rânduți de d(u)mn(e)alor și după poroncă mergând noi la dim(...)¹ (...) (me)¹gieșii și înpregiurașii cu toati sc(risorile)¹ (...) chipu dintr-altă nu ni-am putut în(c)r(edința)¹ cum să înparte ace(a) moșie și în câți bă(trâni)¹ umblă numai scoțend Ioanu Bostaca un uricu vechiu de la mările sa răposatul Petriu v(oie)vodu din veliat *^{3HA} <7054/1545 septembrie 1-1546 august 31> într(u)¹ carele arată cum să înparte și în câți bătrâni umblă moșia Rădăeștii, arătând că ace(a) giumătate de satul Rădăeștii ce iaste din apa Bogdăanii dis(pr)¹e răsărit cum că se înparte în două părți, și o parte umblă în șasă bătrâni, (a)¹nume Drăgușanu, și sora lui Marușca, și Martha, și Safta, și Gavriil, și Sora, iar o parte umblă în patru bătrâni, anume Dragoș, și sora lui Ana, T(r)ușca, și Vărvara; Și noi încă după adet am făcut fun(i)e de douăzeci și patru de pași, și pasul de șasă palme, și am purces a măsura dintr-o piatră hotaru ce disparte Rădăeștii de Vlădeștii dum(i)sali paharnicului Costantinu Pala(de), măsurând pe lângă apa Bogdăanii pe dr(um)¹ în gios pân(ă) din gios de piscul Năsipariului se hotărăscu Rădăeștii cu Cepeștii, unde s-au pus și piatră hotaru și s-au găsit (șap)¹tezeci și două funi(i), și dându-să în două părți s-au vinit câte triizeci și șasă (fu)¹ni(i) de parti, și dându-să o parte pe acei șasă bătrâni, s-au venit de bătrân(n) câte șasă funi(i), iar o parte dându-să pe patru bătrâni li s-au venit de bătrân câte nouă funi(i), și începând a le împărți moșia pe frați din hotarul Cepeștilor în sus s-au dat un bătrân din cei șase, ce li-s(e) vini câte șase funi(i) de bătrân, anumi (...) ora s-au dat lui Merăuți Petre, cu frații și verii lui, însă feciorii lui Ionite, a Petrii și a lui Toaderu pe trii (...) lui lui Ștefani Petrii, fiind că au răscumpărat moșie de la Gheuculias, numa(i)¹ (...) știe au dat bani, dar ceielanți frați și (...) toți frații care facu peste t(ot)¹ șese funi(i), douăzeci și unul p(o)l pași, și s-au dat alături cu moșie lor Cepeștii, și unde s-au vinit aceli șase funi(i), douăzeci și unul pol pași s-au pus piatră din dial de drum, în coștișă Nisipariul(ui)¹ din sus, și de acolo în sus s-au dat B(...) jeștilor trii funi(i), patrusprezece pași, ce tragu din bătrânul Anii, și s-au pus piatră din dial de drum dispr(e)¹ răsărit, și de acolo în sus s-au dat p(a)¹tru p(o)l funi(i) parte(a) Mihoceștilor, tij din bătrânul Anii, și s-au pus piatră în dial de drum despre răsărit, și di acolo în sus s-au dat șaptesprezăci funi(i) (t)¹riisprezeci pași, una p(o)l palmă, preutului Toader Bobeiu, și Cotăeștilor¹ cu alți frați și niamuri a lor pe doi bătrâni, anume Anușca, c(e)¹l (t)¹ragu Cotăeștii și Vărvara ce-l tragu Bobeiaștii, și purcede pe apa Bogdăanii în gios pân(ă) într(...) în malul Bogdăanii, și s-au făcut bour într-în(sul), și din dial de drum s-au pus (p)¹iatră din gios de piscul Nisipariului, și de acolo purcede la dial spre răsărit pe B(...) ce dispartu Cepeștii de Rădăești, mergi tot la dial spre răsărit, pân(ă) în (Movila)¹ Roșie, unde iaste și piatră vechi în vârful movilii, în zare(a) dialului unde despart(e)¹ pe din gios de Cepești și dispre răsărit de Scănteești, și de acolo purcede (în)¹ sus can la vale asupra viilor să coboară pân(ă) în coada Hărcioii, și s-au făcut și b(our)¹ într-un ștejaru, și iaste și săpătură ce să numește a lui Plăvanu pe Rădești (...), a lui Siriiianu pe Scănteești, și de acolo merge tot în sus pân(ă) să su(i)e la zare(a) dialului într-o movilițe unde s-au pus și piatră ce disparte parte(a) Cuculeștilor (i)¹ (...) tăceștilor de ceilanți răzeși, și (...) răsărit, și de acoli faci drept la (...) apus înspre (apa)¹ Bogdăanii și lovești p(r)in coada Rădiului lui Pin(...) pi din sus, și de acolo mergi la vale pin piatra ce(a)

vechi ce iasti lângă (...) ¹ în apa Bogdanii, și s-au încheet tot hotarul Rădăeștilor înpregiur, învoindu-să cu această hotărâre și toți răzeșii care mai gios s-au și iscălit.

*^{ΑΨΠΓ} <1783> ^{ΑΒΓΔΕΤ} ^{ΕΙ} <15>

Ierei Toader răz(e)ș.

B(o)staca răzeș.

Toader Cucul răzăș.

Ștefan Cucu răzăș.

Vasile Mihoci răzăș.

Ion Mihoci răzăș.

Iordachi (B)loju răzăș.

Ioniță Bloju răzăș.

Ursul Bejan răzăș.

Me(re)uță Petre răzăș

Și Ion Petre răzăș, Toader Petre răzăș, Vasile Petre răzăș, Gavriil Petre răzăș, Vasile (...) ¹ răzăș, Ioniță Șerban răzăș, Gligori Cucul răzăș, Ștefan B(...) ¹ răzăș, Ignat Bostaca răzăș, Costa(n)tin Chiriec răzăș, Necula (...) ¹ reșcu, Gligoraș petre răzăș, Gligoraș brat popa Bobeiu răzăș.

Costantin sin Pitru mazil, hotarnicu.

Muzeul Național al Literaturii Române Iași, nr. inv.1977, original, rupt.

¹ Rupt.

² oameni.

³ Rupt; nu pot fi lecturate 5 rânduri.

7.

1829 februarie 15

Această alcătuire de tocmală arătată prin contractul acesta s-au făcut prin știrea noastră, deci spre întocma urmare să întărești cu a noastră isclitură.

(1)829 fevr(uarie) 20

S-au trecut la condică.

<ss> Veniamin mitropolit Moldaviei.

Pren acist contract ci din parte(a) Svintii Monastiri Neamțului s-au dat dumn(ealui) log(o)f(ă)t(u)lui Theodor Neculau, să faci știut că pren bună învoială ci s-au făcut i s-au dat în orândă vinitul moșii Mogoșăștii cu alăturatile ei săliști, ci esti la țin(utul) Romanului, în vade hotărâtă de patru ani, adică di al 1830 apr(ilie) 23 și până la 1834 apr(ilie) 23, în cuprindire(a) ponturilor ci mai gios să însămniazi.

1. Datoriu esti dumn(ealui) a da pi tot anul svintii monastiri câti 6000, adică șasă mii lei, bani, însă trii mii lei la începutul a fiștiicăruia an apr(ilie) 23, și trii mii lei la giunărate di an la 26 oct(om)vr(ie), triimițându-i cu două săptămâni înnainte(a) vadelii și pren omul dumn(ealui).

2^{le} Datoriu esti dumn(ealui) pi fiștiicari an să de(a) câti patruzăci merți grâu curat și douăzăci merți păpușoi, grăul însă ari a-l faci teslim cu carăle sali la monastiri, iar păpușoei să aibă ai faci teslim la mitohul monastirii di pi această moșii dinpreună cu zăci fălci iarbă, cosăti și clăditi după rânduiala lor.

3^{le}. Datoriu esti numitul ca toati acareturile ci sânt pi această moșii, precum crâcima, podul și altile, afară din mitoh / cari nu va fi pi sama dumn(ealui) / să fii cu privigheri di a nu să strica, și di va ceri trebuința di vreun meremet, să-l facă însuș fără a supăra pi monastiri cu vreo ceriri, și la împlinire(a) anilor să aibă a li da în stari bună după cum li va priimi; și orici alti acareturi ar mai faci pi moșii di iznoavă, precum pi lângă casa cumpărătorilor de mai înainti, undi va fi șidere(a) dumn(ealui) sau a vichilului său, orici ar adăogi să rămâi a monastirii fără a ceri vreo plată.

4^{le}. Datoriu esti numitul ca asămine(a) purtari di griji să aibă și pentru odgonul podului di pi Săret cu dubasăli ci sânt și a mirimitisî ci să va strica, cari la împlinire(a) anilor să li dei buni și dresă.

5^{le}. S-au mai îndatorit pi numitul ca hotarăle aciștii moșii să li păzască întocma după cum s-au stăpânit până acum și di cătră cielanți orândatori, și dacă din întâmplari vreunii din megieș(i) ar năvăli cu stăpânire(a) voind a faci vreo înpresurari moșiilor monastirii, să înpotrivască asăminea năvăliri, făcând știri svintii monastiri pentru ca să să facă căzuta pornire în dispăgubire(a) ci s-ar faci din asămine întâmplare.

6^{le}. Lăcuiorii sânt datori a faci dumn(ealui) zilile bo(i)erescului după ponturile lui Grigorii Ghica v(oie)vod. Dacă însă nu să vor schimba di cătră stăpânire(a) di acum, iar strămutându-să aceli ponturi dumn(ealui) va urma precum și alții di opștii sau învoindu-să cu dânșii prin osăbită învoială să aibă a urma tocmelii ci va faci.

7^{le}. Ogoarăle, imașurile și fânașile monastirii ci să află pi această moșii, volnic esti numitul a li stăpâni în acele(a)ș(i) măsuri cum au fost și până acum și a li lucra după trebuința ci va ave(a) sau di va fi mai di înpăcari a să înpărți moșie în trii părți pe drumui giudecății și putere(a) ponturilor gospod legiuiti pi la toati moșiile, dacă pren bună învoială nu va pute(a) aceasta alcătui cu lăcuiorii moșiei, volnic esti a-ș(i) căuta dispăgubire(a) sa.

8^{le}. Tot vinitul din tot locul și cuprinsul moșii, precum și dejma, urmiazi a-ș(i) lua după obicei, asămine și în orânzili di acolo volnic esti numitul a aduci tot feliul di băătură și a vindi cu prețul ci va fi și pi la alti orânzi bo(i)erești, lăcuiorii însă nu sânt volnici a aduci, a ține și a vindi pi la casăle lor nici un fel di băătură.

9^{le}. Orici analog din producturile aciștii moșii să vor lua de cătră stăpâniri, precum și di pi la alti moșii bo(i)erești și monastirești vor fi pi socoteala după opștiasca hotărâri și urmari pentru toati moșiile.

10^{le}. Velniți să nu fii dumn(ealui) volnic a faci pi moșii, nici într-un chip.

11^{le}. Mitohul di pi această moșii în cuprinsul îngrăditurii sali, precum și pădure(a), rămân în stăpânire(a) monastirii, și dumn(ealui) va pute(a) lua numai lemnile pentru trebuința moșii și acareturilor di pi dânsa pren știre(a) părintelui ci va fi rânduit la acel mitoh. Vătavul Vasălii, doi scutel(ni)ci a monastirii și pădurarii, doi robi a monastirii, sânt afară de contractual acesta, rămâind în nesupărari di zilile bo(i)erescului și de dejmuri, dânduli-să locuri trebuincioasă pentru hrană. Lunca ci esti pi această moșii să o păzască fără a pute(a) da cuiva vreun lemn di pi dânsa, iar lemnul ci va urma trebuința aceștii moșii pentru faciri(a) din nou s-au meremeturi, va vi¹ volnic a lua tot pren știre(a) părintelui ci va fi rânduit di monastiri, precum și

părinții din săbor ci vor fi trecători la pod și vitile monastirii vor fi nisupărati di plata podului.

În putere(a) acistor unsprezăci ponturi, s-au vândut dumn(ealui) venitul numitii moșii, pentru a căroră întocma urmari s-au făcut două asămine(a) contracturi, acista din parte(a) svintii monastiri s-au dat dumn(ealui), și asămine(a) contract din parte(a) dumn(ealui) s-au priimit la monastiri, cari s-au întărit pi obicei și di înalt preosvințitul mitropolit, iar când dumn(ealui) va aduci orice supărari monastirii împotriva acestor ponturi mai sus arătate, atunci volnică va fi monastire(a) a-ș(i) tragi moșia sa și mai înainti di împlinire(a) anilor arătați, fără să rămâi dumn(ealui) vreun cuvânt.

1829 fevr(uarie) 15

<ss> Dometian arhimandrit și stareț S(fintei) M(ănăstiri) Neamțul i Secul.

Înnoire(a)aceasta încă pe trei ani de zile a acestui contract fiind făcută prin știrea noastră, deci spre întocmai urmare să întărește cu a noastră iscălitură.

1831 decemv(rie) 18

<ss> Veniamin mitropolit Moldaviei.

În urmare(a) și cuprindere(a) ponturilor acestui contract să mai dă de cătră mănăstire în posăsie venitul aceștii moșii Mogoșăștii dum(i)sali log(o)f(ă)t(ului) Theodor încă pe trii ani di la 1834 și păn(ă) la 1837 april(ie) 23, însă să mai poftorești di să mai îndatorești pe dum(nealu)i pentru pădure a nu-i face vreo stricăciune, pentru care stricăciuni rămâni îndatorit a răspunde, înputernicit fiind întru înnoire(a) acestui contract pe acești trii ani de cătră părintele stareț cu înnadinsul înscris, urmeazi a me(a) iscălitură.

1831 dec(em)v(rie) 17

<ss> Grigorie, vechil Sf(intei) Mănăstiri Niamțul și Săcul.

Muzeul Național al Literaturii Române Iași, nr. inv.859, original.

¹ fi.

8.

1846 februarie 24

Zapisu

Gios iscălitul Gheorghe Zavoschi încredințaz prin acest zapis al meu di vecinica vânzari ci-l dau dum(i)sali giupânului Chivu Luc(a) sãn Bercu lipticanu(l), să fii știut că aici în capitalia Iași, la ulița ci trece pi la poarta curții gospod, ce(a) di la vali dispri Bahluii, am făcuti trii dugheni di peatră și cărămidă pi locul mitocului sv(i)n(tei) mitropolii, după voia și alcătuirii(a) ci am săvârșit cu dohovniceasca dicasterii la anul trecut 1834 iunii 4, ca să plătesc bezmănu, însă mărime(a)a acestui loc esti fața la uliți șapți stânjini gospod, și lungul spre Bahluii triisprezăci stânjini, pi cari loc plătesc bezmănu(l) pi anu câti trii suti lei, iar alături cu acestu loc pi din sus parte(a) dispri me(a)zinoapti au mai fost o bucățacă di loc gospod a dum(i)sali Neculaiu Bărgăoanu a căruia mărime esti numai un stânjănu fața la uliți și lungul piaspreszăce stânjini, alături cu loc(ul) acesta și cu loc(ul) dum(i)sali Flore lipovanu(l), cari și acest stânjănu îl am cunpărat eu di veci di la pominitul

Bărgăoanul; și pi acestu stânjăni și pi un stânjănu și trii palmi din acei șapți stânjăni ci plătesc bezmănu, am făcută o dugheană di cărămidă și beciu didisupt și odăi din dos la fundul locului, cu această dugheană să împlinești No. di trii dugheni pominiti mai sus. Ace(a)stă dugheană din parti(a) din sus dispri lipovanu(l), ci esti făcută pi stânjănul cel gospod și cu un stânjăn și trei palmi pi loc cu bezmănu, adică din giunătați di păreti a celor do(u)ă dugheni a meli și cu odăili din dos ci sânt pi cuprinsul iarăș a doi stânjini și trii palmi la fundul locului și în cuprinsul acestor 14 stânjini lungul locului, ace(a)stă dugheană cu cu loc(ul) ei pominit mai sus și cu binalili făcuti pi acești doi stânjini și trei palmi; astăzi de bună voia me(a) le-(a)m vândut di veci sus pominitului Chivu în prețu hotărât 220 # blanci, adică do(u)ă suti do(u)ăzăci galbini, pi cari i-am și priimit toț(i) diplinu în mânăle meli, și dum(nea)lui dator să fii a plăti analoghiia bezmănului numai pi un stânjăn și trii palmi ci sânt din acei șapți stânjăni loc a mitocului sv(i)n(tei) mitropolii, adică câți patruzăci și doi di lei și 35 părăle pi stânjănu, pi fișticari anu, precum și eu sânt legatu prin înscris(ul) ci mi s-au dat di la dohovniceasca dicasterii, iar palma stânjănului cu cari s-au măsurat locul aceștii dugheni s-au însemnat aici pi margine(a) zapisului, și di astăzi înainti și în veci va rămâne dum(nealui) cumpărătorul și urmașii dum(i)sali din ne(a)m în ne(a)mu vecinici stăpânitori pi arătata dughe(a)nă cu odăile ei și cu locul arătat în aceli(a)ș(i) măsurii, nesupăraț(i) și nestrămutaț(i) di cătră nimini, ca pe un drept acaret a dum(i)sali, căruia împreună cu acestu zapis i-am dat și zapisul Bărgăo(a)nului pentru stânjănu(l) cel gospod, precum și întocmai copii di pi înscrisul dicasteriei di alcătuire(a) plății bezmănului, ca să fii următor a plăti zisa analoghii la propriatao(a) locului, însă atât dum(nealui) și urmașii dum(i)sali cu chirigii săi în toată vreme(a) viitoare volnici să fii a intra și a i(e)și prin poarta și ograda celorlante do(u)ă dugheni a meli, adică ca să-ș(i) aducă celi tribuințe(o)as(ă) în ogra(da) dum(i)Sali, fără a fi opriț(i) de mini sau urmașii mei sau nepoții ce-i voi ave(a). Asămine dacă eu li voi vindi și acești do(u)ă dugheni, acei stăpânitori nu vor fi puternici a opri intrare(a) și i(e)șire(a) dumn(ealui) Chivu cu ai săi urmași prin poarta și ograda mai sus pominită. Dar spre mai bună credință și pacinica dum(i)sali stăpâniri prin jalbă am rugat și pre înaltul preosfințatul mitropolit di au binivroit a încredința acest zapis și totodată iarăș am rugat prin jalbă și pe cinst(ita) giud(ecătorie) a ținut(ului) Eși, secțiia I, di au binivroit a-l întări pi formili ce să păzască.

1846 fevurari¹ 24 zâli

<ss>

D(u)h(o)vniciasca dicasterie a sfin(te)i mitropolii Moldaviei

În urmarea poroncii înalt preosfințitului nostru mitropolit cuprinsă prin rezoluție pusă pe jaloba dum(i)s(a)le Gheorghie Zovoschi din 28 mart(ie) a curgătoriului anu (1)846, cu N° 677, aciastă d(u)h(o)vniciască dicasterie în priivire că sus iscălitul vânzătoriu îndatorește pe cumpărătoriu pre cum mai sus să arată ca bezmănul pentru un stânjăn și trei palme ci este a bisericii Sfin. Înpăraț(i) Costandin și Elena, să-l plătiască bisericii în sumă de patruzăci și doi lei, treizăci și cinci par(ale) analogul convenit din suma de trei sute lei ci vânzătoriu plătești pentru șapți stânjini, cu aciasta însă că cumpărătoriu este îngrădit, așa precum glăsu(i)ește actul ci păstrează biserica de la numitul vânzătoriu cu data din anul (1)834 iulii 4, cu No.

390, supț întâritura preasfințitului proin mitropolit din 24 iuli(e) acelaș an, drept care să încredințază cu iscăliturile asesoril(o)r și punere(a) peceții.

No. 172

1846 apr(ilie) 20.

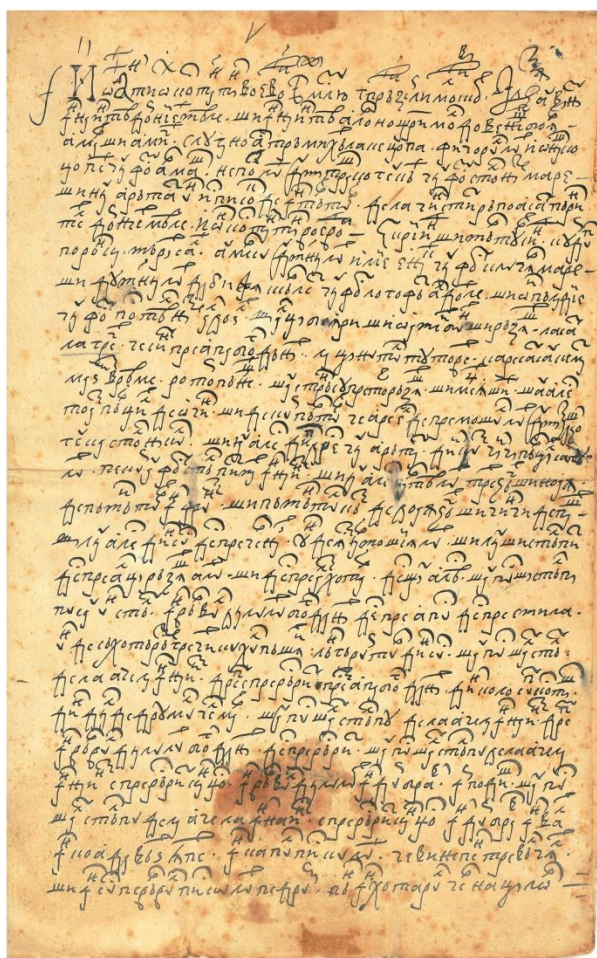
<ss>

<ss> Gheorghi iconom.

<ss>

Muzeul Național al Literaturii Române Iași, nr. inv.1922, original.

¹ Conform textului.

Ispisocol domnului Constantin Cantemir (20 iulie 1696)

DOCUMENTELE SATULUI GIURCANI DIN ȚINUTUL FĂLCIULUI

Lucian-Valeriu LEFTER

În a doua parte a secolului al XIX-lea, moșiile Giurcani și Mălăiești, situate pe valea râului Elan sau Ialan, în vechiul ținut Fălciu, au aparținut Aglaei Botez, soția lui Constantin Corbu. În lipsa unei descendențe a acestei familii, cele două moșii au fost moștenite de către fratele Aglaiei, George Botez, căsătorit cu Despina Calognomu, de la care aveau să treacă în zestrea Zoei, unul dintre cei cinci copii ai familiei. Nici Zoe n-a avut urmași, astfel că moșiile au ajuns în proprietatea surorii ei, Maria, căsătorită cu Emil Juvara (1876-1950)¹. Și astfel, documentele satului Giurcani, care văd acum lumina tiparului, provin din arhiva familiei Juvara².

George Botez era fiul lui Mihalache Botez (1815-1885)³, care era fiul natural al spătarului Mihail Cantacuzino-Pașcanu (1791-1857), motiv pentru care a fost boierit cu rangul de serdar, la 1853⁴. Mihalache, căsătorit cu Zoe Alcaz, a fost ctitor al bisericilor din Giurcani, Bozia și Raiu, aflate astăzi în comunele Găgești, Fălciu și Murgeni, din județul Vaslui; fiica sa, Aglae Corbu, la rândul ei a ctitorit, în anii 1884-1886, biserica de la Mălăiești, în comuna Vutcani, unul dintre puținele monumente de arhitectură neogotică din județul Vaslui⁵.

Cartea de judecată a răzeșilor Focșești pentru moșia Giurcani, din 1809, reprezintă și o inventariere a tuturor documentelor satului, începând cu cel mai vechi uric, din 1527, cu numeroase informații despre ramura din Giurcani a familiei

¹ Pentru informații despre familia Juvara, v. numerele speciale ale revistei „Elanul”, nr. 126 (august 2012, *Familia Juvara*) și nr. 131 (ianuarie 2013, *Ion Juvara, 1913-2013, Centenar*). Emil Juvara, cu studii în Drept la Paris, a fost prefect al județului Tutova, calitate în care a organizat, în 1912, Expoziția de Industrie Casnică și Produse Agricole. A publicat foaia volantă *Ecspoziția Națională a Județului Tutova, pe 1912*, apărută în patru numere, 30 august, 2, 10 și 15 septembrie, 1912, retipărită în ediție anastatică în nr. 127, din septembrie, 2012, al revistei „Elanul”.

² Mulțumesc, și cu acest prilej, doamnei Alexandra Chiliman-Juvara, din București, nepoata lui Emil Juvara, pentru oportunitatea publicării acestor documente.

³ Pentru spița familiei lui Mihalache Botez, din Galați, precum și pentru testamentul lui Constantin Corbu, soțul Aglaei Botez, v. *Familiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, vol. II, Boian-Buzescu, coordonator și coautor Mihai Dim. Sturdza, București, 2011, p. 125 și 128.

⁴ *Marea arhondologie a boierilor Moldovei (1853-1856)*, întocmită de Mihai-Răzvan Ungureanu, Iași, 1997, p. 37

⁵ Despre Constantin Corbu și ctitoria sa din Mălăiești, v. studiul Mariei Popa, în *Monumentul*, VIII, Iași, 2007, p. 43-57, și cel al Alexandrei Chiliman Juvara, în *Familiile boierești din Moldova și Țara Românească*, vol. V, *Ceaur-Cuza*, București, 2018, p. 272-275.

Focșa⁶, dar și despre alți răzeși, începând din secolul al XVII-lea, urmărind curgerea proprietății, prin judecăți nesfârșite, până în prima parte a secolului al XIX-lea, când vornicul Iordache Costache a intrat în stăpânirea unor părți de moșie din Giurcani, Bălești și Ivășcani, alături de răzeși. Publicarea unor asemenea documente, păstrate în arhive de familie, reprezintă o contribuție importantă la cunoașterea istoriei locale, în efortul de construire și înțelegere corectă a tabloului istoriei generale.

I. 1809 martie. *Original. Carte de judecată a răzeșilor Focșești cu Costandin Chichiță, fost postelnicel, pentru moșia satului Giurcani din ținutul Fălciu. Document emis în două exemplare identice, cu mici deosebiri de formă, cea mai elocventă fiind forma veche a râului Elan, respectiv Ilan, apropiată de Ialan; ambele exemplare sunt păstrate în arhiva familiei Juvara.*

De la Divanul Cnejii Moldavii

Înaintea noastră, la Divan, de față au avut giudecată răzășii din giumătate di satul Giurcani, partea cea din gios, ce-i pe Ilan, în gura Jigălii, la ținutul Fălciului, anume: preutul Vasiliu Focșa, strănepotul lui Toderăscu Focșa, Enii Focșa, nepotul lui Stratul Focșa și nepoții săi de frați și surori, anume: Lupul Focșa, Dimitrachi Focșa, Costandin Focșa și Alexandru Focșa, cu un Costandin Chichiță, biv postelnicel, pricina fiind că numiții neamul Focșeștilor, prin multe jalube ce au dat, atât mai denainte în trecuții ani cât și acum, s-au plânsu de multă asuprire ce le pricinuiеști acest Costandin Chichiță cu o parte ce au primit-o danie dintr-aceiaș giumătate de sat, de la acel numit mai sus Enii Focșa. După care danie, el în urmă le-au făcut multe amestecături și împărțalé, vrând ca pe lângă parté ce au primit-o danie să-ș mai scoată lui deosăbită partea ce zice că ar fi având de baștină. Deci cerirea lor, acum fiind și mai vârtos însuș acel numit Enii Focșa, făcătoriul danii, au dat jaluba să-ș strice danie zicând întâi că el s-au amețit de multe făgăduință din partea lui Chichiță și au făcut strâmbătate nepoților săi de i-au dat-o lui acea danie partea sa și fiind Costandin Chichiță nici de acele făgăduite de sine nu au ținut, însuș dar, acum, Enii Focșa au cerut să-ș străce darul. După aceasta, cu toții împreună au cerșut, ca prin cercetare giudecății să-l dé cu totul afară pe numitul Costandin Chichiță din stăpânire moșii, cu cuvânt că el nici o baștină acolo nu are, nici au stăpânit vreodată, nici el nici părinții lui, cum nici neam cu dânșii nu este, față fiind și numitul Costandin Chichiță. Giudecata au intrat în cercetare. Mai întâi pentru danie ca să vadă de poate să aibă tărie, care scrisoare de danie scoțând de au arătat-o pârâțul Costandin Chichiță s-au văzut din anul 1804, iunie 12, iscălită de numitul Enii Focșa, adevărită și de preosfinția sa proin mitropolitul Viniamin, așa scriind numitul Focșa că de multă vremé mai înainté numitul Chichiță cerându-ș parté sa de baștină ce are întru aceiaș giumătate de sat Giurcanii și el împreună cu celelante neamuri a sale Focșești, stându-i pricină și împotrivindu-l cu priimire și cartea de blăstăm, că nu-l știu de răzăș pârtaș cu dânșii. Deci arată căință pentru aceli împotriviri de mai înainté ce i-au făcut și prin scrisoare această îi face danie

⁶ Gheorghe Gherghe, Neculai Apostol, *Rășcanii. Un sat, un neam*, Iași, 2019, p. 137-142; aici, v. și bibliografia privitoare la Giurcani și la familia Focșa, cu cele două ramuri, din Giurcani și din Rășcani, cu o spiță genealogică.

partea sa din numita moșie, adică 62 stânjini, zicând că 12 stânjini ce i-ar fi avut el de baștina și deosăbit îi dă danie și o vie cu livadă și cu locul ei ci iaste îngrădită de pe moșiia Râșcanii, îndatorindu-l ca să-i poarte de grijă de toate cele trebuincioase cât va fi în viață, precum și după moarte să-i facă toate grijile cuviincioase, cum pre largu arată scrisoare. Asupra scrisorii de danie aceștia osăbit că însuș Enii Focșa, acel ce au făcut-o de față, acum au cerșut ca să să străce, dar și nepoții săi ce sânt numiți mai sus au arătat o jalobă numai cu 8 zile în urmă facirei aceștii scrisori de danie, cerând ca să să strice danie moșului lor, pentru că moșul lor acesta după ce le-au mâncat pe mulți ani și venitul pe părțile lor. Apoi nici la una din cheltuielile câte au cursu spre dezbatire acei moșii el n-ar fi prins. După aceasta și un Costandin Mănolachi ce ținea pe o Ioana, nepoată lui Eni Focșa, făcătoriul danii, încă s-au arătat cu un izvod scris și iscălit cu însuși slova acestui Eni Focșa, din anul 1789, mai 25, prin care între altile ci-i dă zăstre nepoatii sale îi dă și o vie nepoatii cu tot și cu locul ei. (Adică precum însuși Enii Focșa, făcătoriul danii, acum de față, înaintea giudecății au mărturisit și după cum nici însuș Costandin Chichiță n-au tăgăduit, această vie dată în zăstri lui Costandin Manolachi este pe giumătate din viia aceia ce cu totul în urmă, după 15 ani, Eni Focșa cu scrisoare sa, aceasta din 1804, o dă cu totul întreagă danie lui Costandin Chichiță). Lucrul cu totul nepotrivit și cu care el nu mai avea trebuință, căci după ce odată mai înainté au fost dat-o zestri, în urmă lui nu-i mai rămăsese nici o putere ca să o poată face și danie lui Chichiță, răspunzând numitul Costandin Mănolachi, ginirili lui Eni Focșa, și cu ciialanți numiți nepoți ai lui, că atuncea, îndată după 8 iulie, în urmă danii, când însă moșul lor, acest numit Eni Focșa, și cu numitul Costandin Chichiță să afla aice în Iaș, au mersu cu jaloba pomenită și cu izvodul de zăstri la preosfinția sa proin mitropolitul Viniiamin, arătând strâmbătate ce li se face cu danie moșului lor către Costandin Chichiță. Și îndată ce Costandin Chichiță au sămțit că cu zapciul este căutat ca să i se ia danie din mână să se anirisacă au lipsit din Iaș, luând cu sine și pe moșul lor. Însă preosfinția sa, proin mitropolit Viniiamin, încredințându-se că cu iconomie s-au făcut acea danie înstrâmbătăitoare pentru dânșii, le-au dat cartea presofinții sale către sfinția sa chir Meletii episcopul Hușului, ca numaidecât chemând de față atât pe Eni Focșa cât și pe Costandin Chichiță să ia pe acea scrisoare de danie și ca pe o netrebnică să o sfărâme, pentru care cartea au arătat acum și dovadă un răvaș a lui Tudurachi Pogor ce au fost logofăt la episcopiia Hușii, scriind către iconomul de la episcopie ca să caute în hârtiile sale că iaste cu adevărat o carte ca aceasta de la proin mitropolitul Viniiamin, și găsându-o să o dea la mâna jăluitoilor, răspunzând jăluitoirii că de atuncea necontinit trag supărare ducând cărți pe la isprăvnicie și cerându-le în giudecată ca să să poată desface de către dânșul. Și el, pe de altă parte, viind aicea tot în puterea aceiaș scrisori de danie ș-au dobânditu-ș lui și cartea de stăpânire, după care luând și hotarnic pe dumnealui spatar Grigoraș Costachi le-au strămutat toate hotarăle de prin hlizile stăpânirii lui și așa supt cuvântul aceiaș danie cum și că i s-ar fi căzând și osăbită partea de baștină, el ar fi tras mai mult de giumătate de parte dintr-aceiaș giumătate de sat Giurcanii și i-ar fi și zălogit de pre la casile lor pentru adétiul de pe părțile lor ce cu nedreptate le-au cuprins cu chipul ce să arată mai sus, pentru care s-au rugat să aibă dreptate. Deci, cât pentru scrisoare de danie ce-au primit-o pârătul Costandin Chichiță de la Eni Focșa, fiindcă de atuncea dindată au cunoscut pricinile după cum sânt arătate în

urmă și mai vârtos de vreme ce acum și însuș făcătorul ei de față cu jalubă au cerut ca să le strice, pentru că osăbit de strîmbătatea ce au făcut nepoților și ginerelui său, dar apoi este și nemulțămît cu purtarea de grijă a priimitoriului de dar. Giudecata dar pe o danii ca aceasta cunoscută înstrîmbătătoare și nepriimită de cătră însuș acel ce au făcut niciun temei n-au putut să puie, ci s-au hotărât ca să rămâie ră și fără nicio putere și s-au și luat de la mîna lui Chichiță și s-au rumpu. Și am giudecat ca numitul Eni Focșa socotindu-se cu nepoții săi pentru venitul ce le-ar fi luat mai mult de pe părțile lor, cum și pentru cheltuielile ce vor fi făcut cu dezbaterea moșii, plătindu-și drept analogul ce-l va adauge să-ș socotească dreaptă partea sa, însă numai cu giumătate din via ce o are pe Râșcani. Iar pe giumătate dintr-aceiaș vie o va stăpâni ginirile său Costandin Manolachi ce ține pe nepoată-sa Ioana, în puterea izvodului de zăstre ce are, care s-au pomenit mai sus, și după această hotărâre nici însuș lui Costandin Chichiță nemairămîindu-i alt cuvânt asupra danii, cerut atîta ca de vremé ce danie au rămas ră să-i răspundă Eni Focșa cheltuiala ce au făcut cu dînsul de la danie și până acum, cu înbrăcămîntea lui și alți bani ce le-ar fi plătit de pe unde au fost dator, și de această cheltuială giudecata au socotit că nu este cu dreptul a rămînea păgubaș și nici însuș Eni Focșa nu s-au apărat fără numai și el au cerut ca să-i dé venitul părții sale și a viilor pe vremea de cînd le stăpînești. Așa s-au hotărât să să urmezi, după care să scrie poronca Divanului cătră dumnealor dregătorii fînutului unde numitul Costandin Chichiță făcându-și izvod curat de cît va fi cheltuit, care să-l încredințezi ori cu dovezi sau prin giurămînt că nu esti cu asuprire, ce adivărate, apoi să să cercetézi și prețul venitului cît l-au luat el pe fieșticare an, atît de pe moșie cît și din vie (scăzându-se cu lucrul ei), și din cît va cuprinde piste tot prețul venitului de nu va adauge ca să să plătească toată cheltuiala ce va fi făcut Chichiță, acel neagiuns cît va fi să-l răspundă numitul Eni Focșa, iar de va trece mai mult prețul venitului, aceia ce va trece va răspunde el lui Eni Focșa, și așa să rămâie sfârșită pricina socotelii dintre dînșii.

Iar pentru de i să cuvine și lui Costandin Chichiță a rămînea stăpînitoriu cu partea de baștină într-ace giumătate de sat Giurcanii, de care neamul Focșeștilor cu totul să apăra că nu-l știu de răzăș împreună cu dînșii, însă fiind că moșul lor, acel numit Eni Focșa, la scrisoare de danie ce i-au fost dat îl arată și pe dînsul băștinaș cu 12 stînjini, care danie ce au rămas ră, acum Costandin Chichiță au cerut ca după scrisoarele ce are să i să lămurească partea sa, de care nici Focșeștii neputîndu-se apăra îndatorindu-se pe amîndoa pârți de la giudecată ca să-ș scoată fieștecare scrisorile ce vor avea pentru ca prin cercetare să nu să facă strîmbătate nici la o parte nici la alta, ei au scos de au arătat aceste scrisori precum în giosu sînt arătate:

Aceste fiind scrisorile arătate din partea Focșeștilor

¹⁷. Un ispisoc sârbesc de la domnul Petru v(oi)e vod din anii 7035 (1527)⁸, în care scrie că au vîndut Ion, ficiorul lui Dragoș, din giumătate de sat de Giurcanii

⁷ Numerotarea rezumatelor documentelor a fost adaptată respectînd corespondența în cifre a literelor alfabetului chirilic, conform căruia sunt numerotate în original.

⁸ Document emis, probabil, în același timp cu cel din 13 martie 1527, cînd Negrilă Șuşman a cumpărat a patra parte din jumătatea de sus a satului Giurcani, cu 200 de zloți tătărești, de

ce este pe Elan, în gura Jigălii, din giumătatea cea din gios, lui Erimie și lui Dan și nepoților de soră a lui, Balașa i Sora și Maria, fetile lui Dan, drept trii sute zloți tătărești, întărindu-le pe a patra parte de Giurcanii, partea din gios; suretul acestui ispisocu esti tălmăcit de Evloghie dascalul.

2. Un suret de pe un ispisoc sârbesc, tot de la Petru v(oi)e vod, din anii 7043 (1535)⁹, martie 3, cu suretul lui tălmăcit tot de Evloghie, prin care scrie că au vândut Eremie a sa dreaptă ocină cu uric ce-au avut de la domnia sa, dintr-a sa parte din satul Giurcanii, pe Elan, în gura Jigălii, a patra parte din parte din gios, nepotului său Grozav, drept patru zeci zloți tătărești, căruia în întărești stăpânire.

3. Un zăpis a unui Petre sân Leontii, nepot lui Chirriac, strănepot lui Grozav, din satul Giurcanii, prin care scrie că au vândut partea sa din dat din Giurcani, patru pământuri în frunte, vărului său Stratului, ficiorul Focșii, în anii 7178 (1670) august 3¹⁰.

4. Un zăpis din anii 7208 (1700), mai, de la Istratii, ficiorul Aritonii, nepot Focșii ot Giurcani, prin care scrie că au vândut a lui dreaptă ocină din sat din Giurcani, parte aleasă din zăpisul ce au dat unchiului său Stratul lui Antohi Focșa, patru pământuri și giumătate în tot locul câti 20 pași, drept 7 lei.

5. O carté de la domnul Antohi Costandin v(oi)e vod din anii 7214 (1706), mai 31, dată lui Stratul Focșa i Gheorghie Trinca și Antohi, să aibă a opri pe cumpărătorii care au cumpărat o parte de moșie din sat din Giurcani de la ținut Fălciului de pe Elan, fără știre răzășilor păra vor veni sté față, iar pe vânzătorii, anume Dănilă i frate-său Vasili Roșca îi sorocești să vie la Divan.

6. Un zăpis din anii 7216 (1708), iunie 16, de la o Safta și ficiorii ei, Mihail și Ilie și Paladi, prin care scrii că au vândut a lor dreaptă ocină și moșie din sat din Giurcanii, partea lor aleasă un pământ în frunte lui Antohi Focșii și fimei sale drept 3 lei bătuți.

7. Un zăpis din anii 7217 (1709), august 4, de la un Ion sân Haritoanii, prin care scrie că au vândut a sa dreaptă ocină din sat din Giurcanii, partea lui, care este osăbit de a fraților lui, pământuri în tot locul Giurcanilor, lui Antohi Focșii drept 20 lei, însă în suma pământurilor să vede tocmă 12.

8. O carté de la Grigorii Ghica v(oi)e vod, din anii 7237 (1729), martie 26, către Iordachi Costachi i către Ștefan Goe, după jaluba lui Antohii Focșa asupra unor răzăși, ce în tărie lor să fac moșinași și au luat și dijmă de trii ani și că el Antohii Focșa ar fi moșinaș de baștină și de cumpărătură, să poroncești acelor boeri ca să le ia sama și precum vor găsi cu dreptul să dé și mărturie.

la frații Toma, Giurcă, Ion și Bâlco, fiii Doncăi (*DIR, A. Moldova*, XVI/1, București, 1953, nr. 205, p. 232-233).

⁹ Un rezumat identic se află în anafora din 18 martie 1839, emisă ca urmare a judecății vornicului Iordache Costache cu răzeșii, pentru stăpânirea părților din Grozăști și Bârbiceni (*Catalog de documente din Arhivele Statului Iași. Moldova*, Vol. I, 1398-1595, întocmit de Virginia Isac, București, 1989, nr. 612, p. 251; v. și nr. 532, p. 221).

¹⁰ În cartea de judecată din 28 mai 1798, prin care se recunoaște răzeșilor Focșești și Rășcănești dreptul de stăpânire în Giurcani și Rășcani, există rezumatul documentului din 1670, datat însă la 8 aprilie (Ioan Antonovici, *Istoria comunei Bogdana din Plasa Simila, Județul Tutova*, Bârlad, 1906, nr. CCXLII, p. 386); de asemenea, și rezumatele următoare, nr. 4-10 (*ibidem*, p. 387-388).

9. O carté de la Matei Ghica v(oie)vod din anii 7264 (1756), septe(m)v(rie) 23, dată preotului Gheorghie, lui Ștefan Focșa, vătav de călărași, altor frați a lor, ca să aibă a țânea și a stăpâni a lor dreaptă ocină și moșie ce-au zis, că au a patra parte din tot satul Giurcanii, care ar fi aleasă de cătră alte părți și după scrisori ce va fi având să aibă a o stăpâni și a lua de a zece, cum și adetiul la zilile lucrului de la oamenii ce vor fi șazători pe parté lor.

10. O carté de giudecată de la Radul Racoviță vel logofăt din anii 7265 (1757), iunie 2, ce s-au căutat între preutul Gheorghie, ficiorul Ilincăi, nepot Stratului Focșii, strănepot lui Grozav i Ștefan Focșa, vătav de călărași de Țarigradm ficiorul lui Costandin Focșii, tot strănipot lui Grozav ce s-au răspuns din Eremie Danu, și între stolnic Scărlătachi Costachi și jicnicer Lupul Costachi pentru că acești boeri având părți de moșie în partea de sus, în moșie Giurcanii, să întinde și la o moară și iazul numiților răzăși în parte de gios, cu un zapis de danie de la un Țelco și după cercetare giudecății s-au dat rămași pe boerii întărind stăpânirea răzășilor din gios cu moara și iazu în apa Elan(ului).

Și acestea fiind scrisorile arătate din partea lui Costandin Chichiță

1. Un suret di pi un ispisoc de la domnul Petru v(oie)vod din anii 7063 (1555)¹¹, martie 16, tălmăcit de popa Mihai ot Mitropolie, prin care scrie că un Ion Boțica, ficiorul lui Dragoș, au vândut a sa ocină dintru a sa dreaptă cumpărătură din a triia parté de sat de Giurcani, pe vale Jigălii, din partea din gios a triia parté, pe apa Elanului, la deal, unui Alexa, drept 200 zloți tătărești, întărindu-i stăpânirea.

2. O scrisoare din anii 7260 (1752), martie 17, din partea unui Ștefan Focșa, vătav de călărași, adică acela carili esti pomenit la cărțile acele arătate din partea Focșestilor de supt n-ro 9 și 10, prin care numitul Ștefan Focșa așa zice, că i-a dat răvașul său acesta la mâna diiaconului Ioan din Banca ot ținut Fălciului, carili este răzăș cu dânșii în Giurcani, pe Elan, ca să aibă el a țâné și a stăpâni și partea lui și a sa de moșie, să aibă a să așeza cu diiaconul pentru lucrul boerescului să dea pe obicei după cum și cartea domnească i-au dat la mâna diiaconului să ia tot venitul di pi parte sa și să stăpânească cu pace, iar cine va ave a răspunde să vie să stea față, scrisă fiind scrisoarea aceasta cu slova lui Simion Cheșcu uricariul.

3. O carté de la domnul Scarlat Ghica v(oie)vod din anii 7266 (1758), iulie 8, dată lui Ionichie diiaconul de volnicie spre a-și stăpâni moșia din Giurcani după jaloba lui de atunci, cartea acum n-au avut-o Costandin Chichiță să o arâte de față dar s-au văzut trecută la mărturiia dumisale spat(ar) Grigoraș Costachi ci să arată aice mai gios.

4. O mărturie din anii 1793, săpt(em)v(rie) 30, iscălită de dumnealui spat(ar) Grigoraș Costachi, fiind atunci isprav(nic) la ținutul Fălciului, prin care arată că după cartea domnească ce i-au dus Costandin Chichiță și Necolai Chichiță, cerând stăpânirea pe o a triia parté din satul Giurcanii, i-au giudecat cu înpotrivitorii

¹¹ Dată greșită, atunci era domn al Moldovei Alexandru Lăpușeanu; documentul este din 16 martie 1529 (7037), din vremea lui Petru vodă Rareș, care întărește lui Alexa și lui Ilie a patra parte din satul Giurcani, a treia parte din partea de jos, din matca Elanului la deal, cumpărată cu 210 zloți tătărești de la Ion Boțiga, fiul lui Dragoș (*Catalog de documente din Arhivele Statului Iași. Moldova*, Vol. I, nr. 580, p. 239-240).

lor, neamul Focșeștilor, și după scrisorile ce să arată mai sus, din partea lui Chichiță, arată că le-au găsit dreptate, însă dumnealui spat(ar) n-au înțeles răspundere ispisocului de la domnul Petru v(oi)e vod, căci le dă mai mult dar această mărturie după nemulțămirea Focșeștilor de atunci au rămas în nelucrare.

5. O carte a Divanului din trecutul an 1808, iunie 22, scrie către dumnealui spat(ar) Grigoraș Costachi, după giudecata ce au avut Costandin Chichiță cu răzășii, neamul Focșeștilor, când pricina le-au fost că Focșeștii vre să-l depărteze atât din partea de danie ce s-au arătat mai sus că au rămas ră, cât că-i baștină, să nu-i de și giudecata fără să între într-o mai adâncă cercetare, au giudecat că neamul Focșeștilor n-ar putea pute să aibă decât numai o a patra parte din satul Giurcani și că o a noao parte iarăș din tot satul ar fi baștina Chichițăștilor, după copie ispisocului acel arătat mai sus la n-ro. întâi și au hotărât ca mergând dumnealui spat(ar) la stare locului, după ce mai întâi va deosăbi giumătatea satului Giurcani, partea cea din gios, despre ceialantă giumătate, parte din sus, ci este a dumisale banului Gheorghii Buhuș, apoi să deosăbasce acea a noao parte a lui Costandin Chichiță și după aceea să-i scoată și parte danii din ceialantă a patra parte a Focșeștilor, și apoi câtă moșie va mai prisosi să dea în doao o giumătată Focșeștilor și pe giumătată iarăș lui Chichiță și să stâlpească și cu pietri hotară.

6. Iaste și mărturiia de la dumnealui spat(ar) Grigoraș Costachi, tot din trecutul an 1808, noemv(rie) 27, prin care arată în ce chip au dezbătut trupul moșii Giurcanii de supt înpresurare ce pătimea atât la marginea din sus cât și la marginea din gios și măsurându-o în stânjini au deosăbit mai întâi giumătatea satului cea din sus, a dumisale banului Gheorghii Buhuș, după aceea pre largu arată în ce chip au împărțit și ceialantă giumătatea de sat, partea din gios, între neamul Focșeștilor și între Chichiță, adică au urmat întocma după poronca și povățuire cărții Divanului ci să arată mai sus la n-ro. 5, cum pre larg arată mărturiia dumisale.

Deci, după ce s-au văzut de către noi scrisorile și de la o parte și de la alta, fiind după cum sânt arătate mai sus, la această giudecată fost-au împreună cu noi și cinstitul fratele nostru, dumnealui vornic Dimitrie Sturza, carile pentru giumătatea satului Giurcanii, partea cea din sus, ci iasti a ginerelui dumisale, banul Gheorghie Buhuș, arătat-au și dumnealui îndestule și vrednice scrisori, încă mai vartos scrisorile vechi ce s-au arătat din parte dumisale, cuprind și cer osăbită parte și din giumătatea satului cea din gios. Dar fiind că aceiaș giumătate de sat, parte din sus, mai din vechiu au fost a boerilor Costăchești, de la care apoi în urmă au trecut dumnealor boerii Buhușăști și la neamul Focșăștilor, văzută fiind cartea de giudecată ce au avut cu stolnic Scărlătachi Costachi, acea arătată din partea lor la n-ro 10, când s-au dat în stăpânirea lor deplin giumătatea satului cea din gios și scrisorile ci le-au arătat dumnealui vornicu fiind mai vechiu și răspunzătoare pe numile boerilor Costăchești, dacă atunci în giudecata pomenită boerii Costăchești nu le-au pus în lucrare însuș dumnealui vornic au cunoscut că giudecata cum trebuie să giudece și hotărească pricina între neamul Focșeștilor și cu Chichiță, după celi de astăzi văzute dovezi atâta au cerșut ca și dumisale banului Gheorghii Buhuș să se lase voe slobodă, ca de va mai avea și alte osăbite dovezi cu care să poată surpa giudecata ce să vede în mâinile Focșeștilor, să nu fie oprită cu hotărârea ce să va da acum de a nu-ș căuta dreptatea ce va socoti că are, care cerire a dumisale fiind cu

cuvîntă așa să va urma. Iar acum pricina fiind cum s-au zis, ca să scoată adevări giudecata de are și Chichiță împărțire întru aceiaș giumătate de sat, fiind că scrisorile Focșeștilor măcar deși ispisocile lor le întăresc numai pe o a patra parte de sat, în partea din gios, însă din cele următoare văzându-se că nu se încheie întru neștrămura lor stăpînire pe deplin aceiaș giumătate de sat, partea din gios, cu iaz și cu moară. S-au întreat și pe numitul Costandin Chichiță ca să dovedească parte îi mai rămâne și lui de a putea trage, și el încă au cerut ca să i să scoată deplin o a noao parte din tot satul, adică o a triia parte dintru o a triia parte din giumătate de sat, după cuprinderea copie ispisocului ce să arată din partea sa, la n-ro întâi, dând și o spiță de neam cuprinzătoare că un Gheorghie Trinca a căruia nume este arătat la cartea de supt n-ro 5, arătată din partea Focșeștilor ar fi fost nepot de ficior al celui Alexa căruia ispisocul domnului Petru v(oi)e vod întărești pe acea a triia parte din a triia parte din giumătate de sat, și iarăș că Ioan diiaconul din Banca, la mîna căruia s-au fost dat aceiaș scrisoare din parte lui Ștefan Focșa, vătva de călărași, acea arătată din partea sa la n-ro al 2 [-lea] ar fi fost iarăș nepot de ficior lui Gheorghie Trinca și preștrănepot al celui Alexa bătrînul și cum că el iaste nepot de văr al doile al celui Ioan diiaconul și cu acest cuvînt au cerșut și el dreptate și ca să i să de în stăpînire acea parte, înpotriva căriia măcar că neamul Focșeștilor au vrut ca cu totul pe dînsul să nu-l piimască de răzăț cu dînșii împreună, zicînd că el ar fi acolesitoriu de copiiia celui ispisoc și că ar fi alțai acia a căruia au fost acel ispisoc, din care s-ar fi tras și acel Ioan diiaconul din Banca și cum că de Gheorghie Trinca el rău să acolisești, pentru că acela ar fi fost unul din neamul lor Focșeștii, care s-ar fi săvârșit fără clironomi, adică cu însuș răspunsul lor de acum. Cât pentru ispisoc, fiind o vreme foarte de demult și cu îndoială de să putea dovedi arătare și curgirea neamului lui Chichiță de iaste după arătarea sa, și iarăși, pentru Ioan diiaconul de iasti nepot de ficior al celui Gheorghie Gheorghie Trinca, nefiind altă altă dovadă acum la mîna lui Chichiță. Iar cât pentru acel Ion diiaconul, din care Chichiță să zice că-i iaste nepot de văr al doile, însuș ei, neamul Focșeștilor, nu le-au putut tăgădui că n-ar fi avut partea împreună cu dînșii la acea giumătate de sat, fără numai au zis că alții ar fi aceia care să trag din Ioan diiaconul, iar nu acesta Chichiță. Drept aceia, stînd giudecata a socoti urmare dreptății și ca să nu să facă strîmbătate la nici o parte, asupra ceririi ce face numitul Chichiță ca să tragă o a triia parte dintru o a triia parte după copiiia celui ispisoc de la domnul Petru v(oi)e vod din anii 7063 (1555), măcar de i s-au și dat lui această dreptate, încă de la cercetare dumisale spatar Grigoraș Costachi din anul 1793, ci iaste arătată din partea sa la n-ro 4, precum asemenea și prin carte Divanului din trecutul an, încă i s-au fost hotărât asemenea, după care i s-au și fost ales și hotărât cum arată mărturiia dumisale spatar Grigoraș Costachi, ci iaste la n-ro de pe urmă 6, dar de cătră noi acum nu i s-au putut lui a i să da această dreptate.

Întâi, că ispisocul cel adivărat lipsești și fiind numai copiiia tîlmăcită de popa Mihai ot Mitropolie, vedem că într-un chip o pomeniști cuprindere ei la cercetare ce i-au făcut spatar Grigoraș Costachi, adică pe o a triia parte din tot satul, și într-alt chip îș are răspunderea ei după cum s-au văzut de cătră noi, adică numai pe o a triia parte dintr-o a triia parte din giumătate de sat.

Al doile, că nici iscălită copiiia aceasta de popa Mihai nu iaste.

Al triile, că măcar și însuș cel adivărat ispisoc de l-ar fi avut acum Chichiță să-l arăți, iarăș giudecata trebuie să-i facă mare cercetare, fiind în mijloc și acest prepus: că tot acel Ioan ficiorul Dragoș au vândut parte sa o a patra parté cu 28 ani mai înainté, precum adeverează ispisocul iarăș de la domnul Petru v(oi)e vod, ci iaste arătat din partea Focșeștilor al n-ro întâi, apoi de unde să poate ști de au mai avut acel Ion ficiorul lui Dragoș și altă parté să o mai vândă prin ispisocul acesta ce să zice că l-ar fi avut Chichiță.

Al triile [Al patrulea], că de la acestaș ispisoc de va fi cu adevărat de când să vedé veletul său și până când Ioan diiaconul din Banca să vedi priimit în stăpânirea moșii cu împărtășire din partea Focșeștilor fiind trecuți în mijloc 197 ani, nici o lucrare alta după dânsul nu să vedi, nici iaste pomenit la vreunile din câte cercetări mai din vechi au urmat pentru această moșie.

Așadar, asupra acestui ispisoc fiind pricinile după cum să arată de la cercetare de mai înainte cu greșală i s-au fost dat dreptate lui Chichiță a trage parte în putere acestui ispisoc. Pricina fiind că la aceli de atuncea cercetări nu s-au luat bine sama, urmării stăpânirii cu dreptățile ce să văd acum din partea Focșeștilor. Însă dinpotrivă iarăș neamul Focșeștilor neputându-se apăra de acel Ioan diiaconul că au avut și el parte, nu-l pot acum să depărtezi pe pe Costandin Chichiță a nu-i da parte acelui Ioan diiaconul, cu cuvântul ce zic, că adică Ion diiaconul nu s-ar fi trăgând din Gheorghe Trinca sau că el n-ar fi dintr-acel Ion diiaconul, în vremea când în mâinile sale astăzi să vedi aceiaș scrisoare pe care Ion diiaconul o au avut de la neamul lor, acel numit Ștefan Focșa, scrisă cu slova lui Cheșcu uricariul, pe lângă care sânt și acești priimiri ce i-au făcut însuș ei acum de curând, adică o scrisoare din 1792 din partea lui Ion Focșa, ce adeverești pentru acel Ion diiaconul că au stăpânit împreună cu dâșii la numita moșie, și că el, Costandin Chichiță, să trăge neam dintr-însul, apoi și Eni Focșa, prin danie ci i-au fost făcut încă îl adevrești că are și baștină 12 stânjini. Deci danie de ș-au putut-o anirisi iar adevirirea ce face pentru dreaptă baștina lui Chichiță are ținere ca unul ce din știință mărturisești. Pentru aceia, de la de la giudecată s-au hotărât ca și Costandin Chichiță sî între drept părtaș și deplin stăpân pe partea acelui numit Ioan diiaconul, însă neputându-se ști câtă au fost partea acelui diiacon și pentru ca să nu mai aibă pricini și gâlcevi la deosăbirea părților între dâșii. De vremé ce nici o dovadă cum mai din vechi s-au împărțit între dâșii această giumătate de sat nu este, giudecata într-alt chip nu i-au putut liniști la aceasta, decât spre contini în sfârșit tot feliul de prigoniri și pentru ca de acum înainté să-și poată ști fieștecare parte ce i să cuvine a stăpâni. Într-acest chip, găsând cu cale s-au hotărât, adică socotindu-se numili moșilor lor acei ce să văd pomeniți la scrisorile lor cu 50 și 60 ani mai înainté, pe care vremé deopotrivă văzându-se priimită și numile al acelui Ion diiaconul din care să răspunde și Chichiță, să să împartă această giumătate de sat pe aceli nume, socotindu-se ca niște bătrâni ai lor și fiește care după această hotărâre să-ș tragă partea moșului său cu care hotărârea amândoaș părțile au dat răspuns că sânt desăvârșit mulțamiți. Deci, după cum din scrisorile lor s-au luat adeverință și după cum și însuși ei au dat samă bătrânii Focșeștilor de toți s-au aflat cinci frați: unul Stratul Focșa, al doile Toderașcu Focșa, al triile Costandin Focșa, al patrile Antohi Focșa și al cincile Aritoana, sora lor; și s-au hotărât să fie și un al șasăle bătrân, acel numit Ion diiaconul din Banca, a căruia parté o va tragi Costandin Chichiță cu frații

săi, și de vor mai eși și alté neamuri care să li să dovedească că sânt din acel diiacon și aciaa vor mergi la ace a șasa parte ce să dă acum de la giudecată în stăpânirea lui Chichiță. Iar pe neamul Focșeștilor mai mult să nu-i supere, ci ei încă de acum înainté își vor stăpâni aceli cinci părți în numele a acelor pomeniți moși ai lor, împărțindu-se între dânșii după curgire neamului fără mai multă supărare. După care hotărâre, mărturie de alegire ce are Cosatndin Chichiță de la dumnealui spatar Grigoraș Costachi au rămas gios și să nu să ție în samă la împărțele ce le-au fost făcut. Ce acum de iznoavă cu cheltuiala din mijloc să ducă ei cu toții ori iar pe dumnealui spatar Grigoraș Costachi sau pe alt boer, și după hotărârea mai sus arătată mergând la starea locului din câtă mărime să va dovedi în curmeziș dreaptă acea giumătate de sat Giurcanii, partea cea din gios, măsurându-o în stânjini să o împartă în drepti șasă părți, din care cinci părți deplin a Focșeștilor să le dea în stăpânirea lor, acolo unde le vor fi casile și așăzările, iar o a șasa parte o va alegei în stăpânirea lui Costandin Chichiță, stâlpind și cu pietri hotară.

Și cu această hotărâre mulțamiți rămâind și odihniți amândoa părțile s-au dat de la Divan doao asemine cărți de judecată, însă una la mâna preutului Vasilii Focșa cu ceialanți ai săi, neamul Focșeștilor, și alta la mâna lui Costandin Chichiță cu frații și neamurile sale, după care aseminea întocma și stăpânire să li se urméză, cum mai sus prin cartea aceasta să hotărâști.

1809, martie.

<...>¹²

<...>¹³

Gheorghe Sturza, vornic <m. p.>

Vasile Roset, vornic <m. p.>

Alexa, spătar <m. p.>

II. 1836 aprilie 20. *Original. Zapis prin care aga Gheorghe Greceanu vinde vornicului Iordache Costachi părțile sale din moșiile Giurcani, Bălești și Ivășcani din ținutul Fălciu, care erau scoase la mezat.*

Zapis

Gios iscălitul, aga Gheorghii Grecianu, fac cunoscut prin acest zapis al meu de vecinica vânzari, că părți de moșai ci li-am în ținutul Fălciului, anumi Giurcanii, Băleștii și Ivășcanii, li-am vândut di veci prin sultan mezat dumisali vornicului Iordachi Costachi, în prețu de una mie șasă suti galbini împărătești și olandeji, după cum să arată prin țădula mezatului din 20 sâp(tem)vrii, anul 1835, supt no. 7455, întărită de cătră cinstitul divan di Țara de Gios, cari galbini pe dioparti priimindu-i pe toți deplin în mâinile meli, iar pe de alta dând și eu dumisali vornicului toati docomenturili ci am avut asupra acestor părți de moșii. De astăzi și în veci le va stăpâni atât dumnealui cât și urmașii dumisali din neam în neam, nestrămutat de cătră nimore, pentru cari dumnealui vornicu în puterea acestui zapis, potrivit cu formili statorniciti prin capuri al 8-le a Organicescului Reglement îș va ceri de la cinstitul divan de Țara de Gios și legiuita întăritură.

¹² Iscălitură.

¹³ Iscălitură.

1836 apr(ilie) 20 zili
Gheorghi Grecianu <m. p.>

Giudecătoria Ținutului Sucevii

Dumnealui boeriu aga Gheorghi Grecianu, iscălit în acest zăpis, viind însuș în presutviia giudecătoriei și arătând cum că esti supt adivărata dumnealui iscălitură, urmat cătră dumnealui boeriu vornic Iordachi Costachi, giudecătoria după asămini încredințare, potrivit și cu cerire ce prin jaloba trecută la reghistru supt no. 2116 au făcut, l-au încredințat cu iscăliturile cuvenite și punere pecetăi giudecătoriei.

Anul 1836, luna maiu 2

<...>¹⁴

<...>¹⁵

L.S.

Derector, Matei Codreanu <m.p.>

Răghistrator, <...>

III. 1836 mai 19. *Original. Cartea Divanului Apelativ al Țării de Jos a Moldovei, prin care i se confirmă vornicului Iordachi Costachi părțile de moșie din Giurcani, Bălești și Ivășcani, cumpărate de la aga Gheorghe Grecianu la mezat.*

Divanul de Apelație a Țării de Gios a Prințipatului Moldavvii

Prin această carti a Divanului să faci știut că la 17 iuni, anul 1835, s-au priimit jalba dumisali aga Gheorghi Grecianu, cu ceriri ca prin mezat să să vândă părțile de moșai ci ari la ținutul Fălciului și anumi Giurcanii, Băleștii și Ivășcanii, fiindu-i cu dipărtare di ali căuta. După a căruce ceriri și în temeiu titlurilor de propieta ci au înfătoșat dumnealui jăluitoriul boeriu, Divanul pe deoparti, la 25 sâp(tem)v(rie), acelaș an, supt no. 2952, au scris orășăneștii agii ca să pui în lucrari publicarisăre acestui mezat în soroc de 40 zăle, după povățuire ci-i s-au dat și în putere scrisorilor. Iar pe de altă parti, s-au scris și tuturor isprăvniciilor din acest prințipat ca și eli să publicarisască în arătatul soroc spre știința atât acelor ci ar ave vreo pretențai, precum și acelor ci ar fi mușterii de a cumpăra. Însă mai înainte de adunare tuturor publicațiilor, la 2 mart(ie) a următoriuilui an s-au priimit adresul dumisali logofătului Theodor Balș, cu cerire, întâi, ca mezatul să s(e) facă în ființa dumisali, fiind mușteriu și megieș, și al doile, fiind că după știința ci au luat s-au urmat mai înainte iconomicoasă tocmală pentru încheere unor asămine cu câțiva persoane, încât hareciluire după un asămine mijloc poati va și spori mai mult spre agiutoriul acei persoane alcătuiti cu iconomii, au protestuit asămine lucrare în urmă. Apoi aducându-să de pi la toati isprăvniciile țănuturilor publicațiilor ci s-au poroncit a să faci, și văzându-să că nici o pretențai din parte niumarue nu urmează, la 9 apr(ilie), adică ... supt no. 1112 s-au răspuns dumisali logofătului Balș la adresul mai sus arătat, că mezatul având a să faci vineri ci era a doo zî, apoi dumnealui să triimată vechil ca să aterdisască pân' când vînzătoriul să va mulțami cu prețul. Iar pentru iconomiia ci zăci dumnealui că s-ar fi făcut, să va lua în băgari de samă la

¹⁴ Iscălitură.

¹⁵ Iscălitură.

strigare mezatului spre a să faci întrebări vechilului dumisali Grecianu. După aceste, la 10 apr(ilie), adică a doo zî, vineri, docladarinsându-să presudstvăii că formalitalili s-au îndeplinit și mușterii stăruesc, s-au însămnat rezoluțai ca să s(e) facă strigare mezatului, când în aceiaș zî priimindu-să și adresul dumisali logofătului Theodor Balș în cuprindiri că rânduiești vechil pentru a terdisări pe dumnealui Iordachi Boian, totodată faci știut că numai de a să lua în băgari de samă a să faci întrebări vechilului dumisali Grecianu, precum Divanul însămnează, nu esti îndestul, căci vechilul firești ari a să apăra că nu s-au făcut nici o iconomie, rugându-să ca prin carti de blăstăm să s(e) descoperi adivărul, de vremi ci dumnealui ari dovadă că și cu altă persoană dumnealui aga Grecianu săvârșăsa iconomicoasă tocmală pentru vânzare acestor părți de moșii. Drept aceia, fiindcă după strigare ci s-au făcut în ființa dumisali spatarului Iordachi Miclescu, vechilul dumisali aga Grecianu, vânzătorul acestor părți și a vechilului dumisali logofătului Theodor Balș, trimes spre a terdisări după cerire ci în scris au făcut cătră acest Divan s-au hareciluit mezatul asupra dumisali vornicului Iordachi Costachi cu preț de 1600 galbeni, adică una mii șasă suti galbini, primit și de vechilul dumisali agăi, iar vechilul dumisali logofătului Balș trăgându-să au dat răspuns că încredințătorul său nu poati da acest preț, apoi nici protestul dumisali logofătului Balș ci au dat cătră acest Divan, că dacă ar fi urmat iconomicoasă tocmală, anumi pentru aceasta nici s-au putut lua în băgari de samă, cerire ci dumnealui au făcut de a să da carti de blăstăm vânzătorului și dar de sâni propunire dumisali de iconomie nu să poati lua drept temei pentru că iconomie au putut fi numai cu unul iar nu cu mai multi, precum prin protestul dumisali zăci. Ci dar după stăruire vechilului vânzătorului spre a să faci hareci s-au și hareciluit cu prețul mai sus arătat asupra dumisali vornicului Costachi, fiind aceasta și cu mulțămire dumisali vechilului Miclescu. Pentru aceasta, de vremi că mezatul s-au săvârșit după toati formalitalili sobornicescului hrisov. Apoi, Divanul, în temeiul articolului al 4-le, anexa litera T, din capul al 8-le a Reglementului și a zapisului dumisali aga Gheorghe Grecianu din 20 a aceiaș luni apr(ilie), întărit și de giudecătorie țanutului Sucevii supt no. 298, întărești veșnica stăpâniri asupra acelor părți în putere docomenturilor, atât dumisali vornicului Iordachi Costachi precum și urmașilor dumisali din neam în neam, pentru cari i să dă și de la Divan acest act supt iscălitura prezădentului i a cilenurilor și punere pecetăi lui.

Ștefan Catargi <m. p.>

N. Suțu <m. p.>

Gheorghe Beldiman <m. p.>

L.S.¹⁶

Director <...>

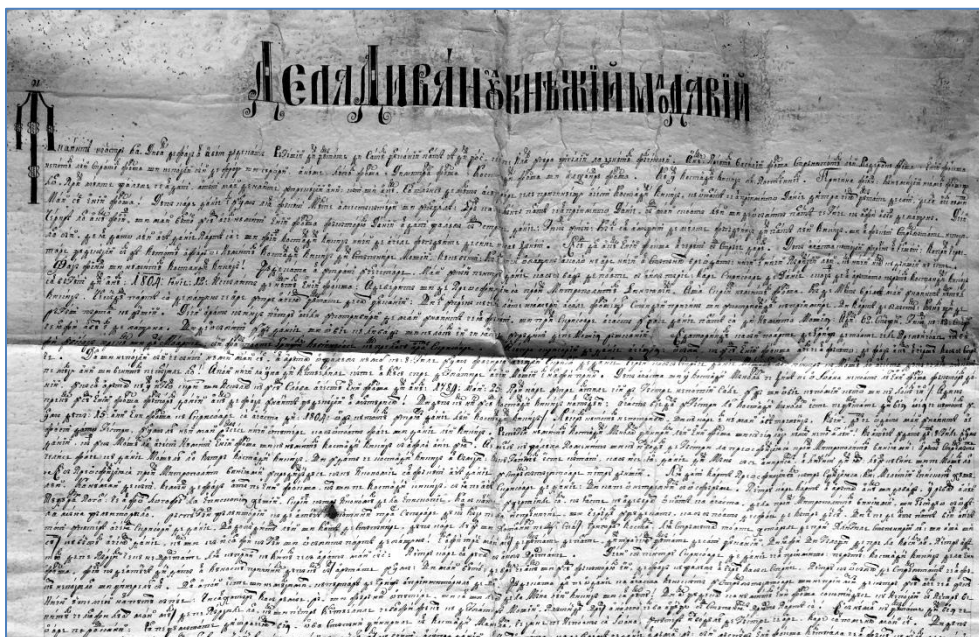
Secție I

No. 1599

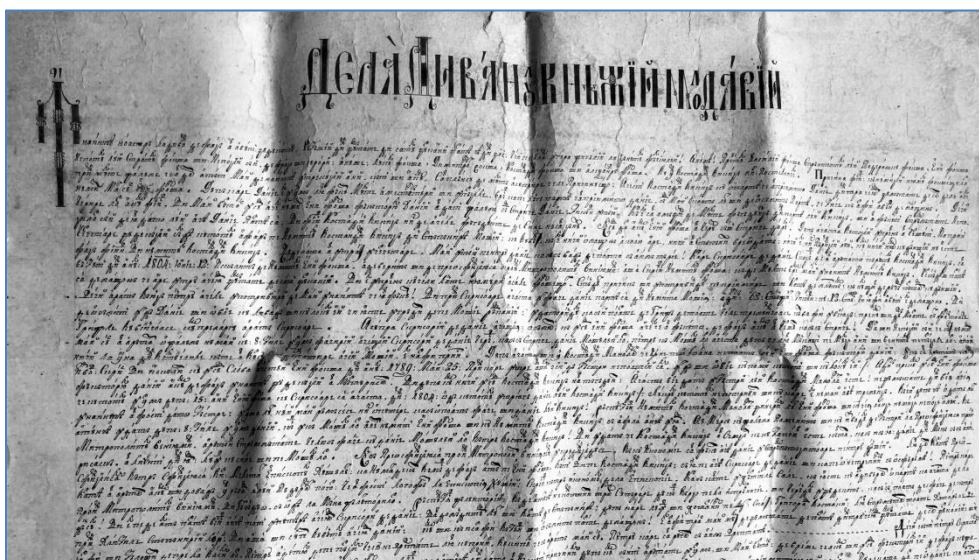
Anul 1836, luna maiu 19 zâle

Ștefăniță Iordachi Zagoră, pitar <m. p.>

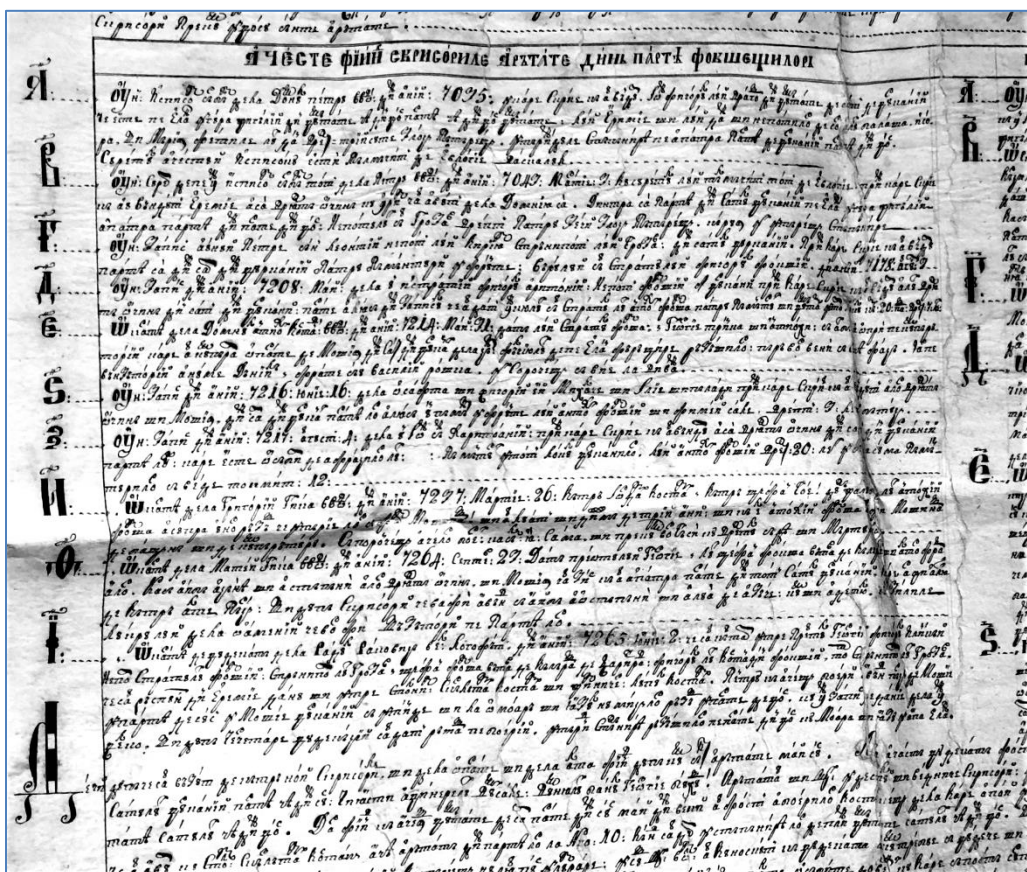
¹⁶ Sigiliu: Prințipatul Moldaviei. 1834. Divanul Țării din Gios.

Carte de judecată din 1809, martie (varianta I); detaliu

Carte de judecată din 1809, martie (varianta a II-a); detaliu

Carte de judecată din 1809, martie (varianta I);
detaliu, opisul documentelor răzeșilor Focșești

Carte de judecată din 1809, martie (varianta a II-a);
detaliu, opisul documentelor lui Costandin Chichiș

2011C

Am născut în ziua a 12-a a lunii februarie, în anul 1836, în orașul Bălănești, județul Iași, pe numele de naștere al domnului Gheorghe Gheorghe, fiul domnului Gheorghe Gheorghe, care a fost înscris în cartea de naștere a parohiei din Bălănești, la data de 29 februarie, anul 1836, cu numărul 7458. După ce a fost înscris în cartea de naștere, a fost trimis la domiciliul părinților, unde a rămas până la data de 20 aprilie, anul 1836, când a fost înscris în cartea de naștere a parohiei din Bălănești, la data de 20 aprilie, anul 1836, cu numărul 7459. După ce a fost înscris în cartea de naștere, a fost trimis la domiciliul părinților, unde a rămas până la data de 20 aprilie, anul 1836, când a fost înscris în cartea de naștere a parohiei din Bălănești, la data de 20 aprilie, anul 1836, cu numărul 7460.

[Signature]

1836, a. 20, o. 12.

[Signature]

Am născut în ziua a 12-a a lunii februarie, în anul 1836, în orașul Bălănești, județul Iași, pe numele de naștere al domnului Gheorghe Gheorghe, fiul domnului Gheorghe Gheorghe, care a fost înscris în cartea de naștere a parohiei din Bălănești, la data de 29 februarie, anul 1836, cu numărul 7458. După ce a fost înscris în cartea de naștere, a fost trimis la domiciliul părinților, unde a rămas până la data de 20 aprilie, anul 1836, când a fost înscris în cartea de naștere a parohiei din Bălănești, la data de 20 aprilie, anul 1836, cu numărul 7459. După ce a fost înscris în cartea de naștere, a fost trimis la domiciliul părinților, unde a rămas până la data de 20 aprilie, anul 1836, când a fost înscris în cartea de naștere a parohiei din Bălănești, la data de 20 aprilie, anul 1836, cu numărul 7460.

Am născut

[Signature]

[Signature]

1836, a. 20, o. 12.

[Signature]
[Signature]

Zapis din 1836, aprilie 20, autentificat la 2 mai, același an

ÎNSEMĂNĂRI DE PE CARTEA VECHIE DIN COLECȚIA BIBLIOTECII „STROE S. BELLOESCU” DE LA BÂRLAD (I)

Costin CLIT

Biblioteca Municipală Stroe S. Belloescu din Bârlad, susținută de primărie și consiliul local, a valorificat recent fondul de carte veche deținut printr-un catalog publicat¹, unele dăruite „*de fondatorul bibliotecii, iar altele din donațiile oamenilor de cultură din Bârlad*”. În ceea ce privește sorgintea cărților, credem că o mare parte din ele provin din muzeul din satul Curteni, întemeiat în 1904 de preotul Vasile Ursăcescu și desființat abuziv de autoritățile comuniste în septembrie 1949, care au confiscat toate obiectele și cărțile de cult la 12-13 iunie 1951, depuse la Muzeul regional din Bârlad².

Catalogul respectiv conține descrierea a 53 cărți românești vechi și 17 tipărite în străinătate, laice și religioase³. Ion Volcu constată în *Introducere*: „*Sunt relevante însemnările manuscrise de pe filele cărților care ne oferă un anumit tip de imaginar, de discurs retoric și de mentalități ale vieții private, ale proprietarilor cărții de epocă*”⁴. Cu toate acestea, nu s-a realizat valorificarea însemnărilor de autorii cărții, deși întâlnim și unele încercări în unele cazuri, fără a fi relevante și cu o transcriere defectuoasă. Cercetarea cărților vechi din biblioteca bârlădeană, fără a fi încă finalizată, ne-a oferit o surpriză plăcută în privința însemnărilor pe care am reușit să le transcriem până la această dată. Câteva cărți au mai fost cercetate: *Sfântă și dumnezeiască Evanghelie*, București, 1682 (Nicolae Iorga ?), *Biblia* de la București, 1688 (Gheorghe Ghibănescu).

Însemnările surprind diverse secvențe și informații despre cumpărătorii cărților, dascălii care inițiau pe „cuconi” în tainele învățaturii, lăcașe monahale, viețuitorii și nacealnicii lor, biserici, prada tătarilor din 1758, însemnări genealogice – nașteri, căsătorii și decese ale unor personaje, pomelnice –, existența unui lăcaș de cult pe moșia Spărcoceni (Râncenii de astăzi, comuna Berezeni). Putem surprinde dragostea de lectură și preocupările proprietarilor de pe malul Prutului, cum ar fi spătarul Costachi Cerchez, ctitorul bisericii din satul Râșești, care a înzestrat lăcașul cu cărțile necesare de cult, însă își întregeste și biblioteca (?) personală prin

¹ Ion Volcu, Florin Bogdan, *Carte veche în colecțiile Bibliotecii Municipale Stroe S. Belloescu Bârlad 1643-1830*, cu o Prefață de Dr. Igor Cereteu, Brăila, Editura Proilavia, 2018.

² George Ursăcescu, *Muzeul de la Curteni 1904-1951*, în „Prutul”, Anul IV, nr. 2 (33), februarie 2004, p.1; respectiv 6-8; despre familia Ursăcescu a se vedea și Pr. econ. stavr. Vasile C. Ursăcescu, *Genealogia familiei Ursăcescu*, în „Cadențe peste timp”. Revista cadrelor militare în rezervă și a veteranilor de război din județul Vaslui, Anul III, nr. 2 (6), 2015, p. 127-144; Anul IV, nr. 1 (7), 2016, p. 121-178; Anul IV, nr. 2 (8), 2016, p. 81-108.

³ Ion Volcu, Florin Bogdan, *op. cit.*, Prefață, p. 10.

⁴ *Ibidem*, p. 13.

achiziționarea în 1848 a cărții *Tragodia lui Orest* de Voltaire, iar în 1849 cumpără *Carte folositoare de suflet*. Ambele cărți au fost achiziționate din Iași.

ÎNSEMNAȚII

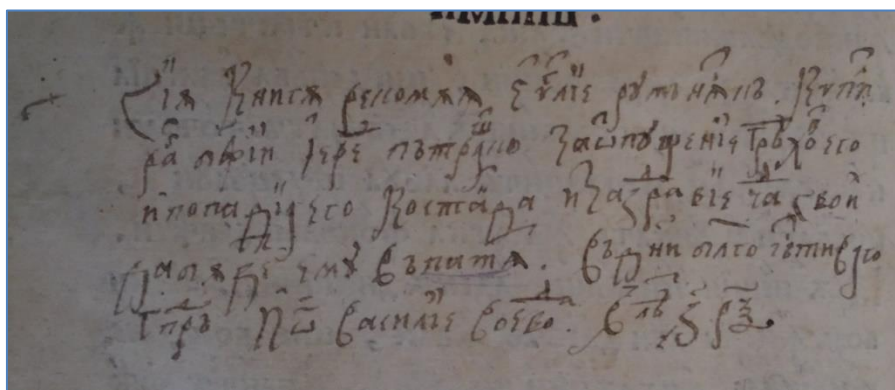
Pe Cartea românească de învățătură (Cazania), tipărită la Iași (1643).

Această carte este a bisericii / Ierei Ioan Toma (coperta 2).

(Cine) a citi m-a pomini în dă rândul Dumnezeu / Erēi Arsăniie (...) (p. 156).

† Сїѣ книгѣ, рекомѣа *E(va)nghe(l)ie* rumăniască, купил раб Б(о)жїи, їерей Пѣтрашко, за ѡтпущенїе грѣхов его и попадїа его, Костанда, и за здравїе чад(и) своих да бѣдет емѡ въ памѣт, въ д(ѣ)ни бл(а)гочѣстиваго р(о)сп(о)д(а)рѣ Иѡ Василїе воєвода въ лѣт(о) 7393.

† Această carte, numită *Evanghelie* rumăniască, a cumpărat-o robul lui Dumnezeu, părintele Pătrașco, pentru iertarea păcatelor lui și ale preoteei lui, Costanda, și pentru sănătatea copiilor săi, ca să fie lui întru pomenire, în zilele binecistitorului domn, Io Vasilie voievod, în anul 7160 <1651 septembrie 1 – 1652 august 31> (p. 223v.)¹.

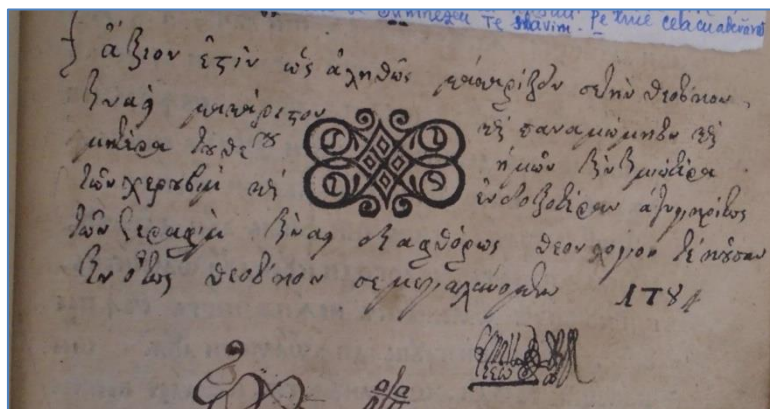
¹ Transcriere și traducere prof. univ. dr. Petronel Zahariuc, căruia îi mulțumim și pe această cale.

Scris-am eu Sarafim cel smer(it)¹ (...) (ca)¹re mult m-am ne(voit)¹ (c)¹arte bună am înt(eles)¹ (p. 236). / Anthim monah.

ξίον ἐστιν ὡς ἀληθῶς μακαρίζειν σε τὴν Θεοτόκον, τὴν ἀειμακάριστον καὶ παναμώμητον καὶ Μητέρα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουβείμ καὶ ἐνδοξοτέραν ἀσυγκρίτως τῶν Σεραφείμ, τὴν ἀδιαφθόρως Θεὸν Λόγον τεκοῦσαν, τὴν ὄντως Θεοτόκον, σὲ μεγαλύνομεν¹.

¹ Transcriere pr. Florin Țuscanu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

Vrednică ești cu adevărat și fericită Născătoare de Dumnezeu cea purure fericită și prea nevinovată și Maica Dumnezeului nostru, cea ce ești mai cinstită decât heruvimii și mai preaînălțată decât serafimii, care mai presus de fire pre Dumnezeu Cuvântul ai născut, pe tine cea cu adevărat Născătoare de Dumnezeu Te slăvim. / 1784 / <ss> (p. 255, traducerea din limba greacă, în grafie latină; redăm și însemnarea în limba greacă).

Aice am scris Neculachi Hristoverghi ca s(ă) știe de când am început la Psaltirie acum în zili(le) (...) ² (p. 296v.-297).

¹ Rupt.

² Tăiat la legat.

Să să știi de când am fostu eu dascăl la dum(nealu)i cuconul Ianachi stol(nic) și am învățat pi cuconi la veletu(l) *ΑΨΠ <1780> <ss> (p. 363v.).

Să-s(e) știi de când am vinit la Negrești în zilile p(a)ștelui.

† Această sfântă *Ivanghelie* care iaste pre limba româ(nea)scă s-au milostivit dumne(a)lui (...) ¹ de o au legat și o au to(c)mit cu toată cheltuiala dumnisale dintr-a sa dire(a)ptă agonisită, și o au tocmit pe(n)tru sufletul pări(n)ților dumnisal(e), și pentru sănătate(a) dumnisale, și a soțului dumnisale, ca să-i hie pomană în veaci, și eu popa Ioan de trăg den Botoșen(i) o am lucrat pentru plata. *Зсг <7213/1695> мѣсѣца и҃мѣнѣа & <4> а҃н(и) (p. 384v.).

Să să știi di câ(n)d am învățat eu ficiorul lui Hristoveghi. / Eu Nec(ulai) (...) ¹ (p. 8).

¹ Tăiat la legatul cărții.

1926 mai 16 / Parohia Poiana din jud(e)ul Vaslui, Eparh(ia) Sf(intei) Episcopii Huşu. Ad memoria eterna. Preot canonic Demetrie Comanescu / Cantor N. Comănescu / 1926-18/5-4 (p. 24).

Pe un *Evangelion*, Lvov, 1644.

Această *Evangelie* au dat-o la sfântă beserica din Dumeşti Vasăle Cosovan spre pomenire(a) lui şi a răposatălor lui, la anul de la H(risto)s 1816 oct(ombrie) (a doua copertă).

Pe un *Molitvenic slavon*, manuscris, a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Această carte scrisă cu p(an)¹a rămâind de la răposatul ieroshimonah şi d(u)hovnic Moisi, o am afierosit (la)¹ Monast(irea) Urgueştii, iară cine o ar înstreina, supt ne(i)ertat canon să fie până când o va întoarce înapoi. Aceasta, 1828 april(ie) 2. Gherontie nacealnic (f. 2 şi următoarele).

¹ Rupt.

Pe o *Sfântă şi dumnezeiască Evangelie*, tipărită la Bucureşti (1682).

Adică eu, Zota Zima, să-s(e) ştie precum am vândut această sf(â)ntă *Ev(a)nghe(lie)* preutului călugărului ce s-au numit că este de la sf(â)nta mănăstire de la Hadâmbul, dreptu 4 lei, şi i-am (i)ertatu un leu să mă pominiască cât va trăi el; şi pentru credinţa am şi iscălit. <ss> Zota Zima (înainte de *Cătră cititori*).

Să-s(e) ştii precum am cumpărat eu preutul Vas(i)liia această sf(â)ntă *Evangeliei* româniască deslegată de la dumne(a)lui băcalul Zota Zima drept 4 lei băt(u)şi, şi un leu mi-au (i)ertat ca s(ă)-l pomenesc la sf(â)nta bes(e)rică, er nepo(me)nindu-l să fiu ne(i)ertat. În preluminată şi oblăduito(a)ri domnie mării sali lui Mihaiu Racoviţă vo(i)evodu, când înbla v(ă)letul dinceputul lumii. =zsllv <7232/1723>, în sept(emvrie) 26 (la *Cătră cititori*).

EDIȚII: *Însemnări de pe manuscrise şi cărţi vechi din Țara Moldovei, Un Corpus* editat de I. Caproşu şi E. Chiaburu (în continuare *Corpus*), Iaşi, Editura Demiurg, 2008, I, p. 428; după Nicolae Iorga, *Inscripții din bisericile României*, Bucureşti, Atelierele Grafice „Socec”, 1908 <1907-n.n.>, II, p. 301, nr. 868 (la locul citat este redată o inscripție de pe o piatră de mormânt de la biserica Sfântul Nicolae din Jigniță).

Pe *Biblia*, tipărită la Bucureşti (1688).

Ace(a)stă carti am afierosit-o bisăricii cu hramu(l) Adormirii Maicii Domnului. / Anastasica Vârnăv / la satul Căcăcenii (p. 265-267).

Această carti am afierosit-o bisăricii cu hramu(l) Adormirii Maicii Domnului la satul Căcăcenii. / 1843 fivriari 15 / Anastasi Vărnăv (p. 595-596).

EDIȚII: Gheorghe Ghibănescu, *Inscripții și notițe de pe cărți*, în „Ioan Neculce”, fascicula 4, 1924, p. 238; *Corpus*, IV, p. 266.

Să să știi cându s-au născut fiiul nostru în zălili mării sali lui Grigorie vod(ă) Calmăș, vineri la patru ceasur(i) din noapți, рен(аріе) $\hat{\text{а}}$ <11> в(ъ) л(ѣ) т(о) зсѣ <7270/1762>. Aiasta (...). (p. 933).

EDIȚII: Gheorghe Ghibănescu, *Inscripții și notițe de pe cărți*, în „Ioan Neculce”, fascicula 4, 1924, p. 238; *Corpus*, II, p. 121.

Să-s(e) știi că această *Biblie* esti a dum(nealu)i Iordachi Balș biv vil vornic, și am scris aici întâmplându-mă. (p. 934).

† Această sfântă carte cê-s(e) cheamă *Blibii* esté a dum(nealui) Iordachi Balș biv vel vornéc, și-am scris aici eu, fiind la Păstrăveni, însumi. $\text{Писахъ аз много грешнаго Демьвиръ Игннчъ его}$ (p. 934).

EDIȚII: Gheorghe Ghibănescu, *Inscripții și notițe de pe cărți*, în „Ioan Neculce”, fascicula 4, 1924, p. 238; *Corpus*, I, p. 314.

Nu fi înbătăreți de vin întru care este curvie (p. 934).

Să (se) știi de când au prădat tătarii țara în zilili lui Ion vod(ă) Calmăș, la vâl(eat) зсѣз <7267/1758> în luna lui sept(emvrie).

EDIȚII: Gheorghe Ghibănescu, *Inscripții și notițe de pe cărți*, în „Ioan Neculce”, fascicula 4, 1924, p. 238; *Corpus*, II, p. 78.

Să-s(e) știi când au răposat dum(nea)lui Co(s)tand(i)n Balșu, Dumn(e)zău să-l pomîn(e)asc(ă). зсѣв <7272/1764 рен(аріе) $\hat{\text{с}}$ <6>.

EDIȚII: Gheorghe Ghibănescu, *Inscripții și notițe de pe cărți*, în „Ioan Neculce”, fascicula 4, 1924, p. 238; *Corpus*, II, p. 140.

Pe Mineiul luna lui iunie, tipărit în Sfânta Episcopie de la Buzău (1698).

Aceast(ă) sfânt(ă) și dumnezăiască carte ce-s(ă) chiam(ă) *Minei*, care ține într-însul slujba de o lun(ă), am cumpărat eu Gherghie Măt(ă)sar ca să fie de cetanie spre slujbă, și am cumpărat-o de la Băgdăsar armeanul ot Rușciuc, și am cumpărat la anul зсѣмѣ <7249/1741 la ap-riilie> $\hat{\text{е}}$ <15> dni, și cine s-ar ispiti ca se o înștiinéz(e) di cătră mine sau se o fure, acela să fie blestemat de toț(i) sfinții câț(i) sint într-aceast(ă) sfânt(ă) carte. Și am scris eu Ion băcan sin Antonie Ghernăian cu învăț(ă)tura jup(ă)nului Gherghie.

Pe o Sfântă și dumnezeiască Evanghelie, tipărită în Sfânta Episcopie a Râmnicului, 1746.

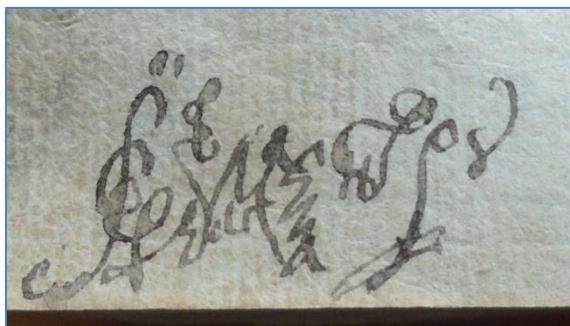
(...) *Ev(an)gh(e)lie* ce au adus-o părintele Aftănasi (...)¹ (la Scrisoarea de dedicație a episcopului Clement).

¹ Lipsă.

Pe un *Evhologion* adică *Molitvenic*, tipărit în Sfânta Mitropolie, Iași, 1749.

Această numită și sfântă carté ci să numește *Ceasoslov* s-au cumpărat di ctitorii sfintii (bi)sărici, și s-au cumpărat în 7 lei, și un leu au lăsat neguțitor(...)¹ (...)¹, și oricini s-ar afla ca si o înstreinezi di la sfânt(a) (bisărică)¹ să fii pâraș înaintea Sfântului Erarh Nicolai, și când s-au cumpărat eram slujitor preut la sfânta bisărică, eu preutul Gavriil ot Delen(i) la leat „*AWA*” <1801> *ΔΕΚ(ΕΜ)Β(ρ)ΙΕ* *Δ* <1>, și domnu era preînălț(atul)¹ Alicsandru Nicolai Suțul voevod i doamna Efrosina, în scaunul Hușului Gherasim (p. 22-39).

Ierei Alexandru (p. 788).

¹ Ilizibil din cauza uzurii.

² Pătat.

Pe un *Catavasier*, tipărit în Sfânta Episcopie, Râmnic, 1750.

Să-s(i) știie de când am am cumpărat acestu *Caslov* eu (p. 98v.-99).

Cu plecăciuni mă închin dum. bădiți Păvălachi Duca / (...) și la Dumnezău, și tot binele / ca să-ț(i) dăruiască dum(neal)o(r) (p. 95-99) / a(m) scris eu Dumitrachi Duca din velet 1798 / la Mihaiu Costandin Suțu veiavo(d) (p. 170-172).

Sănătate îț(i) poftescu (p. 305v.-306).

Să să știe de cându s-au născutu fiica no(a)stră Icaterina Ralu din veletu (...)¹ no(i)emvri¹ (?) 24 „*AWY*” ² <1790> (?) (...) *НОЕМВ(р)ІЕ* / și s-au născut dumenecă dimineața la răvărsatul zorilor în (...)¹scale. (p. 203v.-204).

Să să știi de cân(d) s-au născut fiica no(a)stră Păuna în zălele preînălțatui domnului nostru Mihai Suțu voivodu din veletu $\ast \widehat{\text{AVYU}}^1$ <1793> (...) HOC(M)B(P)E K\AA <24>, și s-au născut gioi dimin(e)ața (...) ¹. (p. 205v.)

Să să știi de cându s-au născut fiica no(a)stră Soltana în zilele lui Alicesandru Costantin Moruzu voivodu din veletu(l) $\ast \widehat{\text{AVYU}}^1$ <17(...) > reHAP A <4>, și s-au născut dumenecă dimin(e)ața la răvârsatul zorilor (p. 219-219v.).

Să-s(e) știi di când învățam carti eu Dumitru Duca (p. 269-270).

Să-s(e) știi di când s-au născut fiul nostru Gheorghe la anul 1842 april 24 zâli. / Vasâli Mastacan iconom (p. 179v.).

Să-s(e) știi di când s-au măritat fiica no(a)stră Elena la anul 1855 noemvere 10 zile. / <ss> Vasâli Măstăcan iconom (p. 179v.).

Se se știi de când amu început clasa (?) ce di (...) lună lui feura(r) 5 (?) zâli, anul (1)861.

¹Tăiat la legat.

²Șters.

Pe un *Apostol*, tipărit în Sfânta Mitropolie, Iași, 1756.

† Să să știe că această carti am cumpărat-o noi Codrinii, cari țânim la biserica din Virdișini, la hramul Sf(in)ți(i) Arha(n)ghel(i), și am dat 5 lii pol pintru suflitili noastre și a părințâlor noștri, și a ficiorilor noștri, cari sintim la ace(a)stă biserică, iar cin(e) ¹ sau la înstriina să fie afurisit și blăstămat di Maica Pricistă și di trei suti di oțiț(i), ne(i)ertat în veci / di vii mergi. Amin. / Sava, Știfan, Mărie, Florica, Ioniț / Și l-am luat în zilili priluminatului d(o)mnu Ioan Costantin Răcoviț(ă) voe(vo)d ² (p. 5-16).

Gheorghi (p. 43).

Codreanu Nicolai iscălescu (p. 51).

Codreanu Nicolae / Gheorghe Codreanu (p. 53).

¹Rupt.

² Constantin Racoviță, domn al Moldovei (20 august 1749-22 iunie 1753; 8 februarie 1756-martie 1757).

Pe o *Liturghie*, tipărită în Tipografia Sfintei Mitropolii, Iași, 1759.

Această carte ce să cheamă (...) ¹ la bis(erică) la Bodești (?) (...) ¹ (...) tura i-au (...) ¹ 10 lei, 3 (...) ¹ / 3 lei / mănăstir(ii) / 3 lei / (...) 4 lei / Bodeș(...) (p. 8-27).

La anu(l) 1866 ghenari 18 au fost merți de păpășoi 100 lei (coperta a treia).

¹Lipsă pagini.

Pe o *Sfânta și dumnezeiasca Evanghelie*, Tipografia Mitropoliei, 1760, București.

Însemnare

Să se știe că la anul 1878, luna april în (...) 2 după dousprezece no(a)pte, în ziua de Florii, înspre luni, s-au născut fiul meu Theodor, și născut și botezat la

orașul Berlad de onorabilul protoiereu H(ristodor) Buzescu. / 1878 april 10 / <ss> Preut C. Sevescu (p. 57).

1877 maiu în 10 zile.

(...) sat Gura Idrici.

Să se știe că aciastă sfântă *Evangelhie* este a mia prop(r)ie, cumpărată cu a mia cheltuială de la Iordachi Vezeteu. / <ss> G. Iancu (p. 58).

D(umi)sale d(omnu)lui primare al comunei Râșești din plasa Crasna și din județul Fălciu.

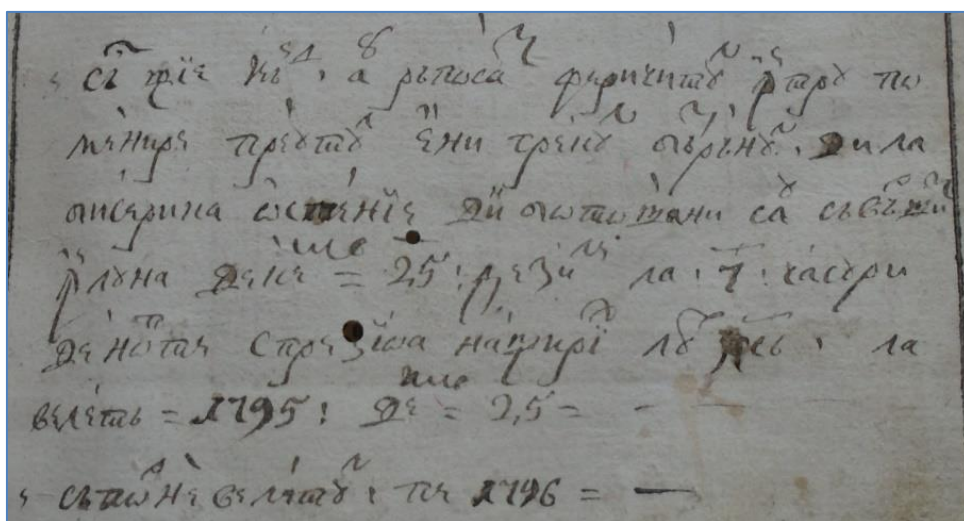
Să știe că la anul 1873, luna octomvrie în 13, s-au născutu fiica mea, numita Ecaterina. / <ss> Preut C. Sevescu (p. 58).

EDIȚII: *Carte veche în colecția Bibliotecii municipale Stroe S. Belloescu Bârlad*, p. 67, grafie latină, transcrise cu greșeli.

Simeon, arhiepiscopul Tesalonicului, *Voroavă*, tipărită în Sfânta Mitropolie, București, 1765.

Să-s(e) știe când au răposat fericitul întru pomenire preutul Eni Grecul bătrânul di la biserica Ospenie¹, s-au săvârșit în luna decemv(rie) 25 de zili la 7 ceasuri de no(a)pti spre zioa Naștirii lui H(risto)s, la velet 1795 decemv(rie) 25 / să porne(a) veletul pe 1796 (la sfârșitul *Predosloviei*).

¹ Biserica Uspenia (Biserica Albă) din Botoșani, ctitorie a doamnei Elena Rareș, datează din 1552.

Ioan V., iconom ot Sf(â)n(tul) Proroc Ilie (p. 27).

Pe o *Evangelie*, tipărită la București, 1775.

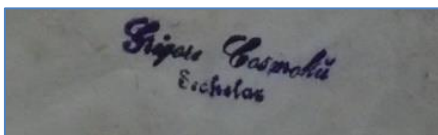
Pomilnicul viilor și morților ci au dat Costa(n)tin Popa.

Vii

Mihai, Dimitrii, Ștefan, Ghiorghe, Catinca, Alecu.

Morți

Dumit(r)a, Sofia presvitera, Ion preutu(l), Ion preut, arhidiiaco(n) Pavăl, Necolai, (...), Magda, Profira, Mariia, Mariia, și tot. / Costa(n)tin Popa / (...) (prima pagină albă).

Aceasta sfânt(ă) *Evangelie* s-au cumpărat de noi de ctitori și poporeni satului Per(i)enii ca-s(ă) fii pένtru pom(e)nir(ea) tuturor, și s-au datu sfânt(e)i besireci din satul Pierenii să ste(a) la biserica în veci, iar car(e) din prioți i diiacon sau dascal sau din titor sau din pop(oreni) s-ar ispiti ca-s(ă) o ia să o di(a) la alt(ă) sfint(ă) biseri(că) sau să o dosască, să fie supt blăstăm(ul) Domnului nostru Isus H(risto)s și a Maicii Precistii și a tuturor sfinților, fiind că iaste dată cu vo(i)e tutu(ror) sfint(e)i beserici ca să fie po(me)niț(i) în veci néclătit. / Și am iscălit și noi / (...)mian log(o)f(ă)t, ficior vătavului Ștefan / ce-au făcut (p. 1-8).

Paroh D(umi)tru Nestor Preot (p. 2, grafie latină).

Pe un *Octoih*, tipărit în Sfânta Episcopie, Râmnic, 1776.

Să-s(e) știi că această carte, anumi *Ohtoic*, l-au cumpărat sfințâia sa părintili Vasâlachi diacon Buge(a)c ot Deleni, și au dat-o la moșâia sa, anumi Spărcocenii, la sfânta bisăric(ă) unde să prăznu(i)ești hramul Sfântului Ierarhu Neculai, iar cini ar îndrăzni a o înstreina să fii blestemat de Domnul Hristos, și de Pre(a)curata sa Maică, și de toți sfințâi (p. 150-160).

Să-s(e) știe că ceastă carte ce să numește *Ohtoih* am cumpărat-o eu Vasâlachi diiaconul Bugeac (p. 176-178).

Pe un Teodor Studitul, *Cuvinte*, tipărit în Sfânta Episcopie Râmnic, 1784.

Ace(a)stă carte este dată di pări(n)telu Isaia, igumenu(l) di la Mănăstire(a) Pârvești, ce s-au dat nepoata-sa Foteniții ca să cete(a)scă pi dă...ca să vadă pacatul în lumi cum este prevăzut di opști, și sânt al dum(nea)v(oastră) plecat slugă.

Sfi(n)te Dumnezeuule, Sfi(n)te ... fără de mo(a)rte, milu(i)este-ne pre noi.

Slavă Tatălui, și Fiului, și Sfântului Duh. Amin.

Tatăl nostru carili este în cer / sfi(n)țască-se numili tău / fii împărăția ta / fii în voia ta / precum este în cer și pre pământ (prima pagină albă).

Această carte ce să numești *Studitul* este a părintelui (p. 20).

Această cartea Sf(ântului) Theodor Studitul este dăruită nepoată-sa Foteniții. / A lui Climent monah (ultima pagină albă).

Pe un *Apostol*, tipărit în tipografia Sfintei Mitropolii, București, 1784.

(...)¹ sfintii bisărici ce din sat Olteneschi, ț(inutul) (Fălciu), (...) ² sfintei bisărici, și nimi să nu (...) ¹ (la *Predoslovie* și p. 1).

Și acestu *Apostol* s-au cumpărat de o(a)menii di a(i)ce din sat(ul) Olteneshii, ținut(ul) Fălciu, să nu fii volnic a o cumpăra nime în tot locul, iar cine s-ar ispiti să o cumpere să fii afurisât, și să știi cine au dat ban(i) / Vasăli Cujb(ă) și G(he)orghii Șuverde(a)n (la sfârșit la *Prochimene* ...).

Această carti ci să numești *Apostol* s-au le(ga)t al doile de fii d(umi)sali Gheorghii Șuverdean, anumi c(u)c(oana) Zamfirița și frătii d(umi)sali Vasili Juverdean. / 1846 / și va ră(mâ)ne tot a no(a)stră vecinica pomniri (de la *Cătră ceatatoriul Apostolului* - p. 1)

¹ lipsă.

² rupt, lipsă.

Pe un *Catavasier*, Iași, 1792.

Ace(a)stă cătece(a) ce să numești *Catavasier* cu toate rându(i)elele prece(...) preutului Grigori ot Cornova, iară cine s-ar ispiti a o fura, să fii afurisit și anaftima, el și cu tot neamul lui să rămâi întru un loc cu Iuda, neam din neam. La velet 1817 prier 8 zile, în duminica mironosiților, s-au scris de un mult păcătos (începe de la *Predoslovie* până la p. 31).

Dumitru Nestor preot (grafie latină).

Cuviosul eromonah / preotul Gherasim Nestor / Parohul (grafie latină, coperta a treia).

Pe o *Liturghie*, tipărită în Tipografia Sfintei Mitropolii, Iași, 1794.

Această *Liturghie* este a Sf(â)ntului Schit Orgoeshii Noi, și acum la veleatul 1819 s-au schimbat cu alta de la Schitul Pârveștii. / avgust 24 / Spiridon d(u)hov(nic) (de la verso-ul paginii de titlu la *Rânduiala vecerniei cei mici*).

Tropariul Sf(â)ntului Grigorii, papa de la Roma, glas 4 / Cel ce ai priimit de la D(u)mnezeu darul cel d(u)mn(e)zăesc de sus slăvite Grigorii, și întărindu-te cu putere(a) acelui, evanghelicești ai urmat, pentru aceasta ai și câștigat răsplătire(a) ostenelilor tale prea fericite, pre carile roagă-l să mântuiască sufletele noastre.

Condacul Sf(â)ntului Grigorie, glas 3 / Arătându-te păstoriu H(risto)s, începătoriul cel dintâiu al începuturilor, îndreptând turma călugărilor cătră staulul cel ceresc și arătându-te asémine ca dâșii postitoriu și chip, și cu aceasta învățând turma lui H(risto)s poruncile, acum împreună cu dâșii te bucuri și dănțu(i)ești în corturile cele cerești. / 1844 fev(ruarie) 10 (ultima pagină albă).

Pe Sfintele și dumnezeieștile Liturghii, tipărită în Sfânta Mitropolie, București, 1797.

Pe o Carte folositoare de suflet, [București], 1800.

Această *Pravilă* am cumpărat-o eu preotul Costantin ot Ibănești, / și am dat opt lei / (i)er(o)monah Calestru ot Ibănești / **ВѢЛѢТѢ** **3m** <7300/1792> (?). / Și cine va ceti pre dânsa să zică D(u)mnezeu să-l pomene(a)scă întru împărăție toatdeauna, acum și pururea și în vecei vecilor. Amin. Suflete altă lume te așteaptă / o vai și amar celor ce nu să pocă(i)escu / sărac și mișăl și lipsit de darul lui / D(u)mnezeu este omul pentru păcatele sale / iar cine o va lua și o va înstréina fără vo(i)e me(a) și blagoslovenie me(a) și a fiilor mei / Erei Costandin ot Ibănești / să fie suptu blăstămul celor trei sute oprusprăzece otroți¹ / mai plăcut este ne(a)mul bun decâtu bogăție măltă² / (i)er(o)monah Calistru ot Ibănești / dréptate înalță ne(a)mul, e(a)r păcatele înpuțene(a)ză sămințiile pentru răutăți (de la *Prefață* la p. 40).

La le(a)tu(l) 1864 maiu 29, s-au mutat din vieată cumnatul meu iconomul Ioan Salceanu din comuna Onțăștii, și pentru știință am însămnat. / 1864 iuni(e) 20 / Ioan Râșcanu iconom (la *Scară* ...).

O vai și amar / cei ce nu să pocă(i)escu / Erei Costantin ot Ibănești **3mie** <7315/ 1806 septembrie 1-1807 august 31>. / Nu fii bețiv, nici te-(n)inde la ospete și la cumpărături de cărnuri, că tot bețivul și curvariul va săraci și totu sonnomrosul³ să va înbrăca în haine rumte⁴ și spate (p. 101-102).

Mai plăcut este numele bun decât bogăție multă / Mai bine este a lăcui în păcăt pustii decât cu mu(i)ere sfadnică și mânioasă și limbătă (p. 157v.).

Erei Costantin ot Ibănești / Pe cuvântul lui D(u)mnezeu plă(...)te și la acela învață preote (ultima pagină).

¹ oteți.

² multă.

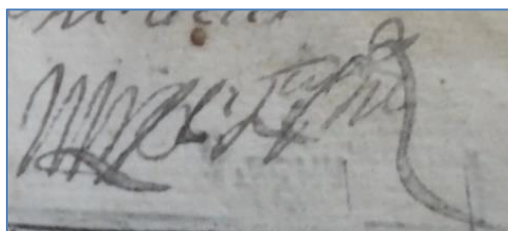
³ conform textului.

⁴ rupte.

Pe o *Alfavită sufletească*, Sibiu, Crăiasca Tipografie a lui Ioan Bart, 1803.

(...)¹ (Dumn)nezău și de Pre(a)curata lui Maică și de toți sfinții lui și di mini păc(ă)tos(ul), robul lui Du(m)nezău Dumitrașc(u) (...) / să fii (i)ertat în vecii vecilor. Aminu. (p. 10-13).

Ace(a)sta *Alfăfit(ă) sufletească* s-au scos în le(m)ba rom(â)ne(a)scă. <ss> (...) Gheorghi(ă) (p. 22v.-23).

Ace(a)sta *Alfăfit(ă) suflete(a)scă* am cumpărat-o di la Vasile, fecior lui Glegore Gălușcă, și Gheorghi Rugină faț(ă). / 1805 mai 27 (p. 24-29).

Știut să fii di când m-am însurat eu Mihai sân preutul Grigori ot Lupoveț¹ la let a(...) di la Hristos. / Mihai să(n) popa. / 18303¹ ghenar 27 (p. 121).

Dominte Ion Popescu (p. 121, grafie latină).

Pomilnicul badelui Irimii Popa.

Vii

Irimii, Irina, Măriuca, Ioniță, Vasile, Mărie, Anița.

Vii

Neculai, Sofie, Marie, Ili(n)ca și tot ne(a)mul său.

Morții

Ioniță, Maria, Io(a)na, Irina, Simion, Ioan, Neculai, Erion, Petre, Simion, prezvitira Tudura.

Vii

Io(a)na, Nastasie, Timofti, Marie, Neculai.

Ș(i) morții

Chirilă, Sofronie.

Morți

Mihailă, Sofronie, Măriuca, Costantin, Neculai și tot ne(a)mul lor (p. 161-161v.).

¹ Fără pagină de titlu și primele 9 pagini.

² Lipovăț.

³ 1833.

Pe un Orologhion adecă Ceaslov bogat, Brașov, Privilegiata Tipografie, 1806.

La 1850 apr(ilie) 4, noapte(a), au fugit frații Gheorghe și Dumitru /și am scris spre știință (prima pagină albă).

1873 / Au tunat la patruzeci / 40 / di mucenici mult (prima pagină albă).

Să să știi di când au răposat preo(s)finția sa Meleti(e), arheereu di la Huși. 1857 iulii 30 / Sf(inții) Apostolii / marți spre m(i)ercur(i) no(a)pte / sâla și sâli(...) (a doua pagină albă).

1864 mart(ie) 26 / (...) s-au născut hina Mariia i s-au botezat di mini la april în 5 (a doua pagină albă).

Să să știi că la anul 1867 au picat iarna di la Sfântul Dimitrii și ținut până la Buna Vestiri (...) (a doua pagină albă).

1806 / Brașov / Determinat de econ(omul) V(asile) Ursăcescu (grafie latină).

Să să știi di când mănăstirile s-au disființat la anul 1860, la avgostu în 18 (la Înainte cuvântare).

Pe un Ceaslov, Sibiu, Tipografia lui Ioann Bart, 1809.

C. Codrescu (p. 119, grafie latină).

Ioan Dăscălescu (p. 179, grafie chirilică).

1894 / Marta Grigore Costin (p. 263).

Pe o Istoria a Alexandrului celui Mare, 1809

Ace(a)stă carte *Alecsăndr(ia)* este a lui Ion sân Pălăduță (prim pagină albă).

Această carti esti a nevastii. / 1844 iunii / <ss> C(ostache) Cerchez comis (verso-ul foi de titlu).

Astă cart(e) (...) ¹ numeli Va(...) ¹ Costa(...) ¹ (...) ¹ Lazanul / cari am ce(r)ut la Sfeti Dumitru.

Aciastă carti am luat-o di la Ion, cari a șiazut la Goliia și i-am dat o părechi di călămări pi di (...) (ultima pagină albă).

¹ Rupt.

Pe un Acatist, Sibiu, Tipografia lui Ioann Bart, 1810.

La anu(l) 1840 april(ie) 25, joi la 10 ceasuri ev(r)opiienești diminița m-am unit prin cununie cu dumnialui Costachi Grigoreade, cununându-ne d(umnealui) căminaru(l) Angheli Vali și cu dum. Thița/Vița (?) Locsandra Bașotă, născută Ventura, și ni-au cetit cununia vlădica Athanasăe Sevastiia Botoșane(anul).

La anul 1841 mart(ie) 6, joi la 6 ceasuri sara, s-au născut fiul meu Mihail, botezându-să de scumpul meu părinte, dumnnialui c(u)c(onul) Mihail Holban spatar, în 16 mart(ie), zi duminică, în orașul Botoșani.

La anu(l) 1842 mart(ie) 30, luni la 12 ceasuri evr(openești) s-au născut fiul nostru Costandin, botezându-să de fratele meu Iurgu Holban în 5 april(ie), carele s-au și săvârșat în 26 april(ie) la trei ceasuri diminița și s-au îngropat la biserica Trii Ierarhi, viner(i) în orașul Botoșani.

La anu(l) 1843 august în 13, vineri la 11 ceasuri și jumătate sara s-au născut fiica noastră Mariia, botezându-să de d(umneai) țațaca Sulta(na) Ventura, născută Bibica, în 22 august, zi duminică, în orașul Galaț(i).

La anul 1844 iuli(e) în 27, joi la 5 și jumătate, cea(suri) evro(penești), diminița, s-au născut fiul nostru Alecu, botezându-să de dumnnialui Costandin Macridachi în 28 iulii, zi vineri, la satul Șărbănești, ținutul Tecucuci¹.

¹Tecuci.

Pe un Chiriadromion, Tipografia Sfintei Mănăstiri Neamț, 1811.

Un leu Demitru călăraș / Un leu Demitru popa / Un leu Ioan Voroveț / Un leu, zăci părale, Sandul Solomon / Un leu Vasili Agărăci / Un leu Tudora Solomoni(a)să / Un leu Toader Nădăbaică / Un leu Ștefan Oltianesc / Ioniți Solomon douăzeci părale / Un leu Ioan Samon / Un leu Postul Crăciunu / Un leu Gheorghi Solomon / Un leu Helep Solomon / Do(u)ăzăci și cinci par(ale) Ștefan Solomon / Un leu și trii părali Sandul Gaiță / Do(u)ăzăci și șasă parali Ioan Tiron / Do(u)ăzăci părali Vasili Tiron / Do(u)ăzăci părale Ioan Rață / Do(u)ăzăci părale Ioan Marin / No(u)ăsprăzăci părali Antohie Torcul / un leu trii părali Ioan Agărăci / Triizăci părale Andrei călăraș / Un leu Ioan călăraș / Triizăci părali Toader călăraș / Do(u)ăzăci și cinci Vasile Șuverde(a)n / Do(u)ăzăci părali Maței Ciobotar / Do(u)ăzăci părali Simion Bun / Triizăci părali posti. Vasili Mășteșu / Do(u)zăci și cinci părali Erimiia Negru / Do(u)ăzăci și cinci părali Hrâsti Țiarcă / Do(u)ăzăci părali Ioan Țarcu / Do(u)ăzăci părali Vasili Pinteli(i) / Do(u)ăzăci părali Tiron Oltinesc / Do(u)ăzăci părali Timofti Drăgan / Do(u)ăzăci părali Ioan scutelnic / Triisprăzăci părali Ioniți Loviti (?) / Triisprăzăci părali Iordachi Pintilei / Un leu, do(u)ă părali Ghiorghe Codre(a)nu și cu tatăl său / Zăci părali Lupul Codre(a)nu / Do(u)ăzăci părali Gheorghi Acăsandrii / Un leu Drandafira Brumoi / Do(u)ăsprăzăci părale Gheorghe Rotar / Do(u)ăzăci părali Ion Brumă / Un leu Vasili Solomon / Triisprizăci păral(e) Gheorghi Raș / Do(u)ăzăci părali Neculai călăraș / Cinci părali Pascal călăraș / Do(u)ăzăci părali Toader Drăguțul / Un leu Grigoraș Stăgă (?) / Un leu triizăci părali Enachi Anastasii ot Petrileşti / Un leu do(u)ăzăci părali Todor Gheoni ot s(a)tul Petrileşti / Un leu do(u)ăzăci părale Gavril Ceolei; grâu, Petrileşti / U(n) leu Vasili Funar, Petrileşti / Un leu Dimitri Amoșne(a)gului / Un leu do(u)ăzăci părale Toader Apetri(...) Petre / Triizăci părali Grigoraș, orzu, Ursazu / Un leu Gheorghi a lui Dănilă, păpușoi / Triizăci părale Todosiia Dănilă i orzu / Zăci părali A(n)drunachi Bighi(u)l / Do(u)ăzăci părali Nechita Bulac / Zăci părali Panaiti cizmarul / 57 lei, 30 părale, adică cincizăci și șăpete¹ de lei și treizăci și șasă parale s-au strâns de pe (...) (p. 1-63).

¹Șapte.

Pe un *Evhologhion* adecă *Molitvenic*, Brașov, Privileghiata Tipografie, 1811.

Acest *Molitdvenic* esti al meu și l-am dat la biserica din Stălenești (pagina de titlu).

/ a lui Gavril sân Ion Topa la Stălenești / și l-am luat cu drepti bani 16 lei / ce să prăznu(i)escu mai marii Vo(i)evoz(i) și l-am dat di-i pomană, ca să fii de sufletul meu și a părinților mei și a tot neamul la an 1814 la a(u)gust 1 (de la *Cuvânt înainte* până la p. 7).

Pe o *Viețile sfinților pe luna noiembrie*, Tipografia Mănăstirii Neamț, 1811.

(...) ¹ preotul Ghiorghee, soțâia sa Efrosina (?) (p. 1, grafie chirilică).

Partheniie irodiiakon / 1843 ghenar 10 (p. 2).

Popa Profira (p. 2, grafie latină).

¹ Rupt.

Pe un *Catavasier*, Tipografia lui Ioan Bart, Sibiu, 1812.

Știut să fii di când au răposat părintile meu Filip la vălet 1834 mart(ie) 6 (p.318-321).

Știut să fii di când au răposat Costie Rațiu la velet 1853 la feurar în 28 (p. 358-361).

Această *Psalteriu* a lui Ștefan dascalu(lu)i (p. 386, grafie chirilică).

Știut să fii di când s-au născut fiiul nostru Necula(i), aprilii 7 / 846 / și am însămnat Ștefan dascal (p. 421-427).

Pe o *Viața și pildele lui Esop*, [Buda], 1812.

H(aret) Costea / De la Costea Haret din Flămânzi dată învățătorului Petru Pavlov din Uriceni anexă a Flămânzilor care a venit la Ivănești (ultima pagină, grafie latină).

Pe o *Psaltire*, Crăiasca Tipografie a Universității din Pesta, 1813.

Știut să fii di când au răposat Filip Solomon la velet, mart(ie) 6 / 1834 (p. 144).

Știut să fii di când s-au săvârșit fii noștri, Tiodora la anu(l) 1859, lu¹ octonvri(e) 20, Tiodora, și la no(i)em(vri)e 18, Iorgu (p. 220-226).

Să să știi di cându s-au născut (...) Ștefan Costachi, Catinca, Niculachi în zio (...) la vali(a)t 1846 apr(ilie) 7 (238-243).

Știut să fii de când s-au născut fiul meu Iorgu umbla velet 1857 săpte(m)vri(e) 14 zili (p. 244-351).

Știutu să fii di cându au răposatu părintili meu Ștefanu Filipu la anulu 1872 no(i)emvri(e) 20, la răsăritul soarilui, luni, și la 30 no(i)emvri(e) 1872 mama me(a) Catinca (p. 278-279, grafie chirilică).

La 1873 iulii 19, s-au născutu fiica Anica și la 1873 avgust 6 zile s-au botezat di preutulu Toadiru Toma, puindu-să numili Anica (p. 281-287, grafie chirilică).

Să să știi di când s-au cu(m)părat ace(a)stă (*Psaltire*)² cu che(l)tuiala (p. 298)

¹ la sau luna (?).

² Ilizibil.

Pe Voltaire, *Tragodia lui Orest*, traducere Alexandru Beldiman, Buda, 1817.

Această carti am cumpărat-o din Eși cu prețu trii lei și do(u)ăzăci parali. / 1848 iuli(e) 10 / <ss> C(ostache) Cerchez spat(ar) (coperta a doua).

Pe un *Noul Testament*, Sankt-Petersburg, Tipografia Sfântului Sinod, 1817.

La 1827 am venet iau la mănăstire (...) și la 1828 m-am făcut călugăr (coperta a doua).

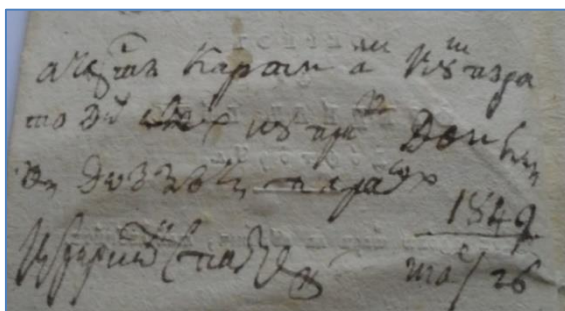
Cătră cinst(it) dum(nea)lui vornic de aprozi din sat(ul) Bereștii, dăm această scrisoare a no(a)stră la mâna lui Neculaiu Cote, precum să fii știut că am vândut un stog fân pi care am și luat banii. <ss> Alec(u) Sturza spat(ar) (prima pagină albă).

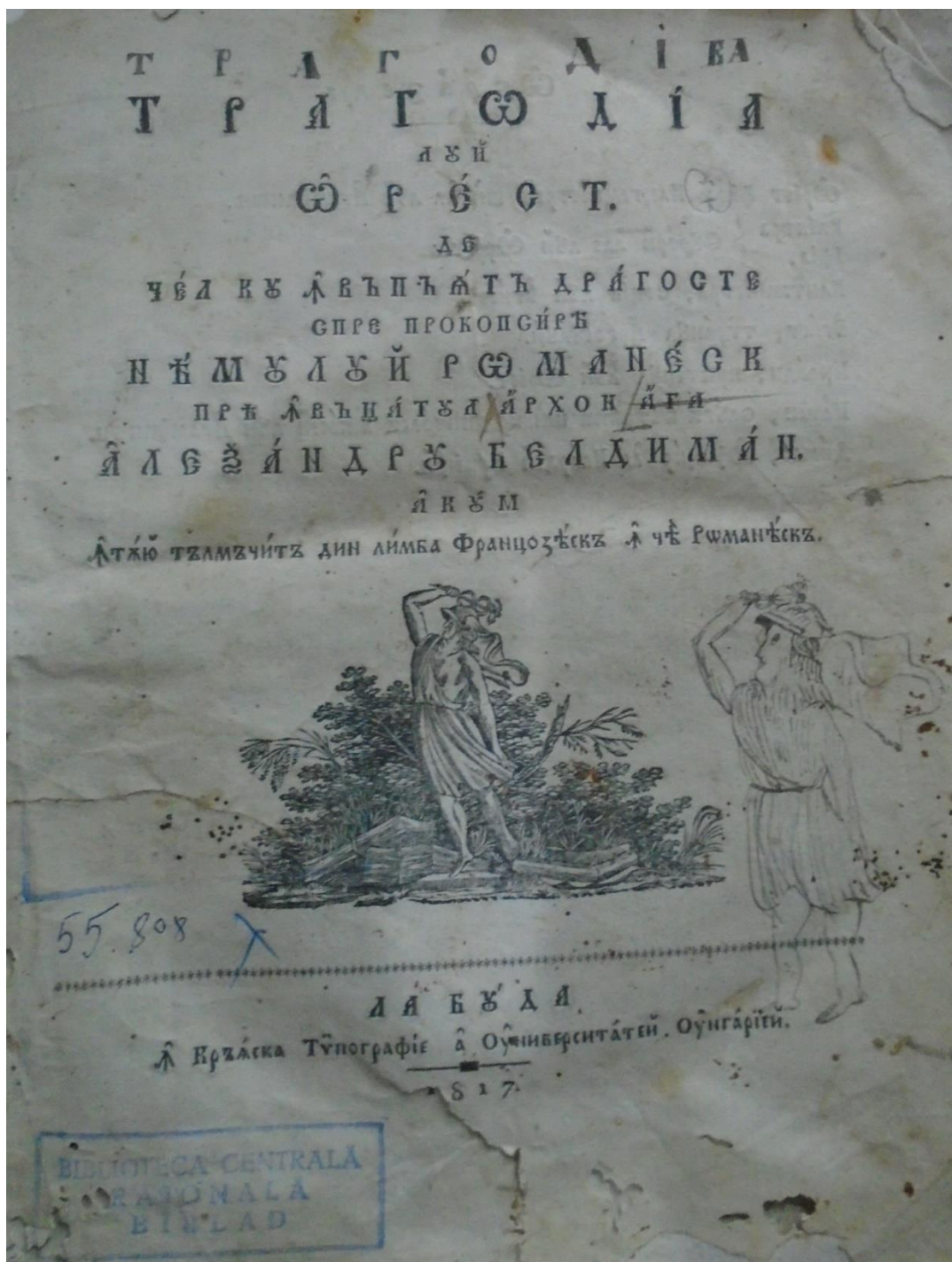
Acest *Testament Nou* este a lui Theofilact monah (prima pagină albă).

Să să știi de când m-am făcut iau călugăr la maiu 12 zâli (...) (coperta a treia).

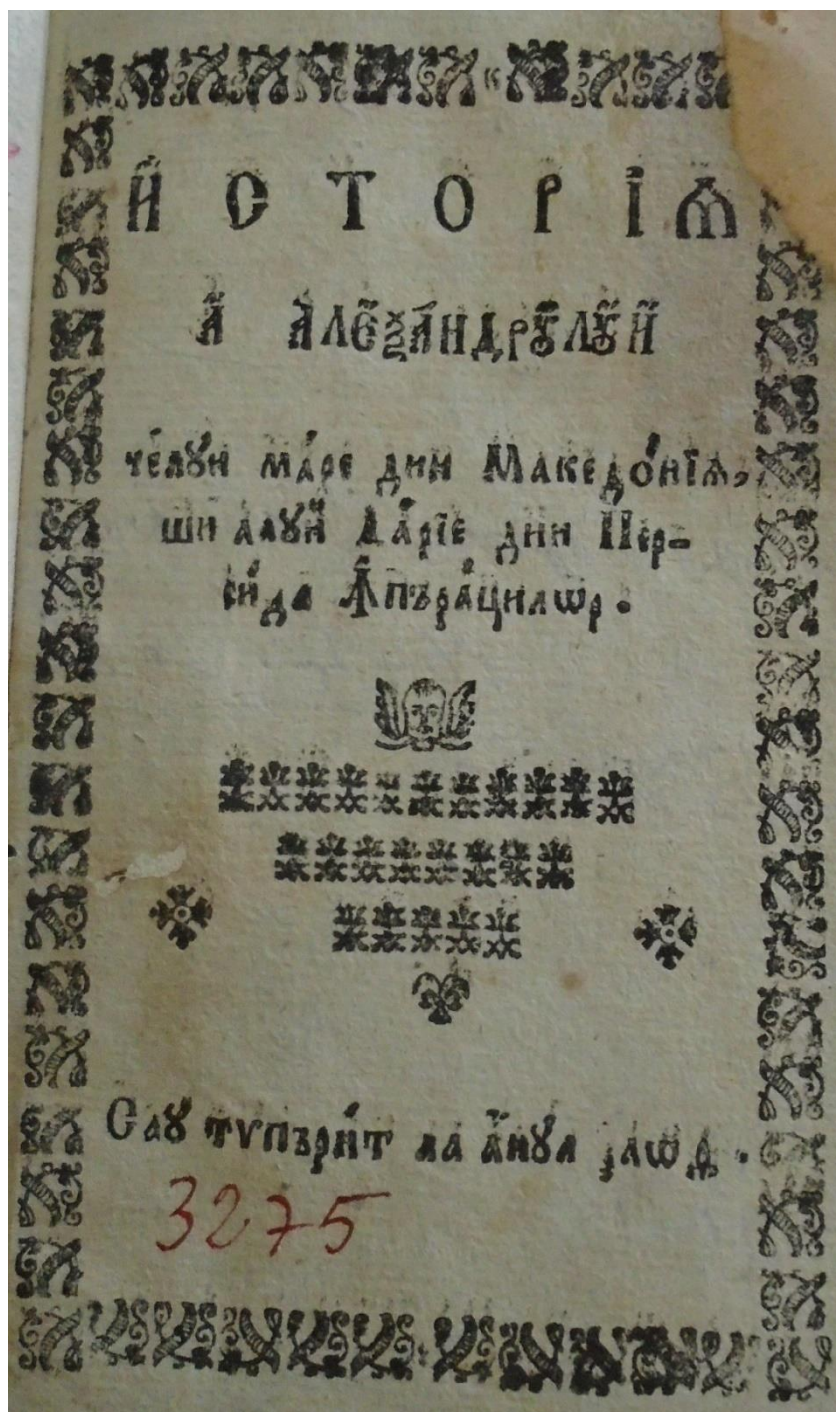
Pe o *Carte folositoare de suflet*, Iași, Tipografia Sfintei Mitropolii, 1819.

Această carti am cumpărat-o din Eși cu preț doi lei și do(u)ăzăci parali. / 1849 mart(ie) 26. <ss> C(ostache) Cerchez spat(ar) (coperta a doua).

Voltaire, *Tragodia lui Orest*, Buda, 1817
 (a aparținut comisului Costache Cerchez)

*Istoria a Alexandrului celui Mare, 1809
(a aparținut comisului Costache Cerchez)*

Dumitru Agache în colaborare cu Costel Chiriac, *Urice inedite de la Ștefan cel Mare și Petru Rareș. Valoare documentară și valențe istorice*, Partea I, Iași, Editura Junimea, 2017, 820 p.

Un volum masiv de documente medievale și moderne moldovenești, cu un titlu șocant și, din păcate, neacoperitor al conținutului, ne propune Dumitru Agache, fost cercetător științific la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” din Iași, editor și colaborator la opera de interes național DRH, A, Moldova. Cu cele 312 documente publicate aici, dacă sintagma *urice inedite* ar fi fost adecvată, am fi avut cea mai mare surpriză editorială din ultimul secol de cercetări arhivistice, fiindcă s-ar fi depășit cu mult numărul documentelor ștefaniene inedite în momentul publicării volumelor II și III ale seriei DRH și al celor ce mai pot să apară în viitoarele volume consacrate domniilor lui Petru Rareș, iar îmbogățirea cunoștințelor despre perioadele respective ar fi fost pe măsura cantității și calității acelor acte. În realitate, uricele „inedite” sunt doar două, la rigoare doar unul, restul de 310 documente variate acoperă perioada 1401-1904 și numai 110 sunt inedite (dar nu și originale, majoritatea fiind copii, regeste și simple mențiuni). Nedumerirea generată de un titlu neinspirat se risipește astfel: un uric original, slavon, din 14 martie 1502, a fost găsit și achiziționat dintr-un anticariat din Florența de Ionel Matei, istoric de artă din București, fiind semnalat printr-un rezumat publicat în anul 2003 de autorii acestui volum. Uricul era însă cunoscut printr-un alt rezumat defectuos și datat greșit (1500) de N. Iorga, republicat în DRH, A, III, nr. 253. În volumul de față, ispisocul este reprodus, în sfârșit, integral, cu text slavon și traducere (p. 171-174). Așadar, documentul nu este integral inedit (necunoscut printr-o editare), ci numai „publicat integral”. Celălalt uric, datat <1546> martie 26, original slavon, apărut și semnalat în aceleași împrejurări, reprodus aici la p. 449-452, este inedit. Prin uricul din 1502, se întărește împărțirea de către Marușca, fiica lui Mihail Perecichi și soția lui Fedor Posadnic, a satelor sale celor trei fii ai ei, iar în 1546 se confirmă vânzarea părților unor stăpâni din neamul vechi Bârgău, din satul Tătărăși (ținutul Neamțului), de unde urmează interesul editorului pentru documentele satului vecin Bârgăoani.

Confuzia fiind înlăturată, trebuie să lămurim ce cuprinde, totuși, volumul și cum s-ar fi putut intitula corect. Ideea originală a lui D. Agache a fost aceea de a pune în relief valoarea celor două urice prin publicarea tuturor documentelor localităților menționate în acestea, anume 12 sate și un pricut în 1502 și, respectiv, două sate în 1546, uricele evidențiind stăpânirile a trei neamuri boierești din secolele al XV-lea și al XVI-lea. Ca urmare, o structurare cu totul neobișnuită a volumului, pe capitole și sate, cu o cronologie aparte a documentelor, îngreunează găsirea informațiilor căutate. Această temă editorială a creat și dificultatea formulării unui titlu, căci, de pildă, acesta, *Documentele satelor stăpânite de neamurile Posadnic, Perecichi și Bârgău (1401-1904)*, care pune în lumină intenția originară, nu ar fi adecvat decât pentru un secol și jumătate, când au dăinuit aceste

neamuri, în timp ce un titlu acoperitor pentru perioada delimitată de anii extremi ar trebui să enumere cele 16 așezări, care sunt: Bârjoveni, Liești, Mateești, Moenești, Ocheșești, Târzii / Bârlești, Toderești, cu un pricut omonim, Ungurași, Ursești, Fărcești, Șoldești și Țigănești, menționate în 1502, Tătărăși, din 1546, precum și Bârgăoani și Posadnici, ca adaos. Satele se aflau în ținuturile Tutova, Neamț, Soroca și Iași. Dintre acestea, unele sunt atestate anterior uricelor „nucleu”, doar trei (Fărcești, Șoldești, Țigănești) sunt cunoscute numai prin mențiuni în ispisocul din 1502, altele au prime mențiuni între 1502 și 1546. Ca un apendice documentar, au fost căutate și publicate 37 de documente referitoare la moșia Posadnici (Lălești și Șoldești) de la nord-est de Iași, pentru a ilustra importanța neamului Posadnicilor stăpânitor acolo. Un număr mare de documente au fost identificate pentru satele Bârgăoani (68), Târzii / Bârlești (57), Liești (52), Ungurași (22), Toderești (21), Bârjoveni (20), cele mai puține pentru Tătărăși (4) și priculul de la Toderești (2). Toate actele publicate au valoarea lor intrinsecă, îmbogățind zestrea documentară a istoriei Moldovei. Obiectez doar asupra includerii în lista documentelor a acelor referințe despre unele sate preluate din *Marele dicționar geografic al României* (1898-1902) și din *Dicționarul geografic al Basarabiei* (1904), al lui Zamfir C. Arbore, aceste lucrări nefiind documente, în sensul consacrat al termenului.

Este meritoriu faptul că în scurte, dar esențiale schițe istorice ale evoluției satelor și moșiilor amintite (p. 19-62 din Studiu introductiv) se abordează diverse probleme care sunt specifice stăpânirii boierești evoluată spre fragmentarea răzeșească în procesul genealogic firesc și prin nesfârșite vânzări și cumpărări de ocine și dedine. Amatorii de monografii locale ar putea găsi și aici știri pentru înțelegerea unei lumi de mult dispărute. Într-un Apendice (p. 511-527) citim un folositor îndrumar genealogic și prosopografic asupra neamurilor Pereschivilor și Posadnicilor, cu înrudirile acestora din urmă, începând din veacul al XVII-lea, cu Cantacuzinii și Brâncovenii din Țara Românească. Trei arbori genealogici limpezesc vizual aceste relații.

Volumul este alcătuit după canon, cu toate instrumentele necesare pentru consultarea și utilizarea *corpus*-ului documentar: Notă asupra ediției, Sigle și abrevieri, Bibliografie, rezumatele documentelor, cu traducerea lor în limba franceză, un amplu și foarte util Indice de nume, analitic, de 215 pagini, un Glosar, un rezumat cu traducerea sa franceză și un grupaj de fotografii de documente (de calitate mediocră).

Complexitatea și, adesea, dificultățile inerente și bine știute ale editării și interpretării documentelor istorice pun totdeauna probleme ce solicită răspunsuri și rezolvări, cu atât mai multe cu cât cantitatea de material informativ este mai mare. Și în acest volum se ivesc anume obscurități ce nu pot fi ignorate și soluții discutabile sau parțial valabile. Mă opresc asupra câtorva pasaje de interes, în care anume precizări sunt necesare și utile.

Dicționarul topografic și statistic al României (1872), întocmit de Dimitrie Frunzescu numai cu surse oficiale, este considerat ca o primă inițiativă pentru conservarea și valorificarea istoriei locale (p. 11), afirmație ce nu se poate susține în niciun fel. Chestionarul elaborat și difuzat de Al. Odobescu în 1871 poate fi apreciat prin această perspectivă, dar scopul său nu a fost alcătuirea dicționarelor geografice județene (p. 11), „vărsate” apoi în *Marele dicționar geografic al României*, vol. I-V,

acest proiect fiind inițiat de Societatea Regală Română de Geografie, creată în 1875. Prima monografie a unei localități rurale este *Comuna Straja și locuitorii ei* (1897) de Dimitrie Dan, iar a unui oraș este *Istoria Câmpului, prima reședință a României* (vol. I-II, 1855-1856) de C.D. Aricescu. Nici despre *Tezaurul toponimic al României*, vol. I, nu se poate spune că este un fel de ghid pentru alcătuirea de monografii (p. 12, nota 7). Repertoriul este, într-adevăr, indispensabil pentru identificarea și localizarea așezărilor din Moldova, dintre 1772 și 1988, pentru schimbările administrative din această perioadă și valoros prin inventarul uriaș al oiconimelor. Ghiduri pentru întocmirea monografiilor locale au apărut începând din 1903 (programul Ministerului de Interne, apoi recomandările lui H.H. Sthal din 1934 și N.A. Constantinescu din 1935, adesea citate, care vizează prioritar aspectele etnografice și sociologice, lăsând mult în umbră perspectiva istorică și problemele lingvistice), dar mai convingătoare sunt modelele mai mult sau mai puțin reușite, rezultate din însăși practica scrierii lor și din experiența acumulată de generații de autori. Succesul nu e niciodată garantat, capacitatea individuală a autorului și condițiile muncii sale fiind decisive pentru calitatea lucrărilor.

O seamă de alte inexactități trebuie semnalate. Termenul *înnemuriri* creat de D. Agache ca sinonim pentru *înrudiri* (p. 18, 511) și utilizat în legătură cu Posadnicii și neamurile lor muntenești este greșit format (*în + nemurare < vb. nemuri (?) < neam*) și cu o sugestie eronată spre apelativul *nemurare*. Toate satele de astăzi denumite *Românești* (14 numai în Moldova) au forma numelui eronată, în loc de *Românești* (< n. pers. *Roman*), un antroponim *Românul* nefiind nici atestat și nici de presupus ca bază de derivare. Varianta actuală *Românești* apare la p. 20.

Un exemplu promovat de Alexandru I. Gonța pentru argumentarea procesului de slavizare a numelor românești de locuri în actele de cancelarie este *Ciorna*, denumirea unui afluent al Nistrului, care s-ar fi numit anterior *Valea Neagră*, de la numele lui Negrea, vornicul de la 1403, ipoteză fără vreun suport documentar și imposibil de acceptat ca mod de formare a hidronimelor cu bază antroponimică. D. Agache admite că numele satului Valea Neagră putea să aibă la origine stăpânirea unei familii de boieri Negru / Negrea, dar nu a vornicului, cu motivarea că acesta avea curtea la Gâdînți, în vecinătatea târgului Roman (p. 27). Raționamentul este greșit, fiindcă denumirea unei așezări Valea Neagră nu ar putea proveni decât de la un pârâu Valea Neagră, nu de la o persoană. Argumentul hotărâtor, care infirmă fără dubii asemenea exemple de presupusă slavizare, constă în imposibilitatea ca un toponim dintr-un uric slavon să fi intrat în uz popular și să înlocuiască un nume românesc anterior. Așadar, *Ciorna* este un hidronim slav vechi cu sensul „neagra (apa)”, ca Neagra Șarului, de pildă, intrat în română în perioada de bilingvism a simbiozei româno-slave. Slavizarea în cancelaria domnească nu putea avea șanse de impunere în uz decât în domeniul antroponimiei boierești din veacurile XV-XVI.

Semnalând sintagma „Totimea Opștii” răzeșilor din Făureni, într-un document din anul 1845 (p. 336), editorul consideră că termenul *totime* este „nemaiîntâlnit, până acum” și se întreabă dacă nu cumva ar fi vorba de o instituție sătească și, ca urmare, nu ar trebui să fie scris cu inițială majusculă (p. 43, nota 97), ceea ce și face în textul documentului și în Glosar, echivalându-l cu *totalitate* (p. 745). În realitate, apelativul se întâlnește relativ des în prima jumătate a secolului al

XIX-lea, fiind utilizat cu sensul „sumă” și în terminologia aritmeticii (DLR). Este aceasta o încercare nereușită de creare a unui cuvânt neaș (tot + -ime) în perioada de intensă neologizare a lexicului românesc. Iar dacă se presupune o instituție sătească, ea nu putea fi decât obștea însăși și nu... totimea ei.

Amintind faptul că așezările din Colinele Tutovei erau mici și foarte mici, D. Agachi găsește potrivit să deschidă o paranteză amplă (p. 511-512, nota 123), abordând o problemă foarte interesantă, dar obscură și dificil de soluționat definitiv, aceea a mențiunilor unor danii domnești de moșii pe care locuitorii puteau să trăiască îndestul, în sate de 40 de case (în 1559) sau de 20 de case (trei documente din secolul al XV-lea). Mai insistent, Alexandru I. Gonța, care a identificat patru documente în care apar mențiuni de 20 de case, s-a lansat într-o amplă explicație menită să demonstreze organizarea satului moldovenesc după un model celto-german, regăsit și la slavi, la tătari, care ar fi o moștenire antică romană a organizării militarești a satului (*pagus*), bazată pe sistemul zecimal, de unde interpretarea judeciilor ca unități de 10 case, cu îndatoriri războinice. În materialul documentar adunat, se amestecă mențiunile hotarelor care trebuiau / puteau să aibă un număr prestabilit de case, ca drept al stăpânilor, cu știrile despre sate având un număr variabil de case, evident rezultat din dinamica naturală a așezărilor, cu creșteri și pierderi de populație și nu dintr-un privilegiu de drept (*Satul în Moldova medievală. Instituțiile*, 1986, p. 129-133). Întregul demers al acestui autor este tezig, preconcepț, speculativ, cu argumente ce forțază interpretarea corectă a informațiilor. Nu este cazul să detaliez aici concepția acestui istoric basarabean bine documentat, dar cu tentații spre fantazare irepresibile, concluzionând acum că problema rămâne obscură în absența unor motivații explicite a acestor cifre. Ceea ce surprinde aici este neatenția și aventura inutilă a lui D. Agachi în încercarea de a oferi o explicație originală, eșuată în hazard și improvizatie. El pornește de la mențiunea satului de 40 de case, găsind semnificația numărului într-o simbolistică fără cea mai mică legătură cu realitățile sociale ale evului mediu românesc. Astfel, se invocă rătăcirea în deșert a lui Moise cu poporul său timp de 40 de ani, postul lui Iisus de 40 de zile și nopți, ridicarea panaghiei după 40 de zile de la deces, cei 40 de mucenici și plutonul de 40 de soldați. Nu ni se spune și nici măcar sugerează cum se transpune această simbolistică religioasă în realitatea concretă și, mai ales, dacă numărul 40 este o bază de calcul, urmând ca 30, 20 și 10 case să fie submultipli, sau dacă baza este numărul 10, iar 20, 30, 40 sunt multipli, urmând a se găsi o simbolistică și pentru această bază. Divagația este o simplă tentație de moment, nici măcar solicitată de mențiunea într-un document din acest volum a acestor misterioase numere. Fără să mă hazardez eu însumi în lansarea unei alte ipoteze, consider, totuși, că această problemă juridică are implicații prioritar fiscale și ține de procesul de întemeiere de sate prin colonizare, poate cu bejenari sau cu prizonieri de război, al căror număr varia în funcție de meritele sau de rangul stăpânului boier (războinic), ca, mult mai târziu, în secolul al XVIII-lea, dreptul la un anumit număr de scutelnici. Tradiția ar putea fi romană, prin intermediar bizantin.

Denumirea pârâului Pereschiv, afluent al Bârladului, are unele obscurități care nu pot fi trecute cu vederea. D. Agache conchide, corect, că hidronimul preia numele neamului boieresc Pereschiu, care ar descinde din calendarul ortodox, prin numele grecesc al zilei de vineri, *Paraschiva* (p. 512-513). Al. Philippide considera

toponimul ca fiind turcic (cuman), ca și *Bârlad, Tecuci, Fălciu, Galați*, dintr-un mai vechi (neatestat) *Parascău* < *per* + *eskah*, cu sensul de „marginea unui district” (*Originea românilor*, II, p. 376). Baza hidronimului este însă certă și se înscrie în lunga listă a numelor de ape cu origine antroponimică slavă (*Bohotin, Chineja, Glavacioc, Miletin, Neajlov, Snagov, Strahotin, Zeletin* etc.) sau românească (*Gerul, Iza, Mara* și altele). Numele neamului Perecichi este menționat începând din 1443 martie 6, odată cu vistiernicul Costea Perecichi (DRH, A, I, p. 315) și până la Mihail Perecichii din uricul aici publicat (1502 martie 14) și apoi la un Pereschiv biv cămăraș din 1554 aprilie 22 (copie după traducere, în DRH, A, VI, p. 254). Pârăul se numește chiar din veacul al XV-lea, în contexte din originale slavone, **на Перечкѣ** (DRH, A, III, p. 203, anul 1491 octombrie 31), apoi **на Перечки** (1502 martie 14) și **на Перескѣи** (DRH, A, VI, p. 705, anul 1569 decembrie 13), și până în secolul al XVII-lea ca *Pereschiu* (CDM, II, nr. 2088, anul 1647 octombrie 8; *ibidem*, III, nr. 71, 288, 489, 502, 561, 563, 652, 1547-1549, 2088, 2110, dintre anii 1654 și 1671), în originale și copii românești. De la mijlocul veacului al XVII-lea începe să apară și forma *Pereschiv* (*Ibidem*, nr. 195, anul 1656 iunie 29; nr. 287, 362, 699, 1311, între anii 1657 și 1666). Faptul că timp de peste 500 de ani, până în prezent, denumirea s-a păstrat cu variantele *Perecichi(u)* și *Pereschiv*, fără să fie contaminată de forma numelui masculin *Paraschiv*, acesta cu ocurențe din secolul al XVII-lea, dovedește faptul că suntem în fața a două nume diferite, care nu au fost niciodată confundate în uzul local. Dificultatea etimologică privește, așadar, nu hidron. *Pereschiv*, ci baza sa personală. În lipsa unor surse documentare de onomastică est-slavă suficiente, propun un antroponim ucr. *Perečiki* sau *Perečkiv* (cu suf. -iv), evoluat în pronunție românească la *Pereschiu*, cf. un vechi fonetism care au transformat lat. *tardiv(us)* în *târdziu* sau bg. *zlobiv* în rom. *zglobiu*. Începând din secolul al XVII-lea, prin analogie cu suf. -iv, se produce o revenire a finalei hidron. *Pereschiu* la forma sa etimologică, cf. și *bețiu* > *bețiv*. Așadar, ideea unei relații între numele de persoane *Pereschiv* și *Paraschiv(a)* trebuie abandonată.

Documentele publicate în acest volum oferă o mulțime de informații de detaliu, unele de interes istoric, altele lingvistic. Astfel, aflăm că în 1704, în satul Cerțăști de la gura Berheciului se găseau locuri de grădină de tutuiun (tiutuiun) (p. 316, 317), știre prețioasă pentru începuturile cultivării tutunului și în Moldova. Din împrejurarea cercetării unui furt de stupi, reiese că aceștia erau marcați, „înferăți” cu „ferul” unui paharnic (p. 229, anul 1760). Infrațiunea era desemnată cu termenul *tâlhurișag*, format prin analogie cu *furtișag*, o altă variantă, cu suf. -șug, apărând ceva mai târziu, ca *tâlhărășug* (1799, cf. DLR). Cuvântul impus de uz este *tâlhărie*. Într-o carte domnească din 1794 mai 1, cuprinzând „ponturile” ce trebuiau urmate de căpitani de margine, se preciza că aceștia trebuiau să facă săptămânal „curat raport” la hătmănie, aici înregistrându-se una din primele atestări ale neologismului *raport* (forma *răport* este anterioară, 1792). La Matoseștii de lângă Tecuci, era menționată în anul 1806 Vâlcea Rarăului (p. 305), atestare valoroasă, fiindcă dovedește originea antroponimică a cremonimului, ca și a oronimului *Rarău*, pe care Iorgu Iordan îl considera în relație cu un termen comun *rarău* „un fel de pasăre răpitoare”, ca și *ceahlău* „vultur auriu”, etimon pentru muntele *Ceahlău* (*Toponimia românească*, 1963, p. 530). Într-un izvod de zestre din 1833,

neologismul *fermoar*, care tocmai pătrundea în română cu o formă apropiată de etimon (< fr. *fermoir*), era știut și de banul Iamandi în varianta populară *fermoal*, greșit întregită de editor ca fem. *fermoal(ă)* (p. 332). În 1853, sărdarul Nedelcu Oprișan încerca să-și „dovidiască băștiniria” (p. 338), folosind un termen barbar, derivat din *baștină*, care nu s-a putut impune.

Indicele de nume este laborios lucrat. Identificările de sate sunt, de regulă, corecte, cu unele erori preluate din alte surse. De exemplu, nu a existat un sat Broșteni, pe Velina (sic!), așadar lângă satul Ipatele din jud. Iași (p. 552, 633). Greșeala (inițial, a lui Alexandru I. Gonța) s-a datorat confuziei cu un sat Broșteni de pe pârâul Vilia, din ținutul Hotinului, acesta confundat cu Vilna / Velna, afluent al Bârladului la Negrești, nu al Stăvnicului (p. 738). Buhainți și Buhalnița nu sunt două sate, ci același (în com. Ceplenița, jud. Iași), cu nume evoluat, primul fiind cel mai vechi, ucrainean, și nu al doilea (p. 552). La fel, *Ceplinți* nu provine de la *Ceplenița* (p. 556), evoluția fonetică fiind inversă. Căcaina, pârâu la Pițcani (p. 555), este cel ce străbate și Iașii pe cursul inferior. Precizarea era necesară. *Hârlea* este propus, cu reticență, ca numele corect pentru *Bârlea* de la Hârlău (p. 609), probabil, pe considerentul asemănării cu numele *Hârlău*. Presupunerea nu este justificată, căci numele *Bârlă*, *Bârlea* este autentic, probat și de numele fiului său *Bârlici*. O trimitere *Hulturești* v. **Vulturești** (p. 611) nu are un rezultat, această voce lipsind din Indice. Rufenii, sat dispărut și moșie, de la nord de Iași, nu a devenit Mahalaua Rufeni din Iași (p. 693), doar numele fiind comun celor două așezări. Dealul Zlodica, din com. Ceplenița, nu poate fi localizat și la Coțmani (p. 740), fost sat lângă Stânca Roznovanului.

În Glosar, cu definiții prea sumare, ce sărăcesc conținutul semantic al termenilor (de pildă, *uric* = act, document), observ lacune surprinzătoare în pregătirea generală a unui editor medievist cu experiență.

bătrân = trup de moșie rămas de la strămoși; bătrân = 420 stânjeni. / Numai în anume moșie un bătrân putea să aibă 420 de stânjeni, în altele erau mai mulți sau mai puțini. Precizarea induce ideea impardonabilă că un bătrân era o unitate de suprafață pentru măsurarea moșiilor răzeșești.

braniște = pădure în care erau locuri de pășunat, pescuit și prisăci. / Braniștea era un teren, de regulă cu pădure, unde era oprită intrarea vitelor sau tăierea copacilor. Sensul „rezervație” este principal. O braniște putea să aibă sau nu locuri din cele enumerate.

delniță (de fânaț) = tarla, parte de pământ. / Definiția este excesiv de simplistă, delnițele implicând drepturi specifice în moșiile devălmașe, particularități care puteau fi lesne rezumate după prețiosul dicționar *Instituții feudale în Țările Române*, 1988.

funie = unitate de măsură a suprafețelor, fiind în mărime de 20 de stânjeni. / Definiția este confuză, putând conduce spre ideea că funia era o unitate de măsură precum arul, fârtaiul, hectarul, pogonul și altele. Cu funia, lungă de 20 de stânjeni, se măsurau terenurile arabile (pământurile) și hotarele moșiilor.

hliză de loc = bucată de moșioară lungă. / Hlizele erau consecința alegerii părților răzeșești prin fragmentarea pe lățime a unei moșii, rezultând fâșii de la un capăt la altul al moșiei, de regulă lungi și înguste. În secolul al XVIII-lea, apare un verb derivat ce merita a fi semnalat aici. La o alegere de părți din moșia Liești, în

1757, unii răzești voiau „să-și hlizească partea lor” (p. 228), iar la Bărgăoani, în 1765, niște părți erau „hlizuite” (p. 500). Ulterior, cu sens figurat, se crează expresia *a se hlizi*, cu sensul „a râde cu gura (alungită) până la urechi”.

izbașa = un fel de funcționar al divanului. / Era necesară o precizare a atribuțiilor acestuia (secretar al Curții sau al marelui Divan, având în grijă corespondența).

liude = om, locuitor. / Definiția este inexactă. Un liude era o unitate fiscală, desemnând un cap de familie, plătitor de bir (până la 1832).

mazil = contribuabil provenit dintre boierii rămași fără slujbă. / Mazilul nu era o categorie fiscală, ci una socială. Plătea dări și putea avea diverse însărcinări locale.

oaș / „oașutul de fân” = poiană, poieniță. / Oașul era un loc de cosit iarba, putea sau nu să fie într-o poiană.

ocină = moșie. / Nu este inutilă precizarea că ocina era o moștenire de la tată, față de dedină, moștenire de la un bunic.

odajiu = odăiaș, slugă la cioban (la „odaia” ciobanilor). / Forma *odajiu*, în recensământul rusec din 1774, este transcrierea rusească a termenului *odagiu* (*Moldova în epoca feudalizmului*, VII/1, p. 566; sursa este citată la p. 289), care trebuia retranscris și interpretat ca nume propriu, nu comun (Toader Odagiu, nu Toader, odajiu). Acesta era birnic în satul Ochișăști și, ca urmare, nu putea fi o slugă (care nu plătea bir). Odagii îngrijeau odăile, în case boierești sau în hanuri turcești. Probabil, un antecesor al celui Toader Odagiu fusese odăiaș.

palma = unitate de măsură a suprafețelor în mărime de 26,2 cm lungime și 1,5 cm lățime. / Eroarea este importantă. Palma era unitate de măsură a lungimii, iar presupusa lățime nu poate fi decât aceea a laturii unui dreptunghi care se desena ca etalon pe unele documente hotarnice.

proschinos = mă închin; cu frățească dragoste (din lb. greacă). / Traducerea unei formule de adresare politicoasă (p. 291) este cu totul aproximativă la p. 292, nota 1, cuvântul nefiind un verb la persoana I, ci un participiu, așadar: (Prea)plecat, iubite cocoane... Evident, dragostea frățească este adaosul editorului printr-o interpretare foarte lejeră a salutului final „al dumitale plecată slugă, Gheorghe clucer”.

râmnic (ca semn de hotar) = iaz. / *Râmnic* înseamnă „iaz de pește”, indiferent dacă acela era sau nu pe un hotar.

scocuri = canale pe care se scurge apa, coturile, haiurile [corect, heiurile]. / În definiție, *coturile* și *heiurile* sunt adaosuri parazitare de neînțelese.

șetrar = mare boier... / Forma corectă a termenului este *șătrar* (< *șatră*). Șătrarul nu era un mare boier, ci ultimul din clasa a III-a în ierarhia rangurilor boierești.

vătaștină = trup de moșie. / Definiția este fără valoare, dacă nu se precizează că vatajtina (vataștina) era un teren de arătură, fânaș sau pășune luat în folosință (arendă) de un sat de la stăpânul moșiei.

vechil = persoană care supraveghea și administra munca de pe o moșie, om de încredere al unui moșier. / Definiția este valabilă doar după 1864, anterior, vechilul fiind un împuternicit al oricărei persoane implicate într-un proces sau

afacere. Specializarea semantică mai nouă s-a produs după impunerea apelativului *avocat*.

zahire / zaherea = produs, marfă (cf. și *zaherea / zaherele* – hrană pentru oameni și vite care se trimitea în Imperiul Otoman. / Definiția este inexactă și restrictivă. *Zahirea* (tc. *zahire*) are sensul general de „provizie”, nu de marfă (de vânzare), cu care țările române erau obligate să întrețină fie capitala Imperiului, fie cetățile și oștile turcești aflate pe teritoriul românesc.

Nu mi-am propus să urmăresc sistematic transcrierea textelor chirilice reproduse în fotocopiile de la sfârșitul volumului. Din câteva sondaje în facsimile lizibile, am constatat transcrieri corecte. Textul este îngrijit cules, corectura este atentă, astfel încât sunt foarte puține erori de corijat (de regulă, omisiuni de litere). Un titlu al unei lucrări de G.T. Niculescu-Varone este *Monografiile orașelor, comunelor...* și nu *Monografia...* (p. 11, nota 5). Alte câteva astfel de „scăpări” nu interesează acum.

Documentele editate în acest volum, întocmit cu multă muncă și îndelungă preocupare, depășesc interesul strict local, prin conexiuni cu probleme sociale și genealogice mai cuprinzătoare. O mai mare rigoare științifică era de dorit. Nu a fost să fie !

Mircea CIUBOTARU

Vicu Merlan și Vasile Trofin, *Monografia comunei Tătărăni, județul Vaslui*, Iași, Editura Stef, 2018, 578 p.

O masivă lucrare, în format academic, adaugă încă un titlu la bibliografia județului Vaslui, ilustrând cunoscutul adagio latin cu substantivul și adverbul inversate: *Non multum, sed multa*. Vicu Merlan a produs deja cu lejeră facilități, în afară de studiile sale arheologice, numeroase pagini cu tentă monografică pentru Valea Bohotinului și Valea Moșnei, pentru Depresiunea Lohanului și comunele Dolhești, Ciortești, Bunești-Averești și Răducăneni, anunțându-se, prin productivitate, ca un competitor al prolificului publicist Ioan Oprea. Profesorul Vasile Trofin, mai modest și mai puțin grăbit, valorifică, în sfârșit, informația adunată în câteva decenii de harnică activitate și bune intenții. Recenta monografie despre comuna Tătărăni este marcată de puternice accente dictate de specialitățile sau de preocupările principale ale celor doi autori, arheologia și, respectiv, geografia, în timp ce coordonarea în vederea selectării și prelucrării compoziționale și stilistice a informațiilor rămâne un proiect precar, în pofida declarațiilor de bună colaborare. Impresia generală de după consultarea acestei monografii este aceea că autorii nu au aruncat o privire atentă nici asupra textelor proprii și nici peste... postata de lucru a partenerului, pentru a cenzura eventualele erori (măcar cele stridente) sau ținuta tipografică a cărții. Neglijența, graba, stângăciile și nepriceperea caracterizează excesiv de pronunțat această cu totul modestă realizare ce se dorește a fi științifică. Editura Stef, un SRL simplu vânzător de coduri ISBN, ca și Editura PIM, nu și-a propus să fie chiar o editură (cu corectori, redactori și, eventual, referenți calificați) și, în consecință, nu face decât să sufocă piața de hârtie, ca oricare centru de multiplicare, cu încă o lucrare ce nu contribuie la

reabilitarea științifică a genului monografic atât de compromis de amatorism și susținut doar de „dragostea de frumoasele meleaguri strămoșești” și de mica vanitate a autorlăcului. Este evident că, după neatența culegere computerizată (Vicu Merlan) și elementara tehnoredactare, nimeni nu s-a ostenit să recitească textul măcar pentru eliminarea sutelor de erori din toate categoriile formei și expresiei: omisiuni de litere, cuvinte estropiate, erori de punctuație și gramatică, stilistică chinută și compoziție școlărească cu mică notă de promovare. Nu putem lăsa aceste calificative fără o minimă susținere, căci o „argumentare” amplă ar umple multe pagini de exemplificări în fond prea târzii și fără efect. *Scripta manent* ! Am în vedere mai întâi conținutului monografiei, care intenționează să abordeze aproape toate temele și problemele specifice acestei specii istoriografice, în capitole cu o ordine consacrată de modelele mai vechi.

Prima constatare generală este aceea că autorii nu au reușit să-și identifice un presupus public cititor, abordările glisând brutal între nivelul științific înalt și abstract, cu o terminologie accesibilă doar specialiștilor, nivel de regulă atins prin amplă preluare și compilare a unor studii academice de notorietate, îndeosebi în Capitolul II, *Cadrul natural*, de la p. 23 la p. 139, cu excepția subcapitolului *Toponimia*, în mare măsură ratat, în absența unei cercetări anterioare calificate. Locuitorii comunei, desigur mai interesați de realitățile concrete și vizibile ale spațiului în care trăiesc, decât de Delimitarea structurală a fundamentelor Platformei Moldovenești și Platformei Scitice (p. 31), vor putea găsi destule pagini și pasaje accesibile și utile, la nivelul obișnuit al literaturii de popularizare, deși, uneori, dl. Vasile Trofin pare a se adresa unor lectori cu handicap mental (presupunând că, totuși, nu elevi de școală primară vor citi această carte), atunci când, de pildă, explică toponimul *Cumpărături* și cum se face o vânzare-cumpărare, cu act notarial (p. 119-120), ne lămurește că *Ciotărie* vine de la *cioată*, cuvânt musai de clarificat, cu trimitere la DEX (p. 117), ne spune ce este o fântână și la ce folosește (p. 118), descrie și indică terminologia științifică pentru ghiocci, toporași, viorele, lăcrămioare, lalele etc. (p. 127-131), considerând, probabil, că locuitorii din Tătărași și din alte locuri nu prea știu ce și cum sunt aceste flori și, mai ales, sunt dornici să învețe din acest volum (dacă nu au făcut-o în gimnaziu sau liceu la disciplina *botanică*) denumirile latinești. Oricum, volumul sporește cu câteva zeci de pagini de asemenea considerații didactice, desigur mai potrivite în cu totul alte contexte și scopuri. Cu adevărat regretabil este faptul că exercițiul profesoral nu a avut vreun efect vizibil și benefic și asupra autorului textului despre toponimia comunei (p. 90-120, cu multe reluări în capitolul *Așezările umane în comuna Tătărași*, îndeosebi la p. 168-200). Acord iarăși o atenție sporită acestei teme care depășește totdeauna interesul strict local, fiindcă în numele de locuri, multe regăsite pe întreg teritoriul țării, se concentrează trei fascicule de informații: referențiale, lingvistice și diacronice, fiecare implicând abordări specifice, cu metode de investigație proprii și cu rezultate prețioase. Ca geograf, Vasile Trofin este interesat de interpretarea toponimelor prin funcția lor de desemnare a spațiului fizic, rezultatul fiind parțial și elementar descriptiv. Ignorarea documentării pentru a stabili vechimea denumirilor, cu excepția oiconimelor, sărăcește considerabil valoarea informativă a mapei toponimice, care este totdeauna stratificată cronologic. Autorul nu reușește să prezinte o imagine a fluxului istoric în zona cercetată,

denumurile recente, vechi și foarte vechi fiind situate în același plan discursiv, fără relief temporal. Nu se poate constata nicio ordine sistematică a prezentării materialului, fie și alfabetică sau pe categorii sociogeografice, nu aflăm care toponime au fost găsite în anchete actuale sau consemnate în surse mai vechi, atestările sunt puține, vechimea toponimelor este apreciată intuitiv, adesea eronat, iar analiza lingvistică cu totul deficitară, cum lesne se poate observa în utilizarea terminologiei și în propunerile etimologice. O sumedenie de afirmații riscate se amestecă în comentarii colaterale analizei propriu-zise a denumirilor. Selectăm doar câteva din numeroasele considerații care trebuie amendate sau, în cel mai bun caz, mai bine precizate.

După constatarea generală, valabilă, anume că majoritatea oiconimelor actuale sau dispărute de pe teritoriul comunei este de origine personală (se face și lista lor), numai despre numele satului **Tătărăni** se spune doar că vine de la tătarii care „migrau” prin nordul localității și treceau peste pârâul Crasna (p. 91), fără să explice cum s-a putut ca incursiunile prădalnice rapide ale acestora, considerate... migrații, să fie motivul denumirii unei așezări românești stabile. Abia la p. 171 aflăm că pe Dealul Satului (Tătarilor) un grup de tătari și-ar fi făcut bordeie și ar fi avut un cimitir tătărăsc descoperit de localnici (desigur, pricepuți în identificări arheologice). Povestea e o mistificare de la un capăt la altul, inclusiv presupusul oronim *Dealul Tătarilor*, menită de explice oiconimul *Tătărăni*. Doar *Drumul Tătarilor*, dacă este un hodonim autentic și nu cumva o denaturare a denumirii normale *Drumul Tătărănilor*, ar putea conserva amintirea raidurilor acestor hoarde în Moldova din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea și nu din perioada migrației lor (secolul al XII-lea și al XIII-lea). Despre Dealurile Tătărănilor, întinse de la Tăbălăiești și până la Vinețești, se afirmă că numele vine de la tătar (N. Iorga), de unde se poate înțelege că marele istoric s-ar fi ocupat de explicarea acestui oronim. De fapt, denumirea nu derivă de la apelativul *tătar*, ci este o polarizare de la numele satului Tătărăni, văzut din perspectiva satelor apropiate menționate, unde putea să apară toponimul, fapt ce implică o cronologizare relativă a acestuia. Despre chestiunea deloc simplă a urmelor lăsate de tătari în toponimia Moldovei, îndeosebi în legătură cu numele *Tătărăși*, se pot găsi rezultatele unei investigații pe care le-am publicat chiar în revista „Prutul”, nr. 2/2017, p. 7-17.

Crasna este unul din hidronimele slave cu răspândire în tot spațiul slav și românesc. Unii istorici și lingviști, urmași de geografi, subordonând obiectivitatea științifică ideologiei naționale, au încercat și încearcă să elimine toponimele străine (slave, maghiare, germane) din discuția referitoare la originea și continuitatea românilor, considerându-le, pe toate, simple traduceri ale unor denumiri românești mai vechi, astfel încât prioritarea locuirii românilor în spațiul în discuție este demonstrată. Al. Gonța, adesea citat, are mare succes cu ideea că toponimia românească a fost slavizată în documentele de cancelarie, fiind vorba, așadar, de un proces artificial de impunere a unor nume străine. În realitate, în perioadele de simbioză slavo-română, indiscutabilă, și de conviețuire cu alte etnii este vorba fie de traduceri dintr-o limbă în alta de către denominatori bilingvi, fie de denumiri echivalente în limbi diferite pentru obiecte geografice (ape curgătoare, de obicei) văzute cu o calitate esențială constatată de toți locuitorii unei zone. *Frumoasa*, *Crasna*, *Sebeș* sau *Schönbach* (aceasta în spațiul german) sunt denumiri pentru

râurile cu văi deschise, luminoase, în opoziție cu porțiunile împădurite, ascunse, întunecoase. Slavizarea în cancelarie (secolele al XV-lea și al XVI-lea) este reală, dar demonstrabilă cu puține exemple, îndeosebi antroponime, fiindcă este imposibil de conceput ca un toponim, mai ales hidronim, românesc slavizat, menționat într-un document slavon, inaccesibil locuitorilor români, să fie adoptat și generalizat în limba populară, vorbită, românii uitând denumirea din limba lor. Vasile Trofin știe, așadar, că înainte de secolul al VI-lea Crasna se numea *Frumoasa*, nume pe care slavii l-au preluat și l-au „slavizat” (p. 93, 180), urmând ca locuitorii din numeroasele sate de pe valea acestui râu să prefere un nume slav sau slavon. Scenariul denominativ e cel puțin absurd. În realitate, *Crasna* este un nume creat de slavi (indiferent cum și de cine era denumit anterior râul), care, treptat, s-au deznaționalizat într-o perioadă de bilingvism, devenind vorbitori de română și aducând în această limbă un hidronim desemantizat (fără sens lexical). Fără înțelegerea funcționării limbilor în procesele de bilingvism și de împrumut, interpretarea toponimiei va rămâne prizoniera clișeului patriotic al vechimii și priorității într-un teritoriu a unei etnii. În această discuție, Vasile Trofin are totuși două „contribuții” personale: crede că termenul ucrainean *krasna* (care este adjectiv în sintagma *krasna reaka*) ar însemna „roșu”, nu „roșie” (apa), și „frumușetii” (substantiv la plural). Și mai știe că pe unele porțiuni apa acestui râu are culoarea roșie, fără să ne precizeze, ca geograf de teren, unde se află acele locuri, ca să le putem vizita și noi.

Lohanul, hidronim cu origine antroponimică certă (ЛѢСА ЛОХАНОВА „pădurea Lohanului”, în DRH, A, I, p. 55, uric datat 1414-1419), cu genitivul vechi analitic al antroponimului, dovedit de sufixul personal *-ova* și generos atestat în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, a prilejuit mai multe fantezii etimologice, între care cea a lui Gh. Ghibănescu este rizibilă (*la* + *han*), iar cele promovate de dacopații colaboratori la revista „Lohanul” nu pot fi decât curiozități amuzante. Și Vasile Trofin crede că toponimul e getic, fără preocuparea de a ne convinge și pe noi, fiindcă o credință nu are nevoie de argumente. Așadar, un nume de persoană din veacul al XV-lea e... getic. Crede și nu cerceta! Cu acest îndemn, renunț a mai căuta pe fantomaticul „spătar de Lohan”, atestat, cică, în 1434 (p. 93), purtând un fel de particulă nobiliară franțuzească, mulțumindu-mă cu existența reală a stolnicului Lohan din veacul al XVI-lea. Dincolo de această ironie necesară (în lipsa altui mijloc de sancțiune a nepriceperii), asemenea afirmații hazardate descalifică fără drept de apel pe autorul lor, punând sub semnul îndoielii întreg demersul istoric din acest volum, elaborat fără consultarea unui cunoscător al epocii medievale și al istoriei Moldovei, în general.

Pârâul Bălțați nu are la origine antroponimul *Bălțatu* (p. 94), ci numele satului Bălțați, fiind un hidronim rezultat prin polarizare de la nucleul oiconimic al unui câmp toponimic.

Râpa Ciobanului ar aminti „de vremurile când se practica transhumanța ovinelor” (p. 97), precizare menită să ne îndepărteze de simpla idee că ar putea fi vorba de un teren oarecare de pășunat, ca alte mii de asemenea locuri, sau chiar de un nume propriu (*Ciobanu*), transhumanța fiind un fenomen cvasimisterios pentru autor, implicând ideea că zona satului Tătărăni se afla pe traseul unei vechi deplasări de turme. Când cele mai simple motivații ale unor denumiri tind să fie

complicate de „savante” presupuneri, riscul ratării unui studiu toponimic crește exponențial.

Vlădică este un trup de moșie care ar fi fost stăpânit de Biserică, rezultat din donațiile enoriașilor (p. 97). Este clar că autorul nu știe că termenul *vlădică* desemnează un ierarh (episcop sau mitropolit), de unde rezultă că terenul a aparținut Episcopiei Hușilor și nu bisericii locale, ca donație a credincioșilor din parohia Tătărăni.

Dealul Morii ar indica nivelul de dotare tehnică a localității Tătărăni (p. 98). Noi considerăm că toponimul indică pur și simplu faptul că pe acel deal s-a aflat o moară de vânt. Despre nivelul tehnic al satelor din zonă se pot găsi alte argumente, în altă discuție.

Despre **Rediu** aflăm că își are originea în slavul „reduku” și adverbul „redy”, pădure rară (p. 102), ceea ce constituie perle etimologice de antologie, cu sugestii umoristice tentante. Nu era mai simplu un afectuos... Răducu ?

Păscăloaia, nume de trup de pădure, nu provine, probabil, de la un Pascal + suf. topon. -oia, ci mai curând de la numele marital *Păscăloaia*. O documentare mai serioasă ar putea aduce o lumină și în această etimologie.

Nu cred în exactitatea sinonimiei **Lupoia** sau **Lupoica**, parte de pădure (p. 102), fiindcă nu poate fi echivalată decât prin confuzie posttoponimică o denumire personală (fem. *Lupoia* < masc. *Lupu*) cu una de sorginte lexicală (*lupoică* < *lup*).

Când, pe lângă neputința de a explica rezonabil un toponim, se adaugă divagații pentru etimologia unor antroponime, incompetența lingvistică ia dimensiuni jenante. Dacă afirmației că **Dealul Buga** „se pare că vine” de la proprietarul Buga (care ?) nu i se poate reproșa decât indecizia și insuficiența identificării unei persoane, continuarea comentariului este o aventură precum aruncarea în gol de bună voie: Buga ar fi „un antroponim de la râul Bug, forma Buga” (p. 102). Cu această logică și știință, putem fi siguri și că fondatorul orașului Paris a fost eroul troian Paris !

Sub **Bârla**, numele unei râpi, ni se propune „o primă ipoteză”, ridicolă, care compromite chiar sensul pozitiv al termenului *ipoteză*, nu numai pe autor (deși acesta nu mai avea nevoie și de această năstrușnicie). Toponimul ar fi format din cuvântul *bâr* și prepoziția *la*, rezultând un îndemn: *bâr la pășune, la stână, la apă* ! etc., cu o trimitere la DEX, 1975 (p. 102), care implică acest dicționar profesionist într-o grozăvie etimologică similară vestitei explicații a hidronimului *Bârlad* prin îndemnul *Bâr, ladă* !, adresat de un cioban (desigur... transhumant) către o ladă plutitoare (un fel de... bac) în care își depunea, pe rând, oile. Și lada, desigur, asculta porunca, precum și oile lui Vasile Trofin. Se vede că între sublimul (pastoral, mioritic) și ridicolul etimologic nu e doar Pas de Calais, ci și Bârladul moldovenesc sau râpa Bârla de la Tătărăni.

Dealul Corhană aduce în discuție apelativul *corhană*, care ar fi „un cuvânt rar întâlnit în lexicul limbii române” (p. 103). Termenul este frecvent în toponimia Moldovei, puțin cunoscut este doar profesorului Trofin.

În Bahnă aduce ciudățenia afirmației că acolo s-ar afla inima satului Crăsnășeni, cu biserică, școală etc. (p. 103), adică la un loc cu broaștele și rogozul unei bahne. De fapt, aici este vorba de extensia unei denumiri asupra unui teritoriu

din proximitate, care nu mai este într-o bahnă. O formulare mai atentă, neechivocă, ne poate scuti de neplăcerile confuziei din gândire.

Miculești (Niculești), nume de loc la Leoști (p. 103-104), rămâne cu etimologie incertă (de la *Micul* sau *Nicul* ?), dacă nu se precizează că *Niculești* este rezultatul unei grafii care notează pronunția moldovenească palatalizată a consoanei bilabiale inițiale a oiconimului *Miculești* (denumirea unui fost sat). Precizare pe care autorul nu putea să o facă.

Holm este considerat toponim slav, dar anchetele toponimice au identificat un entopic *holm*, cu sens de „înălțime mare, izolată” și nu de „dâmb mic” (p. 108), fapt ce include seria oronimelor *Holm* în categoria denumirilor pseudoslave (E. Petrovici).

Cier este un toponim fără o etimologie (p. 110), autorul considerându-l probabil atât de cunoscut încât nu s-a mai ostenit să o formuleze, fiind deja obosit de explicațiile pentru denumiri mai... dificile, precum *Râpa Galbenă*, *La Stejari*, *Hârtop*, *Zănoagă*, *Chetrăria* și altele de aceeași speță. Entopicul *ceair*, pop. *ceir*, *cier* (< tc. *çayır*) are sensul de „loc împrejmuit pentru pășunatul cailor, mânjilor”, de regulă în apropierea unei așezări.

Vlaștină, numele unui loc șes de la Valea lui Ivan, este „un cuvânt de origine origine slavă provine ce se numește *vlaș*, *vlaș(ca)*, *vlaș(i)* cu înțeles de vlah sau român” (p. 113). Trecând peste fraza schiloadă, observ că autorul nu și-a propus să motiveze toponimul prin relația cu presupusul etnonim *vlaș* și bine a făcut, fiindcă putea rezulta cine știe ce altă minune, dată fiind dificultatea reală a acestei etimologii pe care am propus-o în „Anuar de lingvistică și istorie literară” (Iași), tomul XLVII–XLVIII, 2007–2008, p. 311–317 (text reluat în vol. *Cercetări de onomastică. Metodă și etimologie*, Iași, Casa Editorială *Demiurg Plus*, 2013, p. 295). Entopicul ilustrează câmpul semantic ‘loc umed, mlăștinos’, alături de termenii *vladnic* (cu var. *hlamnic*, *vlamnic*, *vlanic*, *vlainic*) și *volocă*, desemnând locuri pe șesurile unor pâraie, bune pentru fânețe și uneori arabile. El este fie un derivat românesc din *vlașcă* + suf. *-in(ă)* și cu acomodarea fonetică *-șc- > -șt-* (**vlașcină* > *vlaștină*) sau un împrumut v.sl. **vlaština* < v.sl. **vlaktina* < v. sl. *vlaka*, cf. *mlaștină* < v.sl. **mlaština* < v.sl. **mlaktina* < *mlaka*.

Rateșul Stroiști oferă o mare surpriză. Apelativul *rateș* provine de la cuvântul slav *raspintje* (p. 114), scrie dl. Trofin, rezumând neglijent, probabil, un pasaj dintr-o sursă nedeclarată în care va fi găsit informația că rateșurile erau hanuri așezate pe la vreo... răspântie. Cuvântul este magh. *rétes*.

Cacova, numele unui pârau, ar proveni de la nisipurile care ar da culoarea galbenă apei când plouă (p. 115). Explicația este, evident, o improvizație și o mistificare, fiindcă autorul geograf nu a constatat în mod real culoarea apei, ci a dedus-o din etimologia sa închipuită, care nu ține seama de aspectul slav al numelui, ci doar de presupusa bază (< lat. *cacatum*). Etimonul este adj. posesiv *cacov* < antrop. *Cacu* (atestat) + suf. *-ov*, cum propune *Dicționarul toponimic al României. Oltenia*, vol. 2, Craiova, Editura Universitaria, 1995, p. 33 (s. v. *Cacova*¹¹).

Spânzurata, un toponim de la Liești, ar aminti, după o tradiție de la Bălțați, de o femeie condamnată la moarte prin spânzurătoare. C. Chiriță a înregistrat toponimul în forma *Spânzuratul*, pentru a-l pune în acord cu o poveste despre un copil spânzurat acolo din greșeală, la o joacă (*Dicționar geografic al județului*

Fălciu, 1893, p. 180-181). Fiindcă nu se cunoaște, în literatura istorică, niciun caz de femeie condamnată la moarte prin spânzurătoare (rezervată tâlharilor, la locul infracțiunii), este posibil ca în acel loc să se fi spânzurat o femeie, dar am formulat și explicația, pentru toponimul de la Liești, prin adj. *spânzurat* + art. -a, care califică locuri înalte, pe coaste de dealuri, ca și adj. *agățat*, *atârnat*, *cucuiat* (Mircea Ciubotaru și Petru V. Matei, *Gugești (jud. Vaslui). Demografie și onomastică. Reforme agrare și administrație*, Iași, Editura Cronica, 2013, p. 167).

Dealul Câinelui* și *Dealul Stânii „arată că există un mit al câinelui devotat ciobanilor și mioarelor” (p. 119), afirmație ce pare extrasă din colecțiile de perle marca Gâgă adunate din lucrările de bacalaureat ale noilor generații de liceeni (cu precizarea că și acelea mai vechi ar fi... achiesat la această descoperire etnologică, cea toponimică fiind în exclusivitate a profesorului V.T.).

În sfârșit, aflăm că la nord de satul Liești există o ***Cornișă de desprindere***, considerată un... toponim (p. 120).

Toponimia personală este slab documentată, astfel încât nu se poate nici măcar relativ data, pentru că proprietarii ale căror nume au fost păstrate în denumirile de locuri, terenuri, fântâni etc. se pierd în ceața trecutului, ei putând fi trăitori fie pe la mijlocul secolului al XX-lea, caz în care ar fi putut fi identificați chiar cu prenumele lor, dacă s-ar fi făcut o anchetă cu informatori bine selectați, fie în veacul al XVII-lea sau următoarele, dacă arhivele ar fi fost investigate cu insistență. Astfel, nu vom putea ști cine au fost și când au trăi persoanele amintite în toponimele sau sintagmele *Lunca lui Zaharia*, *Șipoțelul lui Bedreag* (p. 101), *Dealul Buga* (p. 102), *Dărăbană* (p. 104), *Berbeceni* (p. 106), *Chiticeasa* (p. 115), *Novac* (p. 117), *Budăile lui Tărăță* (p. 118) etc.

Rareori, cu câte un document obținut cu noroc au putut fi explicate corect unele (puține!) toponime, de exemplu, *Dealul Bantaș* (p. 111), *Drăgan* (p. 112) sau *Dumbravă*, numele unui trup de moșie de la Leoști, care a fost proprietatea unui Ion Dumbravă de pe la 1900 (p. 107). Fără această informație, riscul explicării toponimului prin apelativul *dumbravă* era major. Acest exemplu ilustrează cu pregnanță necesitatea absolută a documentării istorice în cercetarea toponimică.

Capitolul III *Așezările umane ale comunei Tătărași*, elaborat de Vicu Merlan și Vasile Trofin, cuprinde un subcapitol bine conceput și scris de Vicu Merlan (p. 159-167), întrucât materialele arheologice descoperite în arealul comunei au fost deja comunicate și publicate, în schimb, subcapitolul *Documente medievale* (p. 167-200), redactat de Vasile Trofin, este o însăilare de documente, diverse informații și considerații amatoristice, care nu constituie nici măcar sumare schițe istorice ale evoluției satelor componente, de la cele mai vechi atestări și până în actualitate, secțiune de cea mai mare importanță în monografiile locale. Deși se afirmă că profesorul ar fi cercetat arhivele pentru elaborarea Capitolului III (p. 11), se constată cu ușurință că lipsesc cu desăvârșire trimiterile la documente inedite, documentarea limitându-se la actele, puține, publicate în seriile DIR, DRH și în volume semnate de M. Costăchescu, Gh. Ghibănescu, Costin Clit, precum și, rezumate, în C.D.M, iar informațiile pentru epoca modernă se reduc la simple transcrieri din *Dicționar geografic al județului Fălciu* (1893), de C. Chiriță, și din *Marele dicționar geografic al României* (1898-1902). Lipsa de pregătire istorică generală este evidentă în capacitatea redusă de a interpreta informațiile (de pildă,

chestiunea răzeșilor este o nebuloasă venind din părerea populară despre această categorie socială, nobilă prin descendență genealogică, răzeșimea fiind considerată „tărănimea liberă”, p. 210), în terminologia inadecvată și formulările școlarești de clasă mică. Astfel, despre satul Tătărăni se spune că „Apelativul [?] s-a format de la cuvântul tătar numindu-se Tătărăni după hrisoavele din anul [= anii] 1622 (7131) și 1644 (7152)” (p. 168), despre Găleşești se repetă de șase ori că a fost numele vechi al satului Tătărăni (p. 167, 169, de două ori, 170, 171, 193), se emit naivități jenante, despre „tradiția orală” care ar ști ceva despre existența unor sălașe tătărăști și a unui cimitir tătărăsc la Tătărăni (p. 168, 171, 172) sau despre un grup întreg de oameni din satul Bălțați, care ar fi avut un semn distinctiv (erau... bălțați) (p. 172). *Drumul Tătarilor* ar fi numele unei așezări (p. 167), iar un sat dispărut Ghereni ar fi menționat și ca Gerenii (p. 195), dar acesta a fost o așezare de la confluența pârâului Gerul cu Bârlădelul și nu are numele derivat de la *Gherea* (p. 171), ci de la *Gerul*, care este și numele pârâului omonim. Apar și în acest capitol etimologii ratate ale oiconimelor, de exemplu, *Bălțați* < *bălți* (p. 172), *Slăvești* < *Slăvescu* (p. 175; derivarea reală este inversă), *Crăsnășeni* < *Crasna* (p. 179), derivare imposibilă, baza fiind antrop. *Crasnăș*, Și, încă o dată, în subcapitolul *Sate dispărute* (p. 193-200) apar aceleași erori depistate în capitolul rezervat toponimiei. Despre satul Valea Seacă, autorul crede că numele ar proveni de la tehnica secării copacilor prin cojirea scoarței (p. 190), explicația descalficând și pe geograf, nu numai pe istoricul improvizat, fiindcă secarea a creat toponimele *Seciul*, și *Secătura*, referitoare doar la locuri foste împădurite, iar Valea Seacă nu este altceva decât o vale uscată, fără sau cu prea puțină apă. Despre afirmația că apelativele *seacă* și *secătură* s-ar fi format de la un verb latinesc, nementionat, dar și din slavă (p. 190) nu mai avem a comenta confuzia cu etimologia entopicului *seci*. Aflăm apoi că satul Stroești este menționat în anul 1612 (deci exista încă din secolul al XVI-lea), dar că numele vine de la bătrânul Stroeie, care și-a făcut casă de bărne pe moșia boierului Scarlat Rosetti (din veacul al XIX-lea !). Apoi, istoricul de ocazie nu observă că satul Niculești nu poate fi documentat de un zapis de vânzare, din 1698, a unei părți din moșia Nicorești (p. 195), care se afla la Gura Crasnei, azi în com. Albești, și nu la Crăsnășeni. Afirmația că moșia Liești a trecut din proprietatea spitalului Sf. Spiridon în stăpânirea lui N. Dimachi în anul 1816, după desființarea Mănăstirii Sf. Spiridon (??) (p. 116), este o contribuție pe măsura unei documentări cu totul precare.

Capitolul IV *Populația comunei Tătărăni* cuprinde mai multe fotografii decât texte, iar câteva date statistice de după 1899 nu pot oferi decât informații generale și abstracte de mic interes. Autorii monografiei nu știu nimic despre cele mai prețioase surse demografice și antroponimice pentru secolul al XIX-lea, catagrafiile Vistieriei, și, ca urmare, lipsesc tabloul general evoluției populației, care ar justifica titlul capitolului, familiile, neamurile, onomastica. Un glosar (p. 215-216), care vrea să fie și dicționar etimologic pentru unii termeni folosiți în câteva considerații asupra vieții sociale, ne lămurește despre ce vor să însemne termenii *catrință*, *coșer*, *grumaz*, *popușoi*, *stog* și *zaplaz*, unele cuvinte fiind citate în contexte literare copiate dintr-un dicționar, de unde se preiau, cu greșeli, și mai multe etimologii. De exemplu, *bejenar*, care nu poate proveni din slav. *bejenŭ*, ci este derivat din vb. (a) *bejeni* + suf. -ar, iar *deșugubină* nu e din slav. *deșugubina* (sic!), ci o variantă cu metateză pentru *dușegubină*. Desigur, nu se putea ca autorii

să nu uite de acest glosar, de vreme ce îl reiau la p. 229-233 sub titlul *Cuvinte vechi despre activități și tradiții medievale*.

Renunț prezentarea capitolelor următoare, care constituie a doua jumătate a volumului, unde abordarea aspectelor contemporane ale vieții satelor este de interes strict local, dar prezentarea lor nu e cu mult mai reușită, constatare suficientă și dacă am lua în seamă doar următoarea descoperire de o originalitate absolută: „Răzeșii care nu aveau copii aveau obligația să doneze pământul bisericii pentru pomenirea morților, dovadă sunt toponimele moșiilor: Vlădică și Galata” (p. 434). La așa știință, așa exprimare ! Mai semnalez și câteva inexactități frapante. În Capitolul VI *Aspecte etnografice și folclorice* găsim un subcapitol redactat de Vicu Merlan și intitulat *Legende toponimice* (p. 318), care nu cuprinde nicio legendă explicativă a vreunui nume de loc, ci numai relatarea unor spaime și credințe despre presupuse prezențe malefice în perimetrul Lacului Taberei de la Tătărăni, chestiune ce ține de etnologie și nu de toponimie. Oricum, autorul știe că „pe acest loc (platou) astfel de fenomene se petrec din vremuri imemorabile”, deși nu a reușit să chestioneze măcar vreun geto-dac, și sporește inventarul de entități fantastice cu elfi și gnomi pe care etnologii nu i-au găsit încă în spațiul cultural românesc și cu atât mai puțin în aceste „locații misterioase de la Tătărăni”. Presupun că și un subcapitol *Religia și spiritualitatea* (p. 385) are același autor, care, în maniera deja cunoscută din multe alte texte, transcende conduita obișnuită a cercetătorului științific față de materialul faptic analizat și își asumă clarificarea unor mistere ale spiritului și condiției umane. Astfel, el știe că „La fiecare pas făcut suntem ghidați subtil permanent de entități angelice”, iar la o problemă uriașă, care a generat dispute milenare între filosofi, teologi, antropologi, oameni de știință din diverse domenii, găsește o rezolvare sentențioasă și decisivă de felul tăierii nodului gordian: „Este un non sens [sic !] să infirmăm existența lui Dumnezeu. Este suficient să privim cum crește o plantă...” etc. Așadar, la coșul de gunoi cu imensa literatură „illogică” despre insolubila chestiune a demonstrației raționale în sfera transcendentului ! Nu mai citiți, ci priviți atent la... brebenei. În sfârșit, aflăm din Capitolul XV că în comuna Tătărăni ar exista *Fii naturali și adoptivi* (p. 483), cu o contribuție notabilă la semantismul știut până acum al sintagmei „fii naturali”.

Analiza conținutului acestei monografii devenind inerent sumară, nu pot fi indiferent la... ambalajul său discursiv. Mai întâi, „trebuiau să poarte un nume” (*neglijență* e suficient) „scăpările” ce nu pot fi integral contabilizate fără un efort excesiv și puțin util. Atrag imediat atenția titlurile *Împărțirea administrativă a comunei Fălciu* (în Cuprins) și *Împărțirea administrativă a județului Fălciu* (p. 203), *Populația comunei Tătărăni* (titlu de capitol, p. 201) și *Politia comunei Tătărăni* (p. 203); *Colaboratul*, prof. Vasile *Tofin* (p. 11), *doctoranți* (p. 13), Prof. univ. *Slt. Obreja*, pentru *Al. Obreja*, și *m. Wasner*, în loc de *M(ax) Vasmer* (p. 93), *alunecăriile* de teren (p. 95), *bârnele* de hotar, pentru *bornele* de hotar (p. 109), *etinomul* în loc de *etimonul* (p. 110), *Valaștină* în loc de *Vlaștină* (p. 112), toponimul *ponoare* (p. 113), *din acuza*, pentru *din cauza* (p. 116), *dealul bodești* (p. 117), „boierul... dețineau o comoară” și perioada *medieval* și *provenința* (p. 167), *ispisec* (p. 170), „Stratulat vornic *hotărnicesc* din porunca...” (p. 174), *hrislov* (p. 193), face *perte* (p. 195), *Const. Chirilă*, pentru *C. Chiriță* (p. 197, nota

92), *patter familiaris*, în loc de *pater familias* (p. 208), Dacia. *Revue* d'archéologie și Studia *Antiqua* (p. 574) etc., fără putință epuizare.

Improprietățile lexicale și sitagmatiche sunt numeroase: „Trecerea tătarilor a lăsat în urmă numeroase toponimii [= toponime]” (p. 99); **Toponimul de răzeșie**, pentru **Toponimul Răzeșie** și **Termenul de Odaie**, în loc de **Termenul odaie** (p. 109); „Toponimul este un antroponim care vine de la numele proprietarului...” (p. 111, 115); „Toponimul Iezătură se află în partea de sud a satului...” (p. 111; acolo de situează iezătura, nu toponimul, care se află în mintea denominatorilor); **Toponimul de Bodești** (p. 117); bejenarii munteni și ungureni în satele comunei sunt considerați „migratori” (p. 117); „Apelativul s-a format de la cuvântul tătar” (p. 168); „Prima atestare documentară a satului Găleşești este dată din anul 6946” (p. 169 și, repetat, la p. 170); „Judele Galeș... este antroponimul vechi al satului Tătărăni” (p. 167); hidronimul Crasna e *sinonim* cu Crăsnășeni (p. 180, de două ori) și multe altele.

Gramatica e în mare suferință: aceiași vatră (p. 176); satul care [= căruia] i-a dat numele (p. 181); pădurea le oferea adăpost, hrană și apărate natural (p. 194); satele a căror locuitori (p. 318); mulți dintre fii satului (p. 485); Atracția magnetică a locului natal, i-au determinat ... (p. 485); și-au adus aportul financiar (p. 573) ș.a. Sintaxa își aduce și ea... aportul la zestrea de perle lingvistice cu fraze de tipul: „Actul de hotărnicie este întâlnit din anul 1841 privind stăpânirea unei părți din moșia ...” (p. 116); „loc care i s-a dat numele de dealul Câinelui” (p. 119); „Titluri de proprietate cu suprafețe aferente au fost împroprietărite veteranii...” (p. 119); Vornicul N. Dimache și urmașii au desființat satul Bodescul după anul 1821 pe care i-au silit să se strămute ... (p. 167); „La strângerea de date și [...] ne-au fost necesari peste trei ani de zile, iar la adunarea sumei necesare pentru editare cărții ne-a luat circa trei luni” (p. 573). Punctuația este cu totul deficitară. Nu ocup spațiul acestei recenzii cu exemple inutile, lesne observabile pe orice pagină.

Compoziția și structurarea textului nu se lasă mai prejos. Numeroase reluări dau impresia că autorul a uitat că a mai expus ideea, faptul sau exemplul, și certitudinea că nu și-a revizuit textul, pentru a elimina ceea ce a devenit redundant. Astfel, toponimul *Vlădică* este consemnat și localizat la p. 97 și 100, despre *Găleşești* se vorbește de șase ori (vezi *supra*), despre *Drumul Tătarilor* la p. 91 și 102, iar despre *Dealul Morii* la p. 98 și 104.

O ilustrație de slabă calitate tipografică (fotografii ce par a fi simple pete de cerneală, fotocopii ilizibile de documente), excesivă, nesemnificativă (drumuri de pământ pe dealuri și prin păduri) și rău plasată în text (de pildă, la p. 206, două bătrâne anonime într-un pasaj ce consemnează numărul de salariați și rata șomajului la Tătărăni) nu face decât să sporească numărul de pagini cu un câștig minim sau chiar inexistent. Am certitudinea că autorii au trimis la tipar tot ceea ce au adunat, ca... să fie acolo, căci nu strică. Selecția imaginilor, ca și a informației, în general, nu este o notă bună pentru capacitatea de a distinge esențialul de amănuntul nesemnificativ.

Tehnicile propriu-zise de citare a surselor de informații sunt rudimentare, trădând lipsa exercițiului în scrisul științific. Notele de subsol sunt pline de erori de felurite spețe. Autorii sunt numiți fie cu nume și prenume, fie cu ordinea inversată în sintagme. Nota 1 de la p. 28, trimite la Ionesi I., *Op. Cit.*, 1994, p. 43-62, cu o

lucrare nicaieri menționată, nici măcar la Bibliografie, ca și Macarovici și Turculeț sau Harzhauser & Piller (notele 4 și 5, p. 30). Geologul ieșean Pierre Jeanrenaud are inițiala prenumelui când J., când P. (*passim*), iar la p. 93 toate cele 6 note de subsol au titluri greșite, citate cu sigle sau abrevieri fanteziste, absente în lista de Abrevieri de la p. 574. Numai un cunoscător al operei lui M. Costăchescu ar putea să deducă titlurile volumelor acestuia numite *Doc. Mold.*, în *St.C.M.*, vol. I, ed. 19, *Doc. Mold.* ISTCM, vol. II, ed. 19, sau *DM, St.C.M.*, vol. II. (sintagma *Ștefan cel Mare* fiind siglată greșit). Desigur, nici sigla C.D.M., altfel curent utilizată în studiile documentare, nu este mai fericit folosită în forma C.D.M.A.I.C.S. (p. 116, nota 1), ignorată în listă. Atestările vechi ale satelor Fâșcani în 1484 (p. 198), Vlăicani în timpul lui Alexandru Voievod (care ?; p. 199) și Niculești în 1642 ianuarie 20 (p. 195) nu pot fi constatate în *Tezaurul toponimic al României*, I, care cuprinde informații numai de după 1772. De altfel, nici nu există un document din 20 ianuarie 1642 în care ar fi menționate satele Niculești și Martinești. Verificarea tuturor documentelor citate și a surselor ar evidenția, cu certitudine, un număr de erori inadmisibil de mare.

Bibliografia este stângaci și neprofesionist întocmită, cu inexactități specifice improvizației și grabei. Am, de altfel, și rezerve îndreptățite asupra consultării directe a unor lucrări citate, evident, după alte surse inaccesibile, mai ales geografice, preluările nefiind menționate. Apoi, alfabetizarea numelor autorilor (după numele de familie și după prenume) este aleatorie: Costin Clit apare după Costăchescu M., Hârjoabă I. după Horga Dan, Teodor Hordon (corect, Hardon) este plasat înainte de Jeanrenaud P., Iorgu Iordan după Iorga N., Obreja Al. după Rosetti Radu, Sevastos R. după Ștefănescu Sabba și înainte de Săndulescu M., Toma Constantin după Trofin V., iar Vicu Merlan nu știe care este prenumele său de vreme ce sintagma este plasată după numele lui Ursache Laurențiu. Primul volum din monografia *Gugești* (2009) este înregistrat de două ori, o dată la Ciubotaru Mircea și colab. și apoi la Obreja Al. Citările acestui volum la notele de subsol urmează regula impreciziei. Unele titluri sunt greșite sau prezentate confuz. Gonța Al. este menționat cu două titluri, *DIR, A Moldova, veacul* [sic! = veacurile] *XIV-XVII (1384-1625)* și *Documente privind istoria Românilor* [sic! = României], *veacul XVI, A, Moldova*, vol. I, 1501-1550, nr. 243, fără să putem ști dacă primul se referă la *Indicele numelor de locuri* sau *Indicele numelor de persoane*, iar al doilea este, desigur, cel dintâi volum al seriei *DIR*, la care însă A. Gonța nu a fost (co)autor. Titlul unei culegeri de texte (1970) a lui Petrovici Em. nu este *Studii de hidronimie și toponimie* ci *Studii de dialectologie și toponimie*. În fine, pentru mai multe titluri nu sunt menționate datele editoriale, ca la Iorga N., *Neamul Agarici*, *Analele Academiei*, 1914, în schimb se rețin numere de pagini (ca în notele de subsol), de pildă, la Ghibănescu Gh., *Surete și izvoade*, I – p. 218-219, și la alți autori. O lucrare de licență a unui student la Istorie sau Geografie nu ar putea fi admisă cu acest standard de pregătire generală.

Lucrare cu aspect și conținut modest de *mixtum compositum*, acest volum, realizat cu un efort îndelungat, dar finalizat ca un produs submediocru, dezamăgește așteptările cititorului avizat. Însă, ca lucrare de popularizare, poate aduce autorilor gloria locală în satele comunei Tătărăni.

Mircea CIUBOTARU

